

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์

พระพุทธศาสนาเถรวาท

A Critical Studies in the Law of Kamma and the Attainment of the
Dhamma in the Theravada Buddhist Scripture

โดย

ดร.อธิเทพ ผาธา

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610758002

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์
พระพุทธศาสนาเถรวาท

A Critical Studies in the Law of Kamma and the Attainment of the
Dhamma in the Theravada Buddhist Scripture

โดย

ดร.อธิเทพ ผาธา

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610758002

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

A Critical Studies in the Law of Kamma and the Attainment of the
Dhamma in the Theravada Buddhist Scripture

By

Dr. Athithep Phatha

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Naongkhai Campus

B.E. 2558

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610758002

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : การศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์
พระพุทธศาสนาเถรวาท
ผู้วิจัย : ดร.อิทธิเทพ ผาธา
ส่วนงาน : คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ : ๒๕๕๘
ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท(๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท(๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องกรรมที่สัมพันธ์กับการบรรลุธรรมในคัมภีร์

ผลการวิจัยพบว่า คำสอนเรื่องกรรมนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรมหรือการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของศาสนา ทั้งในมิติของศาสนาและปรัชญาของอินเดียทุกสำนักต่างมีคำสอนที่ว่าด้วยเรื่องของกรรม และกรรมนั้นก็มีผลต่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของศาสนาของตนได้ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทก็เช่นเดียวกัน ที่ได้สอนว่าการกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนาอันถือว่าการกระทำที่มีคุณค่าทางด้านจริยธรรมและการกระทำความดีหรือการกระทำที่มุ่งถึงความดีนั้นสามารถที่จะพัฒนาไปสู่การหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ และจากการศึกษาจะพบว่าผลการบรรลุธรรมของสาวกหรือแม้แต่พระพุทธองค์เองก็ไม่ได้เกิดมาจากการกระทำหรือกรรมในชาตินี้เท่านั้นแต่เกิดมาจากรวมหรือการกระทำในชาติที่ผ่านมาที่ได้ทำการสั่งสมกรรมมาแล้วเป็นจำนวนมากจึงสามารถที่จะเป็นผลหรือมวลรวมที่จะทำให้เกิดการบรรลุธรรมในชาตินี้ได้

Research Title: A Critical Studies in the Law of Kamma and the Attainment of the Dhamma in the Theravada Buddhist Scripture

Researcher: Dr.Athithep Phatha

Department: Buddhist Faculty Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year: 2558/2015

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research is part of a research report titled "Analytical study of karma and attainment in Theravada Buddhism" has three objectives: (1) to study the concept of karma in the Theravada Buddhist Scriptures (2) to study the concept of attainment in the Theravada Buddhist Scriptures (3.) To study the concept of karma associated with the attainment of the Dharma in the Theravada Buddhist Scriptures.

The results of the research was found that The doctrines of karma are considered to be related to the attainment of Dhamma or the ultimate goal of religion. In every dimension of Indian religion and philosophy, there are teachings on the subject of karma. And karma can affect the ultimate attainment of owne's religion. In the Theravada Buddhism is the same. It teaches that an act of will was considered to be a virtuous act and that action such as good deed, or good deed were able to evolve into a discharge from the ethic or Circulation dead. The result of study found that the attainment of the disciples of the disciples or even the Buddha himself was not caused by the actions or karma in this world, but because of karma or actions in the past. So many of them were able to be the result or the total to achieve the cause of this world.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยในครั้งนี้ถือว่าการวิจัยที่มุ่งสร้างองค์ความรู้ให้เกิดกับชาวพุทธผู้ที่สนใจในการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะความจริงเรื่องของกรรมและการบรรลุธรรมนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ผู้คนให้ความสนใจ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้ คือ การศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต (พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ดร.) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้คำตอบและแนวทางในการทำวิจัยเริ่มต้นตั้งแต่การดำเนินการวิจัยมาตั้งแต่ต้น โดยท่านผู้อำนวยการได้เมตตาเสนอแนะแนวทางในการดำเนินการวิจัยให้เป็นไปตามรูปแบบของการวิจัยของสถาบันและมุมมองในการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่ต้องการวิจัยให้มีมุมมองที่กว้างและลึกมากขึ้น ทำให้ผู้วิจัยมีมุมมองในการทำงานวิจัยครั้งนี้ได้ละเอียดมากขึ้น และขอขอบคุณ พระครูศรีปริยัติการ (อรุณ ฐิตธมโม) อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์นครพนม ที่คอยสนับสนุนทุนทรัพย์บางส่วนในการดำเนินการวิจัย

ขออนุโมทนาขอบคุณคณาจารย์ร่วมสถาบันทุกท่านที่ได้ช่วยถ่ายทอดองค์ความรู้อันทรงคุณค่ายิ่ง และแบ่งปันประสบการณ์ที่มีประโยชน์เพื่อช่วยให้งานวิจัยนี้ได้รับการยอมรับจากหลายฝ่าย หากประโยชน์อันใดที่งานวิจัยนี้พึงมี ขออนุโมทนาบุญให้กับ บิดา มารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ เพื่อนสหธรรมิก และผู้ที่ได้รับประโยชน์จากองค์ความรู้ของงานวิจัยนี้ ขอให้ทุกท่านจงเจริญในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไปด้วยเทอญ

ดร.อิทธิเทพ ผาทา

๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อ.....	(ก)
Abstract.....	(ข)
กิตติกรรมประกาศ.....	(ค)
สารบัญ.....	(ง)
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ.....	๔
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๔
๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๘
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๙
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๙
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท.....	๑๐
๒.๑ ความหมายของกรรม.....	๑๐
๒.๒ บ่อเกิดของกรรม.....	๑๑
๒.๒.๑ กรรมมีบ่อเกิดมาจากการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา.....	๑๑
๒.๒.๒ กรรมเกิดมาจากการกระทำที่มีกิเลสเป็นพื้นฐาน.....	๑๓
๒.๒.๓ กรรมเป็นกระบวนการที่เกิดเองตามกฎธรรมชาติ.....	๑๖
๒.๒.๔ กรรมเกิดมาจากผัสสะ.....	๑๘
๒.๓ กรรมในบริบทของสังคมอินเดีย.....	๑๙
๒.๓.๑ กรรมในทรรศนะของศาสนาพราหมณ์.....	๑๙
๒.๓.๒ กรรมในทรรศนะของศาสนาเชน.....	๒๒
๒.๓.๓ ลัทธิปฏิเสธกรรม (จารวาก).....	๒๓
๒.๔ ลักษณะของกรรม.....	๒๔
๒.๔.๑ มีลักษณะที่เป็นผลผูกพันกับผู้กระทำความกรรม.....	๒๔
๒.๔.๒ กรรมมีลักษณะเป็นกฎ.....	๒๕
๒.๕ ประเภทของกรรม.....	๒๕

๒.๕.๑	กรรมในพระไตรปิฎก.....	๒๕
๒.๕.๒	กรรมตามนัยคัมภีร์อรรถกถา.....	๒๖
๒.๖	กรรมและการให้ผลของกรรม.....	๓๕
๒.๖.๑	การให้ผลของกรรม.....	๓๕
๒.๖.๒	เหตุปัจจัยที่กรรมจะให้ผลหรือไม่ให้ผล.....	๓๗
๒.๖.๓	ประเภทของบุคคลและสิ่งมีชีวิตที่จะรับผลของกรรม.....	๔๐
๒.๖.๔	การให้ผลของกรรมในระดับต่างๆ	๔๒
๒.๗	กรรมกับสังสารวัฏฏ์ (การเวียนว่ายตายเกิด)	๔๓
บทที่ ๓	การบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท.....	๔๗
๓.๑	ความหมายของการบรรลุธรรม.....	๔๗
๓.๒	ประเภทของการบรรลุธรรม.....	๔๙
๓.๒.๑	บรรลุธรรมในระดับโลกิยะ.....	๔๙
๓.๒.๒	การบรรลุธรรมในระดับโลกุตตระ.....	๔๙
๓.๓	วัตถุประสงค์ของการบรรลุธรรม.....	๕๐
๓.๔	ระดับของการบรรลุธรรม.....	๕๓
๓.๔.๑	ขั้นที่ ๑ การบรรลุธรรมระดับโสดาปัตติมรรค.....	๕๓
๓.๔.๒	ขั้นที่ ๒ การบรรลุธรรมระดับโสดาปัตติผล.....	๕๔
๓.๔.๓	ขั้นที่ ๓ การบรรลุธรรมระดับสกทาคามีมรรค.....	๕๔
๓.๔.๔	ขั้นที่ ๔ การบรรลุธรรมระดับสกทาคามีผล.....	๕๔
๓.๔.๕	ขั้นที่ ๕ การบรรลุธรรมระดับอนาคามีมรรค.....	๕๕
๓.๔.๖	ขั้นที่ ๖ การบรรลุธรรมระดับบรหฺมาคามีผล.....	๕๕
๓.๔.๗	ขั้นที่ ๗ การบรรลุธรรมระดับอรหัตมรรค.....	๕๖
๓.๔.๘	ขั้นที่ ๘ การบรรลุธรรมระดับอรหัตผล.....	๕๗
๓.๕	วิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงการบรรลุธรรม.....	๕๙
๓.๕.๑	สมถกรรมฐาน.....	๕๙
๓.๕.๒	วิปัสสนากรรมฐาน	๖๕
๓.๕.๓	ความสัมพันธ์ระหว่างสมถะและวิปัสสนาภาวนา.....	๗๒
๓.๖	หลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุธรรม.....	๗๗
๓.๖.๑	สติปัฏฐาน ๔.....	๗๗
๓.๖.๒	สัมมปปธาน ๔.....	๗๙
๓.๖.๓	อิทธิบาท ๔.....	๗๙

๓.๖.๔ อินทรีย์ ๕.....	๘๐
๓.๖.๕ พละ ๕.....	๘๑
๓.๖.๖ โภชนังค์ ๗.....	๘๑
๓.๖.๗ มรรค.....	๘๒
๓.๗ คำรับรองเรื่องการบรรลุธรรม.....	๘๕
๓.๘ ผลของการบรรลุธรรม.....	๘๗
๓.๘.๑ การบรรลุธรรมในระดับโลกียะ.....	๘๗
๓.๘.๒ การบรรลุธรรมในระดับโลกุตตระ.....	๙๒
๓.๙ ลักษณะของผู้บรรลุธรรม.....	๙๗
๓.๙.๑ ลักษณะเฉพาะทางจิต.....	๙๗
๓.๙.๒ ลักษณะภายนอกและในสังคมสงฆ์.....	๙๘
๓.๙.๓ เป็นผู้ที่มีอิสระและมีความสุข.....	๙๘
๓.๙.๔ ความเป็นเจ้าแห่งจิต เป็นนายของความคิด.....	๙๘
๓.๙.๕ เป็นผู้ที่ไม่หวั่นต่อการพลัดพรากหรือยึดกับชีวิต.....	๙๙
๓.๙.๖ เป็นผู้ไม่มีเมตตากฎณาต่อทุกชีวิต.....	๙๙

บทที่ ๔ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๑ บทนำ

๔.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนเรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมในปรัชญาอินเดีย

๔.๒.๑ ลักษณะสำคัญของปรัชญาอินเดีย

- (๑) เห็นว่าโลกเต็มไปด้วยความทุกข์
- (๒) มีลักษณะเป็นปรัชญาชีวิต
- (๓) มีลักษณะที่เชื่อในกฎแห่งกรรมและสังสารวัฏ
คือการเวียนว่ายตายเกิด
- (๔) มีลักษณะที่เห็นว่า อวิชชาหรืออวิद्या
เป็นมูลเหตุของการเวียนว่ายตายเกิด
- (๕) มีลักษณะเห็นว่าสมณะและวิปัสสนา
เป็นทางนำไปสู่ความหลุดพ้น
- (๖) เห็นว่าการควบคุมตนเองหรือจิตใจตนเป็นทางกำจัดกิเลส
- (๗) เห็นว่าความหลุดพ้นเป็นทางที่เป็นไปได้ด้วยการปฏิบัติอย่างจริงจัง
- (๘) ถือว่าอาตมันเป็นวิญญูณอมตะ

๔.๒.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานในปรัชญาอินเดีย

ก.ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานในศาสนาพราหมณ์ฮินดู

ข.ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานในศาสนาเชน

ค.ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานในลัทธิครุฑทั้ง ๖

๔.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๓.๑ กฎแห่งกรรมกับชีวิตมนุษย์ในมุมมองของพระพุทธศาสนา

๔.๓.๒ กรรมกับการบรรลุนิพพาน (การหลุดพ้น)

(๑) กรรมดีที่ให้ผลในระดับต้น (มนุษย์สมบัติ)

(๒) กรรมดีที่ให้ผลในระดับกลาง (สวรรค์สมบัติ)

(๓) กรรมดีที่ให้ผลในระดับสูงสุด (นิพพานสมบัติ)

๔.๓.๓ กรรมดี(บุญกุศล)กับการส่งผลให้เกิดการบรรลุนิพพาน

(๑) กรรมดีที่ส่งผลต่อการบรรลุพระโสดาบัน

(๒) กรรมดีที่ส่งผลต่อการบรรลุพระสกทาคามี

(๓) กรรมดีที่ส่งผลต่อการบรรลุพระอนาคามี

(๔) กรรมดีที่ส่งผลต่อการบรรลุพระอรหันต์

๔.๔ วิเคราะห์กรรมกับความยากง่ายของการบรรลุนิพพาน

๔.๔.๑ กรรมที่ก่อให้เกิดการบรรลุนิพพานโดยง่าย

ก.กรณีพระสิวลิมาเถระ

ข.กรณีพระทัฬหะมัลลบุตร

๔.๔.๒ กรรมที่ก่อให้เกิดการบรรลุนิพพานโดยยาก

ก.กรณีพระจักขุบาลเถระ

ข.กรณีพระองคุลิมาล

๔.๕ วิเคราะห์กรรมกับบรรลุนิพพาน : กรณีคดีที่เกี่ยวกับการบรรลุนิพพานและการพยากรณ์มรรคผล

๔.๕.๑ กรรม เพศ และการบรรลุนิพพาน

๔.๕.๒ คดีที่เกี่ยวกับการบรรลุนิพพาน

๔.๕.๓ คดีที่เกี่ยวกับการพยากรณ์ผลของการบรรลุนิพพาน

ก.ไม่ว่าพระหรือโยมก็ไม่ควรอวดอุตริมนุสสรธรรม

ข.เหตุผลของการอวดอุตริมนุสสรธรรม คือ ลาภสักการะ

ค.ข้อเสียของการอวดอุตริมนุสสรธรรมแก่ชาวบ้าน

ง.การพยากรณ์การบรรลุนิพพานเป็นหน้าที่ของพระพุทธองค์

จ.พระภิกษุและฆราวาสก็ไม่ควรพยากรณ์ตนเองหรือใครๆ

ในเรื่องการบรรลุลัทธรรม

๔.๖ วิเคราะห์คุณค่าของการศึกษาเรื่องกรรมกับการบรรลุลัทธรรม

๔.๖.๑ คุณค่าเพื่อตนเอง

๔.๖.๒ คุณค่าเพื่อผู้อื่น

๔.๖.๓ คุณค่าในการรักษาพระธรรมวินัย

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....๒๐๖

๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....๒๐๖

๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....๒๐๘

บรรณานุกรม.....๒๐๙

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก บทความวิจัย.....๓๒๘

ภาคผนวก ข กิจกรรมเกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....๓๔๒

ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้

กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา และผลที่ได้รับของโครงการ.....๓๔๔

ภาคผนวก ง แบบสรุปโครงการวิจัย.....๓๔๗

ประวัติผู้วิจัย.....๓๗๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. การใช้คำย่อ

อักษรย่อในงานวิจัยนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม/ ข้อ/ หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่างเช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๑๖/ ๑๐ หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ข้อ ๑๖ หน้า ๑๐

พระไตรปิฎกภาษาไทย

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหยตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)

ช.อุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)
ช.อิตติ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ช.สุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ช.พุทธ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)

อรรถกถาภาษาไทย

วิ.อ. (ไทย)	=	สมันตปสาทิกา วินัยปิฎกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปัญจสุทธานิมูล ปิณณาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.ข.อ. (ไทย)	=	สังยุตตนิกาย สारัตถปกาสินี ชั้นธรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ติก.อ.(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนรลปุรณี ติกนินบาตรอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ.(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนรลปุรณี เอกกนินบาตรอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.อิตติ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี อิติวุตตกอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสสภาษาไทย

วิสุทธิ (ไทย)	=	คัมภีร์วิสุทธิมรรคแปล	(ภาษาไทย)
---------------	---	-----------------------	-----------

๒.การระบุหมายเลขและคำย่อ

อักษรย่ออรรถกถาในงานวิจัยนี้ ใช้อ้างอิงคัมภีร์ อรรถกถา ภาษาไทย ฉบับมหา มกุฎราชวิทยาลัย ผู้วิจัยจะแจ้ง เล่ม/ภาค/หน้า เช่น ช.อ.อ.(ไทย) ๒/๒/๒๔๓. หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ธรรมบท เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๒ หน้า ๒๔๓ ฉบับมหา มกุฎราชวิทยาลัย ๒๕๒๕ ส่วนการอ้างอิงปกรณ์วิเสส จะใช้ระบุชื่อคัมภีร์ / เล่ม / หน้า เช่น วิสุทธิ. ๓ / ๗. หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรค เล่ม (ภาค) ที่ ๓ หน้า ๗. หากเป็นวิสุทธิมรรค ภาษาไทยจะใช้ฉบับสมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). โดยการอ้างอิงจะใช้วิธีการระบุตามแบบการอ้างอิงของหนังสือทั่วไป คือ สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). คัมภีร์วิสุทธิมรรค ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖.) หน้า ๒๓.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เป็นที่ทราบกันว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นถือได้ว่าเป็นศาสนาที่จัดเป็นกรรมวาทะ หมายถึง ศาสนาที่เน้นย้ำในหลักคำสอนเรื่องกรรม คือเห็นว่าการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาอันเป็นสาเหตุของกรรมดีและกรรมชั่ว หรือเป็นผลที่ก่อให้เกิดสุขและทุกข์ให้กับผู้กระทำได้ โดยสุขและทุกข์นั้นมิใช่สิ่งที่ได้มาเพราะอำนาจของสิ่งอื่น และเราจะพบว่าหลักคำสอนเรื่องกรรมนั้นเป็นหลักคำสอนสำคัญและมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวพุทธเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากความเชื่อเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรม จึงทำให้บุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข โดยมีหลักเชื่อว่า ถ้าบุคคลทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี และตรงกันข้าม ถ้าทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบแทนเช่นเดียวกัน ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว”^๑ ส่วนความหมายของกรรม คือ การกระทำของบุคคลที่แสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ การกระทำทั้งสามทางนี้ ที่สำคัญที่สุดคือทางจิตใจ เพราะการกระทำทางกาย วาจา ล้วนเกิดจากจิตใจ เป็นผู้สั่งการทั้งสิ้น และการสั่งการของจิตที่แสดงออกทางกาย วาจา อาจจำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ กรรมดีกระทำแล้วให้ผลดี ไม่ร้อนใจในภายหลัง ส่วนกรรมชั่วกระทำแล้วให้ผลชั่ว คือร้อนใจภายหลัง^๒ ฉะนั้น ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า บุคคลจะกระทำดีหรือชั่วนั้น ย่อมมีสาเหตุมาจากจิตใจก่อนเสมอ หากไม่มีจิตเป็นผู้สั่งการหรือไม่มีเจตนาแล้ว ย่อมไม่มีผลแห่งกรรม ดังพระพุทธพจน์ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐ สำเร็จแล้วด้วยใจ หากคนมีใจชั่วมิจะพูดหรือทำชั่วมตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามตนไปดุจล้อเกวียนที่หมุนตามเท้าโค และตรัสอีกว่า หากบุคคลมีใจดีแล้วก็จะพูดหรือทำดีตามไปด้วย เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามไปดุจเงาติดตามตัว ฉะนั้น”^๓ และที่สำคัญก็คือกรรมย่อมมีผลต่อความเป็นไปของชีวิตทั้งในชาตินี้และชาติหน้า โดยเฉพาะกรรมดีและชั่วที่กระทำด้วยเจตนาที่แรงกล้าย่อมจะส่งผลต่อชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคตโดยเฉพาะผลของกรรมดีนั้นย่อมจะมีผลต่อเป้าหมายสูงสุดของชีวิตในทางพระพุทธศาสนาก็คือ การบรรลุธรรม

^๑ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

^๒ ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕-๑๖/๒๘-๒๙.

^๓ ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑-๒/๒๓-๒๔.

สำหรับคำว่า บรรลุดรรม นั้นตรงกับภาษาบาลีว่า ญาณทัสสนะ หมายถึง การเห็นด้วย ญาณคือความรู้ หรือการเห็นอริยสัจ การเห็นอริยสัจเป็นการเห็นขั้นมรรค โดยเข้าใจอริยสัจ ๔ ได้ อย่างแจ่มแจ้ง คือการเข้าใจความเป็นจริงของชีวิต ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับ ทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นั่นเอง พระพุทธเจ้าตรัสอธิบาย การเข้าใจอย่างนั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเห็นทุกข์ ผู้ใดเห็นเหตุแห่งทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้ง ความดับทุกข์ ทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้ใดเห็นความดับทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งเหตุ แห่งทุกข์ ทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้ใดเห็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งเหตุแห่งทุกข์ ทั้งความดับทุกข์”^๔ ซึ่งการเข้าใจอริยสัจดังกล่าวนี้ คือการบรรลุดรรมนั่นเอง บุคคลผู้เกิดความเข้าใจอย่างนี้ก็คือบุคคลผู้บรรลุดรรม ซึ่งเรียกว่า อริยะ แปลว่า ผู้ห่างไกลจากกิเลส โดยผู้ที่จะบรรลุดรรมได้นั้นต้องมีโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เป็นพื้นฐานเกิดขึ้นอยู่ในจิตใจ โดย อาศัยการศึกษาเป็นสื่อเพื่อจะดึงเอาโพธิปักขิยธรรมออกมา การศึกษาที่เป็นสื่อดังนั้นมีชื่อเรียกว่า สิกขา เนื่องจากเป็นชื่อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติให้เกิดมีขึ้น เพื่อฝึกหัดกาย วาจา และใจให้เจริญยิ่งขึ้น จนสามารถบรรลุดรรมที่เป็นเป้าหมายสูงสุด ของการศึกษาและปฏิบัติในพระพุทธศาสนาได้ มี ๓ ประการ คือ ๑. อธิ สีสสิกขา ๒. อธิจิตตสิกขา ๓. อธิปัญญาสิกขา “สิกขาทั้ง ๓ ประการนี้ เมื่อผู้ ปฏิบัติสามารถศึกษาและปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในตนได้ ก็จะทำให้สามารถละกิเลสได้ มีพระพุทธดำรัสที่ ตรัสไว้ว่า “นรชนผู้มีปัญญาเห็นภัยในสังสารวัฏ ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญจิตและปัญญา มีความเพียร มีปัญญาเครื่องบริหารนั้นพึงแก้ความยุ่งนี้ได้”^๕ สิกขาทั้ง ๓ เป็นหลักการที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องทำให้ เกิดขึ้น เนื่องจากเป็นชื่อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติเพื่อฝึกหัดกาย วาจาและใจ ให้เจริญยิ่งขึ้น โดยการ บรรลุดรรมนั้น บุคคลผู้ที่จะสามารถทำได้ต้องมีศีล สมาธิ และปัญญาสมบูรณ์เท่านั้น ในการทำศีล สมาธิและปัญญาให้สมบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการปฏิบัติไว้ ๒ ประการ คือ ๑. สมถภาวนา คือการเจริญสมณะ หมายถึง การฝึกจิตให้เกิดความสงบ โดยใช้อารมณ์เป็นเครื่องยึด^๖ ๒. วิปัสสนา

^๔ ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๑๑๐/๓๘๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๑๐/๓๖๑, ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๐๘/๓๘๐.

^๕ วิปัสสนาญาณมี ๙ คือ อุทยัพพยานูปัสสนาญาณ (ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับของนามรูป) ภัจจันตูปัสสนาญาณ (ญาณอันตามเห็นความดับของนามรูปแต่เพียงอย่างเดียว) ภูมิจิตฺตูปัสสนาญาณ (ญาณมองเห็นนามรูปว่าเป็นของน่ากลัว) อาทีนวานูปัสสนาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นโทษของนามรูป) นิพพิทานูปัสสนาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นความเบื่อหน่าย) มุญฺจิตฺตัมมตฺตญาณ (ญาณพิจารณาเห็นด้วยใคร่จะพ้นจากนามรูป) ปฏิสังขารญาณ (ญาณพิจารณาเห็นทางพ้นไปจากนามรูป) สังขารุเปกขาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นโดยปล่อยวางเสียได้ในสังขารคือ นามรูป) สัจจานุโลมิกญาณ (ญาณพิจารณาเห็นคล้อยตามความเป็นจริงอนุโลมแก่การหยั่งรู้อริยสัจ) -พ.ป.(บาลี) ๓๑/๑,๑-๒,พ.ป.(ไทย) ๓๑/๑/๑-๒,อง.จตุกก.อ.(บาลี) ๒/๑๖๒/๓๘๗.

^๖ ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๙๒/๑๙๘, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๒/๒๗๑-๒๗๒.

^๗ พระสังฆมณฑลสังฆราช ธรรมจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ สมถกรรมฐานที่ปณี**. (กรุงเทพฯ : วัฒนกิจพานิชย์, ๒๕๓๘).

ภาวนา คือการเจริญวิปัสสนา หมายถึง หลักสำหรับฝึกจิตให้เกิดความเห็นแจ้ง คือให้จิตรู้เห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตาของสังขาร เพื่อคลายความยึดมั่นถือมั่น แล้วบรรลุนิพพานได้^๘

อนึ่ง เราจะพบว่า ในการที่มนุษย์เราจะบรรลุธรรมได้นั้นจะต้องมีกรรมทั้งในปัจจุบันและอดีตกรรมเป็นพื้นฐานของจิต โดยเฉพาะกรรมในอดีตหรือบุพกรรมหรือที่เราเรียกกันว่ากรรมเก่า นั้นย่อมมีผลสำคัญต่อการบรรลุธรรม ดังที่เราจะพบว่าพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะทรงมาตรัสรู้นั้นพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีหรือทรงสร้างกรรมดีมาเป็นจำนวนมากก่อนที่จะบรรลุ หรือแม้แต่พระองค์อรหันต์สาวกของพระพุทธองค์ทั้งหลายก็เช่นกันก่อนที่จะท่านเหล่านั้นจะมาเกิดและบรรพชาอุปสมบทและบรรลุพระอรหันต์ล้วนต้องมีกรรมดีเป็นพื้นฐานของจิตก่อน และที่สำคัญการีกรรมดีกรรมชั่วหรือกรรมต่างๆ นั้นย่อมมีผลต่อการบรรลุธรรมของพระอรหันต์หรือพระอริยสาวกต่างกันไปด้วย เช่น บางรูป บางองค์สามารถบรรลุได้ทันทีและสมาธิก็เกิดขึ้นได้ง่ายแม้เพียงการบรรพชาในวันนั้นก็บรรลุได้เลย หรือบางคนก็ยังไม่ได้บวชแค่ฟังธรรมเพียงเล็กน้อยก็บรรลุได้เลย แต่ในบุพกรรมของพระอรหันต์หรือพระอริยสาวกบางรูปบางคนก็บรรลุได้ยากมาก เช่น พระจักขุปาลเถระต้องปฏิบัติจนตาบอดจึงบรรลุ^๙ หรือพระโคธิกเถระกว่าจะบรรลุต้องฆ่าตัวตายก่อน^{๑๐} หรือพระจุลปณณิกเถระที่กว่าจะบรรลุได้จะต้องใช้อุบายของพระพุทธองค์เสียก่อน เป็นต้น ผิดกับพระอรหันต์บางรูปที่บรรลุได้เลยแม้เพียงบรรพชาวันนั้น เช่น สามเณรสังกัจจาย สามเณรสิวลี เป็นต้น เมื่อพิจารณาภูมิหลังของท่านเหล่านั้นก็จะพบว่าการบรรลุธรรมของพระอรหันต์หรือพระอริยสาวกไม่ว่าจะบรรลุง่ายหรือยากนั้นโดยมากจะมีสาเหตุมาจากกรรมในอดีตที่ตนเองได้กระทำให้ หรือไม่ว่าจะเป็นกรณีของการทำกรรมดีในปัจจุบันก็สามารถที่จะบรรลุธรรมได้เช่นกัน จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่ากรรมนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการบรรลุธรรมหรือการบรรลุความดีขั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม แม้ว่าเราจะทราบถึงกรอบแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ของกรรมกับการบรรลุธรรมเป็นเบื้องต้นแล้ว ถึงอย่างนั้นก็ยังมีประเด็นที่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับกรรมกับการบรรลุธรรมอยู่ เช่น ประเด็นในรายละเอียดที่เกี่ยวข้องว่าการบรรลุธรรมของพระอริยบุคคลทั้งที่เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตนั้นเหมือนหรือต่างกันอย่างไร และความสัมพันธ์ในส่วนของกรรมกับการบรรลุธรรมในรายละเอียดปลีกย่อยอื่นๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นมีอยู่หรือไม่ ซึ่งประเด็นที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเด็นปัญหาทั้งหมดที่ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษา และผู้วิจัยหวังว่าเมื่อทำการศึกษาประเด็นเรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแล้วจะเสด็จสิ้นลงแล้วควรมีประโยชน์กับผู้สนใจและพระพุทธศาสนาอยู่ไม่น้อย ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่ผู้วิจัยจะพึงต้องศึกษาในลำดับต่อไป

^๘ อัง.ทุก. (บาลี) ๒๐/๓๒/๖๐, อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๒/๗๖.

^๙ ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๘-๒๐.

^{๑๐} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๓๐.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ แนวคิดเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ แนวคิดเรื่องการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ แนวคิดเรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

กรรม หมายถึง การกระทำที่แสดงออกทางกาย วาจา และใจที่ประกอบด้วยเจตนา แบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ กรรมดี กรรมชั่ว และไม่ดีไม่ชั่ว

การบรรลุธรรม หมายถึง การได้บรรลุธรรมชั้นใดชั้นหนึ่งในพระพุทธศาสนา ได้แก่ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผล

อริยบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ที่ได้บรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา คือ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหันต์

ความสัมพันธ์ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมว่าการกระทำกรรมดีหรือชั่วนั้นมีผลต่อการบรรลุธรรมอย่างไร

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์กรรมกับการบรรลุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องกรรม และคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท โดยมีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

ก.เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงเรื่องกรรมว่าเป็นส่วนหนึ่งของหลักปฏิจจสมุปบาท ไว้ในหนังสือ “พุทธธรรม” โดยชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวิภูษะ ๓ คือ เมื่อคนเรามีกิเลสแล้วก็ต้องทำกรรม และเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า กรรมเป็นเพียงส่วนหนึ่งในกระบวนการแห่งปฏิจจสมุปบาท เห็นได้ชัดเมื่อแยกส่วนในกระบวนการนั้นออกเป็น ๓ วิภูษะ คือ กิเลส กรรม และวิบาก หลักปฏิจจสมุปบาทแสดงถึง กระบวนการทำกรรมและการให้ผลของ

กรรมทั้งหมด ตั้งต้นแต่กิเลสที่เป็นเหตุให้ทำกรรม จนถึงวิบากอันเป็นผลที่จะได้รับ เมื่อเข้าใจ ปฏิจจสมุปบาทดีแล้ว ก็เป็นอันเข้าใจหลักกรรมชัดเจนไปด้วย^{๑๑}

๑.๕.๒ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) ผู้รจนาวรรณกรรม “กรรมที่ปณี” ซึ่งว่าด้วยเรื่อง กรรม ผู้วิสัยสามารถแบ่งช่วงการสาธยายของท่านออกเป็น ๒ ส่วนด้วยกัน คือ ภาคแรกเป็นการแบ่ง ประเภทกรรมออกเป็น ๑๒ ประเภท (กรรม ๑๒) และภาคที่สองว่าด้วยการทำกรรมและผลของกรรม ประเภทต่าง ๆ ไปจนถึงความสิ้นกรรม ดังความในปณามพจน์ที่ท่านกล่าวว่า “ข้าพเจ้าของถวาย นมัสการองค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้ทรงมีพระมหากษัตริย์แห่งไตรภพ และพระนพโลกุตระธรรมอันล้ำเลิศ กับทั้งพระอริยสงฆ์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐด้วยเศียรเกล้าแล้ว จักอภิวัตน์บโหว้ท่านบูรพาจารย์ทั้งหลาย ผู้ทรงไว้ซึ่งญาณ และพระคุณอันบริสุทธิ์ด้วย การจะเป็นอย่างยิ่งแล้ว จักรจนารียบเรียงวรรณกรรมไทยซึ่งตั้งชื่อว่า “กรรมที่ปณี” เพื่อจะชี้แจงถึง ประเภทแห่งกรรม ผลแห่งกรรม และการเผาผลาญทำลายล้างกรรม อันเป็นเรื่องที่น่ารู้่น่าศึกษาตาม หลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉะนั้น ขอมวลชนผู้มีปัญญาจงตั้งใจสดับอรรถ วรรณนาของข้าพเจ้า ซึ่งจักพรรณนาในลำดับต่อไปนี้ด้วยดีเทอญ”^{๑๒}

๑.๕.๓ วติน อินทสระ ได้เขียนหนังสือเรื่อง “หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด” เพื่อ อธิบายเรื่องกรรมและเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๒ ตอน คือ ตอนแรกอธิบาย เรื่องกรรมและผลแห่งกรรม ตอนที่สองว่าด้วยเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ท่านได้กล่าวถึงความสำคัญที่ จะต้องศึกษาเรื่องกรรมเอาไว้ว่า “เรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด ทำให้บุคคลหายมกมายต่อความ ขึ้นลงของชีวิต ช่วยคลี่คลายความข้องใจในความสับสนของชีวิต เป็นเรื่องที่พุทธศาสนิกผู้นับถือ พระพุทธศาสนาควรเรียนรู้และทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้ง เพื่อชีวิตของตนเองจะได้ดีขึ้น และทำผู้ ใกล้ชิดเช่นบุตรหลานหรือบริวารชนให้มีความเข้าใจในปัญหาชีวิตของตน”^{๑๓} นอกจากนี้ ท่านยังแสดง ทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อตอบปัญหาเรื่อง กรรมที่มีผู้สงสัยได้ตั้งประเด็นเอาไว้ เช่น ทำดีแล้วได้ดีจริงหรือ อย่างนี้เป็นต้น จึงเป็นประโยชน์ใน การศึกษาและทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นอย่างยิ่งงานหนึ่ง

๑.๕.๔ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต ได้กล่าวถึงความเข้าใจที่ ผิดพลาดของชาวพุทธไทยเกี่ยวกับเรื่องหลักกรรม และท่านก็ได้อธิบายชี้แจงหลักกรรมทาง

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม** ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๑.

^{๑๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๙), **กรรมที่ปณี เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

^{๑๓} วติน อินทสระ, **หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด**, หน้า ๔ - ๕.

พระพุทธศาสนา ท่านได้แสดงความเข้าใจผิดในเรื่องกรรมไว้เป็น ๓ ข้อ^{๑๔} คือ (๑) คนไทยส่วนมากเข้าใจว่า กรรม คือผลของความชั่วร้ายที่เราได้กระทำไว้แต่ชาติปางก่อน (๒) เชื่อกันว่า กรรมเป็นกฎสำเร็จรูปตายตัว ที่เราไม่มีโอกาสแก้ไข หรือทำอะไรไม่ได้ มีทางเดียวคือจำต้องยอมรับ และ (๓) เชื่อว่าทำอย่างไร ต้องได้อย่างนั้น ร้อยเปอร์เซ็นต์ ไม่มีเปลี่ยนแปลงและท่านก็ได้อธิบายถึงแนวคำสอนเรื่องกรรม ประเภทของกรรมชนิดต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ในการทำวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างมาก

ข.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๕ พระอุทัย จิรธมโม (เอกสะพัง) ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ทัศนะเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท และปัญหาเรื่องกรรมในสังคมชาวพุทธไทยปัจจุบัน” โดย กล่าวว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งกรรมวาที คือ พูดเรื่องกรรมเป็นหลัก และเป็นกฎธรรมชาติ ธรรมดา เพราะสรรพสิ่งในโลกล้วนอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม” ดังความตอนหนึ่งว่า เมื่อกล่าวถึงกรรม ถือว่าเป็นกฎธรรมชาติ และเปรียบกรรมกับพืชที่ปลูกชนิดใดไว้ก็ย่อมได้รับผลชนิดนั้น ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่ขึ้นอยู่กับกาลและเวลา กรรมดีจึงให้ผลดี กรรมชั่วจึงให้ผลชั่ว แม้คำสอนในพระพุทธศาสนาที่ทนต่อการพิสูจน์นั้น เรื่องกรรมเป็นเรื่องที่ลึกลับและสับสน เป็นอจินไตย ยากในปัญญาชั้นโลกีย์จะเข้าใจได้ แต่ผู้มีปัญญาสุขุม ก็พิจารณาเห็นว่าสรรพสิ่งล้วนอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมลิขิต โดยเฉพาะชีวิตของมนุษย์ ดังพระพุทธองค์ได้รับขนานพระนามว่า “กรรมวาที” เพราะทุกชีวิตต้องเป็นไปตามกระบวนการของกรรม และรับผิดชอบต่อกรรมที่กระทำไว้นั้น^{๑๕}

๑.๕.๖ พระมหาพิเชษฐ ธีรวโส (ดอกรัก) กล่าวถึงเรื่องกรรมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน ในงานวิทยานิพนธ์ ชื่อว่า “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน” ท่านกล่าวสรุปถึงเรื่องบทบาทของกรรมที่มีต่อมวลมนุษยชาติเอาไว้เป็นข้อคิดว่า “หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาสอดคล้องกับกฎแห่งเหตุผล และสอดคล้องกับกฎศีลธรรมตามหลักสากล คำสอนของพระพุทธเจ้าล้วนเต็มไปด้วยเหตุผลทั้งหมด เรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมเป็นเรื่องที่เร้นลับหรือสับสนยากที่จะเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งด้วยปัญญาชั้นโลกีย์ได้ จะต้องใช้ปัญญาอันสุขุมรอบคอบเป็นเครื่องพิจารณาจึงจะเห็นได้ว่า ชีวิตของปวงสัตว์ทั้งมวลล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ชีวิตของสรรพสัตว์อยู่ภายใต้กรรมลิขิตของตนเอง กล่าวคือทำเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น กรรมเป็นของเฉพาะตน พระพุทธศาสนาจึงถูกขนานนามว่า เป็นกรรมวาที ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

^{๑๔} ศ. (พิเศษ), เสฐียรพงษ์ วรรณปก, เพื่อความเข้าใจถูกต้องเกี่ยวกับหลักกรรม, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

^{๑๕} พระอุทัย จิรธมโม (เอกสะพัง), “ทัศนะเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท และปัญหาเรื่องกรรมในสังคมชาวพุทธไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕, ๑๑๙.

“สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้”^{๑๖} การอธิบายเหตุผลเรื่องกรรมตามแนวคิดของท่านเป็นลักษณะที่ว่าจะขาดเหตุผลไม่ได้เอาเสียทีเดียว กรรมกับสังสารวัฏจะเกิดขึ้นและวนเวียนไปเช่นนี้ตามเหตุปัจจัยที่เกิดวนเวียนเช่นนั้น ๓ อย่าง คือ กิเลส กรรม และวิบาก ซึ่งเป็นเหตุทำให้เหล่าสรรพสัตว์ต้องเวียนว่ายตายเกิดกันต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

๑.๕.๗ พระมหาบุญชิต ญาณสวโร (สุตโปรง) วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ) มหาวิทยาลัยมหิดล ได้เสนอวิทยานิพนธ์ เรื่องศึกษาคุณสมบัติของพระอรหันต์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยงานวิจัยนี้สรุปความได้ว่า ภาวะของนิพพานเป็นสิ่งที่มีความสามารถปลุกฝังขึ้นได้ในชีวิตจริง พระอรหันต์เป็นบุคคลตัวอย่าง การบรรลุความเป็นพระอรหันต์ทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ มนุษย์กำลังเรียกร้องหาวิถีชีวิตแบบพระอรหันต์อยู่โดยไม่รู้ตัว แต่ไม่ใช่เรียกร้องด้วยการอ่อนวอนจากอำนาจภายนอก เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ (กิริยวาท) และเป็นศาสนาแห่งความ پاکเพียร (วิริยวาท) จึงต้องอาศัยการปฏิบัติทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ในการปลุกฝังคุณสมบัติทางจิตต่างๆ ตั้งแต่ระดับพื้นฐาน คือ การสั่งสมบารมี พัฒนาจิตขึ้นไปเป็นระดับบอญญา จนถึงคุณสมบัติพิเศษยิ่งคือปัญญา ก็จะหยุดเดินทางในสังสารวัฏ^{๑๗}

๑.๕.๘ พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง) วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เสนอวิทยานิพนธ์ การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยงานวิจัยนี้สรุปความได้ว่า การบรรลุธรรมสูงสุดคือการสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ต้องสามารถกำจัดกิเลสที่หมักตองอยู่ในสันดานที่เรียกว่าสังโยชน์ ๑๐ ประการได้ เมื่อบรรลุธรรมแล้ว ภาวะทางความคิด ภาวะทางปัญญา การดำเนินชีวิต และคุณสมบัติพิเศษต่างๆ ดังกล่าวเป็นผลของการบรรลุธรรมที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักโพธิปักขิยธรรม แม้ว่าแต่ละท่านที่บรรลุธรรมจะใช้หลักธรรมใด ช้าหรือเร็วเพียงไร ขึ้นอยู่กับวาสนาบารมีของแต่ละท่านได้สั่งสมมาในอดีต และประกอบกับการปฏิบัติในปัจจุบัน ความแตกต่างในช่วงจังหวะการบรรลุธรรมของแต่ละท่าน เป็นสิ่งที่น่าสนใจทั้งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการปฏิบัติธรรม^{๑๘}

^{๑๖} พระมหาพิเชษฐ ธีรวโส, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔). หน้า ๑๓๓ – ๑๓๔.

^{๑๗} พระมหาบุญชิต ญาณสวโร (สุตโปรง), “ศึกษาคุณสมบัติของพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยา นิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗).

^{๑๘} พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง), “การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

๑.๕.๙ บรรจบ บรรณรุจิ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องอสีติมหาสาวก จากการศึกษาวิจัยดังกล่าวสรุปความได้ว่า การบรรลุธรรมในชาติปัจจุบันของพระสาวกทุกรูป ไม่ได้ขึ้นอยู่กับที่วรรณะ สถานะทางสังคม กำเนิดการศึกษา มีพระสาวกมาจากวรรณะกษัตริย์ วรรณะพราหมณ์ วรรณะแพศย์ วรรณะศูทร วรรณะจัณฑาล และวรรณะหীনชาติ พระสาวกนั้นมีทั้งที่เคยเป็นกษัตริย์ เคยเป็นพราหมณ์ เคยเป็นนักธุรกิจ และเคยเป็นคนรับใช้ ท่านเหล่านี้ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว ความแตกต่างทางวรรณะมิได้เป็นอุปสรรค เพราะทุกท่านมีอุปนิสัยที่จะบรรลุธรรมได้ อุปนิสัยเป็นคุณสมบัติส่วนตัวของพระสาวกแต่ละรูป^{๑๙}

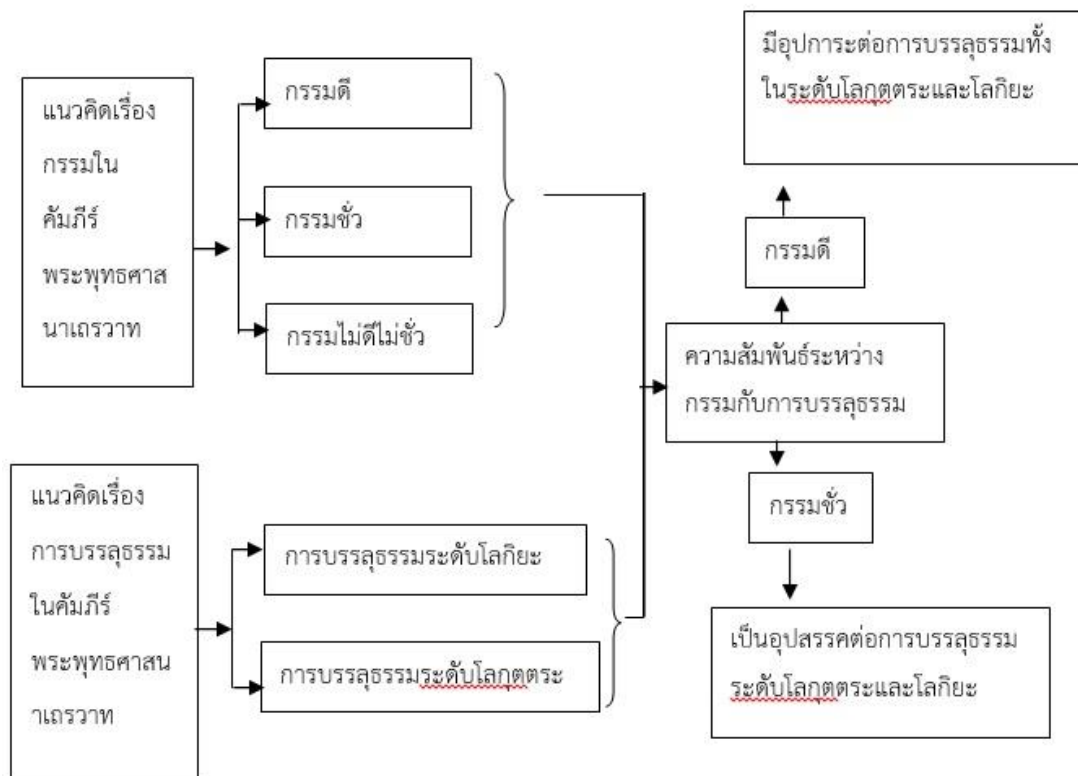
๑.๕.๑๐ พระมหาสังเวย ธมฺมเนตติโก (เนตรนิมิตร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องภิกษุณีกับการบรรลุธรรม จากการศึกษาวิจัยดังกล่าวสรุปความได้ว่า การรู้เห็นธรรมในพระพุทธศาสนา ไม่จำกัดเพศทั้งบุรุษและสตรี เมื่อปฏิบัติย่อมได้รับผลการปฏิบัติเหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็คนกฤหัสถ์หรือบรรพชิต หากปฏิบัติชอบแล้วย่อมบำเพ็ญกุศลธรรมให้สำเร็จ บรรพชิตและคฤหัสถ์ย่อมไม่มีความต่างกัน เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว การปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาไม่จำกัดว่าต้องอยู่ในเพศบรรพชิตเท่านั้น จึงจะบรรลุผลได้ แม้อยู่ในเพศคฤหัสถ์ก็สามารถบรรลุได้^{๒๐}

๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดทฤษฎี (theoretical framework) ที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์ปัญหา ประกอบด้วย (๑) แนวคิดเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) แนวคิดเรื่องการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องกรรมที่สัมพันธ์กับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยผู้วิจัยได้วางกรอบในการดำเนินการวิจัยเอาไว้ดังต่อไปนี้

^{๑๙} บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^{๒๐} พระมหาสังเวย ธมฺมเนตติโก (เนตรนิมิตร), ภิกษุณีกับการบรรลุธรรม. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประติพัทธ์, ๒๕๓๗).

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีวิธีการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

๑.๗.๑ วิจัยจากเอกสาร โดยการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาต่างๆ

๑.๗.๒ วิเคราะห์ตีความ และสรุปข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการค้นคว้า

๑.๗.๓ เรียบเรียงข้อมูล เสนอผลงานวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้ทราบผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

สำหรับคำสอนในเรื่องกรรม ถือได้ว่าเป็นหลักคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาท และดูเหมือนว่าจะมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวพุทธเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากความเชื่อเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรม เป็นความเชื่อที่มีผู้สนใจและพยายามที่จะหาคำตอบอยู่เนืองๆว่ากรรมและผลของกรรมนั้นมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร และมีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของตนอย่างไร ซึ่งตามปกติคนเราจะเชื่อว่า ถ้าบุคคลทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี และตรงกันข้าม ถ้าทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบแทนเช่นเดียวกัน ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว”^๑ แต่ถึงอย่างนั้นเงื่อนไขของการให้ผลของกรรมก็มีนัยที่แตกต่าง เพราะผู้คนที่เกิดมาในโลกที่แสนสั้นในระยะเวลาที่ไม่ยาวนานนี้มีความต้องการอย่างหนึ่งคืออยากเห็นอะไรที่เกิดเร็วๆเห็นผลเร็ว แต่หากว่ามีอะไรก็ตามที่ให้ผลช้าและเห็นผลช้า ผู้คนในยุคปัจจุบันก็จะไม่เชื่อกัน และเนื่องจากเรื่องกรรมมันเป็นเรื่องที่มีเงื่อนไข ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมาศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องกรรมให้ชัดเจนว่ากรรมคืออะไร และอะไรคือกรรม ซึ่งมีรายละเอียดที่ต้องศึกษาดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของกรรม

สำหรับคำว่า กรรม นั้นถ้าจะหาความหมายแล้วก็สามารถที่จะแปลได้หลากหลาย แต่เฉพาะคำว่ากรรมนั้นถือว่าเป็นคำกลางๆ แปลว่า การกระทำ หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาจะแสดงออกทางกายก็ตาม วาจาก็ตาม หรือใจคิดก็ตาม จัดเป็นกรรมทั้งนั้น ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กมมํ วทามิ”^๒แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย เจตนาตนเองเราเรียกว่ากรรม บุคคลจงใจแล้วจึงกระทำ ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ^๓ หรือถ้าเป็นความหมายในเชิงคำอธิบายเชิงปรมัตถสภาวะตามหลักอภิธรรมก็หมายถึงเจตนาที่เกิดขึ้นในจิตซึ่งเป็นเจตนาเจตสิกที่เกิดขึ้นกับจิตแล้วทำให้เกิดความตั้งใจในการที่จะพูดจะคิดเจตนาอย่างนี้เรียกว่า กรรม เจตนาเป็นเหตุให้เกิดการกระทำในบาลีท่านใช้คำว่า “กรรม = กมมํ” หรือ “กโรณติ เอเตนาคติ = กมมํ” ซึ่งแปลว่า การกระทำชื่อว่ากรรม หรือสัตว์ทั้งหลายย่อมกระทำโดยอาศัยธรรมชาตินั้น ฉะนั้น ธรรมชาติที่เป็นเหตุให้สำเร็จ

^๑ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

^๒ อัง. ฉกก. (บาลี) ๒๒/๖๓/๓๙๕.

^๓ อัง. ฉกก. (ไทย) ๒๒/๖๓/ ๕๗๗.

การกระทำเหล่านั้นก็ชื่อว่ากรรม ก็ได้แก่ ตัวเจตนาเจตสิกที่อยู่ในอกุศลจิตและโลภียกุศลจิต”^๔ หรือ คำว่า กรรม มาจากภาษาบาลี คือ กम्म (กร กรณ + รम्म) มีรูปวิเคราะห์ทางไวยากรณ์ว่า กรณ กम्म การกระทำชื่อว่ากัมมะ หรือ กรียเตติ กम्म กรรมที่บุคคลกระทำ ชื่อว่ากัมมะ^๕ หรือหมายถึงการกระทำของบุคคลที่ยังมีกิเลส โดยศึกษาจากหลักวิภูฏะ ๓ ซึ่งหมุนเวียนสืบทอดต่อกันไป ทำให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด หรือเป็นวงจรแห่งความทุกข์ ได้แก่ กิเลส กรรม วิบากซึ่ง อธิบายได้ว่า “กิเลส เป็นเหตุให้เกิดกรรม เมื่อทำกรรมได้รับวิบากคือผลของกรรมนั้น อันเป็นปัจจัยให้เกิดกิเลสแล้วทำกรรมหมุนเวียนต่อไปอีก”^๖

กล่าวโดยสรุป คำว่า กรรมในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือความตั้งใจ ความตั้งใจ หรือความพยายามที่จะทำในสิ่งนั้น ๆ ลงไปผลของการกระทำนั้น เรียกว่า กรรม แต่ถ้าการกระทำใดๆ ก็ตามไม่มีเจตนาหรือแรงจูงใจเป็นแรงผลักดัน การกระทำนั้นก็ไม่จัดว่าเป็น “กรรม”

๒.๒ บ่อเกิดของกรรม

คำถามต่อมาที่มักถามกันก็คือคำถามที่ว่า “กรรมเกิดมาได้อย่างไร? อะไรเป็นมูลเหตุของการกระทำกรรมของมนุษย์? เพราะเรื่องกรรมนี้มีคนทั้งที่รู้และไม่รู้ต่างก็พูดกัน อธิบายกันอยู่มากมาย หลายสำนวน แต่โดยทั่วไปก็จะนำเรื่องกรรมมาอธิบายว่ากรรมมีบ่อเกิดมาอย่างไร? หรือให้ผลอย่างไร ซึ่งเมื่อศึกษากันตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้วก็จะพบว่า กรรมนั้นมีบ่อเกิดหรือที่มาดังนี้

๒.๒.๑ กรรมมีบ่อเกิดมาจากการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา

ดังที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้นว่า มูลเหตุของกรรมก็คือเจตนา โดยคำว่า เจตนา นั้น หมายถึง ตั้งใจ, จงใจ, มุ่งหมาย^๗ แต่ในทางพุทธศาสนา เจตนาอาจแปลความไปได้กว้างขวางยิ่งกว่า ดังนี้ “เจตนา คือ ความตั้งใจ, ความมุ่งใจ, หมายถึงจะทำ, เจตจำนง, ความจำนง, ความจงใจ, เป็นเจตสิกที่เกิดกับจิตทุกดวง เป็นตัวนำในการคิดปรุงแต่ง หรือเป็นประธานในสังขารชั้น ๕ และเป็น

^๔ กิตติวุฑฒ โภทฺธิ, *กรรม-การให้ผล*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมืองพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๕.

^๕ พระพุทธปิยมหาเถระ, *ปทฺธิ*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓๐, พระมหาสมปอง มุทิตโต, *แปลเรียบเรียง, คัมภีร์อิทธิฐานวรรณนา*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๙๑๖.

^๖ พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺโญ), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๘๗.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒*, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์), หน้า ๓๒๑.

ตัวการในการทำความกรรม หรือกล่าวได้ว่า เป็นตัวกรรมที่เดียว”^{๘๘} ซึ่งในทางพระพุทธศาสนานั้นมองว่า คำว่าเจตนาที่มุ่งหมายถึง การกระทำ การพูด ที่แสดงออกภายนอกโดยจงใจก็ดี ความคิดต่างๆ แม้เล็กน้อย ที่เกิดขึ้นชั่วครู่ชั่วขณะแล้วผ่านไป ภายในจิตใจก็ดี การคิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งลักษณะใด ลักษณะหนึ่งก็ดี ความรู้สึกและท่าทีของจิตใจต่อสิ่งต่างๆ ที่ได้ประสบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และที่ระลึกหรือนึกขึ้นมาในใจก็ดี ล้วนมีเจตนาประกอบอยู่ด้วยทั้งสิ้น ดังปรากฏในทัศนะของนักวิชาการชาวพุทธท่านหนึ่งที่ได้อธิบายเอาไว้ว่า

“เจตนา จึงเป็นเจตจำนง ความจงใจ การเลือกอารมณ์ของใจ... เป็นหัวหน้าเป็นผู้จัดการ หรือตัวเจ้าก็เจ้าการของจิตว่าจะเอาอะไร ไม่เอาอะไร กับเรื่องใดอย่างไร เป็นตัวการจัดแจงแต่งวิถีทางของจิต และในที่สุดก็เป็นตัวการปรุงแต่งจิตนั้นให้เป็นไปต่างๆ เมื่อเจตนาเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ก็คือกรรมเกิดขึ้นที่หนึ่ง เมื่อกรรมเกิดขึ้นแล้วก็มีผลทันที เพราะเมื่อเจตนาเกิดขึ้น ก็คือ มีกิจกรรมเกิดขึ้นในจิตแล้ว จิตมีการเคลื่อนไหว หรือไหวตัวแล้ว แม้เป็นเพียงความคิดอะไรเล็กน้อย ซึ่งถึงจะไม่มีผลอะไรสำคัญ แต่ก็ไม่วีผลเสียเลย อย่างน้อยก็เป็นละอองกรรมอันละเอียดที่สั่งสมหรือพอกเข้าไว้เป็นเครื่องปรุงแต่งคุณสมบัติของจิตภายในเมื่อมากขึ้น เช่น จิตเสพความคิดนั้นบ่อยๆ หรือความคิดนั้นรุนแรงขึ้นจนออกมาภายนอก ผลก็แรงขึ้นขยายออกมาเป็นลักษณะนิสัย บุคลิกภาพ เป็นต้น”^{๘๙}

จะพบว่าการมีเจตนา หรือความคิดปรุงแต่งนั้นถือว่าเป็นเจตนาอย่างหนึ่งซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า กายสังขาร วีสังขาร และจิตตสังขาร^{๙๐} ซึ่งเจตนาที่เองเข้ามามีบทบาทในการปรุงแต่งจิตคลุกเคล้ากับจิตตแต่งให้จิตมีคุณภาพดีหรือไม่ดี จิตเป็นตัวสะท้อนออกมาทางการกระทำและคำที่พูด

จึงสรุปได้ว่าคำว่าเจตนาในพุทธศาสนาได้หมายถึง เจตจำนง ความจงใจ การเลือกอารมณ์ของใจ จงใจ ดำริ นึกคิดถึงสิ่งใด รู้ที่อยู่ ตั้งใจ และเป็นจุดเริ่มต้นของกรรมหรือการกระทำทั้งปวงของมนุษย์ อย่างไรก็ตามจะพบว่าเจตนาสามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประการ คือ (๑) กุศลเจตนา เจตนาหรือแรงจูงใจที่เป็นกุศลหรือความดี (๒) อกุศลเจตนา เจตนาหรือแรงจูงใจที่ไม่เป็นกุศล เป็นเจตนาที่ก่อให้เกิดความเสียหายขัดแย้งต่อสิ่งที่เป็นกุศล และ (๓) อพยากถุเจตนา เจตนาหรือแรงจูงใจที่ไม่เป็นทั้งกุศลและอกุศล เป็นเจตนาหรือแรงจูงใจกลางๆ และถือว่าเป็นเจตนาที่ไม่มีผลต่อการนำมาตัดสินเชิงจริยธรรม ในเจตนาทั้ง ๓ นี้ เจตนาหรือแรงจูงใจที่ (๑)-(๒) เป็นเจตนาที่มีผลต่อ

^{๘๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๘.

^{๘๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗๖.

^{๙๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๐๒/๗๓, ๔๖๓/๔๑๒-๔๑๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๒/๙๗, ๔๖๓/๕๐๓, ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๒/๒-๔, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๘.

การกระทำที่เป็น “กรรม” คือทั้งที่เป็นกรรมดีและกรรมชั่ว ส่วนเจตนาหรือแรงจูงใจที่ (๓) ไม่มีผลต่อกรรมคือทำแล้วไม่นับว่าเป็น “กรรม” เพราะไร้เสียซึ่งเจตนา

๒.๒.๒ กรรมเกิดมาจากการกระทำที่มีกิเลสเป็นพื้นฐาน

โดยที่กิเลสนี้หมายถึง “เครื่องทำให้ใจเศร้าหมอง ได้แก่ โลก โภคะ หลง ยังตัดกิเลสไม่ได้, กิเลสหนา, กิริยามารยาทในคำว่า กิเลสหายาบ”^{๑๑} หรือ หมายถึงกิเลส คือ สิ่งที่ทำให้ใจให้เศร้าหมองความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ทำให้จิตใจขุ่นมัว ไม่บริสุทธิ์ กิเลสมีหลายชนิด เช่นกิเลส กาม คือ กิเลสเป็นเหตุใคร่ กิเลสที่ทำให้อยาก เจตสิกอันเศร้าหมอง ชักให้ใคร่ ให้รัก ให้อยากได้ ได้แก่ ราคะ โลภะ อิจฉา (อยากได้) เป็นต้น กิเลสมาร คือ โดยอาการที่เข้าครอบงำจิตใจขัดขวางไม่ให้ทำความดี ชักพาให้ทำความชั่ว ล้างผลบุญคุณความดี กิเลสวัฏฏ์ คือ กิเลสวงจรส่วนกิเลส หนึ่งในวัฏฏะ ๓ แห่งปฏิจกสมุปบาท ประกอบด้วยอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน และกิเลสอนุสัย คือ กิเลสจำพวกอนุสัย กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน จะปรากฏเมื่อมีอารมณ์มายั่ว เหมือนตะกอนน้ำที่อยู่ก้นโอ่ง ถ้าไม่มี คนกวตตะกอนก้นโอ่งเฉยอยู่ ถ้ากวตน้ำเข้าตะกอนก็ลอยขึ้นมา^{๑๒} หรือหมายถึงความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกูก็ตามเป็นของกูก็ตาม นี่แหละคือแม่บทของกิเลสทั้งปวง”^{๑๓} หรือ หมายถึงสิ่งเกาะติด สิ่งเปราะเปื้อน สิ่งสกปรก คือ สิ่งที่แฝงติดอยู่ในใจแล้วทำให้ใจเศร้าหมองขุ่นมัวมีอุปมาเหมือนสีที่ใส่ลงไปใต้น้ำทำให้น้ำมีสีเหมือนสีที่ใส่ลงไปใต้อีกเช่นกัน ปกติก็ใสสะอาด แต่กลายเป็นใจดำ ใจง่าย ใจร้าย ก็เพราะมีกิเลสเข้าไปอิงอาศัยผสมปนเปกันอยู่กิเลสที่ขอบซุกหมกมุ่นอยู่ในใจคนมากที่สุด คือ ราคะ โลภะ โทสะ โมหะ เพราะกิเลสขอบซุกหมกมุ่นอยู่ในใจของคน จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กิเลสอาสวะ หรือ อาสวกิเลส แปลว่า กิเลสที่หมักคองอยู่ในจิต และกล่าวถึงกิเลสโดยพิสดาร ๑,๕๐๐ อารมณ์ที่เป็นเหตุให้กิเลส ๑๐ เกิดขึ้นได้นั้น มี ๑๕๐ คือ นามเตปัญญาสะ คือ นามธรรม ๕๓ (จิต ๑ และเจตสิก ๕๒) นิพผันนรูป ๑๘ ลักษณะรูป ๔ รวมเป็น ๗๕ ในอัมตัตสันดาน คือ ภายในตัวเรา มี ๗๕ ใน พหิตสันดานคือ สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตที่อยู่ภายนอกตัวเรา มี ๗๕ รวมเป็น ๑๕๐ อารมณ์ ๑๕๐ กิเลส ๑๐ คงเป็นกิเลส ๑,๕๐๐^{๑๔} กิเลสแม้จะมีมาก แต่ก็มีต้นเค้ามาจากกิเลส ๓ สายเท่านั้น คือ สายโลภะ สายโทสะ และสายโมหะ^{๑๕} อันเป็นตัวอกุศลมูลต้นเค้าหรือรากเหง้าของการทำชั่วต่างๆโดยมี

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๐.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๘.

^{๑๓} พุทธศาสนิกฯ, แก่นพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘.

^{๑๔} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะปรมัตถโชติกะ, ปริเฉทที่ ๗, หลักสูตรจุฬารามิธรรมิกะโท (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๓.

^{๑๕} พระธรรมวิสุทธิกวี, หลักไตรสิกขา, (กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๙), หน้า ๓๔.

การก่อตัวขึ้นมาตามลำดับ เริ่มต้นตั้งแต่อนุสัยกิเลสแล้วกลายเป็นปริยภูฐานกิเลส(กิเลสอย่างกลาง) แล้วบางครั้งก็ฟุ้งเป็นวิติกมกิเลส (กิเลสอย่างละเอียด) ในที่สุดโดยมีการก่อตัวตามลำดับ

กล่าวโดยสรุปคำว่ากิเลสนั้นก็หมายถึงสิ่งที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง นำไปสู่ความทุกข์โดย กิเลสนั้นมีหลักๆ อยู่ ๓ ประการคือ ราคะ คือความใคร่ความต้องการ โทสะ คือความรุนแรงความโกรธโมโหร้าย และโมหะ คือความเชื่ออย่างมกมายไม่มีวิจารณ์ญาณ โดยกิเลสที่เป็นมูลทำให้เกิดกรรม นั้นก็มีปรากฏในอกุศลมูลสูตร^{๑๖}

ซึ่งสิ่งที่ก่อให้เกิดกรรมทำให้สัตว์โลกต้องวนเวียนอยู่ในวัฏฏะสงสารนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่าคือ กิเลสนั่นเอง หรือเรียกว่ากรรมกิเลส กรรมกิเลส^{๑๗} ๔ ประการที่อริยสาวกละได้แล้ว^{๑๘} ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงก็ได้แก่ (๑) กรรมกิเลส คือ ปาณาติบาต (๒) กรรมกิเลส คือ อทินนาทาน (๓) กรรมกิเลส คือ กาเมสุมิจฉาจา (๔) กรรมกิเลส คือ มุสาวาท กรรมกิเลสจึงเป็นสาเหตุที่จะทำให้ไปก่อกรรมต่อไปในอนาคต และเมื่อได้ก่อกรรมไปแล้ว ก็จะต้องประสมกับวิบากกรรมกันต่อไป

นอกจากนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงกิเลสที่เป็นเหตุทำให้เกิดกรรมขึ้น และทรงแสดงถึง กุศลมูล ๓ ประการ ดังปรากฏในตารางนี้

ฝ่ายกุศลมูล	ฝ่ายอกุศลมูล
อโลภะ (ความไม่욕ได้)	โลภะ (ความอยากได้)
อโทสะ (ความไม่คิดประทุษร้าย)	โทสะ (ความคิดประทุษร้าย)
อโมหะ (ความไม่หลง)	โมหะ (ความหลง)

ตารางที่ ๒.๑ ตารางแสดงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดกรรมในอกุศลมูลสูตร

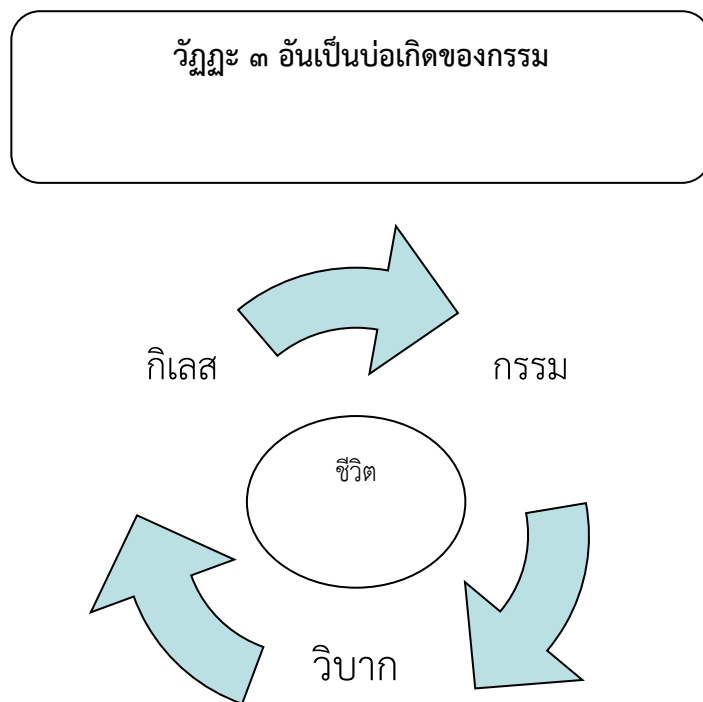
ถ้าพิจารณาตามหลักปฏิจจนุปาทนุให้ดีแล้วจะเห็นได้ว่า กิเลสเหล่านี้จะเกิดขึ้นกับตนเองก็ต่อเมื่อตนเองไปประสบกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้า เช่น อายุตนะภายในกระทบอายตนะภายนอก ตัวอย่างเช่น สหายตนะ (อายุตนะ ๖) อย่างหนึ่งคือตาไปเห็นสิ่งของมีค่า เกิดจักขุผัสสะขึ้น และเกิดเวทนา จึงเกิดอกุศลมูล คือ โลภะซึ่งจะตรงกับตัณหา ๓ ประการตัวหนึ่ง คือ ภวตัณหา แล้วจึงทำการแสวงหาวิธีการที่จะได้มา อุปาทานจึงเกิด ทำให้เกิดกรรมในสังสารวัฏ คือ ภพ ขึ้น เมื่อภพเกิดชาติ (การเกิด) จึงมี และจะมีชรามรณะ และความทุกข์ทั้งปวงเกิดขึ้น

^{๑๖} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕ - ๒๗๙.

^{๑๗} คำว่า **กรรมกิเลส** พระอรรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่า ชื่อว่า กรรมกิเลส เพราะกรรมนั้นเป็นกิเลส เพราะสัมปยุตด้วยกิเลส จจริงอยู่ คนมีกิเลสเท่านั้นย่อมฆ่าสัตว์ เพราะฉะนั้น ปาณาติบาตท่านจึงกล่าวว่าเป็นกรรมกิเลส แม้ในกรรมกิเลสมีอทินนาทานเป็นต้น ก็มีนัยนี้แล (ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๒๐๖/๙๘.).

^{๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๐, ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๑๗๔ - ๑๗๕/๗๙.

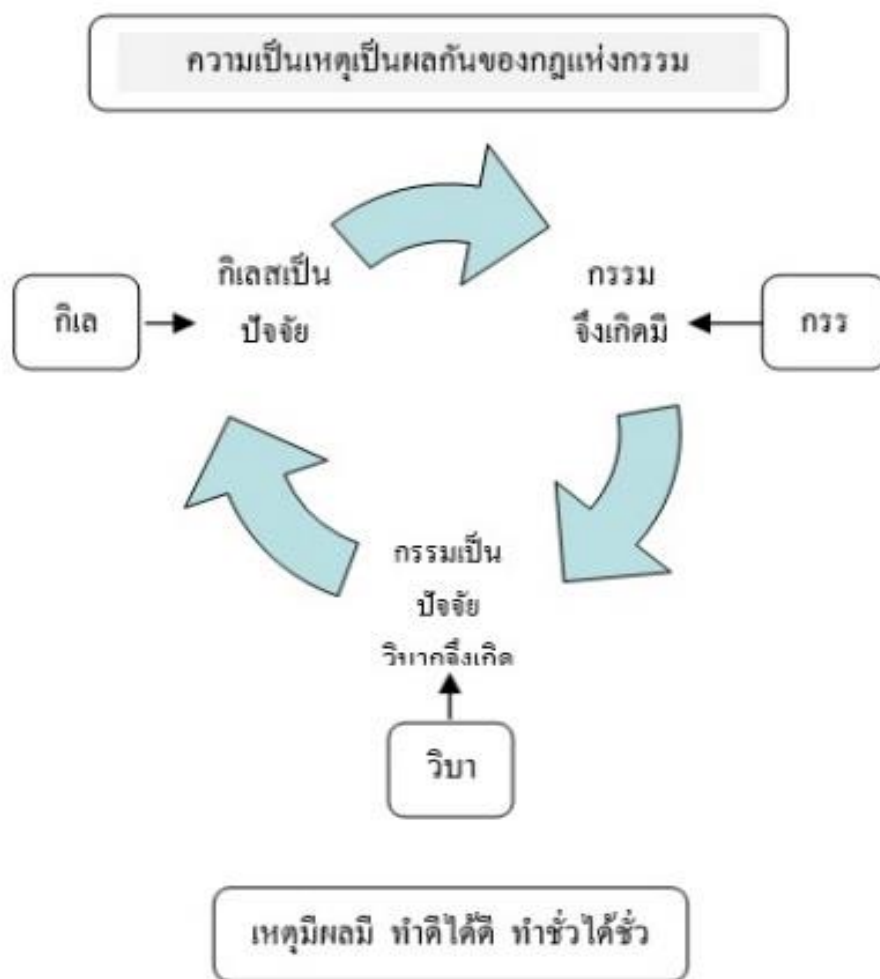
ซึ่งการกระทำที่เต็มไปด้วยกิเลสนี้ย่อมเป็นสมุฏฐานอย่างหนึ่งของการเกิดกรรม และกรรม ก็ก่อให้เกิดวิบาก โดยในทางพระพุทธศาสนาได้เรียกระบวนการเกิดของกิเลส กรรมและวิบากนี้ว่า เป็นวัฏฏะ^{๑๙} หรือการหมุนวนแห่งการเวียนว่ายตายเกิดนี้มี ๓ คือ กิเลสวัฏฏ์ กรรมวัฏฏ์ และ วิบากวัฏฏ์ อันเป็นวงจรหมุนวนสืบทอดต่อๆ กันไปทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่รู้จัก เพราะ สัตว์บุคคลยังมี กิเลส และกิเลสนี้เป็นตัวเหตุให้กระทำความกรรมไม่ว่าจะเป็นกรรมดีบ้าง กรรมชั่วบ้าง ปะปนกันไป แล้วผลของการกระทำทั้งดีบ้าง ไม่ดีบ้างก็เกิดขึ้น เรียกว่า วิบาก โดยวงจรดังกล่าวนี้เราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

แผนภาพ ๒.๑ วัฏฏะ ๓

และหากจะพิจารณาให้เห็นถึงความเชื่อมโยงหรือต่อเนื่องของกระบวนการทั้งสามดังนี้คือ กิเลสเป็นเหตุให้กระทำความ ทั้งที่เป็นกรรมดีและกรรมชั่ว เมื่อได้กระทำความลงไปแล้ว ก็ได้รับผลของกรรมนั้น (วิบาก) แล้วตัวผลของกรรมนั้นก็ผลักดันเป็นปัจจัยให้เกิดเป็นกิเลสอีก หมุนวนอยู่เช่นนี้ อย่างไม่รู้จัก ความเป็นเหตุปัจจัยเชื่อมโยงกันของวัฏฏะ ๓ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

^{๑๙} วัฏฏะ ๓ คือ (๑) กิเลสวัฏฏ์ วงจรกิเลสประกอบด้วยอวิชชา ตัณหา อุปาทาน (๒) กัมมวัฏฏ์ วงจรกรรม ประกอบด้วยสังขารและกรรมภาพ (๓) วิบากวัฏฏ์ วงจรวิบาก ประกอบด้วยวิญญูณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปอุปปัตติภาพ ขาติ ขรา มรณะ เป็นต้น อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๗-๑๑๘/๓๗๕).

แผนภาพ ๒.๒ ความเป็นเหตุปัจจัยเชื่อมโยงกันของวิภวภูฏะ ๓

จากแผนภาพเราจะพบว่ากิเลสนั้นถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของกรรมหรือการกระทำ และเมื่อมนุษย์ทำกรรมไปแล้วย่อมก่อให้เกิดผลหรือวิบากโดยวิบากเหล่านั้นเองที่เป็นผลทำให้เกิดกิเลสและผลักดันให้เกิดการกระทำตามกิเลสนั้น ดังนั้น กิเลสจึงถือว่าเป็นบ่อเกิดของกรรมอย่างแท้จริง

๒.๒.๓ กรรมเป็นกระบวนการที่เกิดเองตามกฎธรรมชาติ

กรรมเป็นสิ่งที่เกิดมาเองตามกระบวนการของธรรมชาติ ซึ่งพระพุทธศาสนาได้พูดถึง “กฎธรรมชาติ” นี้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดมีมาเองอยู่แล้วตามธรรมชาติที่พระอรหันตศาจารย์เรียกว่าเป็น “นิยาม” ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๕ ประการ คือ

๑) อุตุนิยาม เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับ ปราภฏฝายวัตถุ ที่มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น เรื่องฝนฟ้าอากาศ ฤดูกาล ฝนตกฟ้าร้อง ร้อนหรือหนาว เป็นต้น ท่านมุ่งเอาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความร้อน เย็น หรืออุณหภูมิตั้งขึ้น

๒) พีชนิยาม กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับการสืบพันธ์ ที่เรียกกันว่าพันธูกรรม เช่น หว่านพืชชนิดใด ย่อมได้ผลชนิดนั้น เช่น ปลูกมะม่วงก็ย่อมได้ผลเป็นมะม่วง เป็นต้น

๓) จิตตนิยาม กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับการทำงานของจิต เช่น เมื่อตากระทบรูป (สิ่งเร้า) จะเกิดการรับรู้ขึ้น จิตจะออกมารับอารมณ์ จะมีการเห็นเกิดขึ้น เป็นต้น

๔) กรรมนิยาม กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือ กระบวนการของเหตุและผล หรือกระบวนการแห่งเจตจำนง ความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ต่างๆ พร้อมทั้งผลที่สืบเนื่องสอดคล้องสมกัน เช่น ทำเหตุไว้ดี ผลที่ได้รับก็ต่ออดี ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว เป็นต้น

๕) ธรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันของสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างหนึ่งที่เรียกกันว่า ความเป็นไปโดยธรรมดา เช่นว่า สิ่งทั้งหลายมีความเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป เป็นธรรมดา เช่น มนุษย์ย่อมมีความเกิดแก่เจ็บตายเป็นธรรมดา สังขารที่เป็นสังขตธรรมทั้งปวงไม่เที่ยง ถูกปัจจัยบีบคั้นและเป็นอนัตตา ดังนี้ เป็นต้น

ในนิยามทั้ง ๕ ประการนั้นเมื่อว่าโดยสรุปก็สามารถรวมลงในธรรมนิยาม ฉะนั้น ธรรมนิยามก็ย่อมสรุปลงในธรรมนิยามด้วยกรรมนิยามเป็นนิยามที่สำคัญมากสำหรับมนุษย์เพราะเกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรง มนุษย์มีสิทธิที่จะเลือกกระทำตามความพอใจ แล้วกรรมนั้นจะเป็นผู้ลิขิตอนาคตมนุษย์ สุขทุกข์ของมนุษย์จึงขึ้นอยู่กับนิยามเป็นสำคัญ^{๒๐}

กรรมนี้เราถือว่าเป็นกฎอย่างหนึ่ง เรามักจะเรียกว่า กฎแห่งกรรม หรือกรรมนิยาม กรรมนิยามหรือกฎแห่งกรรม เป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลอย่างหนึ่ง เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กฎแห่งกรรมตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนา คือ กฎแห่งเหตุและผล เป็นกฎธรรมชาติ เป็นเรื่องของธรรมชาติล้วนๆ ไม่มีพระเป็นเจ้าสูงสุดองค์ใดเข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะผู้สร้าง ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นมีเหตุปัจจัยทำให้เกิดขึ้น เมื่อตั้งอยู่ก็มีเหตุปัจจัยทำให้ตั้งอยู่ เมื่อเปลี่ยนแปลงก็มีเหตุปัจจัยทำให้เปลี่ยนแปลง เมื่อแตกดับก็มีเหตุปัจจัยทำให้แตกดับ ไม่มีสิ่งใดที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ เปลี่ยนแปลงและแตกดับโดยปราศจากเหตุปัจจัยใดๆ

จะเห็นได้ว่า กรรม เมื่อว่าโดยสาระ กรรมก็เป็นกฎธรรมชาติ คือมีอยู่แล้ว แม้พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตามกฎทั้ง ๕ ประการนี้ ซึ่งถือว่าเป็นกฎแห่งเหตุปัจจัยนี้ก็มิใช่ดำรงอยู่มานานแล้ว ดังนั้น กรรมจึงเป็นเรื่องที่เกิดมีมาโดยธรรมชาติในฐานะที่เป็นกฎธรรมชาติอยู่แล้ว และกฎนี้ก็ยังคงอยู่ตลอดไป

^{๒๐} ธรรมวัฑฒ ภิกขุ, *กรรมลิขิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เซเวน พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑ - ๒.

๒.๒.๔ กรรมเกิดมาจาก ผัสสะ

สำหรับหลักฐานของการมีข้อสรุปในเรื่องนี้ก็มาจากพระพุทธพจน์ที่ว่า ก็เหตุเกิดแห่งกรรม เป็นไฉน คือ ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งกรรม^{๒๑} จากหลักฐานดังกล่าว จึงจะพบว่าเหตุเกิดของกรรมได้แก่ “ผัสสะ” คือการถูกต้องที่ให้เกิดความรู้สึกซึ่งเกิดมาจากอายตนะภายในกระทบอายตนะภายนอก ดังมีกระบวนการดังต่อไปนี้

จักขุ (ตา) กระทบ รูป ทำให้เกิด จักขุวิญญาณ เรียกว่า จักขุสัมผัส

โสต (หู) กระทบ เสียง ทำให้เกิด โสตวิญญาณ เรียกว่า โสตสัมผัส

ฆานะ (จมูก) กระทบ กลิ่น ทำให้เกิด ฆานวิญญาณ เรียกว่า ฆานสัมผัส

ชีวหา (ลิ้น) กระทบ รส ทำให้เกิด รสวิญญาณ เรียกว่า รสสัมผัส

กายา (กาย) กระทบ โผฏฐัพพะ ทำให้เกิด กายวิญญาณ เรียกว่า กายสัมผัส

มโน (ใจ) กระทบ อารมณ์ ทำให้เกิด มโนวิญญาณ เรียกว่า มโนสัมผัส

เมื่อมีการกระทบกันระหว่างอายตนะภายใน ๖ กับอายตนะภายนอก ๖ แล้วก็จะเกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้น เรียกว่า ผัสสะ หมายถึง การกระทบกันระหว่างอายตนะภายในมีตาเป็นต้น กับอายตนะภายนอกมีรูปเป็นต้นที่ทำงานร่วมกับวิญญาณ คือการรับรู้ทางอายตนะทั้ง ๖ ทุกครั้งที่วิญญาณเกิด นามรูป สหยาตนะ และผัสสะต้องเกิดร่วมด้วยเสมอ ผัสสะนี้ก็สัมผัสอารมณ์พร้อมกันนั้น ก็เป็นปัจจัยแก่เวทนา ซึ่งผัสสะนี้ถือว่าเป็นแดนเกิดของกรรมหรือเป็นต้นเหตุเกิดของกรรม ซึ่งจะมีคำอธิบายในเรื่องนี้ไว้ดังต่อไปนี้

(๑) **จักขุสัมผัส** เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยการที่ เมื่อเห็นรูปแล้วเกิดความรู้สึกว่าสวยหรือไม่สวย อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลสคือชอบหรือไม่ชอบ จิตเป็นมโนกรรม เมื่อมีการแสดงออกมาทางวาจาจัดเป็นวจีกรรม และเมื่อแสดงความชอบนั้นออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

(๒) **โสตสัมผัส** เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยการที่เมื่อได้ยินเสียงแล้วเกิดความรู้สึกว่าไพเราะหรือไม่ไพเราะ อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลสคือชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็นมโนกรรม เมื่อมีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบนั้นออกมาทางวาจา จัดเป็นวจีกรรม เมื่อแสดงความชอบหรือไม่ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

(๓) **ฆานสัมผัส** เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยที่เมื่อได้สูดกลิ่นแล้วเกิดความรู้สึกว่าหอมหรือไม่หอม อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลส คือชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็นมโนกรรม เมื่อมีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบนั้น ออกมาทางวาจา จัดเป็นวจีกรรม เมื่อแสดงความชอบหรือไม่ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

^{๒๑} อัง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๓๕๙.

(๔) **ชีวหาสัมผัส** เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยที่เมื่อได้ลิ้มรสแล้ว เกิดความรู้สึกว่าหวานหรือไม่หวาน อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลส คือชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็นมโนกรรมเมื่อมีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบนั้น ออกมาทางวาจา จัดเป็นวจีกรรม เมื่อแสดงความชอบหรือไม่ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

(๕) **กายสัมผัส** เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยการที่เมื่อได้แตะต้องแล้วเกิดความรู้สึกว่าอ่อนหรือแข็ง อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลส คือชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็นมโนกรรมเมื่อมีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบนั้น ออกมาทางวาจา จัดเป็นวจีกรรม เมื่อแสดงความชอบหรือไม่ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

(๖) **มโนสัมผัส** เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยการที่เมื่อได้จิตคิดเรื่องราวต่างๆ แล้วเกิดความรู้สึกว่าเป็นเรื่องดีหรือเรื่องชั่ว อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลส คือ ชอบหรือไม่ชอบจัดเป็นมโนกรรม เมื่อมีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบนั้น ออกมาทางวาจาจัดเป็นวจีกรรม เมื่อแสดงความชอบหรือไม่ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

กล่าวโดยสรุป บ่อเกิดของกรรมนั้นมาจาก (๑) ตัวมนุษย์ ที่เกิดมาแล้วมีกิเลสและมักจะถูกกิเลสครอบงำและผลักดันให้ทำกรรมทั้งดีและชั่ว (๒) เกิดมาจากเจตนา หรือการคิดปรุงแต่งภายในจิต และ (๓) เกิดมาจากกฎเกณฑ์แห่งเหตุปัจจัยหรือเหตุผลของธรรมชาติหรือจักรวาลที่จะต้องเป็นไปในลักษณะเช่นนี้ๆ อยู่ร่ำไปโดยไม่มีผู้สร้าง กรรมก็จะเกิดมาเพราะเหตุปัจจัยอิงอาศัยกันเกิดขึ้นอยู่เช่นนี้เรื่อยๆ ไป

๒.๓ กรรมในบริบทของสังคมอินทรีย์

เพื่อให้มีความชัดเจนในเรื่องของกรรมของพระพุทธศาสนา เราควรที่จะต้องหันมามองทัศนะหรือแนวคิดในเรื่องกรรมจากสังคมรอบข้างในบริบทของพระพุทธศาสนาเสียก่อนอย่างน้อยๆ จะได้ทำความรู้จักกับแนวคิดเรื่องกรรม หรือคำว่ากรรมในสมัยที่พระพุทธศาสนายังไม่ก่อกำเนิดมาบ้างว่าเป็นอย่างไร ก่อนที่เราจะก้าวไปศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา โดยแนวคิดทางศาสนาที่สอนเรื่องกรรมในสมัยก่อนพุทธกาลและสมัยพุทธกาลก็ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์และศาสนาเชน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ กรรมในทรรศนะของศาสนาพราหมณ์

ในศาสนาพราหมณ์เห็นว่า คำว่ากรรม ในปรัชญาอินเดียสันนิษฐานกันว่า มีเค้ามาจาก ฤตะ(Rita)^{๒๒} ในคัมภีร์ฤคเวท ฤตะ หมายถึง ความเป็นระเบียบแห่งสรรพสิ่ง (the course of things) ในสากลจักรวาล หรือความเป็นระเบียบในธรรมชาติ ต่อมาความมีระเบียบในธรรมชาตินี้มีความหมายครอบคลุมถึงกฎแห่งกรรมด้วย กฎแห่งกรรมจึงมีความหมาย ๒ นัย คือ (๑) กฎแห่งธรรมชาติหรือกฎแห่งเหตุและผล (๒) กฎแห่งศีลธรรม (moral law) ในธรรมชาตินั้นทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นเป็นไปตามอำนาจของเหตุปัจจัย เมื่อเกิดขึ้นก็มีเหตุทำให้เกิด เมื่อดำรงอยู่ก็มีเหตุให้ดำรงอยู่ เมื่อเสื่อมสลายไปก็มีเหตุทำให้เสื่อมสลาย ไม่มีอะไรเกิดขึ้น ดำรงอยู่ หรือเสื่อมสลายไปอย่างลอยๆ^{๒๓} ในแง่ที่เป็นกฎแห่งศีลธรรมนั้น กรรม หมายถึง กฎแห่งการกระทำของสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะกฎที่เกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ ตามหลักการทั่วไปว่า ทำดียอมได้รับผลดี ทำชั่วยอมได้รับผลชั่ว^{๒๔} เช่น การประกอบพิธีบูชา ยัญถือว่าเป็นการทำความดีขึ้นธรรมดา การบำเพ็ญตบะแบบนักรบเพื่อบรรลุโมกษะถือว่าเป็นการทำความดีขั้นสูงสุด ดังนั้น ฤตะ ก็คือกฎแห่งจักรวาลที่ครอบคลุมกฎเกณฑ์ทุกอย่างที่มีอยู่

ความหมายของกรรมในศาสนาพราหมณ์ สรุปได้เป็น ๓ อย่าง คือ (๑) กรรมเป็นกฎแห่งจริยธรรมหรือศีลธรรม เช่น กรรมดีก่อให้เกิดความสุข กรรมชั่วก่อให้เกิดความทุกข์ (๒) กรรมเป็นกฎแห่งความรับผิดชอบเกี่ยวกับวิญญาณหรืออาตมันของบุคคลในฐานะเป็นผู้รับผิดชอบต่อการกระทำซึ่งสัมพันธ์กับผลที่จะเกิดขึ้นภายหลังการกระทำ ดังนั้น กรรมจึงเป็นกฎแห่งความเที่ยงธรรมด้านให้ผลตอบแทน (๓) ความเที่ยงธรรมด้านการให้ผลตอบแทนในการเกิดใหม่ของวิญญาณหรืออาตมัน ในการเกิดใหม่ของสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นขั้นสูงหรือต่ำ เช่น มนุษย์ สัตว์ดิรัจฉานและพฤษชา เป็นต้น และความทุกข์และความไม่เท่ากันของสัตว์ทั้งหลาย ก็ล้วนแต่บ่งบอกลักษณะแห่งผลของกรรมทั้งสิ้น^{๒๕} จากความหมายทั้ง ๓ นี้แสดงให้เห็นว่า ความหมายข้อแรกเป็นความหมายที่ยอมรับร่วมกันของศาสนาทั้งหลาย คือกรรมดีส่งผลให้ได้รับสุข กรรมชั่วส่งผลให้ได้รับทุกข์ ความหมายข้อ ๒ และข้อ

^{๒๒} Radhakrishnan, S. *Indian Philosophy* vol.1, (New Delhi : Rekha Printers Pvt Ltd, 1999), pp. 79-80. ตำราบางเล่มใช้คำว่า Rita ก็มี S.Tachibana, *The Ethics of Buddhism* (Totowa: Curzon Press Barnes & Noble Books, 1981), p. 27.

^{๒๓} Jadunath Singha, *Indian Philosophy*, Vol.2, (Delhi : Motilal Banarsidass Publishers Private Ltd., 1999), pp. 422-423, Radhakrishnan, S. *Indian Philosophy* vol.1, (New Delhi : Rekha Printers Pvt Ltd, 1999), pp. 77-79, สุนทร ธี รังษี, *ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๖-๔๗.

^{๒๔} Yuvraj Krishan, *The Doctrine of Karma*, (Delhi : Motilal Banarsidass Publishers Private Limited), p. 18.

^{๒๕} Yuvraj Krishan, *The Doctrine of Karma*, p. 3.

๓ เป็นลักษณะของผลกรรมที่สัมพันธ์กับเหตุและมีผู้รับผลกรรมคือวิญญานหรืออัตมัน ตามเหตุที่ตนได้ทำไว้

โดยทั่วไป คำว่า กรรม (karma) มีรากศัพท์มาจาก กรฺ (kṛ) หมายถึง การกระทำ (to do) การสร้าง (make) ประกอบ (perform) ทำสำเร็จ (accomplish) ต้นเหตุ (cause) การก่อให้เกิดผล (effect) การเตรียมการรับรอง (prepare) ส่วนความหมายทางศาสนาและปรัชญา หมายถึง “การกระทำ (action) ที่มีพลังอยู่ภายใน (potential)” ซึ่งปรากฏด้วยตนเอง ในฐานะเป็นผลทางศีลธรรม หรือเป็นผลสืบเนื่องแห่งชีวิตในอดีต และในวรรณคดีพระเวทก่อนอุปนิษิต กรรม หมายถึง การกระทำ หรือพิธีกรรมบางอย่างทางศาสนา (ในฐานะการบวงสรวง การบูชาด้วยเหล่าอู่นุ่น เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการเริ่มต้นความหวังของการตอบแทนในอนาคตและในฐานะต่อต้านศาสนาทางทฤษฎี หรือความรู้ทางด้านจิตใจ) ในฤคเวท กรรมมีความหมายเกี่ยวกับการงานหรือสารตราเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระทำที่เกี่ยวกับการบูชาอัญญ และในพราหมณ์ คำว่ากรรมถูกใช้ในความหมายว่า การกระทำที่เกี่ยวกับการบูชาอัญญที่นำสรรเสริญ^{๒๖} นอกจากนี้ Yuvraj Krishan ยังมองว่า ในอุปนิษิตยุคต้นได้แสดงให้เห็นทัศนะที่ขัดแย้งตนเองอย่างชัดเจนเกี่ยวกับการอธิบายเรื่องกรรม ด้านหนึ่งอุปนิษิตได้สร้างหลักฐานและยืนยันในฐานะที่กรรมเป็นกฎธรรมชาติแห่งความดีและความชั่ว ในฐานะเป็นรูปแบบจริยธรรมพื้นฐานของอินเดีย อีกด้านหนึ่ง พวกเขาพิจารณาว่ากรรมเป็นเครื่องพันธนาการและสอนว่ากรรมอย่างไรสามารถทำลายล้าง หรือเหนี่ยวรั้งและสลัดคืนอย่างไรผล หรืออีกอย่างหนึ่งกรรมสามารถปลดปล่อยตนเองจากอำนาจผูกมัดของมันได้^{๒๗} กรรมในฐานะกฎของการให้รางวัลและตอบแทนสำหรับการทำดีและทำชั่วจากผลอัญญกรรม หรือการบูชาอัญญของพวกพราหมณ์ที่สำเร็จความต้องการของมนุษย์ทางความมั่งคั่งทางวัตถุ และความเป็นอยู่อย่างสบายทางจิต นี่เป็นกฎที่อธิบายปรากฏการณ์ทางจักรวาลแห่งความสุขและความเศร้าโศก ความไม่เท่ากันและความทุกข์ในฐานะที่เป็นผลสืบเนื่องของกรรม นี่เป็นรูปแบบพื้นฐานของกฎระเบียบทางจริยธรรมของอินเดีย^{๒๘} กรรมทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ทำยที่สุดก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีในแง่เหตุผล กรรมเป็นเครื่องผูกมัดและเป็นบ่อเกิดแรกเริ่มของเครื่องผูกมัดที่ออกจากร่างนี้สู่ร่างอื่นและไปเกิดใหม่ และความทุกข์ที่เกิดสืบเนื่องมาแต่กรรมที่ฝังติดสันดานในชีวิต

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า กรรม ในศาสนาพราหมณ์ ได้พัฒนามาจากแนวคิดเรื่อง ฤตะ ซึ่งเป็นกฎระเบียบของจักรวาลที่ครอบคลุมกฎทุกอย่างรวมทั้งกฎแห่งกรรมด้วย ต่อมากฎแห่งกรรม

^{๒๖} Ibid, p. 4. ดูเพิ่มเติมใน พระมหาเสนาะ กัณหทัต, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและแนวปฏิบัติเรื่องการบูชาอัญญตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑-๔๕.

^{๒๗} Yuvraj Krishan, *The Doctrine of Karma*, p. 17.

^{๒๘} Ibid., p. 17.

ถูกนิยามเข้ากับการบูชาตัณหา ฤตะจึงเป็นไวพจน์ของตัณหาและไม่วุ่นแม้แต่ความหมายของศัพท์ “กรรม” มีนัยแฝงด้วยพลังที่มีอยู่ภายในที่ติดตัวไปตลอด ยิ่งในยุคพระเวทก่อนอุปนิษัท ความหมายของกรรมถูกนิยามว่า หมายถึง การบูชาตัณหาเท่านั้น กรรมดีคือการบูชาตัณหาที่ถูกวิธี กรรมชั่วคือการบูชาตัณหาที่ไม่ถูกวิธี ต่อมาความหมายของกรรมถูกนิยามไปในเชิงนามธรรมมากขึ้นว่าเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง ในยุคอุปนิษัทกรรมจึงมีความหมาย ๒ ลักษณะคือ (๑) กรรมคือกฎธรรมชาติและกฎศีลธรรม มีการให้ผลตอบแทนแก่ผู้ทำดีและลงโทษแก่ผู้ทำไม่ดี (๒) กรรมในฐานะเป็นเครื่องผูกมัดหรือพันธนาการสรรพสัตว์ไว้ เป็นสิ่งที่ต้องขจัดและทำลายให้สิ้นไป

๒.๓.๒ กรรมในทรรศนะของศาสนาเซน

ศาสตราจารย์ระกัลย์อมรับเรื่องกรรมและการเกิดใหม่เช่นเดียวกับศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนา ศาสนาเซนมีทัศนะว่า ตราบใดที่ชีวะยังไม่บริสุทธิ์ ตราบนั้นชีวะก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอยู่ร่ำไป สิ่งที่ทำให้ชีวะสูญเสียความบริสุทธิ์คืออนุภาคของกรรมที่หลังไหลเข้าไปห่อหุ้มชีวะ ความเขลาหรือการไม่รู้ความจริง และกิเลสตัณหาเป็นตัวการสำคัญที่ดึงดูดเอาอนุภาคของกรรมให้เข้าไปเกาะติดอยู่ที่ชีวะ กิเลสตัณหาที่สำคัญมี ๔ อย่าง คือ ความโกรธ ความโลภ ความถือตัว และความหลง (มายา) กิเลสทั้ง ๔ อย่างนี้เรียกชื่อรวมว่า กษายะ แปลว่าสารซึ่งเป็นยางเหนียว (sticky substance)^{๒๙} แรงกระตุ้นของกิเลสทำให้บุคคลทำกรรมดี กรรมชั่วทางไตรทวาร เมื่อบุคคลทำกรรมลงไป กรรมก็จะมีสภาพเป็นอนุภาคเล็กๆ กิเลสของชีวะที่มีลักษณะเป็นยางเหนียวก็จะดึงดูดอนุภาคของกรรมให้แทรกซึมเข้าไปติดอยู่ที่ชีวะ ยังมีการเวียนว่ายตายเกิดมากชาติเท่าไร บุคคลก็ยังมีอนุภาคของกรรมสั่งสมไว้มากเท่านั้น ชีวะก็จะเศร้าหมองด้วยอนุภาคของกรรม การหลังไหลเข้าไปติดอยู่กับชีวะแห่งอนุภาคของกรรมซึ่งเกิดขึ้นด้วยการดึงดูดของกิเลสนี้ เรียกว่าอาสวะ และภาวะที่อนุภาคแห่งกรรมหลังไหลแทรกซึมเข้าไปเกาะติดอยู่นี้เองเรียกว่า พันธะ หรือการติดข้อง (bondage) โดยการติดข้องนี้เริ่มจากความคิดก่อน^{๓๐} อนุภาคของกรรมจะแทรกซึมเข้าไปในลักษณะดูดซึมเหมือนอย่างกระดาษซับดูดซึมน้ำหมึก หรือสีที่ผสมกับน้ำ ซึ่งจะทำให้กระดาษซับหรือน้ำเสียคุณภาพเดิมของตนไป กรรมที่เคยทำมาในอดีตทั้งทางกาย วาจา และใจ มีบทบาทอย่างสำคัญในการทำให้เกิดกิเลสตัณหา ตัณหาจะผลักดันให้ชีวะทำกรรมใหม่แล้วดึงดูดเข้าไปสะสมไว้ในชีวะเพิ่มขึ้น และกรรมในอดีตนี่เองที่เป็นตัวกำหนดชีวิตในภพใหม่ด้วย กล่าวโดยสรุป กรรมคืออนุภาคที่ถูกสั่งสมจากกิเลสทั้งหลาย อันเกิดขึ้นทางกาย วาจา และใจ^{๓๑}

^{๒๙} สุนทร ณ รั้งซี, *ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ*, หน้า ๑๒๔.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^{๓๑} Jadunath Singha, *Indian Philosophy*, Vol. 2, (Delhi : Motilal Banarsidass Publishers Private Ltd., 1999), p. 224.

ศาสนาเซน ได้แบ่งกรรมออกเป็น ๘ อย่าง เป็นกรรมฝ่ายทำลายหรือกรรมไม่ดี (destructive) ๔ อย่าง และกรรมฝ่ายที่ไม่ทำลายหรือกรรมฝ่ายดี (non-destructive) ๔ อย่าง กรรมฝ่ายทำลาย ๔ อย่าง ได้แก่ (๑) Knowledge-obscuring หรือชฎานาวรณียกรรม กรรมที่ ทำลายความรู้ที่ถูกต้อง ทำลายความรู้ขั้นสูง (omniscience) (๒) Perception-obscuring กรรมที่ ทำลายความเข้าใจถูกต้อง ทางด้านการเห็น ทำลายวิสัยทัศน์ เรียกว่า ทรรคนาวรณียกรรม (๓) Obstructive กรรมที่ขัดขวางกั้นหรืออันตรายกรรม คือ เป็นกรรมขัดขวางแหล่งเกิดพลังของ วิทยญาณและขวางกั้นไม่ทำให้ทำดีมีให้ทานเป็นต้น สิ่งขัดขวางเหล่านี้คือ โลภะ โทสะเป็นต้น (๔) Deluding กรรมลวงตาให้เข้าใจผิดหรือโมหะนียกรรม หมายถึง โมหะที่ทำให้เชื่อผิด เมื่อเชื่อผิดแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ทำกรรมและเกิดอกุศลมากมายต่อไปซึ่งอาจทำให้หัวเราะและร้องไห้ทะเลาะเคล้ากันไป กรรมฝ่ายไม่ทำลาย ๔ อย่าง ได้แก่ (๕) Age-determining (ayus) กรรมที่กำหนดเกี่ยวกับอายุหรือ อายุกรรม เป็นกรรมที่กำหนดอายุและชีวิตของสัตว์นรก สัตว์ดิรัจฉานและชีวิตมนุษย์ และพวก เทวดา (๖) Character-determining กรรมที่กำหนดบุคลิกลักษณะหรือนามกรรม เป็นกรรมที่กำหนด บุคลิกของสรรพสัตว์ให้มีรูปร่างหน้าตา ผิวพรรณแตกต่างกัน กำหนดยีนส์ การรับรู้ ความแตกต่าง ชนิดของร่างกาย โครงสร้างและระบบประสาทเป็นต้น (๗) Family-determining กรรมที่เกี่ยวกับ สถานะทางครอบครัวหรือ โคตรกรรม (gotra) กรรมที่กำหนดให้ไปเกิดในตระกูลต่างๆ มีตระกูลต่ำ และสูง (๘) Feeling-determining กรรมที่เกิดจากเวทนาหรือเวทณียกรรม มีสุขเวทนาและ ทุกขเวทนา ซึ่งมันจะปิดบังขวางกั้นธรรมชาติที่เป็นสุขในส่วนลึกของวิญญาณ (soul)^{๓๒} จะเห็นได้ว่า ประเภทของกรรมของเซนทั้ง ๘ นี้ บางข้อมีลักษณะคล้ายกรรม ๑๒ ในพระพุทธศาสนา เช่น โคตร กรรม อาจเปรียบได้กับชนกรรม ส่วนอายุกรรมมีลักษณะกำหนดอายุไว้แน่นอนซึ่งหนักไปข้างสัสต วาท ชฎานาวรณียะ คือ กรรมที่ปิดกั้นปัญญาความรู้เกี่ยวกับคำสอนของเซน และทรรคนาว รณียะ คือกรรมที่ปิดกั้นทัศนะได้แก่ปิดกั้นศรัทธาที่ถูกต้องหากเปรียบเทียบกับพุทธศาสนาปัญญากับ ทรรคนะมีความหมายเหมือนกัน ปัญญาที่คือสัมมาทิฐิความเห็นหรือทัศนะที่ถูกต้อง

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงกรรมของเซน ๓ ประเภท คือ (๑) กายทัณตะ การ กระทำทางกาย (๒) วจิตทัณตะ การกระทำทางวาจา (๓) มโนทัณตะ การกระทำทางใจ และเซนถือว่าการกระทำทางกายมีผลมากกว่าอย่างอื่น^{๓๓} ดังนั้น ศาสนาเซนจึงมุ่งตบะทรมาณกายเพื่ออย่างกิเลสให้ เหือดแห้ง ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตของนักบวชที่ต้องเป็นอยู่อย่างลำบาก ผมและหนวดก็ต้องใช้วิธี ถอนออก นุ่งลมท่มฟ้า ฉ้นอาหารวันละเวลาเดียว ใส่ภาชนะไม่ได้ ต้องใส่ในฝ่ามือและฉ้นอาหาร

^{๓๒} Ibid. pp. 244-246., *Jaina Sutra*, Tran. by Herman Jacobi, Delhi: Matiral Banarsidass Publisher Private Limited, 1989), pp. 192-196, อติศักดิ์ ทองบุญ, *ปรัชญาอินเดีย*, หน้า ๔๒-๔๓.

^{๓๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๕๖/๓๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๖/๕๔.

มังสวิรัตินั้น^{๓๔} สำหรับพระพุทธศาสนาถือว่าการกระทำทางใจมีผลมากกว่าเพราะประกอบด้วยเจตนาที่แรงกล้า

๒.๓.๓ ลัทธิปฏิเสธกรรม (จารวาก)

ปรัชญาจารวากหรือปรัชญาวัตถุนิยม (Materialism) หรือที่เรียกในภาษาสันสกฤตว่า จารวากทรศนะ^{๓๕} มีความเชื่อว่าสิ่งที่เป็นจริงจะต้องรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสเท่านั้น สิ่งที่มีอยู่จริงจึงมีเพียงสสารหรือวัตถุสิ่งอื่นนอกจากนี้ เช่น อากาศ จิต อาตมัน ไม่ใช่สิ่งที่มีจริงเพราะไม่อาจรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ด้วยเหตุนี้ลัทธินี้จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า โลกายัต (Lokayata) หมายถึงจำกัดอยู่กับโลกแห่งประสบการณ์สามัญ^{๓๖} เพราะเป็นปรัชญาที่ตั้งใจดูความสนใจของชาวโลก เป็นปรัชญาชาวบ้านไม่มีความลึกซึ้งอะไร มีคำสอนที่ไปตามกระแสความต้องการของชาวโลกเท่านั้น เช่นสอนว่าโลกนี้เท่านั้นเป็นจริงไม่มีโลกอื่นนอกจากโลกนี้การตาย คือ การสิ้นสุดของทุกอย่าง^{๓๗} ดังนั้นปรัชญานี้จึงได้ถือวัตถุเป็นใหญ่ เห็นว่าวัตถุเท่านั้นสำคัญ ชีวิตเป็นเพียงเครื่องจักรของสังคม ชีวิตขึ้นอยู่กับปากและท้อง จะมีความสุขได้ก็เพราะมาจากกามารมณ์และวัตถุที่นำใคร่นำปรารถนา ลัทธินี้มีได้สอนให้เชื่อผลของกรรมที่ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ปฏิเสธชาติหน้า นรก สวรรค์ และนิพพาน โดยเห็นว่าคนเราเกิดครั้งเดียวตายครั้งเดียว ร่างกายของคนไปจบลงที่ป่าช้าหลังจากนั้นไม่มีอะไรไปเกิดอีก เมื่อชีวิตดับวิญญาณก็หมด ร่างกายถึงความเปื่อยเน่าแล้วแปรสภาพไปเป็นอย่างอื่น ปรโลกอยู่ที่ไหนไม่มีใครเห็นเมื่อไม่มีใครเห็นก็เป็นเรื่องที่เหลวไหลเชื่อไม่ได้ร่างกายของคนและสัตว์หรือวัตถุธาตุทุกชนิดเปรียบเหมือนหม้อดินที่นายช่างหม้อปั้นขึ้น เมื่อปั้นขึ้นมาแล้วก็ทรงสภาพอยู่ได้ชั่วขณะหนึ่ง อีกไม่นานก็แตกสลายไปตามสภาวะไม่สามารถจะกลับมาก่อเป็นรูปเดิมได้อีก ที่ตายแล้วหมดแล้วก็ป็นอันแล้วไป ที่จะขึ้นมาใหม่ก็มีขึ้นอีกโดยมิได้เกี่ยวเนื่องถึงกันและกัน การทำดีทำชั่วย่อมมีผลเท่ากัน คือไม่ไปทั้งสวรรค์และนรก แต่ไปรวมลงแต่ในป่าช้าเท่านั้น

^{๓๔} พระราชรัตนโมลี(นคร เขมปาโล) *ชีวิตลิขิตของกรรม*, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๐-๑๓๑.

^{๓๕} เอ็ม.ทริยันนะ, *ปรัชญาอินเดียสังเขป*, วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ แปล, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๑๒๓.

^{๓๖} ฐานิสรา ประธานราชภัฏธนบุรี, *อภัยกตปัญหา ปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์*, หน้า ๓๔.

^{๓๗} ประยงค์ แสนบุราณ, รศ.ดร., *ปรัชญาอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑.

๒.๔ ลักษณะของกรรม

สำหรับกรรมหรือการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นจะพบว่ามีลักษณะที่สำคัญดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ มีลักษณะที่เป็นผลผูกพันกับผู้กระทำความกรรม หมายความว่าเมื่อมนุษย์ไม่ว่าชายหรือหญิงทำการกรรมใดไว้ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือชั่วก็ตาม ผู้ทำการกรรมนั้นจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อผลของการกระทำนั้น ดังปรากฏในในจุฬามณีวงศ์สูตรว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้ทราบและตี^{๓๘} ซึ่งคำว่าภาระผูกพันนี้ก็คือการที่ผู้กระทำความกรรมต้องเป็นผู้รับผลและกรรมที่ถูกระทำแล้วจะต้องติดตามให้ผลกับผู้กระทำนั้นเป็นเงาตามตัวกล่าวคือ (๑) ผู้ทำการกรรม = ต้องรับผลกรรม และ (๒) กรรม = ต้องติดตามผู้กระทำความกรรมนั้น อันนี้เองที่ถือว่าเป็นภาระผูกพัน อันเป็นลักษณะหนึ่งของกรรม

๒.๔.๒ กรรมมีลักษณะเป็นกฎ กฎในที่นี้คือกฎของการกระทำ ที่พระพุทธศาสนาเสนอไว้เป็นกฎกลางหรือกฎตายตัวของการกระทำดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า

ยาทิสึ วปะเต พิชึ	ตาทิสึ ลภเต ผลึ
กถยานการึ กถยานึ	ปาปการึ จ ปาปกึ
หว่านพืชเช่นใด	ย่อมได้ผลเช่นนั้น
(ผู้) ทำดี ย่อมได้ดี	(ผู้) ทำชั่ว ย่อมได้ชั่ว ^{๓๙}

สำหรับกฎข้อนี้ถือว่าเป็นกฎที่ตายตัวตามหลักการของพระพุทธศาสนาคือทำอะไรได้อย่างนั้น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เหมือนการปลูกต้นมะม่วงย่อมได้ผลมะม่วง ปลูกทุเรียนย่อมได้ผลทุเรียนไม่มีหรอกที่จะปลูกมะม่วงแล้วได้ผลทุเรียนหรือปลูกทุเรียนจะออกลูกมาเป็นมะม่วง ดังนั้นกรรมจึงมีลักษณะของการเป็นกฎ หรือกฎของการกระทำที่เรียกว่า “กรรมนิยาม” นั่นเอง โดยกฎนี้แม้เป็นกฎที่ถูกล่าม้างถึงในยุคอรรถกถาจารย์ก็ตามแต่ความเป็นกฎดังกล่าวนี้สามารถที่จะยึดโยงกับแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรมในสมัยพุทธกาลได้

๒.๕ ประเภทของกรรม

สำหรับกรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นท่านได้แยกประเภทไว้สำหรับการศึกษาเพื่อให้ง่ายในการกำหนดเกณฑ์ในการทำความเข้าใจได้ง่ายขึ้น โดยกรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นสามารถแบ่งศึกษาได้เป็น ๒ ประเภท ดังต่อไปนี้

^{๓๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙-๒๙๖/๓๔๙-๓๕๕., อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๑.

^{๓๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๙๐๓/๓๓๓., ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๙๔/๘๔.

๒.๕.๑ กรรมในพระไตรปิฎก

(๑) จำแนกตามคุณภาพหรือตามธรรมที่เป็นมูลเหตุเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ไม่ว่าจะ เป็นทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ มี ๒ อย่าง

ก. อุกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล กรรมชั่ว การกระทำที่ไม่ดี ไม่ฉลาด ไม่เกิดจากปัญญา ทำให้เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ

ข. กุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล กรรมดี การกระทำดี ฉลาดเกิดจากปัญญาส่งเสริมคุณภาพของชีวิตจิตใจ หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรืออโมหะ^{๔๐}

(๒) จำแนกตามทวารที่กระทำกรรมหรือการแสดงออกของกรรมจัดเป็น ๓ ทวาร ดังนี้

ก. กายกรรม กรรมที่แสดงออกทางกาย

ข. วจีกรรม กรรมที่แสดงออกทางวาจา

ค. มโนกรรม กรรมที่แสดงออกทางใจ

การจำแนกกรรมดังกล่าวนี้จะมีกรรมรวมทั้งหมด ๖ อย่าง ได้แก่

๑. กายกรรมที่เป็นอกุศล

๒. กายกรรมที่เป็นกุศล

๓. วจีกรรมที่เป็นอกุศล

๔. วจีกรรมที่เป็นกุศล

๕. มโนกรรมที่เป็นอกุศล

๖. มโนกรรมที่เป็นกุศล^{๔๑}

ในบรรดากรรมทั้ง ๓ ประการ คือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม พระพุทธองค์ตรัสว่า มโนกรรม จัดว่าเป็นกรรมที่มีความสำคัญที่สุดมีผลมากที่สุด ดังพุทธพจน์ กล่าวไว้ว่า

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่

สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุดอยู่ที่ดี

ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมตามเขาไป เพราะเหตุนั้น

ดุจล้อหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำแอกไปอยู่ ฉะนั้น”^{๔๒}

(๓) จำแนกตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบากหรือการให้ผลพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ อธิบายไว้ในหนังสือพุทธธรรมดังนี้

๑. กรรมดำมีวิบากดำ ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างง่ายๆ เช่น ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท และดื่มสุราเมรัย

๒. กรรมขาว มีวิบากขาว ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง ตัวอย่างเช่น การประพฤติตามกุศลกรรมบถ ๑๐

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๙.

^{๔๑} อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๔๔๕/๑๓๑.

^{๔๒} ชุ.ธ. (ไทย) ๔๐/๑ /๓๔.

๓. **กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งขาวและดำ** ได้แก่ กายสังขาร วีสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง เช่น การกระทำของมนุษย์ทั่วไป

๔. **กรรมไม่ดำไม่ขาว** มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ได้แก่ เจตนาเพื่อละกรรมทั้ง ๓ อย่างข้างต้น หรือว่าโดยองค์ธรรม ได้แก่ โพชฌงค์ ๗ หรือมรรคมืองค์ ๘

กรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงความหมายไว้โดยปริยายต่างๆ มากมายหลายนัยด้วยกัน^{๔๓}

๒.๕.๒ กรรมตามนัยคัมภีร์อรรถกถา

ในคัมภีร์อรรถกถาได้จำแนกการแสดงกรรมจตุกะ ออกเป็น ๓ หมวด รวม ๑๒ ประเภท และมีมูลเหตุที่สนับสนุนให้กรรมมีผลอีก ประการหนึ่ง คือ

๑. ว่าด้วยหน้าที่ของกรรม ๔ อย่าง
๒. ว่าด้วยลำดับการให้ผลของกรรม ๔ อย่าง
๓. ว่าด้วยเวลาแห่งการให้ผล ๔ อย่าง
๔. ว่าด้วยเหตุที่เกิดผลมี ๔ อย่าง^{๔๔}

(๑) กรรมจำแนกตามการให้ผลของกรรมตามหน้าที่มีอยู่ ๔ อย่างคือ

ก. **ชนกกรรม** มีหน้าที่ทำให้วิบากนามขันธ์ กัมมชรูปเกิดขึ้น หรือกรรมที่เป็นตัวทำให้เกิด

ข. **อุปัถัมภกกรรม** กรรมที่ทำหน้าที่ช่วยอุดหนุนกรรมอื่นๆ ช่วยสนับสนุนสืบต่อจากชนกกรรม

ค. **อุปปีฬิกกรรม** กรรมที่ทำหน้าที่เบียดเบียนกรรมอื่นๆ บีบคั้น กรรมที่มาให้ผลเปลี่ยนแปรลดน้อยลงไป

ง. **อุปฆาตกรรม** มีหน้าที่ตัดรอนกรรมอื่นๆ เข้าตัดรอนการให้ผลของกรรม ๒ อย่างนั้น ให้ขาดไปเสียทีเดียว เช่น เกิดมาอยู่ในตระกูลมั่งคั่งแต่อายุสั้น

ก. **ชนกกรรม** คือกรรมที่ทำหน้าที่ให้วิบากและกัมมชรูปเกิดขึ้นทั้งในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาล หมายความว่า เมื่อสัตว์ทั้งหลายตายลงแล้ว ชนกกรรมก็ทำหน้าที่นำไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ภูมิใดภูมิหนึ่งใน ๓๑ ภูมิ และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็มีอวัยวะร่างกายเกิดขึ้นตามสมควรแก่สัตว์นั้น ชนกกรรมเมื่อให้ผลนำไปเกิดแล้วก็หมดหน้าที่ หลังจากนั้นก็เป็นหน้าที่ของกรรมอื่นๆ อำนาจของชนกกรรมก็มีเหตุปัจจัย ทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายอกุศล และฝ่ายกุศล

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๖๐.

^{๔๔} วรรณสิทธิ ไทยะเสวี, **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๘.

ข. อุปถัมภ์กรรม กรรมที่ทำหน้าที่สนับสนุนชนกกรรม ช่วยอุปถัมภ์สัตว์ทั้งหลายที่เกิดในภูมิต่างๆ ให้ได้รับความสุข ความทุกข์ตามสมควรแก่กรรมของตน

อุปถัมภ์กรรม ฝ่ายกุศลช่วยอุปถัมภ์กรรมอันเป็นกุศลให้เจริญยิ่งขึ้นไป เช่น เมื่อชนกกรรมทำให้มาเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในตระกูลสูง มั่นคงด้วยทรัพย์สมบัติ รูปสมบัติมีวิชาความรู้ ก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ยิ่งทำให้ทรัพย์สมบัติเพิ่มพูน สร้างกุศลกรรมต่อเมื่อคราวมีเหตุการณ์อันตรายเกิดขึ้น อุปถัมภ์กรรม ฝ่ายกุศลให้พ้นจากอันตราย

อุปถัมภ์กรรม ฝ่ายอกุศล ก็ทำหน้าที่อุปถัมภ์กรรมฝ่ายอกุศลให้เจริญยิ่งขึ้น เมื่อชนกกรรมทำให้เกิด เช่น สัตว์โลกหรือบุคคลบางคนที่ทำอกุศลกรรมในโลก เมื่อตายไปชนกกรรมก็ทำหน้าที่นำไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานจำพวกสุนัข เมื่อเกิดขึ้นมาแล้วอุปถัมภ์กรรมก็สนับสนุนให้สุนัขอดอยาก เจ็บป่วย ได้รับทุกขเวทนาอยู่เป็นเวลานานตราบที่อุปถัมภ์กรรม ยังอุปถัมภ์อยู่ ถ้าสิ้นอุปถัมภ์กรรม เมื่อใดเราก็ตายทันที

ค. อุปปีฬิกกรรม คือ กรรมที่ทำหน้าที่เบียดเบียน ถ้าอุปปีฬิกกรรมฝ่ายอกุศลเกิดขึ้น มันก็จะทำให้ฝ่ายกุศลอ่อนกำลังลง ถ้าอุปปีฬิกกรรมฝ่ายกุศลเกิดขึ้น มันก็จะทำให้ฝ่ายอกุศลอ่อนกำลังลง ตัวอย่างเช่น บุคคลบางคนเมื่อชนกกรรมทำให้มาเกิดอยู่ในตระกูลมั่งคั่ง มีร่างกาย แข็งแรง สมบูรณ์ สง่างาม สุขภาพดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ มีสติปัญญาดี ซึ่งเป็นอำนาจของอุปถัมภ์กรรมฝ่ายกุศล อยู่ต่อมาไม่นานเกิดมีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนจนเกือบเอาชีวิตไม่รอดซึ่งเป็นอำนาจของอกุศลกรรมฝ่ายอุปปีฬิกกรรมเข้ามาเบียดเบียนจึงทำให้ฝ่ายกุศลกรรมมีกำลังอ่อนลง อาจเป็นเพราะเคยทำอกุศลกรรมไว้ในอดีต เช่น เคยฆ่าสัตว์ ทรมานสัตว์ ทำให้อกุศลส่งผลให้เกิดการเจ็บป่วย อยู่ต่อมาได้ไปทำบุญให้ทานรักษาศีล ทำให้อาการเจ็บป่วยทุเลาลงมีสุขภาพดีขึ้น ซึ่งเป็นเพราะอำนาจกุศลกรรมที่ทำในปัจจุบันเบียดเบียนทำอกุศลกรรมในอดีตส่งผลน้อยลงหรือไม่ส่งผลเลย

ง. อุปฆาตกรรม คือกรรมที่ทำหน้าที่ตัดรอนกรรมอื่นๆ และวิบาก คือผลของกรรมอื่นให้สิ้นสุดลง กรรมที่จะส่งผลก็จะไม่มีโอกาสส่งผลเพราะถูกอุปฆาตกรรมตัดรอน ตัดชนกกรรมไม่ให้มีโอกาสนำผลศัตรูรูปนามที่เกิดจากชนกกรรม อุปฆาตกรรมฝ่ายอกุศลเมื่อตามทัน ก็จะทำหน้าที่เข้าไปตัดรอน ฝ่ายกุศลกรรมและวิบากให้สิ้นสุดลง ในทางตรงกันข้ามอุปฆาตกรรมฝ่ายกุศลเมื่อตามทัน ก็จะทำหน้าที่เข้าไปตัดรอนฝ่ายอกุศลและวิบากให้สิ้นสุดลง ดังเช่นประวัติของคฤมาลก่อนออกบวชไปศึกษาที่สำนักทศปาโมกข์ แล้วอาจารย์สอนผิด โดยให้ไปฆ่าคนแล้วตัดนิ้วม้าร้อยพวงมาลัยแขวนคอเพื่อให้สำเร็จวิชาที่ตนศึกษา ภายหลังประชาชนหวาดกลัวพระเจ้าปเสนทิโกศลยกทัพไปปราบ แต่พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นด้วยพระญาณว่าองค์คฤมาลมีวาสนาที่จะได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ จึงเสด็จไปโปรด เมื่อองค์คฤมาลพบพระพุทธเจ้าได้ฟังธรรม จึงออกบวช ทำความเพียรจนบรรลุมรรคผล เวลาออกเดินบิณฑบาตคนพบเห็นก็เอาก้อนหินขว้างปาถูกศีรษะแตกบ้าง ข้างก็ไม่ได้ ซึ่งเป็นอำนาจของอกุศลกรรมส่งผล ถึงแม้มาบวชและได้บรรลุธรรม กรรมก็ยังไม่หมด กรรมดีเป็นกุศลอุปฆาตกรรม

คืออหัตมรรคอรหัตผลไปตัดอกุศลกรรม ไม่ให้มีโอกาสส่งผลคือแทนที่องค์กุศลมาต้องไปตกนรกเมื่อตายจากโลกมนุษย์ก็สิ้นสุดลงเพราะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ การเกิดใหม่ไม่มีอีกแล้วกุศลอุปฆาตกรรมไปตัดอกุศลทั้งหมด เศษกรรมใดๆ ก็ไม่อาจส่งผลอีกต่อไป กรรมนั้นก็สิ้นสุดลงภพชาติไม่มีอีกแล้ว^{๔๕}

(๒) กรรมที่จำแนกตามการให้ผลของกรรมตามลำดับความแรง การให้ผลในชาติที่ ๒ คือ ชาติที่ต่อจากปัจจุบันเพียงชาติเดียวหรือชาติหน้านั้นมี ๔ อย่าง

ก. ครุกรรม	กรรมหนักกว่ากรรมอื่นๆ ที่จะสามารถห้ามได้
ข. อาสันนกรรม	กรรมที่กระทำเมื่อใกล้ตายให้ผลเมื่อใกล้ตาย
ค. อาจิณณกรรม	กรรมที่กระทำอยู่เสมอเป็นประจำ
ง. กตัตตากรรม	กรรมที่กระทำไว้พอประมาณไม่เท่ากรรมทั้ง ๓

ก. ครุกรรม คือ กรรมหนักมากให้ผลกับเจ้าของกรรมนั้นในชาติหน้าชาติที่ ๒ จากปัจจุบันให้ผลหนักกว่ากรรมอื่นๆ ไม่มีกรรมใดๆ ชัดขวางหรือยับยั้งได้ และให้ผลก่อนกรรมอื่นอย่างแน่นอน ครุกรรมฝ่ายอกุศลย่อมส่งผลให้ปฏิสนธิในทุกคติภูมิในชีวิตต่อไป ถ้าเป็นฝ่ายกุศลย่อมส่งผลดีให้คุณหนักปฏิสนธิในสุคติภูมิในชีวิตต่อไป

ครุกรรมฝ่ายอกุศลมี ๒ อย่าง

๑. นียตมิจฉาทิฏฐิกรรม คือ ความเห็นผิดไปจากความจริง เห็นว่าทำอะไรแล้วผลที่ได้รับไม่มี บาบไม่มีบุญไม่มี เห็นว่าสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาที่ดำเนินชีวิตอยู่ ไม่ได้อาศัยหรือเนื่องมาจากเหตุ เป็นกรรมหนักกว่าอนันตริยกรรมให้ผลตลอดเวลา

๒. อนันตริยกรรม หรือปัจฉานันตริยกรรม การกระทำความผิดที่เป็นบาปอกุศลมี ๕ อย่าง

๑. มาตุฆาต คือ ฆ่ามารดา
๒. ปิตุฆาต คือ ฆ่าบิดา
๓. อรหันตฆาต คือ ฆ่าพระอรหันต์
๔. โลहितตูปบาท คือ กระทำพระพุทธรูป
๕. สังฆเภท คือ ยุแย่งพระสงฆ์ให้แตกจากกัน ให้หื้อพระโลหิต

ในบรรดาอนันตริยกรรม ทั้ง ๕ ประการนี้ กรรมที่หนักที่สุดเป็นอันดับแรก คือ การทำสังฆเภท ผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกันยินดีให้แตกแยกกันของหมู่คณะ ตั้งอยู่ในอธรรม เป็นผู้ตบไปสู่นรก อยู่ในนรกนั้นตลอดกับหนึ่ง ย่อมพลาดจากธรรมอันเป็นที่ปลอดภัยจากกิเลส ย่อมเสวยกรรมอยู่ในนรกตลอดกับหนึ่ง เพราะทำร้ายสงฆ์พร้อมเพียงกันให้แตกจากกัน^{๔๖}

^{๔๕} พระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติวุฑโฒ ภิกขุ), กรรม - การให้ผล, อ้างแล้ว หน้า ๑๒๗ - ๑๒๙.

^{๔๖} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, กรรมและความเข้าใจเรื่องกรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๖๙ - ๗๒.

อันดับรองลงมาโลหิตตูปบาท คือการกระทำให้พระพุทธรูปเจ้าหื้อพระโลหิต เช่น กรณี พระเทวทัต กลิ้งก้อนหินหมายปลงพระชนม์ชีพพระพุทธรูปเจ้า แต่เศษหินไปถูกพระบาทให้หื้อพระโลหิต ซึ่งพระเทวทัตทำกรรมถึง ๒ อย่าง ในที่สุดถูกแผ่นดินสูบหลังจากตายกรรมหนักนี้ ส่งผลทันทีให้ไปเกิดในอเวจีมหานรก อันดับรองลงมาคืออรหันตชาติเป็นอนันตริยกรรมอันดับรอง ลงมาฆาตกรรมและปิตุฆาตกรรมหนักทั้งสองอย่างนี้ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของบิดามารดาว่าใครมีคุณธรรมสูงกว่ากัน ถ้ามารดามีคุณธรรมสูงกว่าบิดามาฆาตให้ผลหนักกว่าเพราะมารดาเป็นผู้รับภาระต่อบุตรในการตั้งครุกรรมและเลี้ยงดูหนักกว่าบิดา

ครุกรรมฝ่ายกุศล กรรมหนักฝ่ายกุศลมหัคตกุศลกรรม หมายถึง ผู้บำเพ็ญสมาธิเป็นสัมมาสมาธิจนจิตได้บรรลุปฐมฌานขึ้นไป เมื่อตายจากมนุษย์ครุกรรมที่ทำก็นำให้ไปเกิดในสุคติพรหมโลก เช่น ได้ปฐมฌานขณะเป็นมนุษย์พอตายจากมนุษย์ก็ไปเกิดในปฐมฌานภูมิ

ข. อาสันนกรรม คือ กรรมที่กระทำในเวลาใกล้ตายทั้งสิ่งที่ดีและไม่ดี หรือระลึกถึงสิ่งที่ดีหรือไม่ดีในเวลาใกล้จะตาย กุศลอาสันนกรรมมีอำนาจส่งผลให้เกิดในสุคติ อุกุศลอาสันน กรรมมีอำนาจส่งผลให้เกิดในทุคติ

กุศลอาสันนกรรม บุคคลบางคนเกือบตลอดชีวิตไม่เคยทำความดีเลย ต่อมาภายหลังเกิดกุศลจิต เกิดศรัทธาอยากทำบุญให้ทาน รักษาศีล ต่อมาใกล้ตายก็ยังระลึกถึงอาสันนกรรมฝ่ายกุศลก็ส่งผลให้ไปเกิดในสุคติภูมิ

อุกุศลอาสันนกรรม บุคคลบางคนตลอดชีวิตกระทำกรรมดีมาโดยตลอด ต่อมาใกล้ตายเกิดเวทนามีโทษะเกิดขึ้นในจิตอุกุศลอาสันนกรรมก็ส่งผลเมื่อตายลงก็ไปเกิดในทุคติภูมิ

อาสันนกรรมนี้จะส่งผลให้ได้รับก่อนตายถ้าเจ้าของกรรมไม่มีครุกรรม เพราะอาสันนกรรมจะให้ผลรองจากครุกรรม อาสันนกรรมให้ผลก่อนอาจิณณกรรมและกตัตตากรรม

ค. อาจิณณกรรม คือ กรรมที่กระทำอยู่เสมอกะทำบ่อยๆ ทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรมกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ จนเคยชิน เช่น กระทำดีหรือชั่วเป็นอาจิณ บุคคลบางคนมีอาชีพฆ่าสัตว์ขายทุกวัน บางคนเกิดความโกรธอย่างแรงเกิดขึ้นบ่อยในจิต เป็นอาจิณณกรรมฝ่ายอกุศล ส่วนอาจิณณกรรมฝ่ายกุศล ได้แก่ บางคนบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เป็นประจำ เราเรียกว่าอาจิณณกรรมฝ่ายกุศล อาจิณณกรรมนี้ได้แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย ดังที่กล่าวมาแล้วในชีวิตของคนบางคนเกิดมาตลอดชีวิตเคยทำบุญเพียงครั้งเดียว แต่เกิดความคิดนึกถึงสิ่งที่ทำแล้วชื่นชมยินดีเกิดปิดขึ้นบ่อยในบุญที่ทำ ก็ถือว่าเป็นอาจิณณกรรม อำนาจฝ่ายกุศลอาจิณณกรรมย่อมทำให้บุคคลเจ้าของกรรม ไปเกิดในสุคติภูมิหลังจากการตาย

ส่วนคนบางคนทำทุจริตทำอกุศลเพียงครั้งเดียวแต่หวนระลึกถึงอยู่บ่อยๆ ที่ตนเองทำไม่ดีไว้ อาจจะเป็นการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เมื่อนึกถึงสิ่งที่ตนเองทำไว้บ่อยๆ ก็ถือว่าเป็นอาจิณณกรรมมี

อำนาจส่งผลให้เกิดในทุกคดีภูมิหลังจากการตาย หากเมื่อไม่มีกรรม ไม่มีอาสังกรรม อาจิณณกรรมก็มีอำนาจในการให้ผลในลำดับที่ ๓ ส่งให้ได้รับผลในชาติที่ ๒

ง. กัตตตากกรรม คือ กรรมที่กระทำมีเจตนาอ่อนให้ผลต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่นให้ผลอาจกระทำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ไม่ถึงขั้นกรรม, อาสังกรรม หรืออาจิณณกรรมเป็นได้ทั้งกุศลกรรม และอกุศลกรรม ถ้ากรรม, อาสังกรรม และอาจิณณกรรม ไม่ส่งผลแล้ว กัตตตากกรรมจะเป็นผู้ส่งผล

ถ้าผู้ใดมิได้ทำกรรม และอาสังกรรมไว้ คงมีแต่อาจิณณกรรม และกัตตตากกรรมเพียง ๒ ประการ อาจิณณกรรมนี้จะได้ออกาสให้ผลเกิดเป็นมนุษย์เทวดา หรืออบายสัตว์ ตามสมควรแก่กรรมและบุคคลในภพชาติที่ ๒ ส่วนกัตตตากกรรม เป็นผู้ให้ผลได้ในอดีตกาลเท่านั้น^{๔๗} สัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีกัตตตากกรรมนั้นไม่มีเลย อย่างไรก็ตามสิ่งจะต้องมีกัตตตากกรรมอย่างแน่นอน

(๓) กรรมที่จำแนกตามกำหนดเวลาของการให้ผลของกรรม ที่กระทำทางกาย วาจา ใจ ทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล ย่อมส่งผลเร็วบ้างช้าบ้าง ชาตินี้ ชาติหน้า หรือชาติต่อไป ตามโอกาสกำหนดเวลาของการให้ผลของกรรมมี ๔ อย่าง

ก. ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม	คือ	กรรมที่ให้ผลในชาติปัจจุบัน
ข. อุปัชชเวทนิยกรรม	คือ	กรรมให้ผลในภพที่ ๒
ค. อปราปรียเวทนิยกรรม	คือ	กรรมที่ให้ผลในชาติที่ ๓ เป็นต้นไป
ง. อโหสิกรรม	คือ	กรรมที่ไม่ให้ผล ^{๔๘}

ก. ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม เป็นกรรมที่ให้ผลในชาติปัจจุบัน คือ เมื่อบุคคลกระทำทิฏฐธรรมเวทนิยกรรมเข้าแล้วย่อมได้รับผลในชาตินี้ ไม่ต้องไปรอรับผลชาติหน้าเป็นกรรมที่ให้ผลทันตาเห็น ทั้งฝ่ายกุศลและอกุศลกับเจ้าของกรรม ไม่มีอำนาจให้ผลในชาติหน้า

ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม มีอยู่ ๒ อย่าง

๑. ปรีปกกทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม
๒. อปรีปกกทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม

ปรีปกกทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม ได้แก่ กรรมที่บันดาลให้ผลทันตาภายใน ๗ วัน เห็นผลในชาตินี้อย่างแน่นอน

^{๔๗} วรรณสิทธิ ไทยะเสวี, “คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังหวิภาค”, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๙.

^{๔๘} ชุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), “คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมทางอากาศ ปริเฉทที่ ๕”, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๕๒๐.

ฝ่ายกุศล

ผู้ที่ได้มีโอกาสถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้า หรือพระอรหันต์ที่ออกจากนิโรธสมบัติ แล้วได้กลายเป็นเศรษฐีร่ำรวยมหาศาลภายใน ๗ วัน

ฝ่ายอกุศล

พระเทวทัตทำพระโลหิตตูปบาทต่อพระพุทธเจ้าทำสังฆเภท แล้วถูกแผ่นดินสูบ การที่จะได้รับผลตอบแทน ปรีกกทิกฐธรรมเวทนียกรรมนี้จะต้องประกอบด้วย เจตนาอันแรงกล้าในการทำ กุศลปัจจัยที่ทำการนี้ต้องมาด้วยความบริสุทธิ์ ผู้รับต้องเป็นพระอนาคามีหรือพระอรหันต์ และพระอนาคามีหรือพระอรหันต์ต้องออกจากนิโรธสมบัติ

อปรีกกทิกฐธรรมเวทนียกรรม คือ กรรมที่บันดาลให้ได้รับผลภายในชาตินี้ ความแก่กล้าของกรรมชนิดนี้ไม่ว่าจะเป็นกุศลหรืออกุศลก็ตามย่อมส่งผลกับผู้กระทำหลังจากกระทำ ๗ วันล่วงไปแล้ว แต่ภายในชาตินี้ เช่น การทำกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม ในช่วงของวัยเด็กกรรมส่งผลในวัยผู้ใหญ่หรือวัยชรา หรือทำกรรมในวัยผู้ใหญ่กรรมส่งผลในวัยชรา

ข. อุปัชฌายเวทนียกรรม คือ กรรมให้ผลในภพที่ ๒ เมื่อชาตินี้ได้ทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม เจ้าของกรรมต้องได้รับผลในชาติหน้าต่อจากชาตินี้แน่นอน การให้ผลอุปัชฌายเวทนียกรรม จะส่งผลกรรมหนักก่อน ที่เบารองลงมาเป็นอโหสิกรรม อุปัชฌายเวทนียกรรมฝ่ายอกุศลให้ผลหนัก คือ ปัญจानันตริยกรรม ฝ่ายกุศลชนิดหนักคือ มหัตตกุศล การส่งผลให้ได้รับในชาติที่ ๒ ทั้งในปฏิสนธิกาล และในปวัตติกาล ในปฏิสนธิกาลให้เกิดเป็นสุคติบุคคลหรือทุคติบุคคล ในปวัตติกาลก็ให้เสวยสุขหรือทุกข์ตามควรแก่กรรมที่ได้กระทำ

ค. อปรာปரியเวทนียกรรม คือ กรรมที่ให้ผลในภพอื่นๆ ในชาติที่ ๓ เป็นต้นไปทั้งในปฏิสนธิกาลและในปวัตติกาล เป็นกรรมที่มีพลังแรงและอายุยืนยาวนานในปฏิสนธิกาลจะส่งผลครั้งเดียว ในปวัตติกาลส่งผลได้หลายภพหลายชาติ และไม่มีกรเป็นอโหสิกรรม จนกว่าเจ้าของกรรมจักนิพพาน จึงจะอโหสิกรรม

ตัวอย่างอปรာปரியเวทนียกรรมฝ่ายอกุศล เด็กเลี้ยงโคจับตัวเงินตัวทองขังในจอมปลวกเป็นเวลา ๗ วัน ต่อมาได้อุปสมบทเป็นพระ แล้วถูกขังไว้ในถ้ำเป็นเวลา ๗ วัน

ตัวอย่างอปรາปரியเวทนียกรรมฝ่ายกุศล เรื่องพระนางมัลลิการาชเทวี พระนางมัลลิการาชเทวี ได้ช่วยพระเจ้าปเสนทิโกศลทำทานชนิดพิเศษมโหฬารหาทานไหนเทียมไม่ได้ที่แข่งขันกับประชาชนจนพระองค์เป็นฝ่ายชนะหมดทรัพย์ไปมากมาย ต่อมาพระนางถูกสุนัขตัวโปรดแสดงลามกและทรงยินดีไม่ไกรธ พระเจ้าปเสนทิโกศลเห็นจึงต่อว่า พระนางจึงโกหกแก้ไขสถานการณ์ ต่อมาพระนางมีความกังวลพระทัย จนสิ้นพระชนม์แล้วอกุศลกรรมพาไปเกิดเป็นสัตว์นรก พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงอยากทราบว่าพระนางไปเกิดเป็นอะไรจึงไปพูลถามพระพุทธเจ้า ไปเข้าเฝ้าที่ไร่ก็ลืมทุกครั้งพอครบ

๗ วัน เข้าวันที่ ๘ พระนางก็ขึ้นจากนรก มาเกิดบนสวรรค์ กุศลอุปมา ปรียกรรมตามมาให้ผลพระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทูลถามพระพุทธเจ้าก็ได้ทราบบว่าพระนางเกิดอยู่บนสวรรค์

ง. อโหสิกรรม เป็นกรรมที่ไม่ส่งผลให้แก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมได้

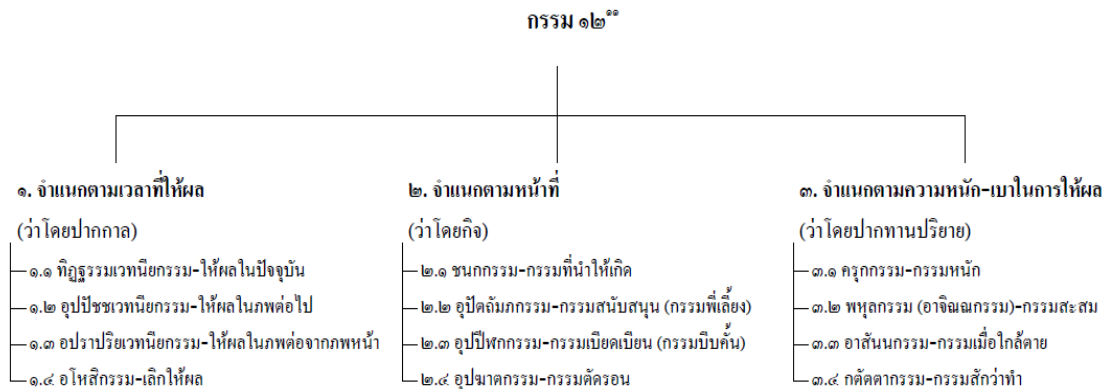
ทิวฐธรรมเวทนียกรรมให้ผลในชาติปัจจุบัน เมื่อให้ผลแล้วก็หมดไป จัดเป็นอโหสิกรรม

อุปัชชเวทนียกรรม ให้ผลในชาติที่ ๒ ให้ผลแล้วก็หมดไป จัดเป็นอโหสิกรรม

อุปราชเวทนียกรรม ให้ผลในชาติที่ ๓ เรื่อยไปจนกว่าเจ้าของกรรมจะเข้าสู่นิพพาน จึง

จะกลายเป็นอโหสิกรรม

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราสามารถที่จะพิจารณาโครงสร้างของกรรมทั้ง ๑๒ ประการได้ดังต่อไปนี้

(๓) ปากฐานจตุกะ แสดงที่ตั้งแห่งผลของกรรม คือ วิบากจิต กัมมชรูป อันเป็นผลแห่งกรรมได้ เรียกว่า ปากฐานจตุกะ คือ กรรมที่ว่าโดยฐานะที่ยังมีกรรมวิบากให้เกิดขึ้นมีอยู่ ๔ ประการคือ

๑. อกุศลกรรม เป็นกรรมฝ่ายบาป เมื่อตัวการบันดาลวิบากให้เป็นความทุกข์ ความเดือดร้อน ให้เกิดขึ้นกับเจ้าของกรรม

๒. กามาวจรกุศลกรรม เป็นกรรมฝ่ายกุศลเป็นตัวการบันดาลกรรมวิบากให้เป็นสุขในกามสุคติภูมิ ให้เกิดขึ้นกับเจ้าของกรรม

๓. รูปาวจรกุศลกรรม เป็นกรรมฝ่ายกุศล เป็นตัวการบันดาลกรรมวิบาก เป็นความสุขในรูปภูมิ ให้เกิดขึ้นกับเจ้าของกรรม

๔. อรูปาวจรกุศลกรรม เป็นกรรมฝ่ายกุศล เป็นตัวการบันดาลกรรมวิบาก เป็นความสุขในอรูปภูมิให้เกิดขึ้นแก่เจ้าของกรรม

พระพุทธเจ้าตรัสยืนยันการให้ผลของกรรมมาในลักษณะเป็นพีชนิยามว่า “หวานพีช เช่นใดได้ผลเช่นนั้น (ผู้ทำดี ได้ดี ผู้ทำชั่ว ได้ชั่ว)”^{๔๙} หมายถึงความดีหรือความชั่ว ตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์นั้น ขึ้นอยู่กับการกระทำของมนุษย์ จากการเกี่ยวเนื่องของกรรมและการให้ผลของกรรมนี้ นับเป็นกระแสต่อเนื่องมาจากการกระทำของบุคคลที่ยังมีกิเลสตัณหาตั้งพุทธดำรัสว่า “ตัณหายังคนให้เกิด จิตของคนนั้น ย่อมวิ่งพล่าน สัตว์เวียนวายเป็นไปสู่สงสารกรรมเป็นที่พำนักของสัตว์นั้น” หมายถึง บุคคลที่ยังมีกิเลสตัณหาในดวงจิตอยู่ ก็ย่อมตกอยู่ใต้อำนาจการให้ผลของกรรมนั้น สำหรับการให้ผลด้วยการส่งไปเกิดในสุคติหรือทุคติ ในมหากัมมวิภังคสูตร พระพุทธองค์ทรงจำแนกบุคคลที่จะไปเกิดในสุคติและทุคติ ตามการให้ผลของกรรม โดยสรุปได้ดังนี้

๑. บุคคลที่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ มีจิตพยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้วย่อมไปเกิดในทุคติ

๒. บุคคลบางคน ถึงแม้จะเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ มีจิตพยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้วย่อมไปเกิดในสุคติภูมิก็มี

๓. บุคคลบางคน เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ มีจิตไม่พยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้วย่อมไปเกิดในสุคติภูมิก็มี

๔. บุคคลบางคน ถึงแม้จะเป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ มีจิตพยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้ว ย่อมไปเกิดในทุคติสำหรับการให้ผลด้วยการส่งไปเกิดในสุคติหรือทุคติ^{๕๐} ในมหากัมมวิภังคสูตร พระพุทธองค์ทรงจำแนกบุคคลที่จะไปเกิดในสุคติและทุคติ ตามการให้ผลของกรรม โดยสรุปได้ดังนี้

๑. บุคคลที่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ มีจิตพยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้วย่อมไปเกิดในทุคติ

๒. บุคคลบางคน ถึงแม้จะเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ มีจิตพยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้วย่อมไปเกิดในสุคติภูมิก็มี

๓. บุคคลบางคน เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ มีจิตไม่พยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้วย่อมไปเกิดในสุคติภูมิ

๔. บุคคลบางคน ถึงแม้จะเป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ มีจิตพยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้ว ย่อมไปเกิดในทุคติภูมิ^{๕๑}

จากหลักฐานดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนเรื่องการให้ผลของกรรม เพราะบุคคลทำกรรมชนิดเดียวกัน แต่ได้รับผลต่างกัน จึงมีปัญหาที่จะทำความเข้าใจในเรื่องนี้ จากข้อที่ ๑ และข้อ

^{๔๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๕/๓๖๔.

^{๕๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๗/๔๙.

^{๕๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙-๓๐๓/๓๕๑ - ๓๖๒.

ที่ ๓ นั้น ผู้ทำชั่วแล้วไปเกิดในนรกแน่นอน ผู้ทำดีก็ไปเกิดในสวรรค์แน่นอน แต่ปัญหาข้อที่ ๒ และข้อที่ ๔ ว่า ผู้ทำชั่วแล้วไปเกิดในสวรรค์และทำดีไปเกิดในนรก จากปัญหาข้อที่ ๒ และข้อที่ ๔ นั้น อธิบายได้ดังนี้

การที่ผู้ทำชั่ว ทั้งทางกาย วาจา ใจ ตายแล้วไปเกิดในสวรรค์นั้นเพราะผู้นั้นเคยทำกุศลกรรมไว้มากในชาติก่อนๆ และกุศลกรรมนั้น ยังตามให้ผลอยู่ ซึ่งอกุศลกรรมที่เขาทำใหม่ยังไม่ให้ผล และการที่ผู้ทำดีทางกาย วาจา ใจ ตายแล้วไปเกิดในนรกนั้น เพราะผู้นั้นเคยทำอกุศลกรรมไว้มากในชาติก่อนๆ และกุศลกรรมนั้น ยังตามให้ผล

นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว “ในวัตถุปมสูตร ยืนยันถึงขณะเมื่อใกล้ตายว่า “เมื่อจิตเศร้าหมองย่อมเข้าถึงทุกติ เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง ย่อมเข้าถึงสุคติ”^{๕๒}

จากหลักฐานดังกล่าว ในขณะที่จิตจวนจะดับ ถ้าจิตของผู้ใดนึกถึงและยึดมั่นอยู่ในกุศลกรรม ผู้นั้นตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติภูมิ และถ้าจิตของผู้ใดนึกถึงและยึดมั่นอยู่ในอกุศลกรรม ผู้นั้นตายแล้วจึงไปเกิดในทุคติภูมิ ตามอำนาจของอาสันนกรรมดังได้อธิบายแล้ว

สำหรับการให้ผลในการดำเนินชีวิตในชาติปัจจุบันนี้ ในจุฬกัมมวิงคสุตฺต พระพุทธองค์ทรงจำแนกการให้ผลของกรรมที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตปัจจุบัน^{๕๓} โดยสรุปได้ดังนี้

๑. ผู้ใดฆ่าสัตว์ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้มีอายุสั้น
๒. ผู้ใดไม่ฆ่าสัตว์ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้มีอายุยืน
๓. ผู้ใดเบียดเบียนสัตว์ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้มีโรครามาก
๔. ผู้ใดไม่เบียดเบียนสัตว์ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้มีโรคน้อย
๕. ผู้ใดมักโกรธ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ จะมีผิวพรรณทราม หน้าตาไม่สวย
๖. ผู้ใดไม่มักโกรธ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ จะมีผิวพรรณดี หน้าตาสวย
๗. ผู้ใดมีใจริษยาผู้อื่น เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้ไม่มีอำนาจวาสนามาก
๘. ผู้ใดมีใจไม่ริษยาผู้อื่น เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้มีอำนาจมาก
๙. ผู้ใดมีความตระหนี่ ไม่บริจาคทาน เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้เป็นคนยากจน
๑๐. ผู้ใดมีใจเสียสละ ให้ทาน เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้เป็นคนร่ำรวยมีทรัพย์มาก
๑๑. ผู้ใดไม่อ่อนน้อมถ่อมตน เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้เกิดในตระกูลต่ำ
๑๒. ผู้ใดอ่อนน้อมถ่อมตน เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้เกิดในตระกูลสูง
๑๓. ผู้ใดไม่ชอบแสวงหาความรู้ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้เป็นคนโง่เขลา
๑๔. ผู้ใดชอบแสวงหาความรู้ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้เป็นคนเฉลียวฉลาด

^{๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๐/๕๖.

^{๕๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๒๘๗/๓๗๕.

จากหลักฐานดังกล่าวมานี้ บุคคลได้สั่งสมกรรมอย่างใดไว้ ก็ย่อมได้รับผลกรรมที่ตนสั่งสมนั้น เมื่อกระแสแห่งกรรมนำไปสู่สภาพอย่างใด ย่อมได้รับสภาพอย่างนั้น เพราะผลของกรรมย่อมเป็นไปตามเงื่อนไขแห่งเหตุปัจจัย ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนให้สั่งสมแต่กรรมดี เพื่อจะเป็นวิถีทางสู่ความสิ้นกรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ถ้าท่านทั้งหลายกลัวต่อความทุกข์ ถ้าความทุกข์ไม่เป็นที่รักของท่านทั้งหลายแล้วไซ้ ท่านทั้งหลายอย่าได้ ทำบาปกรรม ทั้งในที่แจ้งหรือในที่ลับ ถ้าท่านจักทำหรือทำอยู่ซึ่งบาปกรรมไซ้ ท่านทั้งหลาย แม้จะหนีไปก็ไม่พ้นไปจากความทุกข์ได้เลย”^{๕๔}

๒.๖ กรรมและการให้ผลของกรรม

๒.๖.๑ การให้ผลของกรรม

สำหรับการให้ผลของกรรมตามหลักคำสอนเรื่องกรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นจะพบว่า หลักการให้ผลของกรรมนั้นย่อมเป็นหลักเดียวกันกับหลักที่เป็นกฎเกณฑ์ ของธรรมชาติที่พระพุทธศาสนากล่าวไว้คือกฎ กรรมนิยม หรือหลักเกณฑ์ที่ว่าด้วยเรื่องของการกระทำว่า ถ้าสิ่งนี้มีสิ่งนี้ก็มี ถ้าสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี หมายความว่าถ้าบุคคลทำกรรมอย่างใดก็จะได้ผลของกรรมนั้นหรือหากมีเหตุผลย่อมมีหากไม่มีเหตุผลก็ย่อมจะไม่มีซึ่งหลักการที่เป็นธรรมชาตินี้พระพุทธศาสนาได้ยืนยันไว้แล้วในพระพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้าตรัส “หว่านพืชเช่นใดได้ผลเช่นนั้น (ผู้ทำดี ได้ดี ผู้ทำชั่ว ได้ชั่ว)”^{๕๕} หมายถึง ความดีหรือความชั่ว ตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับ การกระทำของมนุษย์ที่มีต้นเหตุเป็นพื้นฐานของชีวิตและต้นเหตุตนเองที่ผลักดันให้มนุษย์ทำกรรม ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า “ต้นเหตุยังคนให้เกิด จิตของคนนั้น ย่อมวิ่งพล่าน สัตว์เวียนว้ายไปสู่สงสาร ซึ่งมีกรรมเป็นที่พำนักของสัตว์นั้น”^{๕๖} หมายถึง บุคคลที่ยังมีกิเลสต้นเหตุในดวงจิตอยู่ ก็ย่อมตกอยู่ใต้อำนาจการให้ผลของกรรมนั้น สำหรับการให้ผลด้วยการส่งไปเกิดในสุคติหรือทุคติ ในมหากัมมวิภังคสูตร พระพุทธองค์ทรงจำแนกผลของการกระทำของบุคคลที่ทำกรรมใดไว้แล้วจะต้องได้รับผลของกรรมนั้นโดยจะได้ไปเกิดตามสถานที่เกิดที่แตกต่างกันตามกรรมที่ทำ^{๕๗} ดังต่อไปนี้

๑) บุคคลที่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุตเทจ มีจิตพยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้ว ย่อมไปเกิดในทุคติภูมิ

๒) บุคคลบางคน ถึงแม้จะเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุตเทจ มีจิตพยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติภูมิก็มี

^{๕๔} ชุ.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๕/๑๑๕/๑๓๐.

^{๕๕} ลี.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๕/๓๖๔.

^{๕๖} ลี.ส. (ไทย) ๑๕/๕๗/๔๙.

^{๕๗} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙-๓๐๓/๓๕๑-๓๖๓

๓) บุคคลบางคน เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศฺเทจ มีจิต พยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติภูมิ

๔) บุคคลบางคน ถึงแม้จะเป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศฺเทจ มีจิต พยาบาท เมื่อเขาตายไปแล้ว ย่อมไปเกิดในทุคติภูมิ

จากหลักฐานดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนเรื่องการให้ผลของกรรม เพราะบุคคล ทำกรรมชนิดเดียวกัน แต่ได้รับผลต่างกัน จึงมีปัญหาที่จะทำความเข้าใจในเรื่องนี้ จากข้อที่ ๑ และข้อ ที่ ๓ นั้นผู้ที่ทำชั่ว ก็ไปเกิดในนรกแน่นอน ผู้ทำดีก็ไปเกิดในสวรรค์แน่นอน แต่ปัญหาข้อที่ ๒ และข้อที่ ๔ ว่า ผู้ทำชั่วแล้วไปเกิดในสวรรค์และผู้ทำดีไปเกิดในนรก จากปัญหาข้อที่ ๒ และข้อที่ ๔ นั้น อธิบาย ได้ดังนี้

การที่ผู้ทำชั่วทั้งทางกาย วาจา ใจ ตายแล้วไปเกิดในสวรรค์นั้น เพราะผู้นั้น เคยทำกุศล กรรมไว้มากในชาติก่อนๆ และกุศลกรรมนั้น ยังตามให้ผลอยู่ ซึ่งอกุศลกรรมที่เขาทำใหม่ยังไม่ให้ผล และการที่ผู้ทำดีทั้ง ทางกาย วาจา ใจ ตายแล้วไปเกิดในนรกนั้นเพราะผู้นั้น เคยทำอกุศลกรรมไว้มาก ในชาติก่อนๆ และอกุศลกรรมนั้นยังตามให้ผล นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว ในวัฏฏบมสูตร ยืนยันถึง ขณะเมื่อใกล้ตายว่า “เมื่อจิตเศร้าหมองย่อมเข้าถึงทุกคติ เมื่อจิตไม่เศร้าหมองย่อมเข้าถึงสุคติ”^{๕๘}

จากหลักฐานดังกล่าว ในขณะที่จิตจวนจะดับ ถ้าจิตของผู้ใดนึกถึงและยึดมั่น อยู่ในกุศล กรรม ผู้นั้น ตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติภูมิ และถ้าจิตของผู้ใดนึกถึงและยึดมั่น อยู่ในอกุศลกรรมผู้นั้น ตายแล้วจึงไปเกิดในทุคติภูมิ ตามอำนาจของอาสันนกรรมดังได้อธิบายแล้ว

สำหรับการให้ผลของกรรมในชาติปัจจุบันนี้ ในจุฬกัมมวิภังคสูตร พระพุทธองค์ทรง จำแนกการให้ผลของกรรมที่เกิดขึ้น ในการดำเนินชีวิตปัจจุบัน โดยสรุปได้ดังนี้

- ๑) ผู้ใดฆ่าสัตว์ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้มีอายุสั้น
- ๒) ผู้ใดไม่ฆ่าสัตว์ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้มีอายุยืน
- ๓) ผู้ใดเบียดเบียนสัตว์ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้มีโรครมาก
- ๔) ผู้ใดไม่เบียดเบียนสัตว์ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้มีโรคน้อย
- ๕) ผู้ใดมักโกรธ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ จะมีผิวพรรณทราม หน้าตาไม่สวย
- ๖) ผู้ใดไม่มักโกรธเมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ จะมีผิวพรรณดี หน้าตาสวย
- ๗) ผู้ใดมีใจริษยาผู้อื่น เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้ไม่มีอำนาจวาสนามาก
- ๘) ผู้ใดมีใจไม่ริษยาผู้อื่น เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้มีอำนาจมาก
- ๙) ผู้ใดมีความตระหนี่ ไม่บริจาคทาน เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้เป็นคนยากจน
- ๑๐) ผู้ใดมีใจเสียสละ ให้ทาน เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้เป็นคนร่ำรวยมีทรัพย์มาก
- ๑๑) ผู้ใดไม่อ่อนน้อมถ่อมตน เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้เกิดในตระกูลต่ำ

^{๕๘} จิตฺเต สงฺกิลฺลฺหฺนุ ทฺคฺคฺติ ปาฎิ กงฺขา,... จิตฺเต อสงฺกิลฺลฺหฺนุ สฺคฺคฺติ ปาฎิ กงฺขา ม.ม. (บาลี) ๑๒/๗๐/๕๖.

- ๑๒) ผู้ใต้อ่อนน้อมถ่อมตน เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้เกิดในตระกูลสูง
 ๑๓) ผู้ใต้อัปมงคลแสวงหาความรู้ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้เป็นคนโง่เขลา
 ๑๔) ผู้ใต้อัปมงคลแสวงหาความรู้ เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ทำให้เป็นคนเฉลียวฉลาด^{๕๙}

จากหลักฐานดังกล่าวมาจะพบว่าบุคคลได้สิ่งสมกรรมอย่างใดไว้ ก็ย่อมได้รับผลกรรมที่ตนสั่งสมไว้นั้นเมื่อกระแสแห่งกรรมนำไปสู่สภาพอย่างใด ย่อมได้รับสภาพอย่างนั้น เพราะผลของกรรมย่อมเป็นไปตามเงื่อนไขแห่งเหตุปัจจัย ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนให้สั่งสมแต่กรรมดีเพื่อจะเป็นวิถีทางสู่ความสิ้นกรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ถ้าเธอทั้งหลายกลัวต่อความทุกข์ ถ้าความทุกข์ไม่เป็นที่รักของเธอทั้งหลายแล้ว
 ไชริ์ เธอทั้งหลายอย่าได้ ทำบาปกรรม ทั้งในที่แจ้งหรือในที่ลับ ถ้า เธอจักทำ หรือทำอยู่
 ซึ่งบาปกรรมไชริ์ เธอทั้งหลาย แม้จะหนีไปก็ไม่พ้นไปจากความทุกข์ได้เลย^{๖๐}

๒.๖.๒ เหตุปัจจัยที่กรรมจะให้ผลหรือไม่ให้ผล

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าการให้ผลของกรรมนั้นเป็นกระบวนการที่เป็นไปตามหลักของเหตุปัจจัยหรือหลักของเหตุผล คือความเหตุปัจจัย ซึ่งคำว่าเหตุ หมายถึง การที่สิ่งหนึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดอีกสิ่งหนึ่ง สิ่งหนึ่งในนี้หมายถึงปัจจัยหลักที่เป็นตัวก่อให้เกิดผล แต่ปัจจัยหลักก็เชื่อว่าสามารถอยู่ได้ด้วยตัวเองยังต้องมีปัจจัยอื่นๆ มาสนับสนุนในการเกิดผลหนึ่งๆ ต้องอาศัยทั้งปัจจัยหลักและปัจจัยร่วม ผลจึงจะเกิดขึ้นได้ ส่วนคำว่าปัจจัย หมายถึงสิ่งที่เข้ามาเกื้อหนุนหรือช่วยให้เหตุนั้นเกิดขึ้นได้เร็วขึ้น ซึ่งปัจจัยเกื้อหนุนนั้นโดยตัวมันเองก็ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้ต้องอาศัยปัจจัยอื่นๆ เข้ามาเกื้อหนุนตัวของมันเองเช่นเดียวกัน ดังเช่น การให้ผลของกรรมนั้น โดยหลักการทางพระพุทธศาสนา ก็จะมีว่า ทำได้ดี หรือทำชั่วได้ชั่ว หรือหวานพีชอย่างใดต้องได้รับผลอย่างนั้น หมายความว่าเมื่อเราทำความดีก็ต้องได้รับผลดีอย่างแน่นอน หรือปลูกขุ่นต้องได้ผลขุ่น จะไม่อาจจะได้ผลไม้ชนิดอื่นมาแทนที่ขุ่นซึ่งเป็นตัวต้นเหตุ เมื่อทำความดีก็ย่อมจะได้รับผลดีอย่างแน่นอน ซึ่งการให้ผลของกรรมก็จะเป็นเช่นนั้น ไม่เป็นอย่างอื่น แต่หากมีเหตุปัจจัยที่เข้ามาแทรกหรือเข้ามาเกื้อหนุน บางครั้งหลักการนี้ก็ถูกยึดหยุ่นออกไป กล่าวคือ ในบางเวลาเราทำกรรมดีแต่ก็อาจจะยังไม่ได้ผลดีเนื่องจากมีเหตุปัจจัยก็คือ “ผลวิบากกรรมชั่วที่เราทำไว้ก่อนนั้นยังให้ผลอยู่เป็นเหตุให้กรรมดียังไม่ให้ผล” แต่โดยหลักการแล้วกรรมดีนั้นย่อมให้ผลตามหลักการอยู่แล้ว แต่ต้องรอเหตุปัจจัยคือความชั่วหรือผลของกรรมชั่วที่เราทำนั้นให้ผลเสียก่อน เมื่อกรรมชั่วให้ผลเสร็จแล้วกรรมดีก็มีกำลังแล้วก็จะให้ผลอย่างแน่นอน โดยหลักการให้ผลช้าหรือเร็วของกรรมนั้นพระพุทธศาสนาเห็นว่าย่อมขึ้นอยู่กับ “สมบัติ” คือ

^{๕๙} ม.อ. (ไทย). ๑๔/๒๕๐-๒๕๗/๒๕๗/๓๕๐-๓๕๖.

^{๖๐} ข.อ. (ไทย) ๒๕/๔๔/๒๕๕.

ความพร้อมมูลของเหตุปัจจัย ๔ ประการ และวิบัติ คือความไม่พร้อมมูลของเหตุปัจจัยอีก ๔ ประการ^{๖๑} ดังต่อไปนี้

(ก) สมบัติ ๔ ซึ่งคำว่าสมบัตินั้น หมายถึง ข้อดี, ความเพียบพร้อม, ความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งอำนวยแก่การให้ผลของกรรมดี และไม่เปิดช่องให้กรรมชั่วแสดงผล, ส่วนประกอบอำนวย ช่วยเสริมกรรมดี

(๑) คติสมบัติ หมายถึง สมบัติแห่งคติ, ถึงพร้อมด้วยคติ, คติให้; ในช่วงยาวหมายถึง เกิดในกำเนิดอันอำนวย หรือที่เกิดอันเจริญ ในช่วงสั้นหมายถึง ที่อยู่ ที่ไป ทางดำเนินดี หรือทำถูกเรื่อง ถูกที่ คือกรณีนั้น สภาพแวดล้อมนั้น สถานการณ์นั้น ถิ่นที่นั้น ตลอดถึงแนวทางดำเนินชีวิตขณะนั้น เอื้ออำนวยแก่การกระทำความดี หรือการเจริญงอกงามของความคิด ทำให้ความดีปรากฏผลโดยง่าย

(๒) อุบัติสมบัติ หมายถึง สมบัติแห่งร่างกาย, ถึงพร้อมด้วยรูปรกาย, รูปรกายให้; ในช่วงยาว หมายถึง มีกายสง่า สวยงาม บุคลิกภาพดี ในช่วงสั้นหมายถึง ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดี

(๓) กาลสมบัติ ได้แก่ สมบัติแห่งกาล, ถึงพร้อมด้วยกาล, กาลให้; ในช่วงยาว หมายถึง เกิดอยู่ในสมัยที่โลกมีความเจริญ หรือบ้านเมืองสงบสุข มีการปกครองที่ดี คนในสังคมอยู่ในศีลธรรม สามัคคีกัน ยกย่องคนดี ไม่ส่งเสริมคนชั่ว ในช่วงสั้นหมายถึง ทำถูกกาลถูกเวลา

(๔) ปโยคสมบัติ สมบัติแห่งการประกอบ, ถึงพร้อมด้วยการประกอบความเพียร, กิจการให้; ในช่วงยาว หมายถึง ฝึกฝนในทางที่ถูก นำความเพียรไปใช้ชวนช่วยประกอบการที่ถูกต้องดีงามมีปกติประกอบกิจการงานที่ถูกต้อง ทำแต่ความดีงามอยู่แล้ว ในช่วงสั้นหมายถึง เมื่อทำกรรมดี ก็ทำให้ถึงขนาด ทำจริงจัง ให้ครบถ้วนตามหลักเกณฑ์ ใช้วิธีการที่เหมาะสมกับเรื่อง หรือทำความดีต่อเนื่องมาเป็นพื้นแล้ว กรรมดีที่ทำเสริมเข้าอีก จึงเห็นผลได้ง่าย^{๖๒}

(ข) วิบัติ ๔ ซึ่งคำว่า วิบัติ หมายถึง ข้อเสีย, จุดอ่อน, ความบกพร่องแห่งองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งไม่อำนวยแก่การให้ผลของกรรมดี แต่เปิดช่องให้กรรมชั่วแสดงผล, ส่วนประกอบบกพร่อง เปิดช่องให้กรรมชั่ว

(๑) คติวิบัติ วิบัติแห่งคติ, คติเสีย; ในช่วงยาวหมายถึง เกิดในกำเนิดต่ำทราม หรือที่เกิดอันไร้ความเจริญ ในช่วงสั้นหมายถึง ที่อยู่ ที่ไป ทางดำเนินไม่ดี หรือ ทำไม่ถูกเรื่องไม่ถูกที่ คือ กรณีนั้น สภาพแวดล้อมนั้น สถานการณ์นั้น ถิ่นที่นั้น ตลอดถึงแนวทางดำเนินชีวิตขณะนั้น ไม่เอื้ออำนวยแก่การกระทำความดีหรือการเจริญงอกงามของความคิดและการที่ผลดีจะปรากฏ แต่กลับเปิดทางให้แก่ความชั่วและผลร้าย

(๒) อุบัติวิบัติ วิบัติแห่งร่างกาย, รูปรกายเสีย; ในช่วงยาวหมายถึง ร่างกายวิกลพิการ ไม่งดงามบุคลิกภาพไม่ดี ในช่วงสั้นหมายถึง สุขภาพไม่ดี เจ็บป่วย มีโรคมาก

^{๖๑} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๗๘/๘๔๘/๗๐๘ - ๗๐๙.

^{๖๒} หน้า ๑๓๖ พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์

(๓) กาลวิบัติ วิบัติแห่งกาล, กาลเสีย; ในช่วงยาวหมายถึง เกิดอยู่ในสมัยที่โลกไม่มีความเจริญหรือบ้านเมืองมีแต่ภัยพิบัติ ผู้ปกครองไม่ดี สังคมเสื่อมจากศีลธรรม มีการกดขี่เบียดเบียนกันมาก ยกย่องคนชั่ว บีบบังคับคนดี ในช่วงสั้นหมายถึง ทำผิดกาลผิดเวลา

(๔) ปโยควิบัติ วิบัติแห่งการประกอบ, กิจการเสีย; ในช่วงยาวหมายถึง ผักไฟในทางที่ผิด ประกอบกิจการงานที่ผิด หรือมีปกติชอบกระทำแต่ความชั่ว ในช่วงสั้นหมายถึง เมื่อกระทำความผิดก็ไม่ทำให้ถึงขนาด ไม่ครบถ้วนตามหลักเกณฑ์ ทำจบบัด ใช้วิธีการไม่เหมาะกับเรื่องหรือเมื่อประกอบความดีต่อเนื่องมา แต่กลับทำความชั่วหักล้างเสียในระหว่าง^{๖๓}

ด้วยอำนาจของสมบัติ ๔ ประการ และวิบัติ ๔ ประการดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการให้ผลของกรรม ซึ่งส่งผลได้ทั้งในทางที่ดีและทางไม่ดี คือสามารถทำให้กรรมนั้นส่งผลเร็วขึ้นหรือยับยั้งกรรมนั้นก็ได้ ตามที่พระอรุณกถาจารย์ได้กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกอรุณกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาตว่า^{๖๔}

- (๑) กรรมสมทานชั่วบางอย่าง ห้ามคติสมบัติ ยังไม่ให้ผล
- (๒) กรรมสมทานชั่วบางอย่าง ห้ามอุภิสสมบัติ ยังไม่ให้ผล
- (๓) กรรมสมทานชั่วบางอย่าง ห้ามกาลสมบัติ ยังไม่ให้ผล
- (๔) กรรมสมทานชั่วบางอย่าง ห้ามปโยคสมบัติ ยังไม่ให้ผล
- (๕) กรรมสมทานชั่วบางอย่าง อาศัยคติวิบัติจึงให้ผล
- (๖) กรรมสมทานชั่วบางอย่าง อาศัยอุภิวินิบัติจึงให้ผล
- (๗) กรรมสมทานชั่วบางอย่าง อาศัยกาลวิบัติจึงให้ผล
- (๘) กรรมสมทานชั่วบางอย่าง อาศัยปโยควินิบัติจึงให้ผล
- (๙) กรรมสมทานดีบางอย่าง ห้ามคติวิบัติ ยังไม่ให้ผล
- (๑๐) กรรมสมทานดีบางอย่าง ห้ามอุภิวินิบัติ ยังไม่ให้ผล
- (๑๑) กรรมสมทานดีบางอย่าง ห้ามกาลวิบัติ ยังไม่ให้ผล
- (๑๒) กรรมสมทานดีบางอย่าง ห้ามปโยควินิบัติ ยังไม่ให้ผล
- (๑๓) กรรมสมทานดีบางอย่าง อาศัยคติสมบัติจึงให้ผล
- (๑๔) กรรมสมทานดีบางอย่าง อาศัยอุภิสสมบัติจึงให้ผล
- (๑๕) กรรมสมทานดีบางอย่าง อาศัยกาลสมบัติจึงให้ผล
- (๑๖) กรรมสมทานดีบางอย่าง อาศัยปโยคสมบัติจึงให้ผล

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกรรมเหล่านี้ เป็นสิ่งที่จะเกิดขึ้นได้ตามเหตุปัจจัย ดังนั้น ในบางที่เราทำกรรมดีก็จริงอยู่ แต่ถ้าอยู่ในสภาพแวดล้อมที่กรรมดีนั้น

^{๖๓} หน้า ๑๓๗ พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์

^{๖๔} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๓๓.

สามารถส่งผลได้ พระพรหมคุณาภรณ์จึงให้พิจารณาเรื่องสมบัติ ๔ และวิบัติ ๔ ไปด้วยในขณะที่ทำกรรมดี^{๖๕} เพื่อไม่ให้เกิดมิจฉาทิฏฐิว่า “ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป” และเมื่อเชื่ออย่างนั้นก็จะเป็นคนที่ยึดติดหรือมิจฉาทิฏฐิอันเป็นเหตุทำให้ตนเองตกอยู่ในอบายภูมิต่อไป

๒.๖.๓ ประเภทของบุคคลและสิ่งมีชีวิตที่จะรับผลของกรรม

จากการศึกษาเรื่องกรรมและผลของกรรมมาจะพบว่า การให้ผลของกรรมจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลเพราะกรรมที่ทำจะต้องมีผู้รับกรรมคือผลของกรรม ซึ่งประเภทของบุคคลและสิ่งมีชีวิตที่จะรับผลของกรรมเราสามารถที่จะอธิบายได้ดังต่อไปนี้

(๑) บุคคลที่จะได้รับผลของกรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ในสังคิตีสูตร ได้แบ่งบุคคลที่จะต้องรับกรรมตามที่ตนได้กระทำไว้ ซึ่งมีดังนี้ คือ^{๖๖}

ก. ตโม ตมปรายโน	ผู้มีตมา และมีตไป
ข. ตโม โขติปรายโน	ผู้มีตมา แต่สว่างไป
ค. โขติ ตมปรายโน	ผู้สว่างมา แต่มีตไป
ง. โขติ โขติปรายโน	ผู้สว่างมา และสว่างไป

ในหลักกรรมที่ได้ศึกษามา ณ เบื้องต้นนี้จะเห็นได้ว่าการที่สัตว์โลกต้องเสวยกรรมในปัจจุบันนี้ ต้องเคยได้ทำสาเหตุให้เกิดกรรม หากว่าได้ทำกรรมดีเอาไว้ในชาติก่อน ก็จะทำให้เกิดมามีฐานะดี มีผู้คอยช่วยเหลือ เป็นต้น ในชาติปัจจุบัน จึงเปรียบเสมือนผู้ที่สว่างมา แต่ถ้าเคยทำกรรมชั่วในชาติก่อน เกิดมาในชาติปัจจุบันอย่างอึดอัดขัดสน เสวยความทุกข์ แทบจะไม่มีโอกาสได้ทำความดี จึงเปรียบเสมือนผู้ที่มีตมา คือต้องเสวยกรรมชั่วที่ตนเองได้ก่อเอาไว้ในขณะที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ก็สามารถที่จะทำกรรมดีหรือกรรมชั่วมักได้ หากว่าปัจจุบันเราทำกรรมดีเอาไว้มากๆ ก็จะทำให้ต่อไปในภายภาคหน้าจะพบกับสิ่งดีๆ จึงเปรียบเสมือนผู้ที่สว่างไป แต่หากว่าในปัจจุบันเราทำกรรมชั่วเอาไว้ ก็จะทำให้ในภายภาคหน้าต้องประสบกับสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ จึงเปรียบเสมือนผู้ที่มีตไป ดังนั้น กรรมดีหรือกรรมชั่วมักก็สามารถทำให้ได้รับผลกรรม ถ้าเป็นกรรมดี ก็จะได้รับผลดี ถ้าเป็นกรรมชั่ว ก็จะได้รับผลชั่ว นอกจากนี้ในสังคิตีสูตร ยังได้แบ่งบุคคลที่จะต้องเป็นไปตามกรรมที่ตนได้กระทำไว้ คือ^{๖๗}

- (๑) เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน
- (๒) เป็นผู้ทำให้ผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน
- (๓) เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ทำให้ผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำให้ผู้อื่นให้เดือดร้อน

^{๖๕} คุรยลละเอียดยใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), เชื้อกรรม รุ่งกรรม แก่กรรม, หน้า ๗๓ - ๗๗.

^{๖๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๔/๒๙๗.

^{๖๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๔/๒๙๘.

(๔) เป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้ไม่หิว ด้บริบูรณ์ เย็นใจ เสวยสุขมีตนอันประเสริฐอยู่ในปัจจุบันเทียว

ในสังคิตติมวาท ๔ ยังได้กล่าวถึงบุคคล ๔ ประเภทอีกนัยหนึ่งที่มีการปฏิบัติที่แตกต่างกัน ๔ บุคคล คือ^{๖๘} (๑) เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น (๒) เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง (๓) เป็นผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง และไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น (๔) เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง และปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น

(๒) ประเภทของบุคคลที่รับผลกระทบตามแนวความคิดของนักวิชาการศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้แบ่งประเภทของบุคคลที่จะได้รับผลกระทบเอาไว้ โดยกล่าวว่าหลักกรรมแยกได้เป็น ๒ ระดับ ได้แก่^{๖๙}

(๑) กรรมระดับปัจเจกบุคคล ตามนัยพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “กมมํ สตเต วิภชตี ยทิทํ หีนูปณฺีตตาย”^{๗๐} เป็นต้น ซึ่งแปลความว่า กรรมย่อมจำแนกสัตว์ไปต่างๆ คือ ให้ทราวมและประณีต กล่าวอย่างง่ายๆ ก็คือเมื่อสัตว์โลกไปทำกรรมอะไรก็ตาม กรรมนั้นจะส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ตัวผู้กระทำการเอง

(๒) กรรมในระดับสังคม ตามนัยพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “กมฺมฺนา วตตตี โลกโก กมฺมฺนา วตตตี ปชา” แปลความว่า โลก คือสังคมมนุษย์ เป็นไปตามกรรม หมู่สัตว์เป็นไปตามกรรม กล่าวอย่างง่ายๆ ก็คือ สังคมโดยรวม เช่นคนรอบข้าง คนที่เกี่ยวข้อง สังคม รวมไปถึงโลกทั้งมวล ย่อมได้รับผลกระทบที่ตนเองได้กระทำเอาไว้ด้วย

วคิน อินทสระ ได้จำแนกประเภทบุคคลที่จะได้รับผลกระทบจากการสร้างกรรมเอาไว้เป็น ๕ ประเภท คือ^{๗๑}

(๑) ตนเอง คือได้รับผลกระทบเฉพาะตนเอง เช่นตนเองไปทำร้ายชกต่อยเพื่อนบ้าน จึงถูกต่อยสวนกลับมา เป็นต้น

(๒) ครอบครัว คือผลกระทบนั้นส่งผลถึงครอบครัวของตนเองด้วย เช่น พ่อแม่ไปขโมยของในห้างสรรพสินค้า จนถูกตำรวจจับ ทำให้ลูกต้องอยู่อย่างอดอยาก เป็นต้น

(๓) หมู่คณะหรือสังคม คือผลกระทบนั้นส่งผลถึงบุคคลอื่นในสังคมของตนเองด้วย เช่น นักเรียนรวมพวกตีกัน นอกจากตนเองเดือดร้อนแล้ว ทำให้คนในสังคมเดือดร้อนด้วย

^{๖๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๔/๒๙๘.

^{๖๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *เชื้อกรรม ฐักรรรม แกักรรรม*, หน้า ๑๐๗ – ๑๐๘.

^{๗๐} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๒๙๗/๒๖๘.

^{๗๑} ดูรายละเอียดใน วคิน อินทสระ, *หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด*, (กรุงเทพมหานคร: เรือนธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔ – ๓๙.

(๔) ประเทศชาติ คือผลกระทบนั้นส่งผลถึงประเทศชาติของตนเองด้วย เช่น การรับใช้ชาติด้วยการเป็นทหารออกรบป้องกันอธิราชศัตรู ทำให้ประเทศชาติได้รับผลก็คือรอดพ้นจากการรุกรานของประเทศอื่น เป็นต้น

(๕) โลก คือผลกระทบนั้นส่งผลต่อสังคมโลกทั้งมวลด้วย เช่นการทำลายสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ทำให้โลกต้องประสบกับภัยพิบัติจากธรรมชาติ เป็นต้น

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า บุคคลที่จะรับกรรมหรือผลของกรรมนั้นเมื่อพิจารณาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในแง่ของกรรมหรือหลักการกระทำผู้รับกรรมคือตนเองและคนรอบข้าง แต่เมื่อว่าตามหลักที่เป็นกฎธรรมชาติแล้วก็จะพบว่าผู้ที่รับกรรมจากผลของการกระทำของบุคคลใดคนหนึ่งก็คือคนทั้งหมดในโลกเพราะผลการกระทำของคนในสังคมนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อทุกคนในโลกนี้ทั้งหมด

๒.๖.๔ การให้ผลของกรรมในระดับต่างๆ

กรรมที่ตนเองได้ก่อขึ้น มีอิทธิพลต่อสิ่งต่างๆ ที่อยู่แวดล้อมกับตัวผู้ทำกรรมเอง ซึ่งอิทธิพลของกรรมมีอยู่ด้วยกัน ๔ ระดับ คือ^{๗๒}

(๑) **ระดับภายในจิต** เมื่อทำกรรมชนิดใดก็ตาม โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นการกระทำทางกาย ทางวาจาหรือทางใจ กรรมนั้นก็จะส่งผลต่อจิตของผู้กระทำ ทั้งนี้แล้วแต่ว่ากรรมที่ทำนั้นเป็นกุศลกรรม (กรรมดี) หรืออกุศลกรรม (กรรมชั่ว) เช่น บริจาคสิ่งของด้วยความเต็มใจให้ ก็จะทำให้เกิดกุศลจิต ทำให้มีความสุข แต่หากทำอกุศลกรรม เช่น ไปดักทำร้ายศัตรู ก็จะทำให้เกิดความหวาดระแวงภายในจิตใจของผู้กระทำแล้วว่าเขาจะตอบโต้หรือแก้แค้น แล้วจะเป็นเหตุปัจจัยก่อกิเลสและกรรมต่อไป

(๒) **ระดับบุคลิกภาพ** ขึ้นอยู่กับกรรมว่าจะเป็นการดีหรือกรรมชั่ว โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นการกระทำทางกาย ทางวาจาหรือทางใจ และไม่จำกัดช่วงเวลาของการให้ผลของกรรม ดังมีตัวอย่างที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบทก็มีหลายกรณีที่สามารถนำไปเป็นกรณีศึกษา เช่น เกิดมาหน้าตาอัปลักษณ์ เกิดมาผิวพรรณดี เป็นคนพิการ เป็นต้น หรือแม้แต่มินิสัยและความประพฤติที่แสดงออกมา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพไปตามกรรมที่ได้ก่อไว้ เช่นการฟังธรรมของจูฬกาสฏกสามารถทำให้ตนเองละความตระหนี่ได้^{๗๓} แม้ตนเองจะมีผ้าถุงห่มเพียงผืนเดียวก็สละได้

(๓) **ระดับวิถีชีวิต** กรรมจะชักนำให้ตนเองมีวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน ในอรรถกถาธรรมบทมีกรณีศึกษาอยู่หลายกรณี เช่นทำให้มีฐานะร่ำรวยหรือยากจน มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ มีการสรรเสริญ มีการถูกนิินทา เหล่านี้ล้วนเกิดจากกรรมที่ตนเองได้ก่อไว้ทั้งสิ้น ในปัจจุบันจะเห็นวิบากกรรมของคนในสังคมที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ซึ่งเกิดจากกรรมดีหรือกรรมชั่ว เช่น เป็นคนขี้

^{๗๒} ศิลปาโล, *กรรมลิขิต ฉบับคู่มือเตือนสติ*, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๗), หน้า ๓๒ - ๓๔.

^{๗๓} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๙/๔ - ๘.

เกียจ ทำให้ยากจน เป็นคนขยัน ทำให้ร่ำรวย เป็นผู้มีน้ำใจต่อคนรอบข้าง จึงมีเพื่อนมาก อย่างนี้เป็นต้น เมื่อได้รับผลของกรรมของตนเองแล้ว จะทำให้เกิดการดำเนินวิถีชีวิตตามกรรมที่ก่อไว้ เช่น เป็นคนจนเพราะทำกรรมไม่ดีแล้ว ต้องอยู่อย่างอดอยาก เป็นนักโทษต้องถูกจำคุก เพราะไปทำความผิด และถูกจับได้ เป็นต้น

(๔) **ระดับสังคม** กรรมที่ตนเองก่อไว้จะส่งผลต่อความเป็นไปของสังคมด้วย เช่นอยู่ในสถานการณ์ไม่ดี เช่นคนในสังคมทะเลาะกัน แล้วก่อกรรมดีเช่นเป็นคนกลางเจรจาจับข้อพิพาทเพื่อให้เกิดความสามัคคีกัน ตนเองก็จะได้ผลของการกระทำกรรมดีพร้อมกับสังคมที่ตนเองอยู่ด้วย ในอรรถกถาธรรมบทที่แสดงผลของกรรมที่มีต่อสังคม ดังเช่นเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทะเลาะวิวาทกันจนทำให้พระพุทธเจ้าทรงห้าม และทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนและแสดงการตอบโต้ด้วยการเลิกถวายอาหาร^{๗๔} เป็นต้น

๒.๗ กรรมกับสังสารวัฏฏ์ (การเวียนว่ายตายเกิด)

สำหรับคำว่าสังสารวัฏฏ์นั้น หมายถึง วัฏวนแห่งการเวียนเกิดเวียนตาย, การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกหรือในภพต่างๆ^{๗๕} เฉพาะคำว่าสังสารหรือสงสารนั้น หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิด, ส่วนวัฏฏะ หมายถึง การวนเวียน, การเวียนเกิดเวียนตาย, การเวียนว่ายตายเกิด, ความเวียนเกิด หรือวนเวียน ด้วยอำนาจกิเลสกรรม และวิบาก เช่น กิเลสเกิดขึ้นแล้วให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมแล้ว ย่อมได้รับผลของกรรม เมื่อได้รับผลของกรรมแล้วกิเลสก็เกิดอีก แล้วทำกรรม แล้วเสวยผลกรรมหมุนเวียนต่อไป ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายว่า “คำว่าสงสาร^{๗๖} หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิด คำว่า วัฏฏ์^{๗๗} หมายถึง วงกลม การหมุน การเวียนไปรอบแห่งการเวียนเกิดเวียนตาย สังสารวัฏฏ์แปลตามอักษรว่า การเวียนว่ายตายเกิดเป็นวงกลม โดยใจความหมายถึง การที่สิ่งมีชีวิตโดยเฉพาอย่างยิ่งมนุษย์เวียนตายเวียนเกิด คือ เกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดใหม่ แล้วตายอีกแล้วเกิดใหม่อีก วนเวียนอยู่อย่างนี้ไม่มีวันจบสิ้น นี้คือ การท่องเที่ยวเป็นวงกลม^{๗๘}”

เมื่อนำมารวมกันก็เป็นคำว่าสังสารวัฏฏ์ หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิดด้วยอำนาจของกิเลส กรรม และวิบาก เป็นเหตุให้มนุษย์เราไม่มีวันหลุดพ้นไปจากวัฏวนแห่งความทุกข์ไปได้ โดยสังสารวัฏฏ์นี้ถือว่าเป็นกฎอย่างหนึ่งเรียกว่ากฎสังสารวัฏฏ์หรือกฎของการเวียนว่ายตายเกิด โดยที่

^{๗๔} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๗๘ - ๙๓.

^{๗๕} สุนทร ฌ รังษี, **ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๗.

^{๗๖} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, หน้า ๗๗๗.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๔๖.

^{๗๘} นายสุนทร ฌ รังษี, ราชบัณฑิต, “ความสัมพันธ์ระหว่างสังสารวัฏฏ์กับมรรคผลนิพพานในพุทธปรัชญา”, (กรุงเทพมหานคร : สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๕๓๓). (อัดสำเนา).

สังสารวัฏฏ์นี้ถือว่ามีความสัมพันธ์กับกรรมเป็นอย่างมากเพราะกระบวนการของกรรมนี้เองเป็นเหตุให้เกิดสังสารวัฏฏ์ โดยประเด็นนี้มีนักปราชญ์ผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและสังสารวัฏฏ์เอาไว้ดังต่อไปนี้

(๑) ท่านพระพุทธโฆสาจารย์ ได้อธิบายเอาไว้ว่า สังสารวัฏฏ์ หรือที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่าสังสารจักร หรือวงล้อแห่งสังสาระ, วงล้อแห่งการเที่ยวเร่ร่อนเวียนว่ายตายเกิด, อากาโรหมุนวน ต่อเนื่องไปแห่งภาวะของชีวิตที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย ในหลักปฏิจจนสมุปบาท; “สังสารจักร” เป็นคำในชั้นนอร์รถกถาลงมา เช่นเดียวกับคำว่า ภวจักร ปัจจยาการจักร ตลอดจนปฏิจจนสมุปบาทจักร ซึ่งท่านสรรมาใช้ในการอธิบายหลักปฏิจจนสมุปบาทนั้น, อากาโรหมุนวนของสังสารจักร หรือภวจักรนี้ โดยท่านได้อธิบายว่าอวิชชาเป็นคุมของสังสารจักรนั้น เพราะเป็นมูลเหตุ มีชรามรณะเป็นกง เพราะเป็นที่สุดธรรม ๑๐ อย่างที่เหลื่อเป็นกำ เพราะมีอวิชชาเป็นมูลเหตุ และเพราะมีชรามรณะเป็นที่สุด^{๗๙} และสังสารวัฏฏ์นี้มีอยู่ในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพและอรุภพ สิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นเหตุปัจจัยยังกันและกันให้เกิดขึ้นได้ และท่านได้แบ่งธรรมเหล่านั้นออกเป็น ๔ ส่วน คือ อวิชชาและสังขารเป็นส่วนที่หนึ่ง วิญญูณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ และเวทนาเป็นส่วนที่สอง ตัณหา อุปาทาน และภพเป็นส่วนที่สาม และชาติและชรามรณะเป็นส่วนที่สี่ ส่วนที่หนึ่งเป็นอดีตธา ส่วนที่สองและสามเป็นปัจจุปันนัทธา ส่วนที่สี่เป็นอนาคตธา^{๘๐} ธรรมเหล่านี้มีส่วนสัมพันธ์กัน โดยเป็นเหตุยังกันและกันให้เกิดขึ้น หรือเรียกว่าปฏิจจนสมุปบาท เพราะว่า อาศัยกันและกัน ยังธรรมที่สืบเนื่องกันให้เกิดขึ้น^{๘๑} และในองค์ปฏิจจนสมุปบาทมีการสนธิกันเพื่อให้ยังกันและกันให้เกิดได้ พระพุทธโฆสาจารย์ได้อธิบายว่า ระหว่างสังขารกับวิญญูณ เป็นสนธิหนึ่ง ระหว่างเวทนามกับตัณหา เป็นสนธิหนึ่ง และระหว่างภพกับชาติ เป็นสนธิหนึ่ง^{๘๒} แต่หากว่าไม่มีการสนธิเกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้ก็ไม่สามารถยังกันและกันให้เกิดได้ ทำให้ไม่เกิดความสัมพันธ์ระหว่างส่วนที่เป็นอดีต (อดีตธา มีอวิชชาและสังขาร) ส่วนที่เป็นปัจจุบัน (ปัจจุปันนัทธา มี วิญญูณ เป็นต้น) และส่วนที่เป็นอนาคต (อนาคตธา มีชาติและชรามรณะ) และส่งผลให้ระบบสังสารวัฏฏ์ถูกทำลายไปและจะไม่มีการเกิดอีกต่อไป

(๒) พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงความหมายของกฎแห่งวัฏฏะ หรือกฎของสังสารวัฏฏ์ว่า “กฎแห่งวัฏฏะ คือความหมุนเวียน ในสิ่งที่หมุนเวียน ของสิ่งที่หมุนเวียน ซึ่งก็คือ กิเลส กรรม และวิบาก”^{๘๓} ซึ่งเมื่อเราทำกรรมด้วยอำนาจของกิเลสทั้งหลาย จึงเกิดเป็นกรรม และจะต้องเสวยวิบากกรรม ครั้นรับวิบากกรรมแล้ว ก็จะเป็นเหตุปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดกิเลสอีก และทำกรรมต่อไป

^{๗๙} วิ.ม.อ. (ไทย) ๑/๙/๑๘๖.

^{๘๐} วิ.ม.หา.อ. (ไทย) ๑/๙/๑๘๙.

^{๘๑} วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๓/๑๐.

^{๘๒} วิ.ม.หา.อ. (ไทย) ๑/๙/๑๘๙.

^{๘๓} พุทธทาสภิกขุ, **อริยศีลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕๖.

อีก แล้วก็เสวยกรรมอีก วนเวียนอย่างนี้อย่างไม่รู้จักจบสิ้น และท่านยังเคยกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับสังสารวัฏ ซึ่งเป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตาหรือปฏิจจสมุปปาทว่าเมื่อมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จะเกิดขึ้น โดยสมควรแก่เหตุปัจจัยนั้นๆ นั่นคือกฎแห่งกรรม ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หลีกเลี่ยงไม่พ้น และตรงแน่ว ยุติธรรม ตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา เมื่อทำสิ่งใดลงไปอย่างนี้ผลจะต้องออกมาอย่างนี้ ถูกต้องตามกฎเกณฑ์นั้นๆ ก็ต้องเรียกว่าพระเจ้าแห่งกรรม แห่งวิบาก แห่งกิเลส คือวิภูษะนั่นเอง^{๘๔} คือมีกิเลสเป็นเหตุให้เกิดกรรม สิ่งเหล่านี้จัดเป็นกฎแห่งกรรม เพราะกฎแห่งกรรม คือการเคลื่อนไหว ต้องมีปฏิภิกิริยา ต้องมีเจตนาจึงจะเรียกว่ากรรม ถ้าไม่มีเจตนาเรียกว่าภิกิริยา การเคลื่อนไหวที่ประกอบด้วยเจตนาเรียกว่ากรรม^{๘๕} แต่ถ้าหากว่าเรารู้ทันและควบคุมอิทธิพลของสิ่งเหล่านี้ได้ คือทำให้เกิดความปรกติขึ้นมาในแต่ละคน เมื่อกาย วาจา และใจเป็นปรกติแล้ว สังคมก็ไม่ปั่นป่วน เป็นปรกติ เพราะเราควบคุมกิเลสได้ จึงไม่มีกิเลส เมื่อไม่มีกิเลส จึงไม่เกิดกรรม และไม่เกิดวิบาก มันก็ไม่มีอะไรระส่ำระสายเป็นทุกข์เดือดร้อนแล้วเราก็จะเป็นมนุษย์เต็มตามความหมาย^{๘๖}

(๓) พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมาย และองค์ประกอบของวิภูษะ เอาไว้ว่า วิภูษะ ๓ หรือไตรวิภูษะ แปลตามความหมายของศัพท์ได้ว่า วน หรือ วงเวียน หรือ องค์ประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของภวจักร หรือสังสารจักร ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ^{๘๗} (๑) กิเลสวิภูษะ วงจรกิเลส ประกอบด้วยอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน (๒) กรรมวิภูษะ วงจรกรรม ประกอบด้วยสังขารและกรรมภพ (๓) วิปากวิภูษะ วงจรวิปาก ประกอบด้วย วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่าอุปัตติภพ ชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น

เมื่อวงจรทั้ง ๓ นี้โดยเริ่มต้นจากกิเลสเพราะสัตว์บุคคลยังมี กิเลส และกิเลสนี้เป็นตัวเหตุให้กระทำการกรรมไม่ว่าจะเป็นกรรมดีบ้าง กรรมชั่วบ้าง ปะปนกันไป แล้วผลของการกระทำทั้งดีบ้าง ไม่ดีบ้างก็เกิดขึ้น เรียกว่า วิปาก เมื่อยังตัดวงจรนี้ไม่ขาดก็จะต้องมีการหมุนเวียนอยู่ในวงจร ๓ อย่างนี้เรื่อยไป เมื่อเป็นเช่นนั้นการหมุนเวียนคือการเวียนว่ายตายเกิดหรือการกระทำการกรรมทั้งทางกายวาจา และจิตนั้นก็ย่อมจะมีขึ้นและหมุนวนไปเป็นวิภูษะอยู่เช่นนี้ ดังนั้น กรรมจึงเป็นสิ่งที่ขับเคลื่อนวิภูษะให้หมุนไป โดยกรรมนั้นมีสมุฏฐานมาจากกิเลส ดังนั้น เมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้วก็จะพบว่า พระพุทธศาสนามีความเชื่อในเรื่องของสังสารวัฏ หรือการเวียนว่ายตายเกิด และถือว่าคนเราทุกคน ล้วนเกิดมาแล้วนับชาติไม่ถ้วน และเกิดในภพในภูมิที่ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง ถ้ายังมีกิเลสเปรียบเหมือนยางเหนียวในพีชมีอยู่ตราบไต่ ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ตราบนั่นจิตที่ได้รับการอบรมแล้วถ้ายังไม่สิ้น กิเลสก็ย่อมนำไปเกิดในภพภูมิที่ประณีต มีความสุขประเสริฐ และสูงขึ้น แต่ถ้าจิตไม่ได้รับการฝึกอบรม

^{๘๔} พุทธศาสนิกฯ, ไกวัลยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๖), หน้า ๗๓.

^{๘๕} พุทธศาสนิกฯ, อริยศีลธรรม, หน้า ๓๕๖.

^{๘๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘๙.

^{๘๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๘.

ปล่อยไว้ตามสภาพที่มันเป็น ปล่อยให้สกปรก เศร้าหมอง เพราะถูกกิเลสจับ ก็ยอมได้ผลในทางตรงกันข้าม^{๘๘}

---

^{๘๘} อรกมล เกตุมาลา, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและคำสอนเรื่องกรรมกับการเกิดในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒, หน้า ๒๓.

บทที่ ๓

แนวคิดเรื่องการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๑ ความหมายของการบรรลุธรรม

สำหรับคำว่าบรรลุธรรมนั้นมาจากคำว่า “บรรลุ” หมายถึง การเข้าถึง หรือการทำให้แจ้ง^๑ กับคำว่า ธรรม ซึ่งในที่นี้หมายถึงพระนิพพาน ดังนั้น การบรรลุธรรมก็คือการทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนั่นเอง ในภาษาบาลี คำว่าการบรรลุธรรมตรงกับคำว่า ญาณทัสสนะ เป็นคำสมาสระหว่าง คำว่า ญาณ ที่มีความหมายว่า ความรู้ และคำว่า ทัสสนะ ที่มีความหมายว่า ความเห็น เมื่อนำมาสมาสเข้าด้วยกันจึงสำเร็จรูปเป็น ญาณทัสสนะ มีความหมายว่า การเห็นด้วยญาณคือความรู้ ซึ่งการเห็นด้วยญาณหรือเห็นด้วยความรู้ที่ท่านได้อธิบายไว้เป็น ๒ ประการ คือ

๑. การเห็นด้วยญาณ หมายถึง การเห็นและการมีความรู้ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งซึ่งคุณลักษณะ ๓ ประการ คือ (๑) อนิจจตา ความไม่เที่ยง (๒) ทุกขตา ความเป็นทุกข์ (๓) อนัตตตา ความไม่ใช่ตัวตน ที่รวมเรียกว่า ไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายเห็นและเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งด้วยฌาน วิปัสสนา มรรคและผล^๒

๒. การเห็นหรือความรู้ หมายถึง การเห็นและความรู้ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจ ของปริวัฏ ๓ หมายความว่าสังขะแต่ละข้อนั้นมีญาณเกิดขึ้น ๓ รอบ รอบที่ ๑ เรียกว่าสังขญาณ คือรู้หรือสังข ๔ ว่าเป็นของจริงไม่แปรผัน รอบที่ ๒ เรียกว่ากิจญาณ คือรู้ว่ากิจที่ต้องทำให้สังขะแต่ละข้อ รู้ว่าทุกข์เป็นสิ่งที่ต้องรู้ สมุทัยเป็นสิ่งที่ต้องละ นิโรธเป็นสิ่งที่ต้องทำให้แจ้ง มรรคเป็นสิ่งที่ต้องทำให้เกิดขึ้น รอบที่ ๓ เรียกว่ากตญาณ คือความรู้ถึงหน้าที่ที่ทำแล้วในสังขะแต่ละข้อ โดยรู้ว่าทุกข์เป็นสิ่งที่รู้แล้ว สมุทัยเป็นสิ่งที่ละได้แล้ว นิโรธเป็นสิ่งที่ทำให้แจ้งได้แล้ว มรรคเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดมีขึ้นได้ และอาการ ๑๒ หมายความว่าญาณที่เกิดขึ้น ๓ รอบในอริยสังข ๔ นั้น^๓ ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเห็นทุกข์ ผู้ใดเห็นเหตุแห่งทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งความดับทุกข์ ทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้ใดเห็นความดับทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งเหตุ

^๑ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๗๐/๔๐๓.

^๒ อริยเหติ ปน ทิฏฐุสส ลกขณสส ทสสนํ ปฏิวิฑธสส จ ปฏิวิฑณนํ ฌานเนน วา วิปัสสนาย วา มคคผลเลหิ วา ญาณทสสนํ นาม. ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๔/๒๐๘.

^๓ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๖/๑๕., วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖/๒๓., ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๐๘/๓๘๐., ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๓๐/๒๕๓., สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๖/๒๑๙.

แห่งทุกข์ ทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้ใดเห็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งเหตุแห่งทุกข์ ทั้งความดับทุกข์”^๔

ซึ่งการเห็นทั้ง ๒ ประการนี้ถือว่าเป็นการบรรลุธรรมนั่นเอง เพราะถือว่าเป็นความเห็นแจ้งในหลักอริยสัจ ๔ อย่างถ่องแท้ไม่ขุ่นมัวหรือติดข้องเพราะหมจดจจากกิเลสแล้วนั่นเอง

นอกจากนั้นคำว่า การบรรลุธรรมยังตรงกับคำว่า “สัจฉิกิริยา”^๕ หมายถึง สภาพของจิตที่เข้าถึงมรรคญาณ ๔ อันได้แก่ โสดาปัตติมรรคญาณ, สกทาคามิมรรคญาณ, อนาคามิมรรคญาณ และอรหัตตมรรคญาณ^๖ ซึ่งปัญญาในมรรคจิตเหล่านี้ จะพิจารณาความเกิดและความเสื่อมแห่งรูปและนามตามความเป็นจริงในอริยสัจ มรรคญาณจะทำหน้าที่ กำหนดรู้รูปและนามว่า เป็นทุกข์, เป็นเหตุแห่งทุกข์, การทำให้แจ้งในการดับทุกข์ และการทำภาวนาเพื่อออกจากทุกข์ให้เจริญไพบูลย์^๗ ตามความสามารถในอินทรีย์ของแต่ละบุคคล เมื่อจิตรู้รูปนามตามความเป็นจริงตามอริยสัจแล้ว จิตก็จะไม่เกี่ยวเกาะในสังขารทั้งหลาย และเข้าถึงการบรรลุธรรม ที่เรียกว่า ความดับ ซึ่งเป็นภาวะของจิตที่ปราศจากราคะ^๘ หรือเรียกตามลักษณะของการดับค้นหาทั้งหลายได้โดยเด็ดขาดว่า นิโรธ^๙ แปลว่า ความดับทุกข์ ได้แก่ ความระงับจากสังขารทั้งปวง, ความสลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด, ความสิ้นตัณหา, ความคลายกำหนัด, ความดับกิเลส, ความเย็นสนิท^{๑๐} หรือ หมายถึงความดับค้นหาโดยไม่มีเหลือด้วยมรรค คือ วิราคะ, สละ, คีน, ปล่อยไป, และไม่พัวพัน^{๑๑}ความไม่ถูกเหตุสร้าง ความไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง และความไม่มีตัณหา^{๑๒} ความสำรอกและความดับค้นหาโดยไม่มีเหลือ คือ ความปล่อยวาง, ความส่งคีน, ความดับ, ความไม่ติดอยู่^{๑๓} ในกิเลสทั้งหลาย ดังนั้นลักษณะของการเห็นแจ้งในพระนิพพานนั้นก็คือการเห็นความเกิดดับตามความเป็นจริงนั่นเอง

เมื่อนำเอาความหมายของทั้ง ๒ คำมาพิจารณาก็จะพบว่า คำว่าญาณทัศนะ นั้นเป็นความหมายของการบรรลุธรรมในแง่ของการเห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ อย่างถ่องแท้ คือเห็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ส่วนคำว่าสัจฉิกิริยา หมายถึง สภาพของจิตที่เข้าถึงธรรมก็คือการดับกิเลสเรียกว่านิโรธ ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วทั้ง ๒ คำก็มีความหมายไม่แตกต่างกันคือมุ่งถึงการบรรลุธรรม แต่ใน

^๔ ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๑๑๐/๓๘๑., ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๑๐/๓๖๑., ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๐๘/๓๘๐.

^๕ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๑๑/๑๔๓.

^๖ ชุ.จ. (ไทย) ๑๓/๖/๖๑.

^๗ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๑๑/๑๔๒-๑๔๔.

^๘ สรุปรสาระจาก ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๖๓/๒๐๑-๑๐๔., อง.อภฺรฎก. (ไทย) ๒๓/๒๒/๒๖๑.

^๙ อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๖๑/๕๔๕-๕๔๖.

^{๑๐} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๙/๓๖๔.

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๒.

^{๑๒} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๓๒-๓๓/๓๒๒-๓๒๓.

^{๑๓} อภ.ป. (ไทย) ๓๕/๒๐๔/๑๖๙.

รายละเอียดก็ดูจะแตกต่างกันเพราะเป็นการพิจารณาจาก (๑) ความหมายที่เห็นกับ (๒) สภาวะที่เห็น หรือสภาวะจิตที่เกิดขึ้น

๓.๒ ประเภทของการบรรลุตธรรม

สำหรับการบรรลุตธรรมเมื่อพิจารณาโดยภาพรวมจะพบว่ามีอยู่ ๒ ประเภท คือ (๑) บรรลุตธรรมในระดับโลกียะ คือการดับกิเลสเป็นการชั่วคราว เป็นครั้งๆไป และ (๒) การบรรลุตธรรมในระดับโลกุตตระ หมายถึง การดับกิเลสเป็นการถาวรไม่มีการฟื้นกิเลสขึ้นมาอีก โดยการบรรลุตธรรมทั้ง ๒ ประเภทนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ บรรลุตธรรมในระดับโลกียะ มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. วิชัมภนนิโรธ ความดับกิเลสทั้งหลาย ด้วยการข่มไว้ด้วยอำนาจแห่งฌานสมาบัติ ๘ ได้แก่ ปฐมฌานสมาบัติ, ทุติยฌานสมาบัติ, ตติยฌานสมาบัติ, จตุตถฌานสมาบัติ, อากาสาณัญจายตนฌานสมาบัติ, วิญญาณัญจายตนฌานสมาบัติ, อากิญจัญญายตนฌานสมาบัติ และเนวสัญญานาสัญญา-ยตนฌานสมาบัติ^{๑๔}

๒. ตหังคนิโรธ ความดับกิเลสทั้งหลายด้วยวิปัสสนาญาณ สามารถดับกิเลสได้ชั่วคราว ซึ่งปัญหาเหล่านี้ ได้แก่ นามรูปปริจเฉทญาณ, ปัจจัยปริคคหญาณ, สัมมสนญาณ, อุทยัพพญาณ, ภังคญาณ, ภยญาณ, อาทีนวญาณ, นิพพิทาญาณ, มุญจิตุกัมยตาญาณ, ปฏิสังขานญาณ, สังขารูปেকชาญาณ, อนุโลมญาณ และโคตรภูญาณ

การบรรลุตธรรมหรือนิโรธ ตามความหมาย ๒ ประเภทแรก ถือว่าเป็นโลกิยนีโรธ เพราะดับจากกิเลสทั้งหลายเป็นการชั่วคราว^{๑๕} เป็นการบรรลุตในลักษณะของการควบคุมกิเลสหรือข่มกิเลสได้เป็นบางช่วงขณะแต่ไม่ถาวร กิเลสสามารถที่จะฟื้นกลับมาอีกเมื่อไหร่ก็ได้

๓.๒.๒ การบรรลุตธรรมในระดับโลกุตตระ มีอยู่ ๓ ประเภท คือ

(๑) การบรรลุตโดยการดับด้วยการละกิเลสทั้งหลายได้อย่างเด็ดขาด เรียกว่าสมุจเฉทนิโรธ เป็นการบรรลุตธรรมในส่วนที่เป็นมรรค ได้แก่ โสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตตมรรค^{๑๖}

(๒) การบรรลุตโดยการดับกิเลสทั้งหลาย เพราะเสวยผลจากการบรรลุตธรรมของมรรคญาณ เรียกว่าปัสสัทธินิโรธ ซึ่งเป็นนิโรธในความหมายที่เป็นผลญาณ ได้แก่ โสดาปัตติผล,

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๙/๓๕๐-๓๕๑.

^{๑๕} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๔/๕๘๐., พระพุทธโฆสะ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยુรวงค์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๙๔๙-๑๐๙๘.

^{๑๖} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๖๑/๙๙-๑๐๒.

สกทาคามีผล, อนาคามีผล และอรหัตตผล^{๑๗}

(๓) การบรรลุโดยการดับกิเลสไม่เหลือด้วยการสลัดออกไปได้แก่ ความดับในความหมายที่เป็นพระนิพพาน เรียกว่า นิสสรณนิโรธ^{๑๘}

การบรรลุธรรมหรือนิโรธ ตามความหมาย ๓ ประเภทหลังนี้ จัดเป็นโลกุตตรนิโรธ เพราะดับจากกิเลสทั้งหลายได้โดยเด็ดขาด^{๑๙} ไม่มีการหวนกลับของกิเลสอย่างไม่เหลือ

นอกจากนั้นหากจะแบ่งการบรรลุธรรมเป็นกลุ่มบุคคลตามลักษณะของธรรมที่ตนเองได้บรรลุก็สามารถที่จะแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ผู้บรรลุธรรมยังไม่หมดกิเลส เรียกว่าผู้จะต้องศึกษาอยู่ หรือพระเสขะ หมายถึง บุคคลผู้ที่ยังต้องศึกษา ๓ จำพวก ได้แก่ พระโสดาบันพระสกทาคามี และพระอนาคามี คือผู้ที่ยังต้องศึกษาไตรสิกขา คือ (๑) อธิศีลสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องศีล (๒) อธิจิตตสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องจิต (สมาธิ) (๓) อธิปัญญาสิกขาฝึกอบรมในเรื่องปัญญา^{๒๐} เป็นการศึกษาในเรื่องศีล สมาธิ และปัญญาชั้นสูง ซึ่งแท้ที่จริงแล้วก็คือการศึกษาและปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นเอง เพื่อต้องการหลุดพ้นจากความเป็นปุถุชนไปสู่ความเป็นอริยบุคคลระดับต่างๆ และไปสู่ความเป็นพระอรหันต์ในที่สุด (๒) ผู้บรรลุธรรมที่หมดกิเลสแล้ว เรียกว่าผู้ที่หมดกิจที่เนื่องด้วยการศึกษาแล้วหรือเรียกว่าพระอเสขะ หมายถึง บุคคลผู้ไม่ต้องศึกษา คือทำกิจเกี่ยวกับการฝึกฝนอบรมตนเสร็จสิ้นแล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้ว ไม่ต้องปฏิบัติในไตรสิกขาต่อไป ไม่มีกิเลสที่ต้องพยายามละอีกต่อไป และไม่มีภูมิธรรมสูงกว่านั้นที่จะต้องขวนขวายเพื่อบรรลุอีก ได้แก่ พระอรหันต์^{๒๑} จำพวกเดียวเท่านั้น ที่เป็นผู้จบกิจของการศึกษาและปฏิบัติแล้ว เป็นผู้หมดปัญหา อยู่เหนือปัญหาโดยประการทั้งปวง^{๒๒}

๓.๓ วัตถุประสงค์ของการบรรลุธรรม

สำปรัวัตถุประสงค์ของการบรรลุธรรม คือ ความต้องการที่จะพ้นจากความทุกข์ สำหรับคำว่าทุกข์ คือสภาพที่ทนได้ยากในปัญหาต่างๆ ของชีวิต อันเป็นสภาวะที่ปรากฏอยู่กับสภาพสังขารของแต่ละบุคคล ได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นต้น นอกจากนั้นทุกข์ยังหมายถึงสภาพที่ทนอยู่ได้ยาก สภาพที่คงทนอยู่ไม่ได้ เพราะถูกบีบคั้นด้วยความเกิดขึ้นและความดับสลาย

^{๑๗} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๖๓/๑๐๒-๑๐๔.

^{๑๘} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๖๔/๑๐๔-๑๐๕.

^{๑๙} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๔/๕๘๐.

^{๒๐} ม.ม.อ. ๑/๗/๔๔.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๘๖)

^{๒๒} พุทธทาสภิกขุ, **พจนานุกรมธรรมของท่านพุทธทาส**, ธรรมสภา จัดพิมพ์เผยแพร่ เนื่องในงานมงคลกาล ๑๐๐ ปีพุทธทาส พุทธศักราช ๒๕๔๙-๒๕๕๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป.), หน้า ๓๓๗.

เนื่องจากต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ไม่ขึ้นต่อตัวมันเอง, อาการแห่งทุกข์ที่ปรากฏขึ้นหรืออาจปรากฏขึ้นได้แก่ คน, สภาพที่ทนได้ยาก ความรู้สึกไม่สบาย ได้แก่ ทุกขเวทนา ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ คือ ทั้งทุกข์กายและทุกข์ใจ^{๒๓} โดยสรุปมีทุกข์อยู่ ๒ ประการคือ (ก) สภาวะทุกข์ ทุกข์ตามธรรมชาติ เช่น เกิด แก่ เจ็บตาย (ข) ปกิณกทุกข์ ความทุกข์เบ็ดเตล็ดที่เกิดขึ้นประจำวัน การพลัดพราก การไม่ได้ตามใจ การสิ้นหวังท้อแท้ เครียด เป็นต้น^{๒๔} โดยที่ทุกข์ที่เราประสบนั้นมีสาเหตุ คือ ความอยากที่ยึดถือเอาตัวตนเป็นที่ตั้ง โดยอาการที่มีเราซึ่งจะเสพเสวย ที่จะได้จะเป็น จะไม่เป็นเช่นนั้นอย่างนี้ ทำให้ชีวิตถูกบีบคั้นด้วยความเรื้อรัง รำรน กระทบกระชวย ความหวงแหน เกลียดชัง หวั่นกลัว หวาดระแวง ความเบื่อหน่าย หรือความคับข้องติดขัดในรูปใดรูปหนึ่งอยู่ตลอดเวลา ไม่อาจปลดปล่อยโล่งเบา เป็นอิสระ สดชื่น เบิกบานได้อย่างบริสุทธิ์สิ้นเชิง ไม่รู้จักความสุขชนิดที่เรียกว่าไร้ใฝ่ผ้า และไม่ยึดเพื่อเป็นความทุกข์ที่เกิดจากการยึดตัวตนเป็นที่ตั้ง ทำให้ชีวิตถูกบีบคั้นด้วยความต้องการนานาประการ ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ตัณหา^{๒๕} จะพบว่าสมุทัย หรือสาเหตุของความทุกข์มีอยู่ประการเดียวคือ ตัณหา คือความทะยานอยาก ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ประการคือ (๑) กามตัณหา (๒) ภวตัณหา และ (๓) วิภวตัณหา และตัณหานี้เองที่ถือว่าเป็นสาเหตุของความทุกข์ทั้งหมด โดยตัณหาที่เป็นบ่อเกิดของทุกข์ทั้ง ๓ ประการ คือ

(๑) กามตัณหา หมายถึง ความทะยานอยากในกามารมณ์ ซึ่งได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย สัมผัสทางใจ ที่น่าใคร่น่าปรารถนาน่าพอใจ กามมี ๒ อย่าง คือ (๑) วัตถุกาม หมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่ น่าปรารถนา น่ายินดีพอใจวัตถุกามนี้จึงหมายถึงวัตถุที่เป็นเหตุให้ใคร่ให้อยากได้ทุกประเภท (๒) กิเลสกาม หมายถึง กิเลสเป็นเหตุใคร่ ได้แก่ ความใคร่ที่มีอยู่ภายในจิตใจ เป็นสภาวะที่ต้องการ ความอยากได้ ความดิ้นรน กระสับกระส่าย ที่มีอยู่ภายในจิตใจนอนเนื่องอยู่ในจิตใจ^{๒๖}

(๒) ภวตัณหา หมายถึง ความทะยานอยากในความมีความเป็น หรือในภพ โดยความทะยานอยากในความมีความเป็น หมายถึงความอยากเป็นนั่นเป็นนี่ ส่วนความทะยานอยากในภพ หมายถึง ความอยากความติดใจที่จะเกิดเป็นมนุษย์ ความอยากเกิดในสวรรค์ ความอยากเกิดในพรหมโลก

(๓) วิภวตัณหา หมายถึง ความทะยานอยากไม่เป็นนั่นเป็นนี่ เป็นความอยากในเชิงปฏิเสธ กล่าวคือ ตนเองไม่ชอบใจไม่ปรารถนาสิ่งใดแล้ว ก็อยากที่จะไม่เป็นเช่นนั้นๆ

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๘๐.

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

^{๒๖} วุคิน อินทสระ, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทประชาชน, ๒๕๒๕), หน้า ๓๔-๓๕.

จะพบว่าตัณหาทั้ง ๓ เมื่อขยายออกไปได้ตัณหาจำนวนถึง ๑๐๘ คือ ในพระบาลี ปาฎีกาวรรค^{๒๗} แสดงตัณหาไว้ ๖ โดยชื่อตามสภาพอารมณ์ คือ

- (๑) รูปตัณหา หมายถึง ตัณหา คือความทะยานอยากที่เกิดขึ้นในรูป
- (๒) สัททตัณหา หมายถึง ตัณหาที่เกิดขึ้นในเสียง
- (๓) คันธตัณหา หมายถึง ตัณหาที่เกิดขึ้นในกลิ่น
- (๔) รสตัณหา หมายถึง ตัณหาที่เกิดขึ้นในรส
- (๕) โภกฐัพพตัณหา หมายถึง ตัณหาที่เกิดขึ้นในสัมผัส
- (๖) อัมมตัณหา หมายถึง ตัณหาที่เกิดขึ้นในเรื่องของสิ่งทั้ง ๕ ข้างต้นที่เคยมีประสบการณ์มาแล้ว

ในสูตรของการหาจำนวนตัณหา ๑๐๘ ท่านได้ให้คำอธิบายว่าให้เอาตัณหา ๖ ประเภทนี้ ไปคูณกับตัณหา ๓ ข้างต้น (คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา) เป็นตัณหา ๑๘ แบ่งตัณหา ๑๘ นี้ ออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ตัณหาในอารมณ์ภายในและตัณหาในอารมณ์ภายนอก จึงเป็นตัณหา ๓๖ (คือ $18 \times 2 = 36$) และในตัณหา ๓๖ นี้ ก็สามารถแบ่งเป็นตัณหาในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต จึงเป็น ตัณหา ๑๐๘ ($36 \times 3 = 108$) โดยที่ความทุกข์นี้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดวิภวตัณหาหรือการหม่นวนของ กระบวนการเกิด แก่ เจ็บ และตาย และเพราะความเกิดแก่เจ็บตายนั่นเป็นทุกข์ที่ไม่สิ้นสุด ดังนั้นผู้ที่ ต้องการที่จะหลุดจากวงจรดังกล่าวจึงต้องแสวงหาการบรรลुरुธรรมเพื่อให้หลุดพ้นจากทุกข์ ดังปรากฏ ในพระพุทฺธพจนว่า

สังสารวิภวหาเบื้องต้นและเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อสัตว์ถูกอวิชชาครอบงำ ย่อมท่องเที่ยวไปใน ภูมิต่างๆ ได้รับความทุกข์ ความลำบาก อุปมาเหมือนบุคคลอาศัยอยู่ในป่าช้า ได้รับความทุกข์ ทรมาน เป็นเวลายาวนาน ด้วยเหตุนี้จึงเบื่อหน่ายในสังสารวิภว และจงเข้าถึงความดับทุกข์^{๒๘}

อนึ่ง เพราะความต้องการออกจากทุกข์นั่นเองที่แม้แต่พระพุทฺธองค์ที่ทรงแสวงหาทางออก จากทุกข์ดังที่พระพุทฺธองค์ทรงสละราชสมบัติและความสุขทางโลก โดยการออกจากวังวนแห่งปัญหา และการเวียนว่ายอยู่ในวิภวทุกข์ แล้วแสวงหาความดับทุกข์ ดังพุทฺธพจนที่ว่า

เราเป็นผู้มีชาติ, ชรา, พยาธิ, มรณะ, โศก และความมีกิเลส เป็นธรรมดา ฉะนั้นเราจึง แสวงหาความมีชาติ, ชรา, พยาธิ, มรณะ, โศก และความมีกิเลสอยู่ เมื่อเราได้ทราบใน โทษทั้งหลายของความมีชาติ, ชรา, พยาธิ, มรณะ, โศก และความมีกิเลสแล้ว เราจึง แสวงหาความดับ คือ พระนิพพาน^{๒๙}

^{๒๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๕๖.

^{๒๘} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๕/๒๑๗.

^{๒๙} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๑๖/๒๒๒

จะเห็นได้ว่าจุดประสงค์ของการที่จะต้องบรรลุธรรมนั้นก็คือ (๑) ความต้องการพ้นจากทุกข์ที่เป็นเสมือนห่วงที่คล้องสัตว์ทั้งหลายให้อยู่ในวัฏฏสงสารนี้ และ (๒) เพื่อต้องการที่จะหลุดพ้นจากมูลเหตุของการเกิดทุกข์คือกิเลส เนื่องจากกิเลสนั้นถือว่าเป็นต้นเค้าของความทุกข์หรือกระบวนการเริ่มต้นของทุกข์ตามกฎวัฏฏะ ๓ ที่ปรากฏในปฏิจจสมุปบาท คือ กิเลส กรรม และวิบาก เมื่อมนุษย์สามารถที่จะตัดจุดเริ่มต้นของวัฏฏะ คือกิเลสได้กรรมก็ไม่มีผลจะรับเพียงวิบากที่เป็นเศษกรรมเท่านั้น เพราะเมื่อไม่มีกิเลสกรรมก็เป็นสักว่าแต่กิริยาที่กระทำไปเท่านั้นไม่ได้เป็นจิตที่คลุกด้วยกับกิเลสอย่างที่เป็นมาในช่วงที่จิตยังมีกิเลสแล้วเท่านั้น แต่เมื่อจิตหลุดพ้นจากกิเลสก็ถือว่าเป็นสิ่งที่เรียกว่า “สักว่าแต่หรือกิริยาจิตที่สั่งให้กายทำตามที่มีที่เป็นเท่านั้น” ไม่มีการกระทำใดที่เป็นการกระทำที่เป็นตัวเป็นตนอยู่เลย ดังนั้นวัตถุประสงค์หลักของการบรรลุธรรมจึงมีแค่ ๒ ประการ คือ กำจัดทุกข์ในวัฏฏะ และเพื่อกำจัดกิเลสให้หมดไปนั่นเอง

๓.๔ ระดับขั้นของการบรรลุธรรม

สำหรับขั้นของการบรรลุธรรม หมายถึง คำว่าการบรรลุธรรมนั้นหมายถึงการหลุดถึงภาพรวมของผู้บรรลุธรรมหรือขั้นของการบรรลุธรรมทั้งหมด แต่เมื่อว่าโดยละเอียดจะพบว่าการบรรลุธรรมนั้นมีหลายระดับหรือหลายขั้นตอนตามกำลังแห่งอินทรีย์ (ความพร้อม)^{๓๐} ที่สั่งสมมาและในการละกิเลสคือสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ประการ โดยการบรรลุธรรมนั้นมีหลายประเภท โดยสามารถจัดเป็นคู่ของระดับการบรรลุธรรมนั้นได้เป็น ๔ คู่ ๘ จำพวก หมายถึงบุคคล ๔ คู่ แยกเป็นการบรรลุมรรค ๔ และผล ๔ จึงรวมเป็น ๘ จำพวก ได้แก่

๑. การบรรลุธรรมระดับโสดาปัตติมรรค และระดับโสดาปัตติผล
๒. การบรรลุธรรมระดับสกทาคามีมรรค และผู้ระดับสกทาคามีผล
๓. การบรรลุธรรมระดับอนาคามีมรรค และระดับอนาคามีผล
๔. การบรรลุธรรมระดับอรหัตมรรค และผู้ระดับอรหัตผล^{๓๑}

๓.๔.๑ ขั้นที่ ๑ การบรรลุธรรมระดับโสดาปัตติมรรค

สำหรับคำว่า พระโสดาบัน หมายถึง ผู้ถึงกระแสคือเข้าสู่มรรคที่จะนำไปสู่พระนิพพานเดินทางได้ถูกต้องแท้จริง หรือปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรคอย่างแท้จริงแล้ว เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิ และทำได้พอประมาณในปัญญา คือหนทางในการปฏิบัติเพื่อบรรลุผลคือ

^{๓๐} อินทรีย์ คือ สภาพที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ธรรมที่เป็นเจ้าการในการทำหน้าที่ย่างหนึ่งๆเช่นตาเป็นใหญ่หรือเป็นเจ้าการในการเห็น ศรัทธาเป็นเจ้าการในการครอบงำเสียซึ่งความไร้ศรัทธาเป็นต้น(พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๑๙.

^{๓๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๓/๒๒๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๓/๓๔๑.

ความเป็นพระโสดาบันหนทางดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้ละสังโยชน์หรือกิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์โลกได้ ๓ ประการคือ

(๑) สามารถละสักกายทิฏฐิ อันหมายถึง ความเห็นว่าเป็นตัวของตน หรือความเห็นเป็นเหตุถือตัวตนเช่นเห็นรูปเป็นตัวตนเห็นเวทนาเป็นตัวตน เป็นต้น

(๒) สามารถละ วิจิกิจฉา อันหมายถึง ความลังเล ความไม่แน่ใจ ความสงสัย ในกุศลธรรมทั้งหลาย ความลังเลทั้งหลายอันเป็นเหตุให้ไม่แน่ใจในปฏิบัติ หรือทางดำเนินของตน

(๓) สามารถละ สีลัพพตปรามาส อันหมายถึง ความยึดถือว่าบุคคลจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีลและวัตรคือถือว่าเพียงประพฤติศีลและวัตรให้เคร่งครัดก็พอที่จะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ไม่ต้องอาศัยสมาธิและปัญญา ถือศีลและวัตรทิ้งมกาย หรืออย่างมกายก็ตามโดยสักว่าทาตามๆกันไปโดยไม่เข้าใจความหมายและความมุ่งหมายที่แท้จริง

๓.๔.๒ ขั้นที่ ๒ การบรรลุธรรมระดับโสดาปัตติผล

สำหรับคำว่า โสดาปัตติผล หมายถึง ทางปฏิบัติเพื่อบรรลุผล คือความเป็นพระโสดาบัน, ญาณคือความรู้เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ คือสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส^{๓๒} ได้เด็ดขาด เป็นผู้ไม่มีทาง ตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า^{๓๓} พระอริยบุคคลหรือการบรรลุในระดับนี้ ระดับมรรคเรียกว่า โสดาปัตติมรรค ระดับผลเรียกว่า โสดาปัตติผล มี ๓ ประเภท^{๓๔} คือ

๑. เอกพีธี คือ ผู้เกิดอีกครั้งเดียว ก็บรรลุพระอรหันต์ผลในภพที่เกิด
๒. โกลังโกละ ผู้ไปจากสกุลสู่สกุล คือเกิดในตระกูลสูงอีก ๒-๓ ครั้ง ก็บรรลุพระอรหันต์ผล
๓. สัตตักขัตตปุรณะ คือ ผู้เวียนเกิดในสุคติภพอีกไม่เกิน ๗ ครั้ง ก็บรรลุพระอรหันต์ผล ซึ่งจะได้ศึกษาต่อไป

๓.๔.๓ ขั้นที่ ๓ การบรรลุธรรมระดับสกทาคามีมรรค

พระสกทาคามี คือ ผู้กลับมาเกิดในโลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวก็จะบรรลุถึงพระนิพพาน เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำได้พอประมาณในปัญญา การบรรลุธรรมระดับสกทาคามีมรรค คือการละสังโยชน์ ๓ ประการคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้เด็ดขาด และทำราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลง^{๓๕}

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๘๖.

^{๓๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๔๘/๒๐๙., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๘/๒๖๖.

^{๓๔} อภิ.ปุ. (บาลี) ๓๖/๓๑-๓๓/๑๒๒-๑๒๓, อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๓๑-๓๓/๑๕๔.

^{๓๕} อง.นวก. (บาลี) ๒๓/๑๒/๓๑๓, อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๑๒/๔๕๗.

๓.๔.๔ ขั้นที่ ๔ การบรรลุธรรมระดับสกทาคามีผล

สำหรับคำว่า การบรรลุธรรมระดับสกทาคามีผลหมายถึง ผลที่ได้รับจากการละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสกับทำ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบาง ซึ่งสืบเนื่องมาแต่สกทาคามีมรรคเมื่อปฏิบัติต่อไปก็จะสามารถก้าวเข้าสู่พระนิพพานได้

สำหรับระดับของการบรรลุธรรมในระดับนี้นั้นหากพูดถึงตัวบุคคลที่บรรลุจะมี ๕ ประเภท^{๓๖} คือ

๑. บางท่านเป็นมนุษย์ สำเร็จเป็นพระสกทาคามีในโลกมนุษย์นี้แล้ว ไปบังเกิดในเทวโลก จุตจากเทวโลกมาเกิดในโลกมนุษย์ สำเร็จเป็นพระอรหันต์ แล้วปรินิพพานในโลกมนุษย์นี้เอง

๒. บางท่านเป็นมนุษย์ สำเร็จเป็นพระสกทาคามี ทำความเพียรด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ แล้วปรินิพพานในชาติเดียวกันในโลกมนุษย์นี้เอง

๓. บางท่านเป็นมนุษย์ สำเร็จเป็นพระสกทาคามีในโลกมนุษย์นี้ จุตไปเกิดในเทวโลก แล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ดับขันธปรินิพพานในเทวโลกนั่นเอง

๔. บางท่านเป็นเทวดา สำเร็จเป็นพระสกทาคามีในเทวโลก แล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ดับขันธปรินิพพานในเทวโลกนั่นเอง

๕. บางท่านเป็นเทวดา สำเร็จเป็นพระสกทาคามีในเทวโลก จุตมาเกิดในโลกมนุษย์เรานี้ แล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ดับขันธปรินิพพานในโลกมนุษย์นี้เอง

๓.๔.๕ ขั้นที่ ๕ การบรรลุธรรมระดับอนาคามีมรรค

สำหรับคำว่า อนาคามี หมายถึง ผู้จะปรินิพพานในที่ผุดเกิดขึ้น ในพรหมโลก^{๓๗} นั้น ไม่เวียนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำได้พอประมาณในปัญญา ส่วนผู้ที่บรรลุธรรมหรือระดับของการบรรลุธรรมในระดับนี้จะต้อง ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ข้อ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ และภริษะได้เด็ดขาด

^{๓๖} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๘๘/๒๒๖, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๘/๓๑๖.

^{๓๗} พรหมโลก คือ ที่อยู่ของพรหมตามปกติ หมายถึง รูปพรหม มี ๑๖ ชั้นเรียกว่า รูปโลก ได้แก่ (๑) พรหมปาริสัชชา (๒) พรหมบุโรหิตา (๓) มหาพรหมมา (๔) ปริตตภา (๕) อัปภามาณา (๖) ปภัสสรา (๗) ปริตตสุภา (๘) อัปภามาณสุภา (๙) สุภิกิณหา (๑๐) อสัณญีสัตตา (๑๑) เวทัพผลา (๑๒) อวิหา (๑๓) อตปปา (๑๔) สุทัสสา (๑๕) สุทัสสี (๑๖) อกนิฏฐา และอรูปพรหม เรียกว่า อรูปโลก มี ๔ ชั้นได้แก่ (๑) อากาसानัญญาตนะ (๒) วิญญาณัญญาตนะ (๓) อากิญจัญญาตนะ (๔) เนวสัญญานาสัญญาตนะ (ม.มู. (บาลี) ๑๒/๔๔๗/๓๙๙., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๔๗/๔๘๖.

๓.๔.๖ ขั้นที่ ๖ การบรรลุลุทธิธรรมระดับพระอนาคามีผล

สำหรับคำว่า การบรรลุลุทธิธรรมระดับพระอนาคามีผล หมายถึง ผลที่ได้รับจากการละสังโยชน์ คือ กามราคะ และภริษะด้วยอนาคามีมรรค อันทำให้เป็นพระอนาคามี หมายความว่าเมื่อสามารถละสังโยชน์เบื้องต้น ๕ ข้อได้อย่างเบ็ดเสร็จแล้วก็ถือว่าเป็นผู้ที่บรรลุลุทธิธรรมระดับอนาคามีได้อย่างสมบูรณ์นั่นเอง

สำหรับการบรรลุลุทธิธรรมระดับอนาคามีนี้มีอยู่ ๕ ประเภท^{๓๘} คือ

๑. อันตราปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้ปรินิพพานในระหว่าง คือเกิดในสุทธาวาสภโตภพหนึ่งแล้วอายุยังไม่ถึงกึ่งก็ปรินิพพานมี ๓ จำพวกคือ พวกที่ ๑ เกิดในสุทธาวาสชั้นอวิหาซึ่งมีอายุ ๑,๐๐๐ กัป แต่ก็บรรลुพระอรหัตผลในวันที่เกิด ถ้าไม่บรรลुในวันที่เกิดได้ก็บรรลुไม่เกินภายใน ๑๐๐ กัป พวกที่ ๒ เมื่อไม่สามารถบรรลุพระอรหัตผลในวันที่เกิดก็บรรลุไม่เกินภายใน ๒๐๐ กัป พวกที่ ๓ บรรลุพระอรหัตผลไม่เกินภายใน ๔๐๐ กัป^{๓๙}

๒. อุปัจจปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้เกิดในสุทธาวาสภโตภพหนึ่งแล้วจวนจะถึงปรินิพพาน คือ อายุพ้นกึ่งแล้วจวนจะสิ้นอายุจึงปรินิพพาน^{๔๐}

๓. อสังขารปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้ปรินิพพานโดยไม่ต้องใช้ความเพียรมาก^{๔๑}

๔. สสังขารปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้เกิดในสุทธาวาสภโตภพหนึ่งแล้วปรินิพพานโดยต้องใช้ความเพียรมาก^{๔๒}

๕. อุทธังโสโตกนิภูฐคามิ หมายถึง พระอนาคามีผู้มีกระแสในเบื้องบนไปสู่อกนิภูฐภพ คือเกิดในสุทธาวาสภโตภพหนึ่งแล้วก็จะเกิดเลื่อนต่อไปจนถึงอกนิภูฐภพแล้วจึงปรินิพพานในภพนั้น^{๔๓}

๓.๔.๗ ขั้นที่ ๗ การบรรลุลุทธิธรรมระดับอรหัตมรรค

สำหรับคำว่า พระอรหัตต์ หมายถึง ผู้ควรแก่ทักษิณาหรือการบูชาพิเศษ หรือผู้หักงำแห่งสังสารจักร^{๔๔} ได้แล้ว เป็นผู้สิ้นกิเลสอาสวะทั้งปวง เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในสิกขาทั้ง ๓ คือ ศีล

^{๓๘} อัง.ทสก. (บาลี) ๒๔/๖๔/๙๖., อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๔/๑๔๓.

^{๓๙} อัง.ติก.อ. ๒/๘๘/๒๔๓.

^{๔๐} อัง.ติก.อ. ๒/๘๘/๒๔๓.

^{๔๑} อัง.ติก.อ. ๒/๘๘/๒๔๓.

^{๔๒} อัง.ติก.อ. ๒/๘๘/๒๔๓.

^{๔๓} อัง.ติก.อ. ๒/๘๘/๒๔๒.

^{๔๔} สังสารจักร หมายถึง วงจรใหญ่หมุนเวียนรอบตามเหตุปัจจัย คือ กิเลส กรรม วิบาก ตามหลักปฏิจจนสมบัติ (วัฏฏะ ๓) (น.อ. (พิเศษ) ปรีชา นันทาภิวัฒน์ ร.น., พจนานุกรมหลักธรรม พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๗.

สมาธิ และปัญญาหรือหมายถึง ความเป็นพระอรหันต์, ซึ่งมรรคผลขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา ซึ่งตัดกิเลสในสันดานได้เด็ดขาด โดยการบรรลุธรรมระดับอรหันต์นี้มีอยู่ ๒ ระดับ คือ ระดับมรรคและระดับผล โดยระดับมรรคคือ ละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ ข้อ^{๔๕} ได้สิ้นเชิง เป็นอรหันตชีนาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์^{๔๖}แล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ...ไม่มีวิภวัญจะเพื่อจะบัญญัติต่อไป...^{๔๗} พระอรหันต์บุคคลขั้นสูงสุดนี้ ระดับมรรคเรียกว่า อรหัตมรรค

๓.๔.๘ ขั้นที่ ๘ การบรรลุธรรมระดับอรหัตผล

สำหรับคำว่า การบรรลุธรรมระดับอรหัตผล หมายถึง การปฏิบัติธรรมจนสามารถละละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ ข้อ คือ

(๑) สักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน ได้แก่ เห็นรูป เวทนา สัญญาสังขาร วิญญาณ เป็นตัวตน มีความเที่ยงยั่งยืน เป็นต้น ๙

(๒) วิจิกิจฉา คือ ความลังเลสงสัย ได้แก่ ความลังเลสงสัย ไม่นั่นใจ ในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เรื่องกรรมดี กรรมชั่วมีผลจริงหรือไม่ เป็นต้น

(๓) สีลัพพตปรามาส คือ ความถ้อยมั่นศีลพรต ได้แก่ ความถ้อยมั่นรักษาศีลพรต โดยสักว่า ทาทตามกันไปอย่างมกมาย เห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ก็อาศัยศีลและวัตรเท่านั้น

(๔) กามฉันทะ คือ ความพอใจในกาม ได้แก่ ความกำหนัดยินดีในกามคุณ ๕ คือ รูปเสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นต้น

(๕) พยาบาท คือ ความยินร้าย ได้แก่ ความกระทบกระทั่งใจ หรือความหงุดหงิดขัดเคืองใจ เป็นต้น

(๖) รูปราคะ คือ ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน ได้แก่ ความติดใจปรารถนาอยากเกิดในรูปภพ เป็นต้น

(๗) อรูปราคะ คือ ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน ได้แก่ ความติดใจ หรือความปรารถนาอยากเกิดในอรูปภพ เป็นต้น

(๘) มานะ คือ ความถือตัว ได้แก่ ความสำคัญตนว่า เป็นนั่น เป็นนี่ เป็นต้น

(๙) อุทธัจจะ คือ ความฟุ้งซ่าน ได้แก่ความที่จิตสัดส่าย หรือจิตวอกแวก เป็นต้น

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๒๘๖.

^{๔๖} หมายถึง สิ้นกิเลสเป็นเครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพทั้งหลาย (อง.ติก.อ. ๒/๓๘/๑๓๙.)

^{๔๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๔๘/๒๐๙, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๘/๒๖๖.

(๑๐) อริยชา คือ ความไม่รู้แจ้ง ได้แก่ ความหลง หรือความไม่รู้แจ้งตามความเป็นจริงในอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นต้น^{๔๘}

สำหรับการบรรลุธรรมในระดับพระอรหันต์นี้ผู้บรรลุสามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่

ก. พระอรหันต์ ๒ ประเภท^{๔๙} คือ

(๑) พระสุกขวิปัสสกะ หมายถึง ผู้เห็นอย่างแท้จริง คือ ผู้มีได้มานสำเร็จอรหัตผลด้วยเจริญแต่วิปัสสนาล้วน

(๒) สมถยานิก ผู้มีสมถเป็นยาน คือ ท่านผู้เจริญสมถะจนได้มานสมาบัติแล้ว จึงเจริญวิปัสสนาต่อจนสำเร็จอรหัตผล

ข. พระอรหันต์ ๔ ประเภท^{๕๐} คือ

(๑) สุกขวิปัสสกะ ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน

(๒) เติวิชชะ ผู้ได้วิชา ๓^{๕๑}

(๓) ฉพภิญญะ ผู้ได้อภิญญา ๖^{๕๒}

(๔) ปฏิสัมภีที่ปัตตะ ผู้บรรลุปฏิสัมภีทา ๔^{๕๓}

ค. พระอรหันต์ ๕ ประเภท คือ

(๑) ปัญญาวิมุต ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา

^{๔๘} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓/๒๑. คูใน พระมหาอานวย อานนโท (จันทร์เปล่ง), “การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

^{๔๙} วิสุทธิ. ๓/๒๐๖,๓๑๒.

^{๕๐} วิสุทธิ. ๓/๓๗๓.

^{๕๑} วิชา ๓ คือ ความรู้แจ้ง, ความรู้วิเศษ ๓ ประการคือ (๑) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ความรู้ที่ให้ระลึกชาติได้ (๒) จุตูปปาตญาณ ความรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย (๓) อาสวกขยญาณ ความรู้ที่ทำให้อัสวะให้สิ้น (ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.)

^{๕๒} อภิญญา ๖ คือ ความรู้ยิ่งยวด ได้แก่ (๑) อิทธิวิธี ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ (๒) ทิพโสต ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์ (๓) เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้ (๔) ปุพเพ-นิวาสานุสติญาณ ญาณที่ระลึกชาติได้ (๕) ทิพพจักขุ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ (๖) อาสวกขยญาณ ญาณที่ทำให้อัสวะให้สิ้น (ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๖/๒๕๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๙๔.)

^{๕๓} ปฏิสัมภีทา ๔ ความมีปัญญาแตกฉาน ๔ ประการคือ (๑) อัถลปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในความหมาย (๒) ธัมมปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในธรรม (๓) นිරุตติปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในภาษา (๔) ปฏิภาณปฏิสัมภีทา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ (อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๗๒/๑๘๓-๑๘๔, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๒๔๒-๒๔๓.)

(๒) อุภโตภาควิมุต ผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วนคือ ได้ทั้งเจโตวิมุต^{๕๔} ขึ้นอรุปรูปสมบัติก่อนแล้วได้ปัญญาวิมุต

(๓) เติวิชชะ ผู้ได้วิชา ๓

(๔) ฉฬภิญโญ ผู้ได้อภิญญา ๖

(๕) ปฏิสัมภีที่ปตตะ ผู้บรรลุปฏิสัมภี ๔

๓.๕ วิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงการบรรลุธรรม

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงวางหลักการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงการบรรลุธรรม ที่เรียกว่าภาวนา คำว่า “ภาวนา” หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องอบรมทางกาย ทางจิต และทางปัญญา^{๕๕} หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กรรมฐาน แปลว่า อารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งสมถะและวิปัสสนาภาวนา^{๕๖} ภาวนามี ๒ อย่าง คือ สมถะและวิปัสสนาภาวนา^{๕๗} สำหรับวิธีปฏิบัติทั้งสมถะและวิปัสสนาภาวนา ถึงแม้จะมีวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันก็ตาม แต่ภาวนาทั้งสองต่างช่วยสนับสนุนเกื้อกูลให้เข้าถึงการบรรลุธรรมในระดับ ดังต่อไปนี้

๓.๕.๑ สมถกรรมฐาน หรือ สมถภาวนา หมายถึง การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบจนตั้งมั่นเป็นสมาธิ สมถะแปลว่าความสงบ ในความหมายโดยทั่วไป สมถกรรมฐานจึงหมายถึงวิธีทำจิตให้สงบ พระธรรมปิฎกได้ให้ความหมายของสมถกรรมฐานว่า “ธรรมเป็นเครื่องสงบระงับจิต ธรรมยังจิตให้สงบระงับจากนิวรณ์กิเลสหรือฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิ”^{๕๘} หรือ หมายถึงปฏิบัติการใดมีอำนาจทำให้กิเลสทั้งหลาย เช่น กามฉันทะ เป็นต้น สงบราบคาบลงไปได้ ปฏิบัติการนั้นชื่อว่าสมถกรรมฐาน^{๕๙} หรือข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบจนตั้งมั่นเป็นสมาธิถึงขั้นได้ฌาน

^{๕๔} เจโตวิมุต คือ ความหลุดพ้นแห่งจิต, การหลุดพ้นจากกิเลสด้วยอำนาจการฝึกจิตหรือกำลังสมาธิ เช่น สมาบัติ ๘ เป็นเจโตวิมุตอันละเอียดประณีต (พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๙.)

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๒.

^{๕๖} พระอรุณฤทธะและพระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, แปลโดย พระคันธสาราภิวังค์, (กรุงเทพฯมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๗๖๐.

^{๕๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๒/๓๖๙.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๙.

^{๕๙} พระพรหมโมลี, (วิลาส ญาณวโร), วิมุตติรัตนมาลี, หน้า ๔๒.

ระดับต่างๆ^{๖๐} หรือการทำให้สงบโดยเพ่งสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นอารมณ์^{๖๑}

สำหรับสมถกรรมฐานนั้นมีอารมณ์ ซึ่งคำว่า อารมณ์ คือเครื่องยึดเหนี่ยวของจิต สิ่งที่ยึดเหนี่ยว สิ่งที่ถูกรู้หรือถูกรับรู้^{๖๒} หรือสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตโดยผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ^{๖๓} เช่น รูปเป็นอารมณ์ของตา เสียงเป็นอารมณ์ ของหู กลิ่นเป็นอารมณ์ของจมูก รสเป็นอารมณ์ของลิ้น เป็นต้น โดยอารมณ์ของสมถกรรมฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรคของพระอุปัชฌาย์ธรรมนั้นท่านได้แบ่งอารมณ์ของสมถกรรมฐานไว้ ๓๘ ประการดังนี้ (๑) กลิณ ๑๐ (๒) อสุภ ๑๐ (๓) อนุสสติ ๑๐ (๔) อัปปมัญญา ๔ (๕) อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ (๖) จตุธาตวัญฐาน ๑ (๗) อาภิกขุญญาตนะ ๑ (๘) เนวสัญญานา สัญญาตนะ ๑^{๖๔}

ส่วนในคัมภีร์วิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆษาจารย์ได้จำแนกอารมณ์สมถกรรมฐานไว้ทั้งหมด ๔๐ ประการ^{๖๕} โดยเพิ่มอากาสนัญญาตนะ ๑ และวิญญานัญญาตนะ ๑ ดังนั้น ในการปฏิบัติสมถกรรมฐานนี้จะถือเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นอารมณ์ก็ได้ในบรรดากรรมฐาน ๔๐ ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับจริตของแต่ละคน เช่นคนที่มีโทสจริตพระวิปัสสนาจารย์จะแนะนำให้เจริญพรหมวิหาร ๔ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมตตาพรหมวิหาร ถ้ามีราคะจริตท่านจะแนะนำให้เจริญอสุภกรรมฐาน เป็นต้น

สำหรับอารมณ์ของสมถกรรมฐานมี ๔๐ ประการ จำแนกออกได้ ๗ หมวดเพื่อให้เกิดความเข้าใจจึงยกมาแสดงประกอบ ดังนี้

ก. หมวดกลิณ ๑๐ (บ่อเกิดแห่งธรรมที่มีกลิณเป็นอารมณ์)^{๖๖} คำว่า กลิณ แปลว่า ทั้งหมด หรือ วัตถุประสงค์สำหรับเพ่งเพื่อให้จิตเป็นสมาธิ^{๖๗} และตามความหมายของคัมภีร์วิมุตติมรรคว่า ความแผ่ขยายไปทั่ว ดังที่กล่าวไว้ว่า “เมื่อบุคคลระลึกถึงพระพุทธคุณ ปิติภายในย่อมแผ่ซ่านไปทั่ว

^{๖๐} พระธรรมปิฎก, **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐๕.

^{๖๑} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๒๖.

^{๖๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๔๑๑.

^{๖๓} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, หน้า ๑๓๖๗.

^{๖๔} D. Roland D. Weerasuria, **The path of freedom-Vimuttimagga**, (Balcombe, Balcombe Place, Colombo ๘, Sri Lanka ๑๙๗๗), p ๖๓. ; พระอุปัชฌาย์ธรรม วจนา, คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แปลจากฉบับภาษาอังกฤษของพระเอฮารา พระโสมเถระและพระเชมินทเถระ, **วิมุตติมรรค**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๓.

^{๖๕} สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙๑.

^{๖๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๖/๓๖๑.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๒๗๒.

ร่างกาย เมื่อบุคคลคิดขยายปฐวีกสิณ กสิณนั้นก็แผ่ขยายไปทั่วชมพูทวีป จิตที่มีปฐวีกสิณเป็นอารมณ์ เป็นเหมือนร่างกายที่เอบอบไปด้วยความสุข”^{๖๘}

๑. ปฐวีกสิณ เอาดินเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า ปะฐะวี ปะฐะวี หรือ ดิน ดิน
๒. อาโปกสิณ เอาน้ำเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า อาโป อาโป หรือ น้ำ น้ำ
๓. เตโชกสิณ เอาไฟเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า เตโช เตโช หรือ ไฟ ไฟ
๔. วาโยกสิณ เอาลมเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า วาโย วาโย หรือ ลม ลม
๕. นีลกสิณ เอาสีเขียวเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า นีลัง นีลัง หรือ สีเขียว สีเขียว
๖. ปิตกสิณ เอาสีเหลืองเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า ปิตัง ปิตัง หรือ สีเหลือง สีเหลือง
๗. โลหิตกสิณ เอาสีแดงเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า โลหิตัง โลหิตัง หรือสีแดง สีแดง
๘. โอทาทกสิณ เอาสีขาวเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า โอทาทัง โอทาทัง หรือสีขาว สีขาว
๙. อากาสกสิณ เอาอากาศเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า อากาโส อากาโส หรืออากาศ อากาศ
๑๐. อาโลกกสิณ เอาแสงสว่างเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า อาโลโก อาโลโก หรือแสงสว่าง แสง

สว่าง^{๖๙}

ข. หมวดอสุภะ คำว่าอสุภะ แปลว่า ไม่สวยไม่งาม มาจากศัพท์เดิมคือ **อ+สุภ** **อ** เป็นคำ ปฏิเสธมาจากบทเดิมคือ **น** แปลว่าไม่ **สุภ** แปลว่าสวยงาม ตั้งวิเคราะห์ศัพท์ว่า **น สุภ=อสุภ** สิ่งที่ไม่ สวยไม่งาม ชื่อว่า **อสุภะ**^{๗๐} อันได้แก่ ซากศพอันมีลักษณะ ๑๐ ประการ

๑. เอาซากศพที่ขึ้นฟองเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า อุทฐมาตะกั
๒. เอาซากศพที่มีสีเขียวเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า วินีละกั
๓. เอาซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลออกเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า วิปุพพะกั
๔. เอาซากศพที่ขาดเป็นท่อนเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า วิจฉิททะกั
๕. เอาซากศพที่ถูกสัตว์กัดขาดวินเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า วิกขายิตะกั
๖. เอาซากศพที่ถูกสัตว์กัดกระจายเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า วิกขิตตะกั
๗. เอาซากศพที่ถูกฆ่าตายเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า หะตะวิกขิตตะกั
๘. เอาซากศพที่มีโลหิตไต่อกอยู่เป็นอารมณ์ ภาวนาว่า โลหิตะกั
๙. เอาซากศพที่มีหมู่นอนไหลออกอยู่เป็นอารมณ์ ภาวนาว่า ปุพฺพะกั

^{๖๘} D.Roland D.Weerasuria, *The path of freedom-Vimuttimaggā*, (Balcombe, Balcombe Place, Colombo ๘, Sri Lanka ๑๙๗๗), p ๗๒.

^{๖๙} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ. ๙), *หลักปฏิบัติสมณะวิปัสสนากรรมฐาน*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๒.

^{๗๐} พระปลัดวิสุทธิ์ คุตตชโย, *คู่มือการเรียนการสอนปริจเฉทที่ ๘,๙ (ชั้นมัธยมอาภิธรรมมิกะโท)*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทยวิสุทธิ์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๓.

๑๐. เอาหากศพที่เป็นโครงกระดูกเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า อัญญิกัง^{๗๑}

พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่าภิกษุควรเจริญธรรม ๔ ประการ ซึ่งมีการเจริญอุสุภะเป็นเบื้องต้น เพราะว่าการเจริญอุสุภะสามารถกำจัดราคะความกำหนัดยินดีได้ โดยการพิจารณาเห็นสังขารธรรม ทั้งปวงไม่ใช่สิ่งสวยงาม ธรรม ๔ ประการนั้น คือ

๑. พึงเจริญอุสุภะเพื่อละราคะ
๒. พึงเจริญเมตตาเพื่อละพยาบาท
๓. พึงเจริญอานาปานสติเพื่อตัดวิตก
๔. พึงเจริญอนิจจสัญญาเพื่อถอนอัสสมิมานะ คือ ความถือตัว^{๗๒}

ในคำสอนเรื่องอสุภกรรมฐานนี้ ถ้าเจริญโดยขาดสติอาจเป็นอันตรายแก่ตนเองได้ เพราะว่า อานิสงส์ของอสุภกรรมฐานจะทำให้รู้สึกเบื่อหน่ายร่างกายและเบื่อหน่ายชีวิต จนไม่ยอมมีชีวิตอยู่ ดังที่ปรากฏในปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าสอนอสุภกรรมฐานและพรรณาคุณของอสุภกรรมฐาน สรรเสริญการเจริญอสุภกรรมฐาน ทำให้ภิกษุทั้งหลายเจริญอสุภกรรมฐานอย่างยอดเยี่ยม ทำให้เกิดอารมณ์เบื่อหน่ายชีวิต จึงใช้บริวารของตนเป็นสินจ้างให้ภิกษุด้วยกันฆ่าตนเองเมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่อง ได้ทรงประชุมสงฆ์แล้วตรัสว่า อานาปานสติที่ภิกษุเจริญแล้วทำให้มากจึงมีสภาพประณีต สดชื่นเป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขและทำอกุศลธรรมชั่วร้ายให้หายไป ภิกษุพึงดำรงสติเฉพาะหน้ากำหนดอารมณ์กรรมฐาน มีสติรู้ลมหายใจเข้ามีสติ รู้ลมหายใจออก^{๗๓} การเจริญอสุภกรรมฐานจึงต้องมีสติกำหนดรู้

ค. หมวดอนุสสติ (ธรรมที่ควรระลึกถึง) คำว่า อนุสสติ หมายความว่า การระลึกถึงเนื่องๆ อนุสสติ หมายถึง การระลึกถึงเนื่องๆ ชื่อว่า อนุสสติ^{๗๔} ซึ่งมีดังต่อไปนี้คือ

๑. พุธานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ภาวนาว่า พุทโธ ๆ
๒. อัมมานุสสติ ระลึกถึงคุณพระธรรม ภาวนาว่า อัมโม ๆ
๓. สังฆานุสสติ ระลึกถึงคุณพระสงฆ์ ภาวนาว่า สังโฆ ๆ
๔. สีลानุสสติ ระลึกถึงศีลของตน ภาวนาว่า สीलัง เม ปริสุทธีง ๆ
๕. จาคานุสสติ ระลึกถึงทานที่ตนได้บริจาคแล้ว ภาวนาว่า ทานัง เม ปริสุทธีง ๆ

^{๗๑} พระธรรมธีรราชมหามุนี, คำถาม-คำตอบ เรื่องวิปัสสนากรรมฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๖-๗.

^{๗๒} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๓๑/๒๓๕-๒๓๖.

^{๗๓} วิมहा. (ไทย) ๑/๑๖๒/๑๓๔-๑๓๗.

^{๗๔} พระปลัดวิสุทธิ์ คุณตชโย, คู่มือการเรียนการสอนปริจเฉทที่ ๘,๙ (ชั้นมัธยมศึกษาภิธรรมมิกะโท), หน้า

๖. เทวตานุสสติ ระลึกถึงคุณธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นเทวดา ภาวนาว่า มัยหัง สัทธาतिकุณาสังวิชขันติ ฯ

๗. อุปमानุสสติ ระลึกถึงคุณพระนิพพานซึ่งเป็นที่ระงับกิเลสและกองทุกข์ ภาวนาว่า มะหะนิมมะทะโน ปิสาสวินะโย อาละยะสะมุคคาโต วัฏฏูปัจเฉโท ตณ्हักขะโย วิราโค นิโรโธ นิพพานัง

๘. มรณานุสสติ ระลึกถึงความตายอันจะมาถึงตน ภาวนาว่า

๘.๑ สัตตานัง มรณัง ฐวััง ความตายของสัตว์ทั้งหลายเป็นของยั่งยืน

๘.๒ ชีวิตัง อัทฐวััง ชีวิตเป็นของไม่ยั่งยืน

๘.๓ อวัสสัง มยา มริตัพพัง เราจะต้องตายแน่

๘.๔ มรณปริโยสานัง เม ชีวิตัง ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด

๘.๕ ชีวิตะเมวะ อนิยตัง ชีวิตเป็นของไม่เที่ยง

๘.๖ มรณัง นิยตัง ความตายเป็นของเที่ยง

๙. กายคตาสติ ตั้งสติไว้ในกาย คือให้พิจารณาอาการ ๓๒ มี ผม ขน เล็บ เป็นต้น ภาวนาว่า โลมา นะชา ทันตา ตะโจ ตะโจ ทันตา นะชา โลมา

๑๐. อานาปานัสสติ ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก^{๗๕}

ในอังคุตตรนิกายฉกกนิบาตกล่าวถึงอนุสสติฐานสูตรไว้ ๖ ประการ อันเป็นอุปการกรรมฐานสำหรับคฤหัสถ์ เหมาะกับคฤหัสถ์ เพราะเป็นประโยชน์แก่อกุศลและให้ความสุขทั้งในภพนี้และภพหน้ามี ๖ ประการ คือ

๑. พุทธานุสสติ การระลึกถึงพระพุทธเจ้า

๒. ธัมมานุสสติ การระลึกถึงพระธรรม

๓. สังฆานุสสติ การระลึกถึงพระสงฆ์

๔. สีลानุสสติ การระลึกถึงศีล

๕. จาคานุสสติ การระลึกถึงการบริจาค

๖. เทวตานุสสติ การระลึกถึงเทวดา^{๗๖}

ง. **หมวดพรหมวิหารหรืออัปมัญญา ๔** (ธรรมอันประเสริฐ ๔ ประการ) คำว่า อัปมัญญา หมายความว่า ธรรมที่เป็นไปในสัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้ ไม่มีจำกัด ตั้งวิเคราะห์ ศัพท์ว่า อปมัญญา หมายถึง ธรรมที่เป็นไปในสัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้ ไม่มีจำกัด ฉะนั้น ชื่อว่า อัปมัญญา^{๗๗} ซึ่งมีอยู่ ๔ ประการคือ

^{๗๕} พระธรรมธีรราชมหามุนี, คำถาม-คำตอบ เรื่องวิปัสสนากรรมฐาน, หน้า ๘.

^{๗๖} อภ.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๙/๒๔๐.

^{๗๗} พระปลัดวิสุทธิ์ คุตตชโย, คู่มือการเรียนการสอนปริจเฉทที่ ๘,๙ (ชั้นมัธยมอาภิธรรมมิกะโท), หน้า

๑. เมตตา แผ่ความรักไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลาย
 ๒. กรุณา แผ่ความสงสารต่อสัตว์ทั้งหลายที่มีความทุกข์
 ๓. มุทิตา แผ่ความยินดีต่อสัตว์ที่มีความสุข
 ๔. อุเบกขา แผ่ความวางเฉยในสัตว์ทั้งหลายที่มีความสุขความทุกข์ทั้งนี้ในการแผ่เมตตา
 กรุณา มุทิตา อุเบกขา พึงแผ่ไปตลอดโลกทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีกรรม
 เบียดเบียน^{๗๘}

จ. หมวดอรุปรธรรม ๔ (สิ่งที่ปราศจากรูป ได้แก่ นามธรรม ๔ ประการ)

๑. อากาสนัญญายตนะ   อากาศไม่มีที่สุด
 ๒. วิญญานัญญายตนะ   วิญญานไม่มีที่สุด
 ๓. อากิญจัญญายตนะ   ความไม่มีอะไร
 ๔. เนวสัญญานาสัญญายตนะ   สัญญาละเอียดปราศจากสัญญาหยาบซึ่งจะว่ามี
 สัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่^{๗๙}

ฉ. หมวดอาหาเรปฏิกูลสัญญา

อาหาเรปฏิกูลสัญญา คือการกำหนดพิจารณาความเป็นปฏิกูลในอาหาร^{๘๐} หรือการเพ่ง
 อาหารให้เห็นเป็นของปฏิกูลน่าเกลียด จัดเข้าในหมวดสัญญา เมื่อบุคคลทำให้มากแล้วย่อมได้ผลมาก
 มีอานิสงส์มาก สามารถหยั่งลงสู่อมตะคือนิพพานมี ๕ อย่างคือ

๑. อนิจจสัญญา   กำหนดความไม่เที่ยงแห่งสังขาร
๒. อนัตตสัญญา   กำหนดความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง
๓. มรณสัญญา   กำหนดความตายว่าจะต้องมาถึงเป็นธรรมดา
๔. อาหาเรปฏิกูลสัญญา   กำหนดความเป็นปฏิกูลของอาหาร
๕. สัพพโลเก อนภริตติสัญญา   กำหนดความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง^{๘๑}

ช. หมวดจตุธาตวัญฐาน ๑

การพิจารณาแยกส่วนต่างๆ ของร่างกายให้เห็นว่าเป็นธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ตาม
 ลักษณะของธาตุเมื่อแยกธาตุออกจากกันจะไม่เห็นความเป็นมนุษย์ ความสวยงามไม่มี ความขี้เหร่ไม่มี
 เป็นเพียงอุปาทานทางจิตเท่านั้น^{๘๒} สำหรับแนวการฝึกปฏิบัติสมถกรรมฐานนี้ถือว่าเป็นแนวทางที่มี

^{๗๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๐.

^{๗๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๑.

^{๘๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๓๒๕.

^{๘๑} อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๖๑/๑๑๐.

^{๘๒} เสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์, พุทธวิปัสสนา, (พระนคร : รัชดารมภ์การพิมพ์, ๒๕๐๕), หน้า ๓-๔.

การปรากฏของรูปแบบการฝึกจิตในกถาปิฎกก็คือการแผ่เมตตาหรืออัมปัญญา ๔ ที่พระพุทธองค์ตรัสเอาไว้ในพระสูตรว่า

เธอทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า “จิตของเราจักไม่แปรผัน เราจักไม่เปล่งวาจาชั่วหยาบ และจักอนุเคราะห์ด้วยสิ่งอันเป็นประโยชน์อยู่อย่างผู้มีเมตตาจิต ไม่มีโทษ เราจักแผ่เมตตาจิตไปให้บุคคลนั้นอยู่ และเราจักแผ่เมตตาจิต อันไพบุลย์ เป็นมัทคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนไปยังสัตว์โลก ทุกหมู่เหล่าอันเป็นอารมณ์ของเมตตาจิตนั้นอยู่”^{๘๓}

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าในการที่จะบรรลุธรรมได้นั้นจะต้องปฏิบัติตามแนวทางของสมถกรรมฐานโดยนัยของวิธีการที่จะต้องทำดังได้กล่าวมาแล้วที่สุดก็สามารถที่จะแทงตลอดหรือเข้าถึงการบรรลุธรรมได้ ซึ่งผู้ที่ปฏิบัติตามแนวสมถกรรมฐานนี้ก็ถือว่าเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมผลนิพพานได้

๓.๕.๒ วิปัสสนากรรมฐาน หรือวิปัสสนาภาวนา หมายถึงข้อปฏิบัติในการฝึกฝนอบรมเจริญปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งในรูปนามโดยความเป็นไตรลักษณ์หรือรู้แจ้งต่อสภาวะของรูปนามตามความเป็นจริง^{๘๔} หรือหมายถึง กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรรความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลูกปัญญา อินทรีย์คือปัญญา ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัตรุา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือ ปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรมชื่อว่าสัมมาทิฐฐิ เรียกว่า ปัญญินทรีย์หรือวิปัสสนา^{๘๕} หรือหมายถึงธรรมชาติโดยอมเห็นแจ้งในชั้นห้าคือรูปนาม โดยอาการที่เป็นไปในพระไตรลักษณ์เป็นต้น ธรรมชาตินั้น เรียกชื่อว่า วิปัสสนา อีกนัยหนึ่งว่า วิเสเสน ปสสตีติ วิปัสสนา. แปลว่าปัญญาที่สามารถเห็นรูปนาม โดยอาการต่างๆ เป็นพิเศษ (ไตรลักษณ์) ปัญญานั้น เรียกชื่อว่าวิปัสสนา^{๘๖} นอกจากนั้นยังหมายถึง โรงงานฝึกจิต ให้เกิดปัญญารู้แจ้งแทงตลอดสภาวะธรรมตามความเป็นจริง ปัญญานั้นมีอยู่ ๓ ชั้น คือ (๑) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง การเรียน การอ่านหนังสือต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม (๒) จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิด (๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการเจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน แต่ปัญญาที่รู้แจ้งแทงตลอดสภาวะธรรมตามเป็นจริงนี้ ได้แก่ปัญญาอันเกิดจากการเจริญ

^{๘๓} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๑/๓๐

^{๘๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๘๑.

^{๘๕} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๑/๓๐

^{๘๖} พระพรหมโมลี, (วิลาศ ญาณวโร), วิมุตติรัตนมาลี, หน้า ๒๑๓.

วิปัสสนาเท่านั้นดังปรากฏในคำว่า ปัญญาโดยย่อพิจารณาเห็นรูปนามโดยการต่างๆ ด้วยอำนาจแห่งความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาปัญญานั้น ชื่อว่า วิปัสสนา^{๘๗} หรือวิปัสสนา หมายถึง อุบายให้เรื่องปัญญาคือเกิดปัญญาเห็นแจ้ง หมายความว่าเห็นรูปนามในขณะปัจจุบัน เห็นรูปนามเห็นพระไตรลักษณ์^{๘๘} วิปัสสนากรรมฐานนี้หมายเอารูปกับนามเป็นอารมณ์ คือ การพิจารณารูปนามให้เห็นไตรลักษณ์ว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่ใช่อัตตาไม่ใช่ตนว่างจากความยึดมั่นถือมั่นในบัญญัติทั้งปวง “ภิกษุพิจารณาเห็นรูปทั้งหมดนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”^{๘๙} การพิจารณาจนรู้แจ้งอย่างนี้เรียกว่า วิปัสสนา หรือปัญญาเห็นแจ้ง หรือความรู้เห็นแจ้ง เห็นสภาวะและปรากฏการณ์โดยความไม่เที่ยงมิใช่เห็นโดยความเที่ยง เห็นโดยความเป็นทุกข์มิใช่เห็นโดยความเป็นสุข เห็นโดยความเป็นอนัตตา (ไม่มีตัวตน) มิใช่เห็นโดยอัตตา เห็นโดยความไม่งามมิใช่เห็นโดยความงามในอรรถภาพร่างกายซึ่งได้แก่รูปนาม^{๙๐} ดังนั้น วิปัสสนาจึงหมายถึงวิธีการที่สร้างให้เกิดปัญญาหยั่งรู้ เห็นแจ้งในสัจธรรมทั้งปวง เป็นความรู้แจ้งเห็นจริงตามกฎของไตรลักษณ์ วิปัสสนานั้นจะต้องได้รับการสนับสนุนจากสมาธิโดยเฉพาะขณิกสมาธิ เพราะเมื่อจิตสงบด้วยวิธีการของขณิกสมาธิแล้วสามารถยกจิตเข้าสู่วิปัสสนา ได้ง่าย ดังที่ปรากฏในยุคนั้นทศสูตรว่า การเจริญวิปัสสนามีสมณะนำหน้า เจริญสมณะมีวิปัสสนานำหน้า เจริญสมณะวิปัสสนาคบคู่กันไป เมื่อความสงบภายในเกิดขึ้นมีภาวะที่จิตเป็นเอกัคคตินั่งมั่นอยู่มรรคเกิดขึ้น เธอพึงเสพพึงเจริญทำให้มากซึ่งมรรคนั้น ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นสุดไป^{๙๑}

สำหรับอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐานหรือภูมิของวิปัสสนามีทั้งหมด ๖ หมวดดังนี้

๑. ชั้น ๕ (กองอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น เป็นภาระอันหนัก)

๑.๑ รูปชั้น	ความยึดมั่นในกองรูป
๑.๒ เวทนาชั้น	ความยึดมั่นในกองเวทนา
๑.๓ สัญญาชั้น	ความยึดมั่นในกองสัญญา
๑.๔ สังขารชั้น	ความยึดมั่นในกองสังขาร
๑.๕ วิญญาณชั้น	ความยึดมั่นในกองวิญญาณ

^{๘๗} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ. ๙), *วิปัสสนากรรมฐาน*, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ปจำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑.

^{๘๘} พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐตธมโม), *คู่มือการฝึกอบรมพัฒนาจิต*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพลัสเพรสจำกัด, ๒๕๒๙), ๕๓-๕๔.

^{๘๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๘๙/๑๐๑.

^{๙๐} ธนิต อยู่โพธิ์, *วิปัสสนาภาวนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓-๔.

^{๙๑} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๐/๒๓๘.

ชั้น ๕ คือภาวะ บุคคลคือผู้ที่แบกภาระ การถือภาระเป็นทุกขในโลก บุคคลวางภาระหนักได้แล้ว ไม่ถือภาระอื่นไว้ ถอนตนหาพร้อมทั้งราก ลีนความอยาก ดับสนิทแล้ว^{๔๒}

๒. **อายตนะ** คือ ที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ เป็นภูมิพื้นฐานที่ทำให้เกิดวิปัสสนาญาณ รู้แจ้ง เห็นจริงมี ๑๒ อย่าง แบ่งเป็นอายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ ดังนี้

๒.๑ อายตนะภายใน

๑. จักขายตนะ	อายตนะคือตา
๒. โสตายตนะ	อายตนะคือหู
๓. ฆานายตนะ	อายตนะคือจมูก
๔. ชิวหายตนะ	อายตนะคือลิ้น
๕. กายายตนะ	อายตนะคือกาย
๖. มนายตนะ	อายตนะคือใจ

๒.๒ อายตนะภายนอก

๑. รูปายตนะ	อายตนะคือรูป
๒. สัททายตนะ	อายตนะคือเสียง
๓. คันธายตนะ	อายตนะคือกลิ่น
๔. รสายตนะ	อายตนะคือรส
๕. โผฏฐัพพายตนะ	อายตนะคือเครื่องกระทบ
๖. ธรรมายตนะ	อายตนะคือธรรม

มุนี (ผู้รู้) สลัดทิ้งสิ่งทั้งปวงได้แล้ว อายตนะคือสิ่งทั้งปวง ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในอายตนะทั้งภายในและภายนอก ละได้เด็ดขาดแล้ว เหมือนตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนแล้วย่อมไม่เกิดอีกต่อไปเป็นผู้เข้าไปสงบ เย็น ดับ ระงับ สงัด มุนี (ผู้รู้) สลัดทิ้งสิ่งทั้งปวงคืออายตนะได้แล้ว มุนี (ผู้รู้) นั้น เรียกว่าผู้สงบ^{๔๓} อายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการ จับคู่กันได้ ดังนี้

- (๑) จักขุ (ตา) คู่กับรูป
- (๒) โสตะ (หู) คู่กับสัททะ (เสียง)
- (๓) ฆานะ (จมูก) คู่กับคันธะ (กลิ่น)
- (๔) ชิวหา (ลิ้น) คู่กับรส
- (๕) กายคู่กับโผฏฐัพพะ (การถูกต้องสัมผัส)

^{๔๒} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๒๒/๓๔.

^{๔๓} ข.ม. (ไทย) ๒๙/๑๘๑/๕๑๖.

(๖) มโน (ใจ) คู่กับธรรมารมณ (ความรู้ในอารมณ์) ฝึกุเห็นอายตนะภายในและภายนอกอย่างละ ๖ ประการนี้เรียกว่า ฝึกุผู้ฉลาดในอายตนะ^{๙๔}

๓. ธาตุ คือ ที่ทรงไว้ซึ่งลักษณะของตน มี ๑๘ อย่างดังนี้

๑. จักขุธาตุ	ธาตุคือจักขุประสาท
๒. รูปธาตุ	ธาตุคือรูปารมณ
๓. จักขุวิญญาณธาตุ	ธาตุคือจักขุวิญญาณ
๔. โสตธาตุ	ธาตุคือโสตประสาท
๕. สัทธาตุ	ธาตุคือสัททารมณ
๖. โสตวิญญาณธาตุ	ธาตุคือโสตวิญญาณ
๗. ฆานธาตุ	ธาตุคือฆานประสาท
๘. คันธธาตุ	ธาตุคือคันธารมณ
๙. ฆานวิญญาณธาตุ	ธาตุคือฆานวิญญาณ
๑๐. ชิวหาธาตุ	ธาตุคือชิวหาประสาท
๑๑. รสธาตุ	ธาตุคือรสารมณ
๑๒. ชิวหาวิญญาณธาตุ	ธาตุคือชิวหาวิญญาณ
๑๓. กายธาตุ	ธาตุคือกายประสาท
๑๔. โผฏฐัพพธาตุ	ธาตุคือโผฏฐัพพารมณ
๑๕. กายวิญญาณธาตุ	ธาตุคือกายวิญญาณ
๑๖. มโนธาตุ	ธาตุคือมโน
๑๗. ธรรมธาตุ	ธาตุคือธรรมารมณ
๑๘. มโนวิญญาณธาตุ	ธาตุคือมโนวิญญาณ

เพราะเหตุที่ฝึกุรู้เห็นธาตุ ๑๘ ประการนี้แล จึงเรียกว่าผู้ฉลาดในธาตุ^{๙๕}

๔. อินทรีย์ คือ ความเป็นใหญ่ มี ๒๒ อย่างดังนี้

๑. จักขุนทรีย์	อินทรีย์คือตา
๒. โสตินทรีย์	อินทรีย์คือหู
๓. ฆานินทรีย์	อินทรีย์คือจมูก
๔. ชิวหินทรีย์	อินทรีย์คือลิ้น
๕. กายินทรีย์	อินทรีย์คือกาย
๖. มนินทรีย์	อินทรีย์คือใจ

^{๙๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๒๖/๑๖๔.

^{๙๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๒๕/๑๖๑.

๗. อิตตินทรีย์	อินทรีย์คือหญิง กิริยาอาการ สภาวะของผู้หญิง
๘. บุรีสินทรีย์	อินทรีย์คือชาย กิริยาอาการ สภาวะของผู้ชาย
๙. ชีวิตินทรีย์	อินทรีย์คือชีวิตความดำรงอยู่ความเป็นไปกิริยาที่เป็นไป
๑๐. สุขินทรีย์	อินทรีย์คือความสุข ความสุขความสำราญทางกาย
๑๑. ทุกขินทรีย์	อินทรีย์คือทุกข์ ความทุกข์ทางกาย
๑๒. โสมนัสสินทรีย์	อินทรีย์คือโสมนัส ความสุขความสำราญทางใจ
๑๓. โทมนัสสินทรีย์	อินทรีย์คือโทมนัส ความทุกข์ทางใจ
๑๔. อุเปกขินทรีย์	อินทรีย์คืออุเบกขา ความเป็นกลางทางอารมณ์
๑๕. สัทธินทรีย์	อินทรีย์ศรัทธา ความเชื่อความเลื่อมใส
๑๖. วิริยินทรีย์	อินทรีย์คือวิริยะ การปรารถนาความเพียร
๑๗. สตินทรีย์	อินทรีย์คือสติ ความระลึกได้
๑๘. สมาธินทรีย์	อินทรีย์คือสมาธิ ความตั้งมั่นแห่งจิต
๑๙. ปัญญินทรีย์	อินทรีย์คือปัญญา ความรู้แจ้ง (สัมมาทิฏฐิ)
๒๐. อนัญญัตถัญญัสสามิตินทรีย์	เลือกเฟ้นธรรม เพื่อรู้ในธรรมที่ไม่เคยรู้
๒๑. อัญญินทรีย์	เลือกเฟ้นธรรม เพื่อรู้เห็นแจ้งธรรมที่เคยเห็นแล้ว
๒๒. อัญญาตาวินทรีย์	เลือกเฟ้นธรรม เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ทำให้แจ้งแล้ว

อินทรีย์ทั้ง ๒๒ นี้ ย่อให้สั้นเหลือเพียง ๒ อย่างเท่านั้น คือ รูปและนาม^{๙๖}

๕. อริยสัจ ๔ คือสังขารมอันประเสริฐที่ควรรู้อย่าง ๔ ประการ ดังนี้

๑. ทุกขอริยสัจ ความทุกข์
๒. ทุกขสมุทยอริยสัจ เหตุเกิดแห่งทุกข์
๓. ทุกขนิโรธอริยสัจ ความดับทุกข์
๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์^{๙๗}

๖. ปฏิจจสมุปบาท กระบวนการเกิด (ความสืบเนื่องกัน)

เพราะอริชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญานจึงมี
เพราะวิญญานเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สฬายตนะจึงมี
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี

^{๙๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๒๐/๑๙๗-๒๐๒.

^{๙๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๔/๓๗๘.

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี
เพราะชาติเป็นปัจจัย	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์

โทมนัสและอุปายาสจึงมี ความเกิดแห่งกองทุกข์จึงมีความต่อเนื่องกันอย่างนี้^{๙๘}

ในส่วนอารมณฺ์ของวิปัสสนาญาณ ๑๖ ประการนั้นมีส่วนสำคัญหรือมีคุณูปการในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานคือ

- (๑) นามรูปปริจเฉทญาณ กำหนดนามรูปให้แยกออกจากกัน
- (๒) ปัจจัยปริคคหญาณ กำหนดปัจจัยของนามรูป
- (๓) สัมมสนญาณ กำหนดรู้ว่านามรูปเป็นไตรลักษณ์
- (๔) อุทยัพพญาณ กำหนดรู้นามรูปเป็นไตรลักษณ์ เห็นความเกิดดับซัด
- (๕) ภังคญาณ กำหนดความดับไปของรูปนาม
- (๖) ภยญาณ กำหนดรู้ว่ารูปนามเป็นภยัน่าเกรงกลัว
- (๗) อาทีนวญาณ กำหนดรู้รูปนามว่ามีแต่โทษไม่มีคุณ
- (๘) นิพพิทาญาณ กำหนดรู้รูปนามเป็นของน่าเบื่อหน่าย
- (๙) มุญฺจิตุกัมมตญาณ จิตใคร่จะพ้นจากรูปนาม
- (๑๐) ปฏิสังขญาณ หาหนทางให้พ้นจากรูปนาม
- (๑๑) สังขารุเบกขญาณ จิตวางเฉยในรูปนาม
- (๑๒) สัจจานุโลมิกญาณ อนุโลมญาณที่จะให้เห็นอริยสัจ ๔
- (๑๓) โคตรภูญาณ ตัดกระแสเชื้อของปุถุชน
- (๑๔) มัคคญาณ ฆ่ากิเลสเป็นสมุจเฉท เป็นพระอริยบุคคล
- (๑๕) ผลญาณ ได้เสวยวิมุตติสุข
- (๑๖) ปัจจเวกขณญาณ พิจารณามรรคผลนิพพาน กิเลสที่เหลือและหมดไป^{๙๙}

ในการเจริญสมาธิคือการฝึกอบรมจิตให้สงบ มีสิ่งสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจอยู่ ๓ อย่าง คือจิต อารมณฺ์และสติ วิธีการใช้สติผูกจิตให้อยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งจนแนบแน่นไม่ซัดส่ายไปในอารมณ์อื่นเรียกว่า เป็นสมาธิ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก อุปมาเช่นการฝึกลูกโคที่ยังไม่เคยฝึก ผู้ฝึกต้องเอาเชือกข้างหนึ่งผูกที่ลูกโคอีกข้างหนึ่งผูกไว้กับเสา (หลักที่มั่นคง) เมื่อหลักไม่ถอนเชือกไม่ขาดลูกโคซึ่งตื่นนอนอยู่ย่อมจะหมดแรงและหมอบอยู่กับหลักนั่นเอง ในที่นี้จิตอุปมาเหมือนกับลูกโคที่ยังไม่ได้

^{๙๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๒/๔๓๕.

^{๙๙} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ ป.ธ. ๙), หลักปฏิบัติสมถะ วิปัสสนากรรมฐาน, หน้า ๑๘.

ฝึก เชือกคือสติ เสภา (หลัก) คืออารมณ์กรรมฐาน^{๑๐๐} จึงใช้สติผูกจิตไว้กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง หรือ วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อเป็นการฝึกหัดให้จิตเชื่อง แล้วเกิดสมาธิได้ง่าย จิตที่ฝึกดีแล้วย่อมมีสติตั้งมั่น และสติทำหน้าที่รู้เท่าทันอารมณ์ต่างๆ ที่มากระทบและมีสมรรถนะในการรู้จักแยกแยะอารมณ์ฝ่ายชั่วได้ กรรมฐานอย่างหนึ่งที่ควรปฏิบัติอยู่เรื่อยๆ เรียกว่า อารักขกรรมฐานคือ กรรมฐานที่พึงสงวนรักษาไว้ มีข้อปฏิบัติอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า

๒. อสุภกรรมฐาน พิจารณากายให้เป็นของอสุภะ เป็นสิ่งที่น่าเกลียด โสโครก ปฏิกุศล

๓. การเจริญเมตตา แผ่ความปรารถนาดี ไม่อาฆาตพยาบาทกัน

๔. มรณัสสติ การระลึกถึงความตาย^{๑๐๑} เพื่อเป็นการย้ำเตือนไม่ให้เกิดความประมาทในชีวิตและเร่งฝึกหัดปฏิบัติเพื่อเข้าสู่ความหลุดพ้นจากความตาย เพราะเมื่อมองเห็นภัยในวัฏฏสงสาร ย่อมแสวงหาวิธีการที่จะไม่ให้ภัยเหล่านั้นเข้ามาใกล้กายในชีวิตทั้งการระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า เป็นการสร้างอุดมคติแห่งความดีเกิดขึ้นในจิตใจ การพิจารณาอสุภะเป็นการมองโลกให้เห็นความเป็นจริงในส่วนลึกการแผ่ความปรารถนาดีเป็นการสะสางพันธนาการแห่งความอาฆาตพยาบาทไปจากใจ

สำหรับการปฏิบัติในวิปัสสนากรรมฐานนั้นจะพบว่าเป็นวิธีการที่เป็นการพิจารณากระบวนการทำงานของจิตที่ทำงานกันเป็นระบบมีกระบวนการพิจารณาการเกิดขึ้น การตั้งอยู่และการดับไป โดยลักษณะของการปฏิบัติกรรมฐานที่ปรากฏในกถาปิฎกนั้นก็มีโดยเฉพาะในเรื่องของการพิจารณาองค์ประกอบของจิตและการพิจารณาความไม่เที่ยง เป็นทุกข์และอนัตตาของปัจจัย ๔ โดยพระพุทธองค์ทรงสอนว่าไม่ให้ยึดติดในอามิสเห็นแก่อามิสแสวงหาภินชบาตมาเลี้ยงเพื่อสธรรมิกหรือพระพุทธองค์ เพราะนั่นไม่ถือว่าเป็นการบูชาแต่การบูชาพระพุทธองค์อย่างยอดเยี่ยมก็คือการบูชาด้วยการปฏิบัติธรรม โดยทรงเน้นว่าปัจจัย ๔ นั้นเป็นเพียงเครื่องหมายที่จะยังอัตภาพให้เป็นไปหรือดำรงอยู่ได้เท่านั้น ไม่มีสาระที่จะต้องเข้าไปยึดติดมากนักโดยทรงแสดงให้เห็นว่าการฉันทนั้นไม่ควรเกินวันละมื้อเพราะการฉันทมากยิ่งเป็นภาระ การฉันทเพียงมื้อเดียวนั้นทำให้ลดภาระในเรื่องของการแสวงหาอาหารและไม่เป็นภาระกับผู้อื่นอีกทั้งยังทำให้ร่างกายแข็งแรงเพราะไม่ต้องรอให้มีการย่อยสลายมากมายนัก ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่ง ภิกษุจำนวนมากได้ทำให้เรามีจิตยินดี เราได้เตือนภิกษุทั้งหลาย ณ ที่นี้ว่า “เราฉันทอาหารมื้อเดียว เราเมื่อฉันทอาหารมื้อเดียว ย่อมรู้สึกร่าเริง”

^{๑๐๐} พระครูสมุห์ทองล้วน คงพิศ, วิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตาหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษาวิธีปฏิบัติกรรมฐานตามแนวทางของพระธรรมธีรราชกุมาร (โชค ญาณสิทธิ ป.ธ. ๙), วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น), หน้า ๑๓.

^{๑๐๑} พระราชสังวรญาณ (พุทธ ฐานิโย), ธรรมปฏิบัติและตอบปัญหาการปฏิบัติธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๖.

อาพาทน้อย มีความลำบากกายน้อย มีความเบากาย มีกำลัง และอยู่อย่างผาสุก มาเถิด แม้พวกเธอก็จงฉันอาหารมือเดียว แม้เธอทั้งหลายเมื่อฉันอาหารมือเดียว จักรู้สึกว่ามีอาพาทน้อย มีความลำบากกายน้อย มีความเบากาย มีกำลัง และอยู่อย่างผาสุก” เราไม่ต้องพร่ำสอนภิกษุเหล่านั้นอีก เพียงแต่ทำให้สติเกิดขึ้นใน ภิกษุเหล่านั้นเท่านั้น รถที่เทียมด้วยม้าอาชาไนย ซึ่งฝึกมาดีแล้ว แล่นไปตาม ทางใหญ่สี่แพร่ง บนพื้นราบเรียบโดยไม่ต้องใช้แสร้ เพียงแต่นายสารถ์ผู้ฝึกหัดม้าที่ฉลาดขึ้นรถแล้วจับสายบังเหียนด้วยมือซ้าย จับแสร้ด้วยมือขวา เตือนม้าให้วิ่งตรงไป หรือเลี้ยวกลับไปตามถนนที่ต้องการได้ตามความปรารถนา แม้ฉันใด เราก็คำนั้นเหมือนกัน ไม่ต้องพร่ำสอนภิกษุเหล่านั้นอีก เพียงแต่ทำให้สติเกิดขึ้นในภิกษุเหล่านั้นเท่านั้น เพราะฉะนั้น แม้เธอทั้งหลายก็จงละอกุศลธรรม จงทำความพากเพียรในกุศลธรรมทั้งหลาย เมื่อเป็นเช่นนี้ แม้เธอทั้งหลายก็จักถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้

ภิกษุทั้งหลาย ป่าสาละอันกว้าง ไกลบ้านหรือนิคม ป่านั้นรกไปด้วยต้นละหุ่ง บุรุษบางคนหวังดี หวังประโยชน์ และหวังความเจริญเติบโตของต้นสาละนั้น เขาจึงตัดหน่อต้นสาละที่คุด ซึ่งคอยแย่งอาหารแล้วนำออกไปทิ้งที่ภายนอก แล้ววางภายในป่าให้สะอาดเรียบร้อย คอยบำรุงรักษาต้นสาละเล็ก ๆ ซึ่งตรง แข็งแรงดีไว้อย่างดี ด้วยการกระทำดังกล่าวมานี้ ต่อมา ป่าไม้สาละนั้นก็เจริญ งอกงาม ไพบูลย์ขึ้นโดยลำดับ แม้ฉันใด แม้เธอทั้งหลายก็ฉันนั้นเหมือนกัน จงละอกุศลธรรม จงทำความพากเพียรในกุศลธรรมทั้งหลาย เมื่อเป็นเช่นนี้ เธอทั้งหลายก็จักถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้^{๑๐๒}

๓.๕.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างสมณะและวิปัสสนาภาวนา

การเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน มีจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่เมื่อกล่าวโดยการปฏิบัติแล้วเป็นไปเพื่อการบรรลุธรรม ซึ่งกรรมฐานทั้งสองต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน^{๑๐๓} และเมื่อปฏิบัติจนอริยมรรคเกิดขึ้นแล้ว ทั้งสมณะและวิปัสสนากรรมฐานจะเกิดควบคู่กันไป เพราะทั้งสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน คือ องค์มรรค จะเกิดพร้อมกันในขณะบรรลุอริยมรรค^{๑๐๔} ซึ่งจะสรุปความสัมพันธ์ระหว่างการเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน ดังต่อไปนี้

(๑) วิธีการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงการบรรลุธรรม ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค ได้จำแนกการปฏิบัติของผู้เข้าถึงการบรรลุธรรม โดยจำแนกตามความมากน้อยของสมณะและวิปัสสนาภาวนา

^{๑๐๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๕/๓๒๖.

^{๑๐๓} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๕/๔๒๒.

^{๑๐๔} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๕/๔๒๔.

มี ๔ ประเภท คือ

(๑) การเจริญวิปัสสนามีสมณะนำหน้า^{๑๐๕} หมายถึง ผู้ที่เจริญสมถกรรมฐานจนได้อุปัชฌาสมมติ หรืออัปนาสมมติ จากนั้น เจริญวิปัสสนาต่อด้วยการพิจารณาธรรมที่เกิดขึ้นพร้อมกับสมมติ โดยเห็นแจ้งด้วยปัญญาว่า เป็นไตรลักษณ์ จนวิปัสสนาญาณเกิดขึ้นตามลำดับ สามารถเข้าถึงการบรรลุธรรม^{๑๐๖} เรียกผู้ปฏิบัติเช่นนี้ว่า เจริญวิปัสสนามีสมณะนำหน้า

(๒) การเจริญสมณะมีวิปัสสนานำหน้า^{๑๐๗} หมายถึง ผู้ที่เจริญวิปัสสนาโดยเห็นแจ้งในสภาวะธรรมว่า สิ่งทั้งหลายมีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา เมื่อปัญญาได้รู้เห็นเช่นนี้ จึงละวางจากธรรมทั้งปวง ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นสมมติ ตั้งมั่นนิ่งอยู่ในอารมณ์เดียว^{๑๐๘} เรียกผู้ปฏิบัติเช่นนี้ว่า เจริญสมณะมีวิปัสสนานำหน้า

(๓) การเจริญสมณะและวิปัสสนาควบคู่กันไป^{๑๐๙} หมายถึง ผู้ปฏิบัติได้พิจารณาการเข้าออกฉานโดยความเป็นไตรลักษณ์ อุรูปทสุตร กล่าวถึงพระสารีบุตรได้เจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานควบคู่กันไปจนเข้าถึงการบรรลุธรรมว่า

เมื่อบรรลุถึงปฐมฉานแล้ว ออกจากปฐมฉานฉาน พิจารณาโดยธรรมที่เกิดพร้อมด้วยปฐมฉานด้วยความเป็นไตรลักษณ์ จากนั้นบรรลุถึงทุติยฉาน ออกจากทุติยฉาน พิจารณาธรรมที่เกิดพร้อมกับทุติยฉานด้วยความเป็นไตรลักษณ์ จากนั้นบรรลุตติยฉาน ออกจากตติย-ฉาน พิจารณาธรรมที่เกิดพร้อมกับตติยฉานด้วยความเป็นไตรลักษณ์ กระทำเช่นนี้เรื่อยไปตามลำดับ จนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฉาน แล้วพิจารณาธรรมที่เกิดพร้อมกับด้วยเนว-สัญญานาสัญญายตนฉาน โดยความเป็นไตรลักษณ์ เข้าถึงการบรรลุธรรม และหมดจดจากกิเลสหลาย^{๑๑๐}

^{๑๐๕} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑/๔๑๓.

^{๑๐๖} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒/๔๑๔-๔๑๘.

^{๑๐๗} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑/๔๑๓.

^{๑๐๘} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔/ ๔๑๘-๔๑๙.

^{๑๐๙} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑/ ๔๑๓.

^{๑๑๐} สรุปรสาระจาก ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๔-๙๗/๑๑๑-๑๑๕.

(๔) อัมมุตัจจวิคคหิตมานัส คำว่า “อัมมุตัจจจะ” แปลว่า อุตัจจจะในธรรมกัณฑ์ไว้ ส่วนคำว่า “วิคคหิต” แปลว่า ชักนำให้เขวออกไป เมื่อรวมกันแล้ว คำว่า “อัมมุตัจจวิคคหิต-มานัส” หมายถึง ผู้ปฏิบัติที่จิตถูกอุทัจจจะในธรรมกัณฑ์ไว้ หรือที่เรียกว่า อกุวิปัสสนุกิเลสกัณฑ์^{๑๑๑} ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค ได้แสดงแนวทางการปฏิบัติสำหรับผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน แล้ว อกุวิปัสสนุกิเลสแทรกเข้ามาในระหว่างปฏิบัติ ความว่า

เมื่อเจริญวิปัสสนาในเบื้องต้นอยู่ ขณะพิจารณาอารมณ์โดยความเป็นไตรลักษณ์ จน วิปัสสนาญาณอย่างอ่อนเกิดขึ้น จากนั้น เกิดประสบการณ์เกี่ยวกับสภาวะต่างๆ ที่ เรียกว่า อัมมุตัจจจะ หรือวิปัสสนุกิเลส อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแทรกเข้ามาแก่ผู้ ปฏิบัติ จนอาจสำคัญว่า ตนได้บรรลุมรรค ผล และพระนิพพานแล้ว เพราะเป็น ประสบการณ์ที่ไม่เคยมีมาก่อน ดังนั้น ผู้ปฏิบัติไม่ควรหวั่นไหวต่อสภาวะธรรมทั้งหลายที่ ปรากฏเกิดขึ้น ให้พิจารณาวิปัสสนุกิเลสทั้งหลายโดยความเป็นไตรลักษณ์ จนวิปัสสนา ญาณเกิดขึ้นตลอดสาย จนสามารถเข้าถึงการบรรลุธรรม^{๑๑๒}

โดยปกติ ผู้เข้าถึงการบรรลุธรรม จะมีการสั่งสมมาแตกต่างกัน บางคนสั่งสมมาดีแล้ว ด้วยสมถภาวนา บางคนมีความคุ้นเคยและเริ่มต้นการภาวนาด้วยวิปัสสนาภาวนา ดังนั้น หาก จำแนกบุคคลที่เข้าถึงการบรรลุแล้ว สามารถจำแนกได้ ๒ ประเภท คือ ผู้ปฏิบัติที่จะเริ่มต้นภาวนา ด้วยสมถภาวนา และสามารถเข้าถึงการบรรลุธรรม เรียกผู้ปฏิบัติเช่นนี้ว่า สมถยานิก และผู้ ปฏิบัติที่เริ่มต้นการภาวนา ด้วยวิปัสสนาภาวนาอย่างต่อเนื่องตลอดสาย จนสามารถเข้าถึงการบรรลุ ธรรม เรียกผู้ปฏิบัติเช่นนี้ว่า วิปัสสนายานิก^{๑๑๓} ในผู้ปฏิบัติทั้งสองประเภทนั้น สมถะและวิปัสสนา ภาวนามีความ สัมพันธ์ซึ่งกันและอย่างไร และมีการดำเนินไปอย่างไร ดังอธิบายดังต่อไปนี้

(๑) ผู้ปฏิบัติที่เริ่มต้นการภาวนาด้วยสมถภาวนา เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถเจริญสมถภาวนา จนสามารถเข้าถึงอัปปนาสมาธิ หรือฌานอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว จากนั้นพิจารณาสภาวธรรมที่เกิด พร้อมกันกับองค์ฌานโดยความเป็นไตรลักษณ์ โดยพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า แม้ความสุขทั้งหลายที่ เกิดจากฌาน ก็เป็นทุกข์ ไม่เที่ยง และไม่แน่นอน หาแก่นสารไม่ได้ จึงคลายความยินดี หลงใหล

^{๑๑๑} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๑/๔๑๔. พ.ป. (ไทย) ๓๑/๖/๔๒๕-๔๒๖. คำว่า “อัมมุตัจจจะ” หรือเรียกอีกอย่าง หนึ่งว่า “วิปัสสนุกิเลส” หมายถึง ธรรมารมณ์ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ได้วิปัสสนาญาณอย่างอ่อน และเข้าใจผิดว่า ตนได้ บรรลุ มรรค ผลและพระนิพพาน วิปัสสนุกิเลส มี ๑๐ อย่าง ได้แก่ ๑. โอภาส แสงสว่าง ๒. ญาณ ความรู้ ๓. ปีติ ความอิ่มใจ ๔. ปัสสัทธิ ความสงบกายและใจ ๕. สุข ความสุขใจ ๖. อธิโมกข์ ความน้อมใจเชื่อ ๗. ปัคคาหะ ความเพียรที่พอดี ๘. อุปัฐฐาน สติแก่กล้า ๙. อุเบกข ความวางใจเป็นกลาง ๑๐. นิกันติ ความติดใจ

^{๑๑๒} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๖/๔๒๕-๔๒๗.

^{๑๑๓} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๕/๔๒๒.

จากความสุขอันเนื่องมาจากฉนวน^{๑๑๔} การภาวนาในช่วงนี้ เป็นกระบวนการที่วิปัสสนาเกื้อกูลยก ระดับสมาธิไม่ให้ลุ่มหลง ยืนคือนอยู่ในฉนวน ขณะเดียวกันสมาธิหรือสมถภาวนา ก็เกื้อกูลต่อวิปัสสนา ภาวนา ให้ปัญญา ตั้งมั่น ไม่ซัดส่ายต่อการพิจารณาในอารมณ์ทั้งหลายที่มาปรากฏเฉพาะหน้า ซึ่ง ความสัมพันธ์เช่นนี้ ระหว่างสมถะและวิปัสสนาภาวนาต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีการดำเนินไปเช่นนี้ อย่างต่อเนื่อง ไม่ขาดสาย โดยที่จิตมีความตั้งมั่นอยู่ ขณะเดียวกันปัญญาก็พิจารณารู้แจ้งในอารมณ์ ทั้งหลาย มีความละเอียด สุขุม ลุ่มลึก ไปตามลำดับ จนปัญญาเข้าถึงความแก่กล้า รู้ทั่วในธรรม ทั้งหลาย รู้แจ้งในอริยสัจและเข้าถึงการดับทุกข์ทั้งปวงได้^{๑๑๕} เหล่านี้คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสมถะ และวิปัสสนาภาวนา ของผู้ปฏิบัติที่เริ่มต้นการภาวนาด้วยสมถะภาวนา

(๒) ผู้ปฏิบัติที่เริ่มต้นการภาวนาด้วยวิปัสสนาภาวนา ขณะที่เริ่มต้นพิจารณาอารมณ์ที่ ปรากฏเฉพาะหน้าอยู่นั้น สมาธิสั้นๆ ชั่วขณะๆ ที่เรียกว่า ขณิกสมาธิ^{๑๑๖} จะคอยเกื้อกูลประคับ- ประคองให้ปัญญาได้พิจารณาอารมณ์ชั่วขณะๆ ไม่ให้ซัดส่ายไปในอารมณ์อื่นๆ ส่วนปัญญาจะคอย เกื้อกูลสมาธิไม่ให้เกี่ยวเกาะยืนคือนินิตทั้งหลาย เป็นสมาธิสั้นๆ ตั้งมั่นในอารมณ์ชั่วขณะๆ มีอิสระ และที่ไม่เกี่ยวเกาะในนิमितทั้งหลาย ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างสมาธิชั่วขณะๆ และการพิจารณา อารมณ์ชั่วขณะๆ นี้ มีการดำเนินไปเช่นนี้ อย่างต่อเนื่อง ไม่ขาดสาย จนปัญญาได้รู้แจ้งในสรรพสิ่ง ทั้งหลายว่า สรรพสิ่งล้วนเป็นทุกข์ ไม่เที่ยง และไม่มีตัวตน จิตจึงละคลายออกจากกิเลสทั้งหลาย และเข้าถึงความดับทุกข์ทั้งปวง^{๑๑๗} เหล่านี้คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสมถะและวิปัสสนาภาวนา ของ ผู้ปฏิบัติที่เริ่มต้นการภาวนาด้วยวิปัสสนาภาวนา

(๒) ขั้นตอนการบรรลุธรรมผ่านสมถและวิปัสสนากัมมัฏฐาน

ผู้ปฏิบัติที่เข้าถึงวิปัสสนาญาณไปตามลำดับ จนสามารถเข้าถึงวิปัสสนาญาณในระดับ โลกุตตระและประหาคณิกิเลสได้โดยเด็ดขาด ที่เรียกว่า มรรคญาณ ปัญญาที่ปรารถนาจะออกไปจากกิเลส ชั้นหยาบและนิमितภายนอก^{๑๑๘} ได้แก่ โสคาปัตติมรรคญาณ, สกทาคามีมรรคญาณ, อนาคามีมรรคญาณ และอรหันตมรรคญาณ^{๑๑๙} มรรคญาณเหล่านี้ จะรู้ทั่วถึงในธรรมที่เป็นสภาวะแต่ละอย่างของอริยสัจ ๔ ดังต่อไปนี้

-รู้สภาวะแห่งทุกข์สัจจว่า สังขารทั้งหลายมีความบีบคั้น, ถูกปัจจัยปรุงแต่ง, มีความ เตือดร้อน และมีความแปรผันอยู่เสมอ

^{๑๑๔} อจ.นวก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๕๐๘-๕๑๓.

^{๑๑๕} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๘/๔๒๙.

^{๑๑๖} พระพุทธโฆสะ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๒๕๔.

^{๑๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๒.

^{๑๑๘} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๖๑/๙๙.

^{๑๑๙} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๖๑/๙๙-๑๐๒.

-รู้สมุหยสัง เหตุเกิดทุกข์ว่า ทุกข์ทั้งหลายเป็นที่ประมวลมาแห่งสมุทัย, เป็นเหตุเกิดแห่งสมุทัย, มีความเกี่ยวข้องกับสมุทัย และมีความพัวพันกับสมุทัย

-รู้สภาวะแห่งนิโรธสัง ความดับจากกิเลสทั้งหลายว่า เป็นธรรมที่สลัดออกจากกิเลสทั้งหลาย, เป็นธรรมที่สงบระงับ, เป็นอสังขตะ และเป็นอมตนิโรธ

-รู้มรรคสัง หนทางปฏิบัติเพื่อออกจากกิเลสว่า มรรคคือเครื่องนำออก, เหตุทำให้เกิดมรรค, เห็นองค์แห่งมรรค และความเป็นใหญ่ของมรรค^{๑๒๐}

-เมื่อปัญญาในมรรคญาณ ๔ แต่ละอย่าง ที่ชื่อว่า สัมมาทิฐิ รู้แจ้งในอริยสังแล้ว จึงปรารถนาหลีกเลี่ยงไปจากกิเลสทั้งหลาย โดยการหลีกเลี่ยงไปจากมิจฉามรรค เพราะเป็นไปเพื่อสงสารวิภู ดังนั้น มรรคญาณแต่ละอย่าง จึงปรารถนาหลีกเลี่ยงไปจากกิเลสทั้งหลาย ดังต่อไปนี้

-โสตาปัตติมรรคญาณเกิดขึ้น ปรารถนาหลีกเลี่ยงไปจากมิจฉาทิฐิ,^{๑๒๑}

-สกทาคามิมรรคญาณเกิดขึ้น ปรารถนาหลีกเลี่ยงไปจากกามราคสังโยชน์ และปฏิฆสังโยชน์ ที่เป็นอย่างหยาบ

-อนาคามิมรรคญาณเกิดขึ้น ปรารถนาหลีกเลี่ยงไปจากกามราคสังโยชน์และปฏิฆสังโยชน์ที่เป็นอย่างละเอียด

-อรหัตตมรรคญาณเกิดขึ้น ปรารถนาหลีกเลี่ยงไปจากรูปราคะ ความยินดีในรูปฌาน อรูปราคะ ความยินดีในอรูปราคะ, มานะ ความถือตัว, อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน และอวิชชา ความไม่รู้ในพระสัทธรรม^{๑๒๒}

เมื่อมรรคญาณ ละคลาย หลีกออกจากกิเลสทั้งหลายได้แล้ว จิตก็เข้าถึงความดับออกจากกิเลสทั้งหลาย ที่เรียกว่า นิพพาน^{๑๒๓} ซึ่งในบรรดามรรคญาณ ๔ นั้น มรรคญาณ ๓ อย่างแรก อันได้แก่ โสตามรรคญาณ, สกทาคามิมรรค และอนาคามิมรรค ซึ่งมรรคญาณทั้ง ๓ สามารถหลีกเลี่ยงออกจากกิเลสบางชนิด กิเลสอย่างละเอียดบางชนิดยังคงครอบงำจิตอยู่ ส่วนอรหัตตมรรคญาณ สามารถหลีกเลี่ยงออกจากกิเลสทั้งหลายได้อย่างหมดจด ไม่มีเหลือ

ดังนั้น เมื่อจำแนกมรรคญาณ ๔ โดยความดับสนิทจากกิเลสแล้ว มรรคญาณ ๓ อย่างแรกนั้น ดับสนิทจากกิเลสบางชนิด กิเลสบางส่วนยังคงเหลืออยู่ ส่วนอรหัตตมรรคญาณ ดับสนิท

^{๑๒๐} พ.บ. (ไทย) ๓๑/๘/๔๒๙.

^{๑๒๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๒๕/๕๘๐. มิจฉาทิฐิ หมายถึง ความเห็นว่า ทานที่บุคคลให้ไม่มีผล, การบูชาไม่มีผล, สมณะ หรือพรหมณ์ผู้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยตนเองและประกาศให้ผู้อื่นให้ได้รับตาม ไม่มีในโลกนี้, ความเห็นผิด โดยยึดถือโดยความวิปลาส ในลักษณะเช่นนี้ เรียกว่า มิจฉาทิฐิ, สัสสตทิฐิชื่อว่าอัสสาทิฐิ, สักกายทิฐิชื่อว่าอัตตานุทิฐิ, อุทเทททิฐิชื่อว่ามิจฉาทิฐิ.

^{๑๒๒} พ.บ. (ไทย) ๑๘/๒๒๙/๒๑๙.

^{๑๒๓} พ.บ. (ไทย) ๓๑/๖๑/๙๙-๑๐๐.

จากกิเลสทั้งหลายโดยไม่มีเหลือ ที่เรียกว่า พระนิพพาน^{๑๒๔} และเป็นธรรมที่พระอรหันต์ทั้งหลาย เข้าถึงแล้ว ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเปล่งโถงว่า เป็นบุคคลที่ตัดสังสารวัฏได้ ตัณหาถูก อรหัตตมรรคญาณทำให้เหือดแห้ง ไม่ให้ไหลกลับมาอีก สังสารวัฏที่ตัดได้แล้ว ย่อมไม่หมุนวนอีก สภาวะธรรมเหล่านี้ คือ ความสิ้นแห่งทุกข์^{๑๒๕} ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ ได้แสดงสภาวะของพระ- นิพพาน ความดับสนิทจากกิเลส มี ๒ อย่าง คือ สุอุปาทิเสสนิพพานและอนุอุปาทิเสสนิพพาน ดัง อรรถาธิบายดังต่อไปนี้

๑. สุอุปาทิเสสนิพพาน หมายถึง พระนิพพานของพระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่ หรือพระ- นิพพานที่เป็นไปกับขันธ ๕^{๑๒๖}

๒. อนุอุปาทิเสสนิพพาน หมายถึง พระนิพพานของพระอรหันต์ที่ปรินิพพานแล้ว หรือ พระนิพพานที่ไม่มีขันธ ๕^{๑๒๗}

พระนิพพาน เป็นสภาวะธรรมที่คลายออกจากราคะ โทสะ และอวิชชา ล่วงพ้นเครื่อง เกี่ยวพันกับกิเลสทั้งหลาย^{๑๒๘} ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระศาสนา ถึงแม้ จะเป็นธรรมที่เข้าถึงได้ ยาก และเห็นได้ยากก็ตาม บุคคลจะเห็นได้และรู้ได้ จะต้องปฏิบัติในทางสายกลางและปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม กล่าวคือ เป็นผู้ทำกระทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญไพบูลย์ และเข้าถึงความดับ แห่งกิเลสทั้งหลายได้โดยเด็ดขาด จึงจะรู้และเห็นพระนิพพาน

๓.๖ หลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุดุจธรรม

สำหรับการบรรลุดุจธรรมนั้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ยาก หากไม่มีเครื่องมือหรืออุปกรณ์ในการที่ นำไปสู่การบรรลุดุจธรรมก็ไม่อาจจะปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสำเร็จหรือการบรรลุดุจธรรมได้ ดังนั้นการปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุดุจธรรมจำเป็นที่จะต้องมามีเครื่องมือคือหลักธรรมที่จะเป็นอุปกรณ์ในการนำมาใช้เพื่อ ก่อให้เกิดการบรรลุดุจธรรม โดยหลักธรรมที่เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนให้เกิดการบรรลุดุจธรรมนั้นก็คือ “โพธิปักขยธรรม” ได้แก่ ธรรมที่ก่อเกิดให้เกิดการรู้แจ้ง หรือธรรมที่สนับสนุนอริยมรรค มี ๓๗ ประการ คือ สติปัฏฐาน ๔, สัมมัปปธาน ๔, อิทธิบาท ๔, อินทรีย์ ๕, พละ ๕, โภชณงค์ ๗, มรรคมี องค์ ๘ ดังมีรายละเอียดที่จะต้องนำมาศึกษาดังต่อไปนี้

^{๑๒๔} พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๗๒/๓๒๒.

^{๑๒๕} พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๖๒/๓๑๑.

^{๑๒๖} พุ.อิตติ.อ. (ไทย) ๔๕/๒๒๒/๓๕๖. มาจากคำว่า ส + อุปาทิ + เสสะ, ส แปลว่า มี, อุปาทิ แปลว่า ขันธ ๕, เสสะ แปลว่า มีเหลืออยู่.

^{๑๒๗} พุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๓๙๒-๓๙๓.

^{๑๒๘} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๒๙/๒๑๙.

๓.๖.๑ สติปัฏฐาน ๔

ว่า สติปัฏฐาน หมายถึง ที่ตั้งของสติ การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริงคือ ตามที่สิ่งนั้น ๆ มันเป็นของมัน^{๑๒๙}หรือหมายถึง ชื่อธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ ๔ อย่าง คือ กาย เวทนา จิต ธรรม^{๑๓๐} หรือหมายถึง ที่ตั้งของสติ การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริงคือ ตามที่สิ่งนั้น ๆ มันเป็นของมัน โดยให้ความหมายในแต่ละหมวดดังนี้

๑.๑ กายานุปัสสนา การพิจารณาเห็นกายในกาย หมายถึง การตั้งสติกำหนดพิจารณาส่วนประกอบต่าง ๆ ที่รวมกันเป็นร่างกาย คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต ตับ ม้าม หัวใจ ปอด น้ำดี ฟังผืด ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย เบลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มันทัน มันทมอ อาหารใหม่ อาหารเก่า มูลร น้ำเหลือง เลือด เหงื่อ น้ำตา โดยพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงการรวมตัวของส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านั้น ไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ยั่งยืน ไม่ใช่ตัวตน

๑.๒ เวทนานุปัสสนา การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา หมายถึง การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา คือความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ หรือเฉย ๆ เมื่อคราวได้เห็นรูป ได้ยินเสียง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้ถูกต้องสัมผัสและด้วยการได้นึกถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เคยสัมผัสมาแล้วทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย โดยพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงความรู้สึก ไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ยั่งยืน ไม่ใช่ตัวตน

๑.๓ จิตตานุปัสสนา การพิจารณาเห็นจิตในจิต หมายถึง การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต คือความคิดต่าง ๆ เช่น พิจารณาดูว่าจิตมีราคะหรือไม่มีราคะ จิตมีโทสะหรือไม่มีโทสะ จิตมีโมหะหรือไม่มีโมหะ โดยพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงความคิดเท่านั้น ไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ยั่งยืน ไม่ใช่ตัวตน

๑.๔ ธัมมานุปัสสนา การพิจารณาเห็นธรรมในธรรม หมายถึง การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรมคือนิรณ ๕ ชั้นธ ๕ आयตนะ ๑๒ โพขฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔ โดยพิจารณาให้เห็นว่าเป็นอะไร เป็นอย่างไร มีอยู่ในตนหรือไม่ เกิดขึ้นเจริญบริบูรณ์และดับไปได้อย่างไร พิจารณาตามความเป็นจริงของธรรมแต่ละอย่าง^{๑๓๑}

^{๑๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

^{๑๓๐} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๑), หน้า ๗๗๘.

^{๑๓๑} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๔๗/๒๒๒, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๕๑., **ทีปนีฎีกา**. (บาลี) ๓๐/๒๘๗-๒๘๘, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, ๒๕๔๖ หน้า ๑๘๓.

สำหรับหลักการปฏิบัติกัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ มีหลักสำคัญคือ (๑) หลักการปฏิบัติ ๔ อย่าง ได้แก่การพิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม (๒) หลักขององค์ธรรม ๓ อย่าง คือมีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ (มีสมาธิรวมอยู่ในสติด้วย) (๓) หลักการเพื่อเป้าหมาย ๗ อย่าง ได้แก่ เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะ เพื่อล่วงปริเทวะ เพื่อดับทุกข์ เพื่อดับโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อให้แจ้งนิพพาน (๔) ผลที่จะได้รับ คือ จะได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์หรือพระอนาคามี ภายใน ๗ วัน ไม่เกิน ๗ ปี และมีแสดงไว้ในอนุรุทสังยุตเป็นจำนวนมาก อาทิ ระลึกชาติได้ แสดงฤทธิ์ได้ หูทิพย์ ตาทิพย์ จนถึง ลีนอาสวะหรือการบรรลุธรรมได้ ส่วนในด้านวิธีการปฏิบัติ คือ เทคนิค วิธีการต่าง ๆ ในการปฏิบัติสติปัฏฐาน พระพุทธเจ้าทรงแสดงเทคนิค วิธีการปฏิบัติสติปัฏฐานไว้ในหลายพระสูตรซึ่งสรุปได้ ๔ ชั้นตามลำดับดังนี้ (๑) รักษาศีลให้บริสุทธิ์ (๒) ปลีกวิเวก (๓) จัดอิริยาบถ ตั้งสติในปัจจุบัน (๔) พิจารณาสติปัฏฐาน ๔ ประการ

สำหรับหลักสติปัฏฐาน ๔ นี้ เป็นการใช้สติเป็นฐานเข้าไปสู่อารมณ์ทั้งหลาย โดยกำหนดอาการว่าไม่งาม ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และด้วยการทำกิจให้สำเร็จในการละความสำคัญว่า งาม ว่ายั่งยืน ว่ายเป็นสุข ว่ายมีอัตตาในกาย เวทนา จิต และธรรม เป็นการตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง โดยอิงอาศัยกาย เวทนา จิต และธรรม เป็นฐานรองรับ เมื่อผู้ฝึกตนปฏิบัติดีแล้ว จะส่งผลให้ถึงความบริสุทธิ์ทำให้หลุดพ้นจากความเศร้าโศกเสียใจ ความพิโรธพิน สามารถดับความทุกข์โทมนัสลงได้ ให้บรรลุนิพพานได้ ดังพระพุทธพจน์ที่ทรงยกย่องสติปัฏฐาน ๔ ว่าเป็นทางสายเอกเพื่อบรรลุนิพพานว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความหมดจดของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงโสกะ(ความเศร้าโศก) และปริเทวะ(พิโรธพิน) เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน(ธรรมที่ถูกต้อง) เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง คือสติปัฏฐาน ๔”^{๑๓๒}

๓.๖.๒ สัมมัตถาน ๔

สำหรับคำว่า สัมมัตถาน นั้นประกอบด้วยคำว่า สัมมา ที่มีความหมายว่า ถูกต้อง,โดยชอบ และคำว่า ถาน ที่มีความหมายว่าความเพียร เมื่อรวมกันเป็นสัมมัตถาน จึงหมายถึง ความเพียรที่ถูกต้อง หรือความเพียรในการละความชั่วและทำความดี ซึ่งสนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรม^{๑๓๓} มี ๔ ประการ คือ

(๑) สัจจระธาน เพียรระวังยับยั้งบาปที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น หมายถึง การทำฉันทะให้เกิด พยายาม прарภาความเพียร ประคองจิตตั้งมั่น เพื่อไม่ให้อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

^{๑๓๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๔๗/๒๒๒, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๔๑, ส.ม. (บาลี) ๑๔/๓๖๗/๑๒๓., ส.ม. (ไทย) ๑๔/๓๖๗/๒๑๑.

^{๑๓๓} ชุ.ป.อ. (บาลี) ๑/๑๓/๑๐๖.

(๒) ปทานปธาน เพียรระบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว หมายถึง การทำฉันทะให้เกิด พยายาม प्रารภความเพียร ประคองจิตตั้งมั่น เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว

(๓) ภาวนापธาน เพียรทำกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หมายถึง การทำฉันทะให้เกิด พยายาม प्रารภความเพียร ประคองจิตตั้งมั่น เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

(๔) อนุรักษนาปธาน เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นมิให้เสื่อมและ เจริญ ยิ่งขึ้นไปจนไพบูลย์ หมายถึง การทำฉันทะให้เกิด พยายาม प्रารภความเพียร ประคองจิต ตั้งมั่น เพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่หลงลืม เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญ เพื่อให้บริบูรณ์ แห่งกุศล ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว^{๑๓๔}

๓.๖.๓ อิทธิบาท ๔

สำหรับคำว่า อิทธิบาท มาจากคำว่า อิทธิ ที่หมายถึง ฤทธิ์,ความสำเร็จ และคำว่า บาท ที่หมายถึง หนทาง,การถึง เมื่อนำมารวมกันเป็นคำว่า อิทธิบาท จึงหมายถึง หนทางแห่ง ความสำเร็จ หมายถึง คุณธรรมที่สามารถนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความสำเร็จได้ตามที่ปรารถนา^{๑๓๕} มี ๔ ประการ คือ

(๑) ฉันทะ ความพอใจ หมายถึง ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาที่จะทำได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

(๒) วิริยะ ความเพียร หมายถึง ความขยันหมั่นประกอบสิ่งที่จะทำนั้นด้วยความ พยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดถอย

(๔) จิตตะ ความมีจิตตั้งมั่น หมายถึง ความตั้งใจรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วย ความคิด เอาจิตใจฝกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย

(๕) วิมังสา ความไตร่ตรอง หมายถึง การหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหา เหตุผลและตรวจสอบในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผนวัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง

สำหรับอิทธิบาท ๔ ประการนี้เป็นคุณธรรมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้กิจการงานที่ทำนั้น สำเร็จตามประสงค์ทุกประการ เพราะเมื่อคนเรามีฉันทะ ย่อมทำให้เกิดความต้องการ มนุษย์เมื่อมี การแนะนำยอมทำให้เกิดความต้องการที่จะทำงาน มีใจรักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะ ให้ได้ผลที่ดียิ่งขึ้นไป วิริยะทำให้คนเรามีความเข้มแข็ง อดทน และลงมือทำงานด้วยความพยายาม อย่างต่อเนื่องไม่ทอดถอย จิตตะทำให้จิตของผู้ลงมือทำมีความมั่นคง มุ่งมั่นในงานที่ทำไม่เลื่อนลอย

^{๑๓๔} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๖๙/๘๔, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๙/๙๖, ส.ม. (บาลี) ๑๙/๖๕๑-๕๕๒/๒๑๔- ๒๑๕., ส.ม. (ไทย) ๑๙/๖๕๑-๖๖๒/๓๖๐-๓๖๑., ทีปนีฎีกา (บาลี) ๓๑/๒๘๘., พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, ๒๕๔๖ หน้า ๑๕๗.

^{๑๓๕} ที.ป.อ. (บาลี) ๓/๓๐๖/๒๐๒., ชุ.ป.อ. (บาลี) ๑/๑๓/๑๐๖.

ไม่ฟังชาน วิมังสาทำให้เกิดความรอบรู้ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง ใคร่ครวญ หาเหตุผลและวิธีการต่าง ๆ ในการทำงานเพื่อให้งานนั้นสำเร็จผลตามที่มุ่งหมาย^{๑๓๖}

๓.๖.๔ อินทรีย์ ๕

สำหรับคำว่าอินทรีย์ หมายถึง ความเป็นใหญ่ หรือคุณธรรมที่เป็นใหญ่ในการทำความคิดด้านต่าง ๆ มี ๕ ประการ คือ

(๑) สัทธา ความเชื่อ หมายถึง กิริยาที่เชื่อ ความเชื่อมั่นในกรรม ผลของกรรม และพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ความเชื่อมั่นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง

(๒) วิริยะ ความเพียร หมายถึง การปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความอดสาหัสก้าวไปอย่างไม่ทอดย

(๓) สติ ความระลึกได้ หมายถึง กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่เลือนลอย ความไม่ลืมสติ

(๔) สมาธิ ความตั้งจิตมั่น หมายถึง ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ ความดำรงอยู่แห่งจิต

(๕) ปัญญา ความรู้แจ้งชัดในเหตุผล หมายถึง ความไม่หลง ความวิจย ความเลือกสรร กิริยาที่รู้ชัดเป็นต้น

สำหรับหลักธรรม คือ อินทรีย์ ๕ นี้ เกี่ยวข้องกับสัทธาเป็นใหญ่ในการตัดสินใจเชื่อ วิริยะเป็นใหญ่ในการประคับ ประคองจิตให้ก้าวหน้า สติเป็นใหญ่ในการเกื้อหนุนจิตให้แจ่มชัดด้วยการพิจารณา สมาธิเป็นใหญ่ในการควบคุมจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน ปัญญาเป็นใหญ่ในการทำให้รู้ชัดในเหตุผล ในการปฏิบัติธรรมนั้น ผู้บรรลุนิพพานจะต้องมีการตัดสินใจเชื่อ มีความเพียร มีความระลึกถึงหลักปฏิบัติ มีการพิจารณาให้ชัดเจน มีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหว มีความเข้าใจชัดในเหตุผลของการปฏิบัติ^{๑๓๗}

๓.๖.๕ พละ ๕

สำหรับคำว่า พละ หมายถึง กำลัง หรือคุณธรรมที่ทำให้จิตเข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวในอกุศลธรรมต่าง ๆ มี ๕ ประการ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นหมวดธรรมอย่างเดียวกับอินทรีย์ ๕ ที่เรียกว่า พละ เนื่องจากธรรมหมวดนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีจิตเข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวใน

^{๑๓๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๖/๑๘๘., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗., อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๒๗๖/๒๖๘., อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๗๖/๓๙๑., ส.ม. (บาลี) ๑๙/๘๑๓-๘๒๐/๒๒๑-๒๒๕., ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘๑๓-๘๒๐/๓๗๗-๓๘๒., ทีปนีฎีกา (บาลี) ๓๒/๒๘๙., พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, ๒๕๔๖ หน้า ๒๑๓.

^{๑๓๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๔๗/๒๒๒., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๒., ทีปนีฎีกา (บาลี) ๓๓/๒๙๐., พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, ๒๕๔๖ หน้า ๒๕๙.

อกุศลธรรมต่าง ๆ คือ ความไม่เชื่อ ความเกียจคร้าน ความขาดสติ ความฟุ้งซ่าน ความไม่รู้ จากความหมายนี้ทำให้ทราบว่าผู้จะบรรลุธรรมได้ต้องมีธรรมหมวดนี้จนถึงขั้นกล้าแข็ง สามารถปิดกั้นอกุศลธรรมต่าง ๆ ได้^{๑๓๘}

พละ ๕ ประการนี้เป็นคุณธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติดำเนินไปสู่นิพพานได้ พระพุทธเจ้าทรงยกย่องผู้ปฏิบัติตามพละ ๕ ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคงคาหลังไหลบ่าไปสู่ทิศปราจีนฉวันใด ภิกษุผู้เจริญพละ ๕ ประการ กระทำพละ ๕ ประการให้มาก ชื่อว่าเป็นผู้น้อมไป โอนไปสู่ นิพพานได้ฉนั้น”^{๑๓๙}

๓.๖.๖ โภชณงค์ ๗

สำหรับคำว่า โภชณงค์ ๗ หมายถึง องค์แห่งการรู้แจ้ง หรือคุณธรรมที่เป็นองค์ประกอบให้เกิดการรู้แจ้ง ๗ ประการ คือ

(๑) สติ ความระลึกได้ หมายถึง การมีปัญญาระลึกถึงการกระทำหรือคำพูดที่พูดมานานแล้ว สติกำหนดพิจารณาธรรมในภายในและภายนอก เพื่อเป็นไปเพื่อการตรัสรู้

(๒) ธัมมวิจยะ ความสอดส่องธรรม หมายถึง ความเลือกเฟ้นธรรม วิจัยเลือกสรรใคร่ครวญพิจารณาธรรมด้วยปัญญาเพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

(๓) วิริยะ ความเพียร หมายถึง ความเพียรทั้งทางกายและทางวาจา ความไม่ ย่อหย่อน เลือกสรร ใคร่ครวญพิจารณาธรรมด้วยปัญญา เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

(๔) ปีติ ความอิ่มใจ หมายถึง ความอิ่มใจอันปราศจากอามิส ไม่มีวิตกวิจารณ์ หรือมีวิตกวิจารณ์ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

(๕) ปัสสัทธิ ความสงบกายสงบใจ หมายถึง ความสงบระงับอันเป็นไป เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

(๖) สมภาติ ความมีจิตตั้งมั่น หมายถึง ความมีจิตแน่วแน่ในอารมณ์อันเป็นไป เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

(๗) อุเบกขา ความปล่อยวาง หมายถึง ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามความเป็นจริงวางเฉยในสังขารทั้งปวงอันเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน^{๑๔๐}

^{๑๓๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๔๗/๒๒๓,ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๓,อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๓/๙., อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓/๑๗., ทีปนิฎฐิกา. (บาลี) ๓๔/๒๙๐.

^{๑๓๙} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๗๐๕-๗๐๖/๒๑๘.,ส.ม. (ไทย) ๑๙/๗๐๕/๓๖๙.

^{๑๔๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๔๗/๒๒๓,ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๓,อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๕๘๙/๓๑๔, ทีปนิฎฐิกา (บาลี) ๓๕/๒๙๐-๒๙๑,พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต),พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, ๒๕๔๖ หน้า ๒๘๑-๒๘๒.

สำหรับหลักธรรมข้อโพชฌงค์ ๗ ประการนี้มีหลักธรรมคล้ายกันกับโพธิปักขิยธรรมหมวดอื่น ๆ มีเพิ่มเข้ามาใหม่เพียง ๓ ข้อเท่านั้น คือ ปิติ ปัสสัทธิ และอุเบกขา จึงแสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติธรรมนั้นผู้จะบรรลุธรรมต้องมีความอึดใจ มีความสงบทั้งกายทั้งใจ ในขณะเดียวกันนั้นก็ต้อง มีความปล่อยวาง ไม่ยึดถือในธรรมทั้งปวง เพราะได้พิจารณาเห็นแจ้งตามสภาพความเป็นจริง

๓.๖.๗ มรรค

สำหรับคำว่ามรรคนั้น หมายถึง ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ มีองค์ ๘ คือ

(๑) สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ หมายถึง ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

(๒) สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หมายถึง ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในความไม่พยายาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน

(๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ หมายถึง ความงดเว้นจากการพูดเท็จ ความงดเว้นจากการพูดส่อเสียด ความงดเว้นจากการพูดคำหยาบ ความงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

(๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ หมายถึง ความงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ความงดเว้นจากการลักทรัพย์ ความงดเว้นจากการประพฤตินิดในกาม

(๕) สัมมาอาชีวะ อาชีพชอบ หมายถึง การละมิจฉาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ

(๖) สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ หมายถึง ความเพียรพยายามประคองจิตไว้เพื่อป้องกันอกุศลธรรมไม่ให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และเพื่อความดำรงอยู่ ความภยโยยั้ง ความเฝ้าระวังแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

(๗) สัมมาสติ ความระลึกชอบ หมายถึง ความพิจารณาเห็นกาย เวทนา จิตและธรรมอยู่เสมอ ๆ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาโทมนัสได้

(๘) สัมมาสมาธิ ความมีจิตตั้งมั่นชอบ หมายถึง ความมีจิตใจตั้งมั่น สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย^{๑๔๑}

มรรคมีองค์ ๘ นี้เป็นหนทางที่สามารถนำไปสู่การบรรลุธรรม และนิพพานได้ จัดว่าเป็นพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา อันเป็นสาเหตุให้เกิดผลแห่งพรหมจรรย์^{๑๔๒} และผลแห่งพรหมจรรย์ก็คือโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผล

^{๑๔๑} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๔๗/๒๒๓,ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๔๔, ที่ปณีฎีกา ๓๖/๒๕๑-๒๕๒,พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,๒๕๔๖ หน้า ๒๑๕.

^{๑๔๒} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๖/๖,ส.ม. (ไทย) ๑๙/๖/๙.

มรรคมืองค์ ๘ นี้เมื่อสงเคราะห์ลงในไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา ก็สามารถสงเคราะห์ได้ดังนี้คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดลงในศีล สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดลงในสมาธิ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดลงในปัญญา^{๑๔๓} จากการศึกษาพบว่า ผู้จะบรรลุธรรมนั้นต้องสมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา จึงจะสามารถกำจัดกิเลสคือราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางและหมดสิ้นไปได้ การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาถือว่าเป็นการศึกษาอบรมจากภายนอกเข้าไปสู่ภายใน จากส่วนที่ง่ายเข้าไปหาส่วนที่ยากและลึกซึ้งกว่า

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการนี้เป็นคุณธรรมที่ช่วยอุดหนุนกัน เป็นกระบวนการให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง โดยมีปัญญาเป็นตัวนำ จากการศึกษาพบว่าปัญญาเป็นธรรมที่เป็นตัวนำให้เกิดการบรรลุธรรม ในทุกหมวดของโพธิปักขิยธรรมล้วนแล้วแต่มีปัญญาอยู่ด้วยทั้งสิ้น แต่มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป ในสติปัฏฐาน ๔ เรียกว่าอนุปัสสนา ในอิทธิบาท ๔ เรียกว่าวิมังสา ในอินทรีย์ ๕ และในพละ ๕ เรียกว่าปัญญา ในโพชฌงค์ ๗ เรียกว่าธัมมวิจยะ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องปัญญาหรือปัญญินทรีย์ว่าเป็นยอดกว่าธรรมข้ออื่น ๆ ในกลุ่มธรรมเหล่านี้ เพราะปัญญาเป็นตัวทำให้รู้แจ้งสภาวะธรรม^{๑๔๔}

นอกจากนี้ยังมีมืองค์ประกอบอื่น ๆ ที่ผู้ปฏิบัติธรรมควรเว้น และเมื่อเว้นได้ย่อมนำไปสู่การปฏิบัติมุ่งตรงต่อพระนิพพานได้ คือ การตัด ปลิวโธ ซึ่งคำว่า ปลิวโธ หมายถึง เครื่องผูกพันหรือห่วงเหนี่ยว ซึ่งเป็นเหตุให้ห่วงกังวล ฉะนั้น ผู้ที่จะประพฤติปฏิบัติตามหลักสมถภาวนา จึงควรตัดปลิวโธซึ่งเป็นความห่วงกังวลในเรื่องต่าง ๆ ให้หมดสิ้นก่อนลงมือปฏิบัติ เพื่อไม่ให้เป็นเครื่องขัดขวาง ทำให้เกิดความล่าช้าหรืออาจทำให้การปฏิบัติไม่ก้าวหน้า เสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์ ซึ่งปลิวโธคือความกังวลต่าง ๆ มี ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. อวาสาปลิวโธ ความกังวลเกี่ยวกับเรื่องที่อยู่อาศัย หมายถึง ความห่วงกังวล สิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของที่ตัวสะสมไว้ การงานที่ค้างคั่งอยู่ หรือความสะดวกสบายที่ตนได้รับจากการอยู่ในอาวาสนั้น

๒. กุลปลิวโธ ความกังวลเกี่ยวกับเรื่องตระกูล หมายถึง ความห่วงกังวลตระกูลญาติหรือตระกูลอุปฐากที่ตนเองชอบคลุกคลีด้วย เพราะความห่วงใยในความทุกข์สุขของตระกูลเหล่านั้น ทำให้ไม่สามารถไปไหนได้ แม้แต่การจากไปเพื่อหาที่อันสงบวิเวกปฏิบัติธรรมก็ไม่อาจทำได้ และให้เกิดอุปสรรคต่อการนับถือพระรัตนตรัย

๓. ลาภปลิวโธ ความกังวลเกี่ยวกับเรื่องลาภ หมายถึง ความห่วงกังวลถึงปัจจัย ๔ ที่ตนเคยได้รับเมื่ออยู่ในอาวาสนั้น ๆ เช่น มีกิจนิมนต์มาก มีญาติโยมมาถวายภัตตาหาร ถวายสังฆทาน

^{๑๔๓} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๓/๓.

^{๑๔๔} ส.ม. (บาลี) ๑๘/๕๒๑/๒๐๐., ส.ม. (ไทย) ๑๘/๕๒๑/๓๓๕.

และปัจจัย ๔ อื่น ๆ เป็นประจำและจำนวนมาก จนเกิดความเสียดายไม่อยากจะไปไหน เพราะกลัวจะสูญเสียลาภเหล่านั้น

๔. คณปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับเรื่องหมู่คณะ หมายถึง ความห่วงหมู่คณะเพื่อนฝูงที่รู้จักมักคุ้นกัน หรือความห่วงกังวลในการสอนหนังสือ การแสดงธรรม การอบรมสั่งสอน หมู่คณะต่าง ๆ ที่ตนต้องรับผิดชอบอยู่จนไม่อาจตัดใจละทิ้ง

๕. กัมมปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับเรื่องการทำงาน หมายถึง ความห่วงกังวลในเรื่องงานที่ตนทำอยู่ หรือที่ตนต้องรับผิดชอบ คอยกำกับดูแลหรือลงมือทำงานต่าง ๆ เหล่านั้นทำให้ ไม่มีเวลาในการปฏิบัติธรรม

๖. อัถธานปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับเรื่องการเดินทาง หมายถึง การมีความจำเป็นจะต้องเดินทางไปทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือการท่องเที่ยวไปเพื่อความสนุกสนานตามฆราวาสวิสัย จนไม่มีเวลาปฏิบัติธรรม

๗. ญาติปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับเรื่องญาติ หมายถึง ความกังวลเกี่ยวกับเรื่องญาติห่วงอาวรณ์ถึงญาติจนเกิดความลังเลใจ ไม่มีสมาธิในการปฏิบัติธรรม

๘. อาพาธปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับเรื่องความเจ็บป่วย หมายถึง ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นในตนเองทำให้เกิดความกังวลในการรักษา หรือทุกขเวทนาจากความเจ็บป่วยทำให้เกิดอุปสรรคในการปฏิบัติธรรม

๙. คันถปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับเรื่องการศึกษา หมายถึง ผู้ที่กำลังศึกษาอยู่ต้องเอาเวลาทั้งหมดมาอ่านหนังสือ ค้นคว้าตำราต่าง ๆ จนไม่มีเวลาปฏิบัติธรรม

๑๐. อิทธิปติโพธ ความกังวลเกี่ยวกับเรื่องฤทธิ์ หมายถึง การที่ภิกษุหรือคฤหัสถ์ผู้ที่ได้ฌานอภิญญาจนสามารถแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ เช่น ดำดิน เหาะไปในอากาศ มีหูทิพย์ มีตาทิพย์ ต้องกังวลในการระวังรักษาฤทธิ์นั้นไม่ให้เสื่อม จึงต้องหมั่นฝึกฝนอยู่เสมอจนไม่มีเวลาเจริญวิปัสสนาปฏิบัติธรรมให้เจริญก้าวหน้าต่อไปได้

โดยข้อควรเว้นเหล่านี้ เป็นหลักที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องตัดให้ขาด การที่บรรพชิตและคฤหัสถ์ตัดปติโพธได้ทำให้ท่านเหล่านั้นสามารถบรรลุธรรมได้^{๑๔๕} นอกจากนั้นการปฏิบัติธรรมจะพัฒนาหรือโน้มนำไปสู่การบรรลุธรรมจะต้องรู้จักการแสวงหากัลยาณมิตร เพราะการแสวงหากัลยาณมิตร เป็นปัจจัยประการหนึ่งที่สนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรม เพราะว่า กัลยาณมิตรเป็นผู้คอยแนะนำสั่งสอนอบรม ชี้แนวทางในการปฏิบัติธรรมและให้กรรมฐานที่เหมาะสมแก่ผู้ปฏิบัติ ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัส

^{๑๔๕} อวาโส จ กุลฺลาโภ คณฺเณ กมฺมณฺจ ปณฺจมํ

อทธานํ ญาติ อาพาโธ คนฺโถ อิทธิติ เต ทสชาติ อิมํ ทส ปติโพธาติ. -วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๔๑/๙๖, สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ). แปล วิสุทธิมรรค. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓) หน้า ๑๔๑, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม. หน้า ๘๕๐.

ไว้ว่า “ความมีกัลยาณมิตรเป็นตัวนำ เป็นบุญนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของมรรคมืองค์ ๘ แก่ภิกษุ ฯลฯ ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรย่อมกำจัดอกุศลและย่อมยังกุศลให้เกิดขึ้นฯ”^{๑๔๖} เนื่องจากกัลยาณมิตรเป็นบุคคลที่มีบุคลิกลักษณะและอุปนิสัยที่น่ารัก น่าเคารพยกย่อง พุทฺธิมีเนื้อหาสาระที่ประกอบไปด้วยเหตุและผล สามารถที่จะอธิบายเรื่องที่ยากให้เข้าใจได้ง่าย เป็นที่ปรึกษาปัญหา ไม่ชักนำไปในทางเสื่อม ผู้ตั้งใจปฏิบัติเพื่อบรรลुरुธรรมจึงต้องคบหาสมาคมด้วย เมื่อได้หลักการดังกล่าวมาทั้งหมดย่อมจะเป็นการยืนยันได้ว่าเส้นทางที่จะนำไปสู่การบรรลुरुธรรมนั้นมีอยู่อย่างแน่นอน

๓.๗ คำรับรองเรื่องการบรรลुरुธรรม

สำหรับการบรรลुरुธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีอยู่จริงไม่ว่าจะเป็นการบรรลुरुธรรมที่เป็นฝ่ายมรรคเริ่มแต่โสดาบันไปจนถึงอนาคามี หรือการบรรลुरुธรรมส่วนที่เป็นผลคืออรหัตตผลนั้นถือว่ามีอยู่จริงใช่เรื่องของการสอนกันเล่นๆหรือสอนกันไปตามหน้าที่ ซึ่งข้อรับรองประการหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัดก็คือหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่ามีการบรรลुरुธรรมจริง แต่หากจะพิจารณาในสังคมปัจจุบันแล้วถามว่าการบรรลुरुธรรมนั้นมีอยู่จริงหรือไม่หากมีอยู่จริงแล้วเราจะพิสูจน์อย่างไร ข้อพิสูจน์ที่เราจะพิสูจน์ผลของการบรรลुरुธรรมได้นั้นพระพุทธองค์ทรงวางหลักเกณฑ์เอาไว้ เรื่องของการพิจารณาการกระทำทางกาย วาจา และจิตของบุคคลนั้นว่าเป็นไปตามแนวทางของไตรสิกขาหรือไม่ คือ กาย วาจา มีศีล ใจมีภาวะของสมาธิและปัญญาอยู่อย่างเต็มเปี่ยม หากจะมีคำถามว่านอกจากนั้นแล้วจะมีบทพิสูจน์หรือข้อยืนยันอย่างไร ซึ่งจากการศึกษามาจะพบว่าหลักฐานที่เป็นคำยืนยันที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอย่างชัดเจนมากในการรับรองว่าหากมีการปฏิบัติธรรมกันอย่างจริงจังแล้วจะต้องมี “การบรรลुरुธรรม” มีปรากฏอยู่อย่างแน่นอน ดังปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตรถึงคำรับรองนี้ว่า หากมีการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ จริงจังแล้วย่อมสามารถบรรลुरुธรรมได้ภายใน ๗ ปี ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่รับรองนี้เอาไว้ดังต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ ตลอด ๗ ปี พึงหวังได้ผล ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักเป็นอนาคามี ๗ ปีจนยกไว้^{๑๔๗} ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ ตลอด ๖ ปี พึงหวังได้ผล อย่างหนึ่งใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักเป็นอนาคามี

^{๑๔๖} ...ภิกษุโน อริยสส อฏฐังคิกสส มคคสส อุปาทาย เอตํ ปุพฺพวงฺคํ เอตํ ปุพฺพนิมิตตํ ยทิทํ กัลยาณมิตตตา ฯปะ ฯ กัลยาณมิตโต ภิกฺขเว อกุสลํ ปชฺหติ กุสลํ ปชฺหติ กุสลํ ภาเวติ. -ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๒๙/๓๖, ขุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๑๙๕/๒๓๗.

^{๑๔๗} ๗ ปีจนยกไว้ หมายถึงอย่างไรว่าแต่จะเจริญสติปัฏฐาน ๗ ปีเลย แม้เจริญเพียง ๖ ปี ... ๕ ปี ... ๗ วัน ... ก็ สามารถบรรลुरुอรหัตตผล หรือ อนาคามีผลได้, อ้างใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๔/๓๓๘.

๑ เดือน จงยกไว้ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ ตลอดครึ่งเดือน พึงหวังได้ผล อย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักเป็น อนาคามี

ครึ่งเดือน จงยกไว้ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ ตลอด ๗ วัน พึงหวังได้ผล อย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักเป็น อนาคามี^{๑๔๘}

จากพระพุทธดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นคำรับรองได้ดีว่า การบรรลุธรรมนั้นเป็นสิ่งที่มืออยู่จริง ไม่ได้เลื่อนลอยหรือแค่เรื่องของการบอกเล่ากันตามคัมภีร์ แต่ในเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงรับรองไว้ อย่างแข็งขันว่าการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ นั้นถือว่าเป็นหลักประกันว่าจะสามารถนำไปสู่การ ตรัสรู้หรือการรู้แจ้งแทงตลอดในหลักอริยสัจ ๔ หรือเรื่องราวเรื่องนามจนสามารถบรรลุธรรมได้อย่าง แน่นนอน

๓.๘ ผลของการบรรลุธรรม

สำหรับผลของการบรรลุธรรมนั้น หมายถึง สิ่งที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมจนสามารถที่จะ แสดงผลของการปฏิบัติธรรมออกมาว่าการบรรลุธรรมนั้นมีผลอย่างไรและผู้บรรลุธรรมนั้นจะมี พฤติกรรมที่สามารถจะจัดแบ่งลักษณะออกมาได้ก็ประการโดยเฉพาะการจัดแบ่งตามคัมภีร์ว่าคัมภีร์ ได้แบ่งระดับของผลการปฏิบัติธรรมจนสามารถได้อย่างไรบ้างโดยที่ผลของการบรรลุธรรมนั้นสามารถ ที่จะพิจารณาได้เป็น ๒ ประเด็นดังต่อไปนี้

๓.๘.๑ การบรรลุธรรมในระดับโลกียะ

สำหรับการบรรลุธรรมในระดับโลกียะ หมายถึงการบรรลุธรรมที่เกิดจากการปฏิบัติตาม หลักสมณะและวิปัสสนากรรมฐานแล้วได้ผลที่เป็นไปในทางโลกียะ คือผลที่เป็นไปทางโลกเกื้อกูลโลก หรือที่ชาวโลกเขายอมรับกันโดยผลการบรรลุธรรมในระดับโลกียะนั้นก็มีดังต่อไปนี้

ก. ผลของการบรรลุธรรมระดับโลกียะด้วยการเจริญสมถกรรมฐาน

สำหรับการเจริญสมถกรรมฐานนั้นเป็นที่ทราบกันว่ามีผลเพียงอย่างเดียวก็คือก่อให้เกิด การบรรลุธรรมที่เป็นโลกียะหรือในระดับโลกียะ อันได้แก่การบรรลุฌาน ซึ่งองค์ฌานสามารถช่อมกุศล ธรรมได้ตามระดับขององค์ฌาน และหากฌานนั้นยังไม่เสื่อม เมื่อตายไปย่อมนำไปเกิดในสุคติภูมิแต่ หากฌานนั้นเสื่อมไปแล้วก็สามารถทำให้เกิดขึ้นมาใหม่ได้ หรือหากจะมีการยกเลิกไม่ปฏิบัติต่อในฌาน นั้นก็ได้การได้ฌานหรือไม่จึงไม่ได้เป็นผลที่มีความมั่นคง ฌานมีผลในการนำมาฝึกฝนจิตให้มีพลัง เท่านั้นแต่ไม่อาจจะตัดกิเลสได้แต่สามารถช่อมกิเลสได้เป็นช่วงๆโดยลักษณะของการบรรลุธรรม

^{๑๔๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๓/๓๓๗.

ระดับโลกีะนั้นก็มีดังต่อไปนี้

๑. การกำจัดอกุศลธรรม การเจริญสมถกรรมฐาน จนสามารถบรรลुरुูปฌาน และอรู-
 ฌาน สามารถข่มอกุศลธรรมตามระดับของฌานตามลำดับ คือ

๑) รูปรูปร่าง เป็นฌานที่มีรูปธรรมเป็นอารมณ์^{๑๔๙} อาทิ กสิณ ๑๐ เป็นต้น รูปรูปร่าง
 มี ๔ ระดับ คือ ปฐมฌาน, ทุตติยฌาน, ตติยฌาน และจตุตถฌาน ในฌานแต่ละระดับ สามารถข่ม
 อกุศลธรรมได้ตามระดับของฌาน คือ^{๑๕๐}

(ก) ปฐมฌาน ภาวะจิตในฌานนี้ มีองค์ฌานเกิดร่วม ๕ ประการ คือ

วิตก การยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ หรือน้อมจิตเข้าไปหาอารมณ์ที่กำหนดนั้น องค์
 ฌานนี้จะขจัดถิ่นมิถะ ความหุดหู่ทอดยให้หมดไป

วิจาร์ การประคองจิตให้ตั้งมั่นแนบสนิทอยู่กับอารมณ์ องค์ฌานนี้จะช่วยขจัด
 วิจิกิจฉา ความลั้งเลสงสัยให้หมดไป

ปีติ ความรู้สึกซาบซึ้ง องค์ฌานนี้จะขจัดความพยายามให้หมดไป

สุข ความชุ่มชื่นใจ องค์ฌานข้อนี้จะช่วยขจัดอุทัจจะ ความฟุ้งซ่าน กุก
 กุจจะ ความรำคาญใจให้หมดไป

เอกัคคตา การที่จิตแน่วแน่ ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวเป็นเวลานานๆ จะช่วย
 ขจัดกามฉันทะ ความยินดีติดใจในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสให้หมดไป^{๑๕๑}

(ข) ทุตติยฌาน ภาวะจิตในฌานนี้ มีองค์ฌานที่เกิดร่วมกัน ๓ ประการ คือ ปีติ, สุข
 และเอกัคคตา ส่วนวิตก วิจาร์ จะหายไป^{๑๕๒}

(ค) ตติยฌาน ภาวะจิตในฌานนี้ มีองค์ฌานที่เกิดร่วมกัน ๒ ประการ คือ สุข
 และเอกัคคตา ส่วนวิตก วิจาร์ และปีติ จะหายไป^{๑๕๓}

(ง) จตุตถฌาน ภาวะของจิตในฌานนี้ มีองค์ฌานเกิดร่วมกัน ๒ ประการ คือ
 อุเบกขา และเอกัคคตา ส่วนสุขจะหายไป มีอุเบกขา ความวางเฉยเข้ามาแทน^{๑๕๔}

๒) ออรูปร่าง คือ ฌานที่มีรูปธรรมเป็นอารมณ์^{๑๕๕} ออรูปร่างมีองค์ฌานที่เกิดร่วม-กัน

^{๑๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๐.

^{๑๕๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๗/๓๒๖-๓๒๗.

^{๑๕๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๒๖-๒๒๗/๗๕-๗๖.

^{๑๕๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๒๘-๒๒๙/๗๖.

^{๑๕๓} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๐-๒๓๑/๗๖-๗๗.

^{๑๕๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๒-๒๓๓/๗๗.

^{๑๕๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๑/๗๐.,

๒ อย่าง คือ อุเบกขา และเอกัคคตา^{๑๕๖} ถึงแม้อรุปรมาณมีองค์ ๒ ประการ และมืองค์ฉานเหมือน-กันกับรูปจตุตถฉานก็ตาม แต่อารมณ์ของอรุปรมาณนั้นมีความประณีตกว่า เพราะอรุปรมาณมีรูปเป็นอารมณ์ อรุปรมาณ มี ๔ ระดับ คือ

(๑) อากาสนัญญายตนฉาน อรุปรมาณที่มีกสิณคณาภิมาภาสบัญญัติเป็นอารมณ์ การกำหนดอากาศเป็นอารมณ์

(๒) วิญญาณัญญายตนฉาน อรุปรมาณที่มีอากาสนัญญายตนฉานเป็นอารมณ์ การกำหนดวิญญาณเป็นอารมณ์

(๓) อากิญจัญญายตนฉาน อรุปรมาณที่มีนัตถิกาวบัญญัติเป็นอารมณ์ การกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไรเป็นอารมณ์

(๔) เนวสัญญานาสัญญายตนฉาน อรุปรมาณที่มีอากิญจัญญายตนฉานเป็นอารมณ์ การไม่กำหนดสิ่งใดเป็นอารมณ์^{๑๕๗}

๓. อภิญญา คือ ผลของการเจริญสมาธิ เป็นความสามารถบรรลุความรู้พิเศษ ที่เรียกว่า อภิญญา^{๑๕๘} ซึ่งสมาธิที่จะใช้เป็นบาทของอภิญญาได้จะต้องเป็นสมาธิระดับจตุตถฉาน ที่ขนิกายปาฏิหารรค แสดงอภิญญา มี ๖ ประการ คือ

๑) อิทธิวิชา การแสดงฤทธิ์และอิณินหาร เช่น เดินบนน้ำ, การล่องหนหายตัว, การเนรมิตสิ่งของต่างๆ, เนรมิตกายคนเดียวให้เป็นหลายคน, การย่นระยะทาง^{๑๕๙}

๒) ทิพพโสต ความรู้ที่ทำให้มีหูทิพย์ สามารถได้ยินเสียงต่างๆ ทั้งใกล้และไกลที่คนทั่วไปไม่สามารถจะได้ยิน^{๑๖๐}

๓) เจโตปริยญาณ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปรจิตตวิชชา แปลว่า ความรู้ที่สามารถจะรู้วารจิต หรือความคิดของผู้อื่นได้^{๑๖๑}

๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ที่สามารถจะระลึกอดีตชาติได้^{๑๖๒}

^{๑๕๖} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๖๓/๒๙๐.

^{๑๕๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๒/๓๓๖., ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๖๓/๒๙๐.

^{๑๕๘} พระพุทธโฆสะ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๖๓๕.

^{๑๕๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๙๔-๓๙๕.

^{๑๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๙๕.

^{๑๖๑} พระพุทธโฆสะ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๖๗๙-๖๘๑.

^{๑๖๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๙๕.

๕) ทิพจักขุ หรือเรียกว่า จุตูปปาตญาณ ความรู้ทำให้มีตาทิพย์ สามารถมองเห็นสิ่งที่คนทั่วไปมองไม่เห็น^{๑๖๓}เช่น มองเห็นความเป็นไปในอบายภูมิจิต เห็นความเกิด ความตายของสัตว์ทั้งหลาย^{๑๖๔}

๖) อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้อาสวะทั้งหลายสิ้นไป^{๑๖๕}

ในอภิญญาเหล่านี้ อภิญญา ๕ ประการแรก จัดเป็นอภิญญาในระดับโลกียะ เพราะเป็นความรู้ที่ไม่ทำให้สิ้นกิเลส และเป็นอภิญญามีโอกาสเสื่อมได้ ส่วนอภิญญาประการสุดท้าย จัดเป็นอภิญญาในระดับโลกุตระ เพราะเป็นความรู้ที่ทำให้สิ้นจากกิเลส^{๑๖๖}

๔. ภาพที่จะไปเกิด ผู้ที่เจริญสมถกรรมฐานจนได้รูปฌาน และอรุณฌานแล้ว และรักษาฌานไม่ให้เสื่อม หลังจากตายไปอำนาจแห่งฌานนี้ จะนำไปเกิดในรูปภูมิและอรุณภูมิ ตามระดับของฌานที่ตนได้^{๑๖๗} ซึ่งฌานในแต่ละระดับจะนำไปเกิดในภูมิต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑) รูปฌาน คือ ผู้ที่เจริญสมถกรรมฐานจนเข้าถึงรูปฌาน และผลของรูปฌานจะนำไปเกิดในรูปภูมิ ๑๖ ภูมิใดภูมิหนึ่งตามลำดับของฌาน ซึ่งรูปฌานมี ๔ ระดับ คือ ปฐมฌาน, ทุตติยฌาน, ตติยฌาน และจตุตถฌาน ดังนี้

ปฐมฌาน

(๑) ผู้เจริญสมาธิได้ปฐมฌานอย่างสามัญ จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นพรหมปริสัช-ชาภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เป็นบริวารของท้าวมหาพรหม มีอายุประมาณ ๑ ใน ๓ แห่งกัป^{๑๖๘}

(๒) ผู้เจริญสมาธิได้ปฐมฌานอย่างกลาง จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นพรหมบุโรหิต-ตาภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เป็นบุโรหิตของท้าวมหาพรหม มีอายุประมาณครึ่งกัป

(๓) ผู้เจริญสมาธิได้ปฐมฌานอย่างประณีต จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นมหา-พรหมภูมิ เป็นที่อยู่ของท้าวมหาพรหม หรือที่อยู่ของพรหมผู้ยิ่งใหญ่ มีอายุประมาณ ๑ กัป

ทุตติยฌาน

(๔) ผู้เจริญสมาธิได้ทุตติยฌานอย่างสามัญ จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นปริตตาภาภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้มีรัศมีน้อยกว่าพรหมผู้มีศักดิ์สูงกว่าตน มีอายุประมาณ ๒ กัป

^{๑๖๓} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต) พุทธธรรม ฉบับขยายความ, หน้า ๒๓๕.

^{๑๖๔} พระพุทธโฆสะ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๖๗๙-๗๐๓.

^{๑๖๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๔-๒๔๘/๗๗-๘๔., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๙๔-๓๙๖.

^{๑๖๖} ที.ป.อ. (ไทย) ๑๖/๔๒๘/๔๒๒-๔๒๓.

^{๑๖๗} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๐/๖๖๘.

^{๑๖๘} คำว่า กัป หมายถึง กาลกำหนดช่วงระยะเวลายาวนานเหลือเกิน ที่กำหนดว่า โลก คือ สกलจักรวาล ปรลัยครั้งหนึ่ง

(๕) ผู้เจริญสมาธิได้ทุติยฌานอย่างกลาง จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นอัปภามาณาภา-ภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้มีรัศมีมากหาที่สุดมิได้ มีอายุประมาณ ๔ กัป

(๖) ผู้เจริญสมาธิได้ทุติยฌานอย่างประณีต จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นอาภัสสรา-ภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้มีรัศมีรุ่งโรจน์ มีอายุประมาณ ๘ กัป

ตติยฌาน

(๗) ผู้เจริญสมาธิได้ตติยฌานอย่างสามัญ จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นปริตตสุภาภูมิ- เป็นที่อยู่ของพรหมผู้มีรัศมีน้อย มีอายุประมาณ ๑๖ กัป

(๘) ผู้เจริญสมาธิได้ตติยฌานอย่างกลาง จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นอัปภามาณา-สุภาภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้มีรัศมีมากหาประมาณมิได้ มีอายุประมาณ ๓๒ กัป

(๙) ผู้เจริญสมาธิได้ตติยฌานอย่างประณีต จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นสุภกัณหา-ภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้มีรัศมีที่แผ่ซ่านสลับกันไป มีอายุประมาณ ๖๔ กัป

จตุตถฌาน

(๑๐) ผู้เจริญสมาธิได้จตุตถฌานอย่างสามัญ จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นเวทัพผลา-ภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้ได้รับผลแห่งฌานหรือผลบุญของตนอย่างบริบูรณ์ มีอายุประมาณ ๕๐๐ กัป

(๑๑) ผู้เจริญสมาธิได้จตุตถฌานและเจริญสัญญาวิราคภาวนา คือ การคลายความกำหนัดยินดีในสัญญา จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นอัสถุญสตัดาภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้ไม่มีสัญญา มีอายุประมาณ ๕๐๐ กัป^{๑๖๙}

๒) อรูปฌาน ๔ ผู้เจริญสมถกรรมฐานจนได้อรุพฌาน หากอรุพฌานไม่เสื่อม เมื่อตายไปจะนำไปเกิดในอรุพภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่งตามลำดับของฌานที่ตนได้ ตามอรรถาธิบายดังต่อไปนี้

(๑) ผู้เจริญสมาธิได้อรุพฌานที่ ๑ คือ อากาสนัญญายตนฌาน จะไปเกิดในอรุพภูมิ ชั้นอากาสนัญญายตนภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เข้าถึงภาวะมีอากาศไม่มีที่สุด มีอายุประมาณ ๒๐,๐๐๐ กัป

(๒) ผู้เจริญสมาธิได้อรุพฌานที่ ๒ คือ วิญญาณัญญายตนฌาน จะไปเกิดในอรุพภูมิ ชั้นวิญญาณัญญายตนภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เข้าถึงภาวะมีวิญญาณไม่มีที่สุด มีอายุประมาณ ๔๐,๐๐๐ กัป

(๓) ผู้เจริญสมาธิได้อรุพฌานที่ ๓ คือ อากิณัจญญายตนฌาน จะไปเกิดในอรุพภูมิ ชั้นอากิณัจญญายตนภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เข้าถึงภาวะไม่มีอะไร มีอายุประมาณ ๖๐,๐๐๐ กัป

^{๑๖๙} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๐-๑๐๒๗/๖๖๘-๖๗๓., พระอนุรุทธะและพระญาณธชะ,

(๔) ผู้เจริญสมาธิได้อรูปฌานที่ ๔ คือ เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน จะไปเกิดในอรูปภูมิ ชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เข้าถึงภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่ มีอายุประมาณ ๘๔,๐๐๐ กัป^{๑๗๐}

ผลของการเจริญสมถกรรมฐาน คือ รูปฌานและอรูปฌาน อำนาจแห่งองค์ฌานเหล่านี้สามารถข่มอกุศลธรรม มีนิวรณ์ เป็นต้น ให้สงบระงับ และหากฌานยังไม่เสื่อมเมื่อตายลงอำนาจแห่งเหล่านี้ จะนำไปเกิดรูปภูมิและอรูปภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่งตามลำดับของฌานที่ตนปฏิบัติได้

ข. ผลของการบรรลุธรรมระดับโลกียะด้วยวิปัสสนาภาวนา

การเจริญวิปัสสนาภาวนาจะทำให้บรรลุผล คือ วิปัสสนาญาณ ทำให้เป็นผู้รู้แจ้งในพระ-
สังฆธรรม หากเจริญวิปัสสนาภาวนายังอยู่ในระดับขั้นต้น ยังไม่สามารถบรรลุถึงมรรคญาณ ผล-
ญาณ ถือว่า บรรลุธรรมในระดับโลกียะ ถึงแม้การปฏิบัติจะยังอยู่ในระดับโลกียะก็ตาม ผู้เจริญ
วิปัสสนาภาวนาสามารถมีความรู้ความเข้าใจว่า ชีวิตเป็นเพียงรูปและนาม (นามรูปปัจจุปัจจัยปริคคห-
ญาณ)^{๑๗๑} ที่ประกอบกันเป็นบุคคล ตัวตน โดยมีความเกิดขึ้นและแตกสลายไปเป็นธรรมดา
(อุท্থัพพยญาณ)^{๑๗๒} ซึ่งความรู้ความเข้าใจอย่างนี้ จะเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เข้าถึงการบรรลุธรรมใน
ระดับโลกุตตระต่อไป ก็เลสทั้งหลายที่มีอยู่ เช่น อวิชชา ตัณหาและอุปทาน ก็จะทำอ่อนกำลังลง
แม้ว่าในขณะนั้นจะไม่สามารถกำจัดกิเลสได้อย่างเด็ดขาดก็ตาม

ผลของการเจริญวิปัสสนาภาวนา ทำให้มีการพัฒนาปัญญาให้มีความรอบรู้เห็นแจ้งใน อริ-
สังข์ ปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนา มี ๒ ระดับ คือ ปัญญาในระดับโลกียะ และปัญญา
ในระดับโลกุตตระ วิปัสสนาญาณในระดับโลกียะ ได้แก่ นามรูปปริเฉทญาณจนถึงโคตรภู-ญาณ
ปัญญาเหล่านี้เมื่อปรากฏแก่บุคคลใดแล้ว จะเป็นเหตุปัจจัยในการพัฒนาปัญญาให้เข้าถึงปัญญาใน
ระดับโลกุตตระต่อไป ส่วนวิปัสสนาญาณในระดับโลกุตตระ อันได้แก่ มรรคญาณ ผล-ญาณ
และปัจจุเวกขณะญาณ

๓.๘.๒ การบรรลุธรรมในระดับโลกุตตระ

สำหรับคำว่า การบรรลุธรรมในระดับโลกุตตระ หมายถึง การบรรลุมรรคญาณ ๔ อัน
ได้แก่ โสตาปัตติมรรคญาณ, สกทาคามิมรรคญาณ, อนาคามิมรรคญาณ และอรหัตตมรรคญาณ
และผู้ที่เข้าถึงมรรคญาณอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว สามารถละอกุศลธรรมได้อย่างเด็ดขาด จะเป็นผู้มี
คติที่แน่นอน จะไม่ไปเกิดในทุกคติภูมิ และหากยังละอกุศลธรรมยังไม่หลงเหลืออยู่ จะนำไปเกิดในสุคติ

^{๑๗๐} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๒-๑๐๒๙/๖๗๑-๖๗๔.

^{๑๗๑} พระพุทธโฆสะ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๖๗๙-๙๔๘-๙๖๔.

^{๑๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔๐-๑๐๔๑.

ภูมิ^{๑๗๓} ดังต่อไปนี้

๑. การกำจัดอกุศลธรรม การบรรลุดุธรรมระดับโลกุตตระ มี ๔ ระดับ โดยจำแนกตามความสามารถของการละสังโยชน์ คำว่า “สังโยชน์” หมายถึง เครื่องร้อยรัดมัดสัตว์ไว้กับทุกข์^{๑๗๔} สังโยชน์ มี ๑๐ อย่าง ได้แก่ ๑) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่า เป็นตัวตน ๒) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ๓) สีลัพพตปรามาส ความยึดมั่นในการปฏิบัติที่ผิด ความยึดมั่นในศีลพรต ๔) กามฉันทะ ความพอใจในกาม ๕) พยาบาท ความคิดร้าย ๖) รูปราคะ ความยินดีติดใจในรูปฌาน ๗) อรูปราคะ ความยินดีติดใจในอรูปฌาน ๘) มานะ ความถือตัว ๙) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน ๑๐) อวิชชา ความไม่รู้แจ้งในพระสัทธรรม^{๑๗๕} ซึ่งพระอริยบุคคลสามารถละสังโยชน์ได้มากน้อยต่างกัน ตามระดับของการบรรลุดุธรรม ดังนี้

๑) โสดาปัตติมรรค หมายถึง ปัญญาในโสดาปัตติมรรคจิต สามารถละสังโยชน์ได้ ๓ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่า เป็นตัวตน, วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย, และสีลัพตปรามาส การปฏิบัติที่ผิด ความถือมั่นในศีลพรต^{๑๗๖}

๒) สกทาคามีมรรค หมายถึง ปัญญาในสกทาคามีมรรคจิต สามารถละสังโยชน์ที่เป็นอย่างหายาบ ๒ อย่าง คือ กามราคะสังโยชน์ และปฏิฆสังโยชน์^{๑๗๗}

๓) อนาคามีมรรค ปัญญาในอนาคามีมรรคจิต สามารถละสังโยชน์ที่ละเอียด ๒ อย่าง คือ กามราคะสังโยชน์ และปฏิฆสังโยชน์^{๑๗๘}

๔) อรหัตตมรรคญาณ หมายถึง ปัญญาในอรหัตตมรรคจิต สามารถละสังโยชน์ ๕ อย่าง คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา เป็นผู้หมดจดจากกิเลสทั้งปวง^{๑๗๙}

๒. ภาวะที่จะไปเกิด ผู้เจริญสมณะและวิปัสสนาภาวนา จนสามารถเข้าถึงการบรรลุดุธรรม ก้าวล่วงจากความเป็นปุถุชน เข้าถึงความ เป็นพระอริยะบุคคล หากพระอริยะบุคคลยังละสังโยชน์ยังไม่หมด สังโยชน์ยังคงเหลืออยู่ สังโยชน์เหล่านี้ย่อมนำไปเกิดในสุคติภูมิ^{๑๘๐} ซึ่งพระอริยะบุคคลจะไปเกิดในภูมิใดนั้น ขึ้นอยู่กับระดับของการบรรลุดุธรรมที่ตนปฏิบัติได้ ดังอรรถาธิบายต่อไปนี้

^{๑๗๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๑/๑๐๒๐/๖๖๙.

^{๑๗๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๑/๑๐๒๐/๖๖๙.

^{๑๗๕} อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓/๒๑.

^{๑๗๖} พุ.ป.อ. (ไทย) ๖๙/๕๓๕/๔๕๒.

^{๑๗๗} พุ.ป.อ. (ไทย) (ไทย) ๖๙/๕๓๕/๔๕๒.

^{๑๗๘} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๗/๔๐๓., พุ.ป.อ. (ไทย) ๖๙/๕๓๕/๔๕๒.

^{๑๗๙} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๗/๔๐๓., พุ.ป.อ. (ไทย) ๖๙/๕๓๕/๔๕๒.

^{๑๘๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๖๖.

๑) พระโศดาบัน เมื่อบรรลุโศดาปัตติมรรคแล้ว จะมีคติที่แน่นอน คือ ไม่ไปเกิดในทุคติ ภูมิ^{๑๘๑} แต่จะท่องเที่ยวในมนุษย์โลกและเทวโลกอีกไม่เกิน ๗ ชาติ แล้วจะบรรลุอรหัตตผล^{๑๘๒}

๒) พระสกทาคามี เมื่อบรรลุสกทาคามีมรรคแล้ว จะท่องเที่ยวอยู่ในมนุษย์โลกหรือเทวโลก อีก ๒-๓ ชาติเท่านั้น แล้วจะปรินิพพาน^{๑๘๓}

๓) พระอนาคามี เมื่อบรรลุอนาคามีมรรคแล้ว จะท่องเที่ยวอยู่ในรูปภูมิ ชั้นสุทธาวาส ๕ แล้วจะปรินิพพาน^{๑๘๔} ซึ่งพระอนาคามีจะไปเกิดในชั้นสุทธาวาส ๕ ภูมิใดภูมิหนึ่งนั้น เป็นไปตามระดับอินทรีย์ของตน^{๑๘๕} ดังนี้

(๑) พระอนาคามี ประเภทศรัทธาแก่กล้า จะไปเกิดในรูปภูมิชั้นอวิหาภูมิ เป็นที่อยู่ของพระอนาคามีผู้ไม่หวั่นไหว คือ ไม่คลายจากสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน^{๑๘๖} มีอายุประมาณ ๑,๐๐๐ กัป^{๑๘๗}

(๒) พระอนาคามี ประเภทมีความเพียรแก่กล้า จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นอตปปา-ภูมิ เป็นที่อยู่ของพระอนาคามีผู้ไม่มีความเดือดร้อน^{๑๘๘} มีอายุประมาณ ๒,๐๐๐ กัป^{๑๘๙}

(๓) พระอนาคามี ประเภทมีสติแก่กล้า จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นสุทสสาภูมิ เป็นที่อยู่ของพระอนาคามี ผู้เห็นดี ประกอบด้วยปสาทจักขุ ทิพยจักขุ ธรรมจักขุ และปัญญาจักขุ^{๑๙๐} มีอายุประมาณ ๔,๐๐๐ กัป^{๑๙๑}

(๔) พระอนาคามี ประเภทมีสมาธิแก่กล้า จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นสุทสสีภูมิ เป็นที่อยู่ของพระอนาคามีผู้มีความเห็นเป็นเลิศกว่าพระอนาคามีทั้งหลาย^{๑๙๒} มีอายุประมาณ ๘,๐๐๐ กัป^{๑๙๓}

^{๑๘๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๒๐/๕๓๑.

^{๑๘๒} อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๓๑/๑๕๔.

^{๑๘๓} อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๓๔/๑๕๕., อภิ.ปุ.อ. (ไทย) ๗๙/๕๐/๒๓๗.

^{๑๘๔} พระอนุรุทธะและพระญาณธชะ, **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**, หน้า ๔๒๘.

^{๑๘๕} อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๓๕/๑๕๕., อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๗/๖๗๓.

^{๑๘๖} พระอนุรุทธะและพระญาณธชะ, **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**, หน้า ๔๒๙.

^{๑๘๗} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๗/๖๗๓-๖๗๔.

^{๑๘๘} พระอนุรุทธะและพระญาณธชะ, **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**, หน้า ๔๒๙.

^{๑๘๙} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๗/๖๗๓-๖๗๔.

^{๑๙๐} พระอนุรุทธะและพระญาณธชะ, **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**, หน้า ๔๒๙.

^{๑๙๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๗/๖๗๓-๓๗๔.

^{๑๙๒} พระอนุรุทธะและพระญาณธชะ, **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**, หน้า ๔๒๙.

^{๑๙๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๘/๖๗๓-๖๗๔.

(๕) พระอนาคามี ประเภทมีปัญญาแก่กล้า จะไปเกิดในรูปโลก ชั้นอกนิฏฐาภูมิ เป็นที่อยู่ของพระอนาคามี ผู้มีคุณวิเศษสูงสุด ไม่เป็นรองผู้ใด^{๑๙๔} มีอายุประมาณ ๑๖,๐๐๐ กัป^{๑๙๕}

๓. การเข้าถึงพระนิพพาน เมื่อผู้ปฏิบัติบรรลุอรหัตตมรรคแล้ว เป็นผู้หมดจดจากกิเลสทั้งหลาย สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ได้ให้ความหมายพระนิพพานว่า ความคลายกำหนด ความดับจากขรา, มรณะ และความดับแห่งอวิชชา^{๑๙๖} ซึ่งพระไตรปิฎกได้บรรยายลักษณะของพระนิพพานไว้ ๓ แบบ ดังนี้

๑) แบบปฏิเสธ ให้ความหมายที่แสดงถึง การละ, การกำจัด, การเบียดถอน, ภาวะไม่ดีไม่งาม เช่น พระนิพพาน คือ ความสิ้นจากราคะ โทสะ โมหะ^{๑๙๗} พระนิพพาน คือ ความดับแห่งภพ^{๑๙๘} จุดจบของทุกข์^{๑๙๙} เป็นต้น และเรียกตามสภาวะที่ตรงตามพระนิพพาน เช่น อสังขตะ (ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง), อชระ (ไม่แก่) ดังพุทธพจน์ที่ว่า

รูป เสียง กลิ่น รส ผ้มผัส และธรรมารมณ์ ล้วนน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ มีประมาณใด โลกกล่าวว่ามีอยู่ อารมณ์ ๖ อย่างเหล่านี้ โลกพร้อมทั้งเทวโลกสมมติกันว่า เป็นสุข แต่ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความดับ ๖ อย่างเหล่านี้ พระอริยเจ้าสมมติกันว่า เป็นทุกข์ เป็นความดับแห่งเบญจขันธ์ พระอริยเจ้าทั้งหลายเห็นว่า เป็นสุข ความเห็นขัดแย้งกันกับโลกทั้งปวงนี้ ย่อมมีแก่บัณฑิตทั้งหลาย ผู้เห็นอยู่^{๒๐๐}

ฐานะที่บุคคลเห็นได้ยาก เชื่อว่า พระนิพพาน ไม่มีตัณหา พระนิพพานเป็นธรรมที่มีอยู่จริง ไม่เห็นได้ง่าย ตัณหาที่บุคคลตลอดแล้ว กิเลสเครื่องกังวลไม่มีแก่ผู้รู้ อยู่ เห็นอยู่^{๒๐๑}

๒) แบบไวพจน์ การเรียกพระนิพพาน โดยการนำคำพูดบางคำที่มีความสมบูรณ์และดีงาม เช่น พระนิพพานมีลักษณะเฉพาะ ๔ อย่าง คือ สภาวะที่สลัดออก, สภาวะที่มีความสงบ, สภาวะไม่ถูกปรุงแต่ง และสภาวะที่เป็นอมตะ^{๒๐๒} ดังพุทธพจน์ที่ว่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะธรรมชาติที่ไม่เกิด ไม่ถูกเหตุสร้าง ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง มีอยู่ ฉะนั้น จึงปรากฏภาวะสลัดออกจากธรรมชาติที่เกิดขึ้น ที่ถูกสร้างขึ้น ที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง^{๒๐๓}

^{๑๙๔} พระอนุรุทธะและพระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, หน้า ๔๒๙.

^{๑๙๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๗/๖๗๓-๖๗๔.

^{๑๙๖} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๖/๑๖.

^{๑๙๗} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๗๑/๑๔๒.

^{๑๙๘} ส.ข. (ไทย) ๑๗/ ๓๖๗/๒๓๓.

^{๑๙๙} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๘๕/๕๓.

^{๒๐๐} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/ ๗๖๕/๖๘๔.

^{๒๐๑} พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/ ๗๒/๓๒๒.

^{๒๐๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๖/๒๔๔.

^{๒๐๓} พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/ ๗๓/๓๒๓.

๓) แบบอุปมา หรือถ้อยคำอุปมา โดยบรรยายลักษณะของผู้บรรลุพระนิพพานแล้วด้วยการเปรียบพระนิพพานเหมือนภูมิภาคอันราบรื่น^{๒๐๔} ดังปรากฏในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรคว่า

ดูกรติสสะ เปรียบเหมือนบุรุษ ๒ คน คนหนึ่งไม่ฉลาดในหนทาง คนหนึ่งฉลาดในหนทาง บุรุษผู้ไม่ฉลาดในหนทางจึงถามทางบุรุษผู้ฉลาดในหนทาง

บุรุษผู้ฉลาดในหนทางจึงบอกว่า ผู้เจริญท่านจงไปตามทางนี้ สักครู่หนึ่ง จะพบทาง ๒ แพร่ง จากนั้นท่านจงเว้นทางซ้าย ให้ไปทางขวา ไปตามทางนั้น สักครู่หนึ่งจะพบราว ป่ารกทึบ ท่านจงไปตามทางนั้น สักพักหนึ่งจะพบสถานที่ที่เป็นผืนใหญ่มีเปือกตม ท่านจงไปตามทางนั้น สักครู่หนึ่งจะพบหนองบึง ท่านจงไปตามทางนั้น สักครู่หนึ่งจะพบภูมิภาคอันราบรื่น คำว่า “ภูมิภาคอันราบรื่น” เป็นชื่อของ พระนิพพาน^{๒๐๕}

ภาวะของผู้บรรลุพระนิพพาน สามารถวิเคราะห์ตามหลัก ๓ ประการ ดังนี้

๑) ภาวะทางปัญญา ผู้ที่บรรลุพระนิพพานแล้ว จะมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง โดยรับรู้อารมณ์ด้วยจิตที่เป็นกลาง มีสติไม่หวั่นไหว และสามารถตามรู้อารมณ์ไปตามสภาวะ ตั้งแต่ต้นจนตลอดสาย คือ ภาวะของปัญญาที่รู้เท่าทันสังขาร รู้สามัญลักษณะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา^{๒๐๖} ลักษณะปัญญาของผู้บรรลุธรรมแล้ว หมดความสงสัย เป็นผู้มีความแก่กล้า ไม่ต้องเชื่อใครอีกในหลักธรรม เพราะได้รู้เห็นด้วยตนเองแล้ว^{๒๐๗}

๒) ภาวะทางจิต เมื่อมีความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง ส่งผลให้จิตพ้นจากอำนาจของกิเลสทั้งหลาย ซึ่งความเป็นอิสระของจิตของผู้บรรลุพระนิพพาน มีดังนี้

(๑) ไม่ยึดติดในสิ่งต่างๆ ไม่ยึดติดในกาม ไม่ยึดติดในบุญและบาป

(๒) ไม่คำนึงถึงความหลังในอดีต และคาดหวังในอนาคต พระอรหันต์เป็นผู้มีภาวะจิตที่ปลอดโปร่งจากอดีตและอนาคต สามารถนำความรู้ทั้งในอดีตและอนาคตมาใช้ประโยชน์ทางปัญญาได้อย่างเต็มที่

(๓) ความสุข ได้มีการแสดงภาวะของพระนิพพานว่า เป็นสุขอย่างยิ่ง เช่น พระนิพพานเป็นบรมสุข^{๒๐๘} สุขยิ่งกว่านิพพานไม่มี^{๒๐๙} อยากรู้ก็ตาม แม้ว่าผู้บรรลุพระนิพพานจะมีความสุข แต่

^{๒๐๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๑๖/๒๑๙.

^{๒๐๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๓/๑๙๗/๑๓๒., ขุ.อ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘-๑๖๐/๒๐๖-๒๐๘.

^{๒๐๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๔๒.

^{๒๐๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๖/๒๔๔.

^{๒๐๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๑๕/๑๙๐-๑๙๑.

^{๒๐๙} ขุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๔๗๘/๔๗๙ .

เป็นความสุขที่ไม่ยึดติดในสุข เป็นความสุขจากการเสวยเวทนาทางกายเท่านั้น ไม่ได้เสวยเวทนาทางจิตซึ่งจะก่อให้เกิดตัณหา อุปาทาน ตามมาภายหลัง^{๒๑๐}

๓) ภาวะของความประพฤติ หรือการดำเนินชีวิต ผู้บรรลุพระนิพพานแล้วจะมีความประพฤติที่ไม่เป็นกรรม คือ การกระทำทุกอย่างกระทำด้วยจิตที่เป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เรียกการกระทำอย่างนี้ว่า กิริยา^{๒๑๑} ซึ่งกิริยาของผู้บรรลุพระนิพพานแล้วจะดำเนินไปเพื่อการทำกิจกรรม หรือการงาน เนื่องด้วยชีวิตส่วนตัว และกิจกรรมการงานเพื่อส่วนรวม ทั้งนี้เพื่อความเป็นสุขสบายในปัจจุบัน ที่เรียกว่า ทิฏฐธรรมสุขวิหาร และเพื่ออนุเคราะห์พหุชนรุ่นหลังจะได้ปฏิบัติตาม ที่เรียกว่า ทิฏฐานุคติ^{๒๑๒}

บุคคลที่เข้าถึงการบรรลุธรรม เรียกว่า พระอริยบุคคล หมายถึง บุคคลผู้รู้แจ้งพระสัทธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ อันได้แก่ อริยสัจ ๔ ผลของการบรรลุธรรมทำให้เกิดปัญญาในมรรคจิต เป็นผู้มีความเห็นเป็นสัมมาทิฏฐิ มีปัญญาละอกุศลธรรมได้อย่างเด็ดขาด และหากอกุศลยังคงหลงเหลืออยู่ อกุศลธรรมเหล่านั้นจะนำไปเกิดในสุคติภูมิ ส่วนพระอรหันต์เป็นผู้ละอกุศลธรรมได้อย่างหมดจด เป็นผู้ไม่เกิดอีกในภพใหม่ และเป็นผู้เข้าถึงพระนิพพานได้อย่างถาวร ดังนั้น ความเป็นอยู่ของพระอริยบุคคล จึงตั้งอยู่บนความไม่ประมาท การบริโภคน้ำใช้สอยปัจจัย ๔ ของพระอริยบุคคล จึงเป็นไปเพื่ออนุเคราะห์การประพฤติพรหมจรรย์ และเพื่อประโยชน์สุขของพหุชนรุ่นหลัง

๓.๙ ลักษณะของผู้บรรลุธรรม

สำหรับลักษณะของผู้ที่บรรลุนิพพานว่าผู้ที่บรรลุนิพพาน ซึ่งในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะผู้บรรลุธรรมคือโสดาบันถึงพระอนาคามี แต่เจาะจงหมายถึงพระอรหันต์เท่านั้นว่าท่านเหล่านั้นเมื่อบรรลุนิพพานแล้วจะมีคุณลักษณะอย่างไร ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดจะพบว่าลักษณะของผู้ที่บรรลุนิพพานมีดังต่อไปนี้

๓.๙.๑ ลักษณะเฉพาะทางจิต สำหรับผู้ที่บรรลุนิพพานหรือเข้าสู่ภาวะนิพพานในแง่ของบุคคลก็คือผู้ที่สามารถละสังโยชน์ ๕ อย่างจาก ๑๐ อย่าง คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา เป็นผู้หมดจดจากกิเลสทั้งปวง^{๒๑๓} ซึ่งคำว่า “สังโยชน์” หมายถึง เครื่องร้อยรัดมัดสัตว์ไว้กับทุกข์^{๒๑๔} สังโยชน์ มี ๑๐ อย่าง ได้แก่ ๑) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่า เป็นตัวตน ๒) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ๓) สีลัพตปมาส ความยึดมั่นในการปฏิบัติที่ผิด ความยึดมั่นในศีลพรต ๔) กามฉันทะ

^{๒๑๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๘๒/๓๒๒.

^{๒๑๑} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๔/๕๒๗/๑๔๗-๑๔๘.

^{๒๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๕.

^{๒๑๓} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๗/๔๐๓., พุ.ป.อ. (ไทย) ๖๙/๕๓๕/๔๕๒.

^{๒๑๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๑/๑๐๒๐/๖๖๙.

ความพอใจในกาม ๕) พยาบาท ความคิดร้าย ๖) รูปปราคะ ความยินดีติดใจในรูปमान ๗) อรูปปราคะ ความยินดีติดใจในอรุปमान ๘) มานะ ความถือตัว ๙) อุทัจจะ ความฟุ้งซ่าน ๑๐) อวิชา ความไม่รู้แจ้งในพระสัทธรรม^{๒๑๕} ในสังโยชน์ ๑๐ นี้พระโสดาบัน ละได้ ๓ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวตน, วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย, และสีลัพพต-ปรามาส การปฏิบัติที่ผิด ความถ้อยมั่นในศีลพรต^{๒๑๖}พระสกทาคามี สามารถละสังโยชน์ที่เป็นอย่างหยาบ ๒ อย่าง คือ กามราคสังโยชน์ และปฏิฆสังโยชน์^{๒๑๗} พระอนาคามี สามารถละสังโยชน์ที่ละเอียด ๒ อย่าง คือ กามราคสังโยชน์ และปฏิฆสังโยชน์^{๒๑๘} ส่วนพระอรหันต์ละได้ ๕ อย่างซึ่งถือว่ามากที่สุด ในจำนวนพระอริยบุคคล ๔ จำพวก

๓.๙.๒ ลักษณะภายนอกและในสังคมสงฆ์ สำหรับคุณลักษณะประการแรกที่จะนำมาศึกษาก็คือลักษณะภายนอกและการมีชีวิตอยู่ในสังคมของผู้ที่บรรลุนิพพานว่าจะเป็นอย่างใด ซึ่งลักษณะเบื้องต้นของผู้ที่บรรลุนิพพานจะมีลักษณะดังนี้ (๑) กิริยาอาการเดินสงบเสงี่ยม (๒) ร่าเริงสดชื่น (๓) มีในเบิกบาน (๔) มีบุคลิกลักษณะที่ดีผิวพรรณผ่องใส (๕) มีความขวนขวายน้อย (ไม่ขวนขวาย) (๖) มีจิตใจอ่อนโยนเป็นอยู่โดยไม่วางประโยชน์จากใคร รักอิสระไปไหนมาไหนโดยเสรี^{๒๑๙} เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังมีกิริยาอาการอันสงบเมื่อเวลาที่อยู่ในหมู่สงฆ์ก็ไม่ก่อความเดือดร้อนจะทำกิจใดๆ ก็ทำไปโดยพร้อมเพรียงกันไม่มีกรขัดแย้ง หรือมีการเอาใจเอาเปรียบ แต่เมื่อมีกิจที่จะต้องทำแก่หมู่สงฆ์ภายใต้พระธรรมวินัย พระอรหันต์เมื่อได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ทำหน้าที่ฝ่ายปกครองก็จะปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มที่เป็นเมื่อถึงคราวข่มก็ข่ม เมื่อถึงคราวยกย่องก็ยกย่องโดยให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย อันนี้ถือว่าเป็นบุคลิกภาพเมื่อเวลาที่อยู่ในสังคม

๓.๙.๓ เป็นผู้ที่มีอิสระและมีความสุข สำหรับลักษณะของพระอรหันต์อีกประการหนึ่งก็คือ ความมีใจอิสระและมีความสุข หมายถึงพระอรหันต์โดยมากจะเป็นผู้ที่มีจิตใจปลอดโปร่งไม่ยึดติดเนื่องมาจากว่าท่านได้หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสแล้วนั่นเอง และที่สำคัญก็คือท่านเหล่านั้นจะเป็นคนตรงไปตรงมา คิดรับรู้อย่างไรก็พูดไปอย่างนั้นไม่ได้มีจิตใจที่ต้องการเอาชนะระรานใครแต่มุ่งที่จะพูดหรือทำเพื่อประโยชน์ตน (อัตตहितะ) และประโยชน์ของผู้อื่น (ปรหิตะ) เป็นหลัก ในแง่ของจิตใจเป็นผู้ที่มีความสงบไม่ไหวติงเพราะอำนาจกิเลส สภาวะอย่างหนึ่งก็คือความเป็นผู้ที่มีจิตมั่นคงนิ่งหนัก

^{๒๑๕} อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓/๒๑.

^{๒๑๖} พุ.ป.อ. (ไทย) ๖๙/๕๓๕/๔๕๒.

^{๒๑๗} พุ.ป.อ. (ไทย) (ไทย) ๖๙/๕๓๕/๔๕๒.

^{๒๑๘} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๗/๔๐๓., พุ.ป.อ. (ไทย) ๖๙/๕๓๕/๔๕๒.

^{๒๑๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๑๙๘/๘๕.

แน่น^{๒๒๐} ไม่ว่าจะถูกทดสอบอย่างไรท่านเหล่านั้นจะไม่แสดงอาการโกรธหรือมีเงื่อนไขทางอารมณ์ ออกมาภายนอก^{๒๒๑}

๓.๙.๔ ความเป็นเจ้าแห่งจิต เป็นนายของความคิด ลักษณะประการต่อมาของพระอรหันต์ก็คือการเป็นเจ้านายของความคิดที่ไม่อาจจะมิใครมาทำให้หวั่นไหวหรือเปลี่ยนแปลงความคิดของท่านได้ เนื่องจากสิ่งที่ท่านคิดหรือรับรู้ แสดงออก ท่านได้รับรู้และแสดงออกผ่านกระบวนการทางจิตที่ไม่ได้ตกอยู่ในอำนาจของกิเลส เมื่อเป็นเช่นนั้นความคิดดังกล่าวจึงเป็นความคิดที่ถูกต้องและเป็นธรรม ท่านประสงค์จะทำหรือไม่ทำอย่างไรท่านก็ทำตามความคิดและการตัดสินใจของท่าน^{๒๒๒}

๓.๙.๕ เป็นผู้ที่ไม่หวั่นต่อการพลัดพรากหรือยึดกับชีวิต เป็นธรรมดาของผู้ที่มีกิเลส โดยทั่วไปที่ยังไม่บรรลุนิพพานจะมีลักษณะประการหนึ่งร่วมกันคือมีความเยื่อใยในชีวิต หรือมีลักษณะของผู้ที่มีความรู้สึกรักสุขเกลียดทุกข์ อยากเกิดไม่อยากตาย^{๒๒๓} ปุถุชนเป็นเรื่องปกติ ส่วนพระอรหันต์ตั้งแต่พระโสดาบันเป็นต้นมาความรู้สึกเช่นนี้ก็มีอยู่แต่อาจลดน้อยลงไปบ้าง เช่น กรณีของพระอานนท์วิ่งไปขวางช้างนาฬาคีรีเพราะมีความรู้สึกจะปกป้องพระพุทธองค์ด้วยความรักในพระพุทธองค์ เป็นความรู้สึกเกี่ยวกับความเยื่อใยและความอยากหรือไม่อยาก (ภวตัณหา วิภวตัณหา)หรือกรณีของนางวิสาขาที่นั่งร้องไห้เมื่อหลานสาวเสียชีวิต ซึ่งสภาพแบบนี้จะไม่มีกับพระอรหันต์ พระอรหันต์โดยมากจะไม่เยื่อใยกับชีวิตเลย เมื่อประสบเหตุมีการพลัดพรากท่านก็จะนิ่งกับภาวะเช่นนั้น พุดง่าย ๆ ก็คือสภาวะความเผชิญกับความพลัดพรากย่อมไม่ก่อให้เกิดผลกระทบกับจิตใจของท่านเลย^{๒๒๔} หรือครั้งหนึ่ง พระอุปเสนเถระ นั่งพักอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่งในป่าสีตวัน ภูเขาสองตัววิ่งไล่กันบนเขาดานถ้ำ ตัวหนึ่งตกลงมาบนไหล่ของพระเถระและกัดท่าน พิษชานไปอย่างรวดเร็ว พระเถระรู้ว่าตัวท่านจะสิ้นชีวิต แต่ท่านมิได้มีอาการกิริยาผิดปกติอย่างใด ๆ เกิดขึ้นเลย และยังได้บอกให้ภิกษุทั้งหลายเอาร่างของท่านนอนลงบนเตียง นำไปวางให้ท่านปรินิพพานนอกถ้ำ^{๒๒๕}

๓.๙.๖ เป็นผู้มีเมตตาต่องานต่อทุกชีวิต สำหรับลักษณะอีกประการหนึ่งของพระอรหันต์ก็คือท่านจะเป็นผู้ที่มีกรุณาอยู่ในจิตใจ ดังนั้น ท่านจึงเป็นผู้ที่มีจิตใจเมตตาต่อสรรพสัตว์หรือต่อประชาชนได้อย่างไม่มีที่สุด ไม่มีการขำในจิตใจของท่านหรือแม้แต่การเบียดเบียนอย่างไรก็ไม่มีปรากฏในจิตใจของท่านเนื่องจากพระอรหันต์โดยมากได้ละเหตุแห่งการเบียดเบียน^{๒๒๖} คือกิเลสทั้งหลายหมด

^{๒๒๐} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๒๒/๕๑๙.

^{๒๒๑} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๗๔/๑๗๕.

^{๒๒๒} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๕/๔๖., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๖๒/๒๔๗ ๓๗๕/๔๐๑., อจ.อ. (บาลี) ๒/๓๒๘,๔๗๑.

^{๒๒๓} พุ.มहा. (ไทย) ๒๙/๒/๑๐.

^{๒๒๔} พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๐๘/๑๔๒.

^{๒๒๕} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๗๑/๔๖; ส.อ. (ไทย) ๓/๑๗.

^{๒๒๖} พุ.ซู. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๓., พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๐๘/๓๕๓., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๔๒/๓๕๑.

ไปแล้วนั่นเอง ดังนั้น ท่านจึงมุ่งหวังเพียงอย่างเดียวก็คือการแผ่เมตตาให้กับคนอื่นอย่างไม่มี
ประมาณ^{๒๒๗}

---

^{๒๒๗} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๑๐/๒๗๑., อัง.อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๑๓๑/๒๕๓, ๓๓/๒๖๑., อัง.นวก. (ไทย) ๒๓/
๒๒๒/๔๐๒.

บทที่ ๔

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรม

ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๑ บทนำ

สำหรับการบรรลุธรรมนั้นถือว่าเป็นเป้าหมายที่สำคัญในชีวิตมนุษย์ที่ทุกคนปรารถนา เนื่องจากเป็นสิ่งที่มนุษย์เราเชื่อว่าสามารถทำให้ชีวิตและจิตวิญญาณของตนเองเป็นอมตะ คือไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บและไม่ตายอีกต่อไป ดังนั้น ในแง่ของความเชื่อทางศาสนาจึงเห็นว่าการบรรลุธรรมนั้นถือว่าเป็น “ทางรอด” ของทุกชีวิตและเป็นเป้าหมายที่ศาสนิกทุกศาสนาจะต้องพัฒนาตนเองเพื่อให้ไปถึง หลังจากที่เรารู้จักเรื่องของการกรรมและการบรรลุธรรมมาแล้ว ประเด็นต่อไปจากนี้ผู้วิจัยจะได้นำเอาแนวคิดทั้งสองนั้นมาพิจารณาว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร และทำไมจะต้องมีความสัมพันธ์กัน และเมื่อมีความสัมพันธ์กันแล้วเราจะทำอย่างไรให้ความสัมพันธ์นั้นเป็นแนวทางในการที่จะก่อให้เกิดผลกับการดำเนินชีวิตหรือเป็นมรรคาแห่งการดำเนินไปสู่การสร้างบารมีเพื่อที่จะได้บรรลุธรรมในอนาคตต่อไปได้ โดยประเด็นเรื่องของการกรรมกับการบรรลุธรรมนั้นก็จะมีประเด็นที่เราจะต้องนำมาพิจารณาดังต่อไปนี้

๔.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนเรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมในปรัชญาอินเดีย

สำหรับประเด็นต่อไปที่เราจะต้องศึกษาก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในทัศนะของปรัชญาอินเดียว่าปรัชญาอินเดียในยุคก่อนและร่วมสมัยกับพระพุทธศาสนานั้นมองแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมอย่างไร โดยมีรายละเอียดที่เราจะต้องศึกษาดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ ลักษณะสำคัญของปรัชญาอินเดีย

สำหรับปรัชญาอินเดียนั้นถือว่ามีลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งก็คือมุ่งแสวงหาความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิตโดยอิงอาศัยแนวคิดทางศาสนา เพราะเมื่อแสวงหาความจริงจนพบแล้วก็พยายามที่จะปฏิบัติตนตามวิธีการที่กำหนดขึ้นเพื่อที่จะเข้าถึงความจริงอันนั้น ปรัชญาอินเดียทุกระบบจึงเป็นปรัชญาชีวิตเพราะแนวความคิดทางปรัชญาที่ค้นคิดขึ้นได้นั้นได้นำมาใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยลักษณะดังกล่าวมานี้ปรัชญาทุกศาสนาของอินเดียจึงมักไปด้วยกันเสมอ อย่างไรก็ตามจะพบว่าปรัชญาอินเดียนั้นเมื่อพิจารณาโดยภาพรวมก็จะพบว่ามีความสัมพันธ์ที่สำคัญๆดังต่อไปนี้

(๑) **เห็นว่าโลกเต็มไปด้วยความทุกข์** จากการศึกษาลักษณะของปรัชญาอินเดียมาทั้งหมดจะพบว่า ปรัชญาอินเดียทุกสำนักมองว่าโลกนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ สัตว์โลกทั้งหลายจึงพากันดิ้นรนเพื่อให้พ้นจากทุกข์ โดยทุกข์ที่ว่านั้นก็ไม่ใช่ทุกข์ที่อยู่ภายนอกแต่เป็นทุกข์ที่เกิดกับร่างกายและ

จิตใจของตัวเอง ปรัชญาอินเดียไม่ได้สอนให้มองโลกในแง่ร้าย แต่ให้มองในแง่ความเป็นจริง ถึงแม้จะสอนว่าชีวิตเป็นทุกข์แต่ก็ไม่ได้สอนให้ยอมสยบอยู่กับความทุกข์ ขึ้นต่อไปได้สอนถึงวิธีดับทุกข์ด้วย ตั้งแต่ดับความทุกข์ได้ชั่วคราวจนถึงดับได้ถาวร เพราะฉะนั้นปรัชญาอินเดียถ้าจะว่ามองโลกในแง่ร้ายก็ร้ายในเบื้องต้นเท่านั้นใช่ตลอดไปไม่ ศาสตราจารย์ชาวอเมริกันผู้หนึ่งกล่าวไว้ว่า “การมองโลกไปในแง่ดีนั้นย่อมจะไร้ศีลธรรมและเป็นทางนำความเสื่อมทางศีลธรรมมาให้เรามากกว่าการมองโลกไปในแง่ร้าย เพราะว่าการมองโลกในแง่ร้ายจะเตือนเราให้ระมัดระวังต่ออันตรายทุกเมื่อ ส่วนการมองโลกในแง่ดีย่อมจะลวงเราให้หลงและให้มีความประมาทต่อชีวิตซึ่งในที่สุดก็หาได้รอดพ้นจากความทุกข์ไม่มี แต่เพิ่มทุกข์ให้มากขึ้น”^๑ ซึ่งเมื่อพูดถึงเรื่องความทุกข์ ปรัชญาอินเดียเสนอว่ามีอยู่ ๓ ประการ คือ (๑) อารยามิกทุกข์ คือ ทุกข์เนื่องด้วยอิตตาหรืออามัน (๒) อาธิเภทิกทุกข์ คือ ทุกข์ความทุกข์ที่เกิดจากการถูกทำร้ายหรือกีดกันจากบุคคลอื่น หรือสิ่งอื่น ๆ (๓) อาทิไทวิกทุกข์ คือ ทุกข์ที่เกิดมาจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งปรัชญาอินเดียหลายสำนักเรียกอำนาจเหนือธรรมชาตินี้แตกต่างกัน คือ เรียกว่า เทวบันดาลบ้าง เรียกว่าภูแห่งกรรมบ้าง^๒ จึงเป็นเรื่องไม่แปลกหากเมื่อเราศึกษาพุทธปรัชญาก็จะพบว่าหลักคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกก็ล้วนเป็นเรื่องของความทุกข์และการพยายามแสวงหาความพ้นทุกข์ ซึ่งนั่นก็เป็นไปตามบริบทของแก่นปรัชญาอินเดียหรือมุมมองที่คนอินเดียมีต่อโลกและชีวิตซึ่งได้รับการสั่งสอนและสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน ดังนั้น ปรัชญาอินเดียไม่ว่าจะเป็นสำนักไหนก็จะพูดถึงเรื่องความทุกข์ว่าเป็นเนื้อหาของปรัชญาตัวเองเสมอเหตุเพราะคนอินเดียเห็นว่าคนเราเกิดมานั้นย่อมมีปัญหาหรือประสบปัญหา คือ ความทุกข์ซึ่งสภาวะของทุกข์นั้นก็ เป็นสิ่งที่ไม่มีใครต้องการแต่เป็นเรื่องที่ทุกคนเกิดมาจะต้องประสบ ดังนั้น ลักษณะสำคัญของปรัชญาอินเดียอย่างหนึ่งที่ชัดเจนมากก็คือเห็นว่าโลกเต็มไปด้วยความทุกข์

(๒) มีลักษณะเป็นปรัชญาชีวิต หากจะถามว่า ปรัชญาชีวิต คืออะไร คำตอบง่าย ๆ ก็คือ ปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตหรือปรัชญาที่มีปัญหาหรือการตั้งประเด็นปัญหาและการแสวงหาคำตอบที่เกี่ยวข้องกับชีวิตว่า ชีวิตเกิดมาอย่างไร ชีวิตจะเป็นอย่างไร อะไรคือเป้าหมายของชีวิต และชีวิตมีความเกี่ยวข้องกับโลกหน้าอย่างไร เป็นต้น ซึ่งประเด็นต่างๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นประเด็นปัญหาขั้นพื้นฐานของชาวอินเดีย ปรัชญาอินเดียโดยมากเป็นปรัชญาที่มีบ่อเกิดมาจากศาสนา ดังนั้น ปรัชญาอินเดียจึงเป็นปรัชญาศาสนาเสียโดยมากกล่าวคือมีการตั้งประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตว่าทำอย่างไรจะมีความสุขและหลีกเลี่ยงพ้นจากความทุกข์ที่เกิดกับชีวิตของตนเองได้ จะไม่มีการตั้งประเด็นปัญหาเดี่ยวๆ ที่เกี่ยวกับเฉพาะส่วนของพระเจ้าหรือโลกที่มาของโลกและจักรวาลเหมือนที่เป็น

^๑ Chandradhar Sharma, *A critical survey of Indian philosophy* (Varanasi: motilan, 1964) p.

4.

^๒ อติศักดิ์ ทองบุญ, *ปรัชญาอินเดีย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗

แนวทางการตั้งประเด็นปัญหาของนักปรัชญาตะวันตก เช่น ฮาเลส ตั้งประเด็นปัญหาว่าปฐมเหตุของโลกเกิดมาจากอะไร ? ซึ่งคำถามแนวนี้ไม่เกี่ยวกับเรื่องของชีวิตเลย^๓ ส่วนประเด็นปัญหาของปรัชญาอินเดียนั้นจะพูดถึงเรื่องของชีวิตที่เกี่ยวข้องกับโลก อตตะ และเป้าหมายที่อัตตะจะหลุดพ้นจากโลกได้อย่างไร หรือแนวทางที่จะดำเนินชีวิตไปอย่างไรถึงจะเหมาะสม และมีการเสนอแนวทางในการปฏิบัติเพื่อฝึกฝนปฏิบัติเพื่อพัฒนาชีวิตให้ไปสู่เป้าหมายของชีวิตได้ เช่น หลักคำสอนเรื่องศีล หรือพรต ในพระพุทธศาสนาและศาสนาเชน หรือหลักปฏิบัติของศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น ก็ล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตทั้งหมด ดังนั้น คำว่า ปรัชญาชีวิต (Philosophy of Life) จึงเป็นปรัชญาที่มีการตั้งประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ ปรัชญาอินเดียโดยมากจะมีลักษณะของการเป็นปรัชญาชีวิต

(๓) มีลักษณะที่เชื่อในกฎแห่งกรรมและสังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิด ในปรัชญาอินเดียทุกสำนักนั้นจะพบว่ามีหลักปรัชญาหรือหลักปรัชญาที่เป็นประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตทัศน์ หรือโลกทัศน์เกี่ยวกับกฎแห่งกรรมหรือกฎแห่งการกระทำของมนุษย์โดยที่ปรัชญาอินเดียมีความเห็นว่าการกระทำของมนุษย์นั้นย่อมมีผลต่อการเกิดในโลกนี้บ้างโลกหน้าบ้างโดยกรอบแนวคิดเรื่องกรรมนั้นปรัชญาอินเดียบางสำนักเห็นว่าการกระทำย่อมส่งผลในชาตินี้เท่านั้นบ้าง โดยกฎแห่งกรรมในปรัชญาอินเดียนั้นจะมีผลกับการเวียนว่ายตายเกิดกล่าวคือเมื่อมนุษย์เราทำกรรมอย่างใดแล้วดีหรือชั่วก็ตามผลแห่งการกระทำนั้นย่อมส่งผลให้เขาไปเกิดในโลกที่เหมาะสมกับกรรมที่ทำนั้น คือทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว โดยนักปรัชญาอินเดียบางท่านได้กล่าวในเรื่องนี้เอาไว้ว่า “กฎแห่งกรรมเป็นกฎที่ดำรงโลกไว้และรักษาผลของกรรมต่างๆที่บุคคลทำไว้ไม่ให้สูญหายไปไหนดุจเดียวกับการดำรงอยู่ของพลังงานในด้านวัตถุณนั้น ทั้งยังคอยตามสนองบุคคลผู้กระทำกรรมนั้นด้วย^๔ เช่น ปรัชญาจรวาก หรือปรัชญากลุ่มทิวฐฐธรรมนิพพานทิวฐฐ ที่เห็นว่าการกระทำที่ก่อให้เกิดความสุขหรือทุกข์นั้นย่อมให้ผลในชาตินี้เท่านั้น^๕ โดยปรัชญาอินเดียเห็นว่าการมีอยู่ ๒ ประเภท คือ (๑) กรรมที่ให้ผลแล้ว เรียกว่าอารัทธกรรม หรือปารัทธกรรม เช่นเกิดมามีรูปร่างดีหรือไม่ดี เป็นต้น และ(๒) กรรมที่ยังไม่ให้ผล หรือเรียกว่า อนารัทธกรรม ซึ่งกรรมประเภทนี้ยังสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ (๒.๑) กรรมที่สั่งสมมาในอดีต เรียกว่า ปรากตกรรม หรือสัจจิตกรรม และ (๒.๒) กรรมที่สะสมขึ้นมาใหม่ในชาติปัจจุบัน เรียกว่า กริยามนกรรม หรือสัจจิตยมานกรรม^๖ แนวคิดเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด

^๓ พระราชวรมณี (ประยูร ธรรมจิตโต) ปรัชญากรีก : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม ๒๕๕๔) หน้า ๑๑.

^๔ Sathischandra Chatterjee *An Introduction to Indian Philosophy* (Calcutta : University of Calcutta 1968) p.16.

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๗/๓๙-๔๐.

^๖ Sathischandra Chatterjee *An Introduction to Indian Philosophy*, p 16.

นอกจากจะปรากฏในปรัชญาพระเวทหรือปรัชญาฮินดูสายอาสติกะแล้วในปรัชญาอินเดียสาขาอื่น เช่น ปรัชญาพุทธก็มีแนวคิดเรื่องกรรม กล่าวคือพุทธปรัชญาเห็นว่ากรรม หมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา^๗ นอกจากนั้นพุทธปรัชญายังเห็นว่ากรรมมีสถานะเป็นกฎธรรมชาติ หรือที่เรียกว่า นิยาม แปลว่ากำหนดอันแน่นอน ทำนองหรือแนวทางอันแน่นอน หรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน เพราะปรากฏให้เห็นว่า เมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้น ๆ แล้ว ก็จะมีความเป็นไปอย่างนั้น ๆ แน่นนอน”^๘ ซึ่งกฎแห่งกรรมตามทรรศนะของพุทธปรัชญา คือ กฎแห่งเหตุและผล เป็นกฎธรรมชาติ เป็นเรื่องของธรรมชาติล้วน ๆ ไม่มีพระเป็นเจ้าสูงสุดองค์ใดเข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะผู้สร้าง ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นมีเหตุปัจจัยทำให้เกิดขึ้น เมื่อตั้งอยู่ก็มีเหตุปัจจัยทำให้ตั้งอยู่ เมื่อเปลี่ยนแปลงก็มีเหตุปัจจัยทำให้เปลี่ยนแปลง เมื่อแตกดับก็มีเหตุปัจจัยทำให้แตกดับ ไม่มีสิ่งใดที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ เปลี่ยนแปรและแตกดับโดยปราศจากเหตุปัจจัย ทฤษฎีนี้รู้จักกันทั่วไปว่า ปฏิจจสมุปบาท โดยกฎของกรรมในพุทธปรัชญานั้นมีหลักการอยู่ว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ผู้ทำกรรมเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น^๙ ซึ่งกฎดังกล่าวนี้เองที่เป็นหลักการที่จะนำไปสู่การเกิดใหม่ในอนาคตหรือการเกิดมาในชาติต่อไปแล้วต้องได้รับผลของกรรมที่ได้ทำไว้แล้วในชาติที่ผ่านมา^{๑๐}

นอกจากพุทธปรัชญาแล้ว ปรัชญาเซนก็ถือว่าเป็นอีกสำนักหนึ่งที่มีความเชื่อเรื่องกรรม หรือสอนเรื่องกรรมโดยปรัชญาเซนเห็นว่าสาเหตุของการติดข้องอยู่ในสังสารวัฏของชีวิต และทำให้ชีวิตเสียภาวะบริสุทธิ์ของตนเองนั้นมีมูลเหตุมาจากการที่ชีวิตโดยสภาพดั้งเดิมเป็นสิ่งสุทธ มีความรู้ ศรัทธา อำนาจและความสุขเป็นอนันต์^{๑๑} ภาวะเหล่านี้ คือ ภาวะเดิมของชีวิต ต่อมาภายหลังภาวะเหล่านี้กลับอับเฉามัวหมอง ไม่สามารถจะรักษาสภาพเดิมของตนเองได้ เซนกล่าวว่า ชีวิตที่มีสภาพเปลี่ยนแปลงไปอย่างนี้ เพราะมีอนุภาคหรืออนุแห่งกรรมหลังไหลเข้าไปห่อหุ้มชีวิต ทำให้ชีวิตที่บริสุทธิ์ ศรัทธา อำนาจและความสุขเป็นอนันต์ หลงลืมภาวะดั้งเดิมของตนเอง เป็นเหตุให้เกิดกิเลสตัณหา กิเลสตัณหาเป็นตัวการสำคัญที่ดึงดูดเอาอนุภาคหรืออนุของกรรมเข้าไปเกาะติดอยู่กับชีวิต และตัณหาอีกนั้นแหละ คือแรงกระตุ้นให้คนทำกรรมดีบ้าง ชั่วบ้าง ด้วยกาย วาจา และใจ กิเลสที่สำคัญที่สุดมี ๔ ประการ คือ ๑. โกรธ ความโกรธ ๒. โลภะ ความอยากได้ ๓. มานะ ความถือตัว ๔. มายา

^๗ อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗. ส.ส. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๗๙, ส.ส.อ. (ไทย) ๒๘/๒๒๗/๒๗๕. ดูคำอธิบายเรื่องนี้ใน วัชระ งามจิตรเจริญ, **พุทธศาสนาเถรวาท**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖๗ – ๒๖๘.

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๒.

^๙ ชุ.ชา.ทุก. (ไทย) ๒๗/๑๔๓ – ๑๔๔/๑๐๓.

^{๑๐} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๔/๒๖๐. ชุ.ชา.วิสตี. (ไทย) ๒๗/๓๘/๔๗๖. วศิน อินทสระ, **หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด**, (กรุงเทพมหานคร : เรือนธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๕๒.

^{๑๑} สุนทร ฌ รัชชี, รศ., ดร., **ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๙๕.

ความหลง ทั้ง ๔ ประการนี้ เช่นเรียกว่า กษายะ (Sticky Substance) แปลว่า สารซึ่งเป็นยางเหนียวธรรมดาแต่ละอย่างที่บุคคลทำไปจะเป็นอนุหรืออนุภาคเล็กๆ กิเลสของชีวิตซึ่งมีสภาพเป็นยางเหนียว จะติดตั้งเอาอนุภาคหรืออนุของกรรมให้แทรกเข้าไปติดอยู่กับชีวิต บุคคลยิ่งเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏนานเท่าใด ก็จะมีอนุภาคหรืออนุแห่งกรรมเข้าไปเกาะติดอยู่กับชีวิตมากขึ้นเท่านั้น ซึ่งเรียกอนุภาคหรืออนุแห่งกรรมซึ่งหลังไหลเข้าไปเกาะติดอยู่กับชีวิตด้วยการดึงดูดของกิเลสว่า “อสาธวะ” และเรียกว่าที่อนุภาคแห่งกรรมไหลแทรกซึมไปเกาะติดอยู่กับชีวิตว่า “พันธะ” (Bondage) เช่นกล่าวว่าการติดข้องเริ่มต้นที่ความคิด ดังนั้นเขาจึงแบ่งความติดข้องออกเป็น ๒ ชนิด คือ ๑. ภาวพันธะ หมายถึง การติดข้องภายใน การติดข้องชนิดนี้จะมีขึ้นได้เมื่อชีวิตเกิดมีกิเลสต้นเหตุ ๒. ทรัพย์พันธะ หมายถึง การติดข้องภายนอก เกิดขึ้นเมื่ออนุภาคหรืออนุของกรรมแทรกซึมเข้าไปเกาะติดอยู่กับชีวิต อนุภาคหรืออนุของกรรมที่แทรกซึมเข้าไปในชีวนั้น จะผสมกลมกลืนกับชีวิตอย่างแยกตัวไม่ออกเหมือนสับสนกับน้ำ ยากที่จะแยกออกกันว่า นี่สี นี่น้ำ ทั้งสองจะกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว ในตัวชีวนั้นจะมีต้นเหตุซ่อนเร้นอยู่ภายใน และมีบทบาทสำคัญที่จะผลักดันให้ชีวิตทำกรรมใหม่ เมื่อชีวิตทำกรรมใหม่ ตัวต้นเหตุก็จะดึงดูดอนุภาคหรืออนุของกรรมใหม่เข้าไปในตัวชีวิตเพิ่มอีก ทุกครั้งที่ชีวิตทำกรรมใหม่ ต้นเหตุก็จะดึงดูดเหมือนเดิม ด้วยเหตุนี้ชีวิตก็จะต้องติดข้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏเรื่อยไป^{๑๒} นอกจากนั้น แนวคิดเรื่องกรรมนี้ยังปรากฏในปรัชญาของลัทธิ ครูทั้ง ๖^{๑๓} หรือปรากฏในปรัชญาสำนักอื่นๆ เช่น ในปรัชญาลัทธิ ๖๒^{๑๔} อีกด้วย ดังนั้น จึงจะพบว่า แนวคิดเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดนั้นจึงถือว่าเป็นลักษณะร่วมของปรัชญาอินเดียอีกประการหนึ่ง

(๔) มีลักษณะที่เห็นว่า อวิชชาหรืออวิद्या เป็นมูลเหตุของการเวียนว่ายตายเกิดสำหรับประเด็นเรื่องของลักษณะปรัชญาอินเดียอีกประการหนึ่งที่ชัดเจนมากที่สุดก็คือ ปรัชญาอินเดียนั้นเชื่อว่ามนุษย์เรานั้นเกิดมาแล้วประสบทุกข์ที่แตกต่างกันมากมายนั้นก็เพราะจิตของมนุษย์นั้นมีอวิชชา หรืออวิद्या หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มายา” หมายถึง ความเข้าใจผิดในจักรวาล หรือความเข้าใจผิดในพรหมมันหรืออาตมัน หรือมายาภาพลวงตาที่ทำให้เห็นผิดไปจากความเป็นจริง^{๑๕} โดยที่ทอวิद्याหรือมายานี้จะครอบงำจิตทำให้เกิดความมืดบอดไม่เห็นความจริงตามที่มันเป็นจริง

^{๑๒} พระครูปลัดสุวัฒนพุทธคุณ จันทาโก ศึกษาวีเคราะหฺปรัชญาจากรวาก วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา ๒๕๕๖, หน้า ๑๒.

^{๑๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๒.พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔๗-๕๐.

^{๑๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๖๕-๑๖๖/๕๓-๕๔.สนั่น ไชยานุกูล, ปรัชญาอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๔), หน้า ๖.

^{๑๕} ไพบูลย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง ความคิดสำคัญในปรัชญาอินเดีย (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์ ๒๕๓๐) หน้า ๔๐-๔๑.

ดังนั้น มนุษย์เราจึงเกิดความทุกข์นานับประการ เช่น ความคิดเรื่องการเข้าถึงอาตมมันหรือปรมาตมมัน นั้นศาสนาพราหมณ์ฮินดูเชื่อว่ามนุษย์เรามีอาตมมัน และอาตมมันของเราก็เป็นสิ่งที่หลุดออกมาจากแรงเหวี่ยงของพรหมันหรือปรมาตมมัน ซึ่งอาตมมันเดิมที่บริสุทธิ์ใสสะอาด แต่เมื่อหลุดออกมาจากปรมาตมมันแล้วก็จะถูกอภิวทยาหรืออภิวชาที่อยู่นอกปรมาตมมันครอบงำอาตมมันทำให้อาตมมันมีความเห็นผิดไปจากเดิม ดังนั้น พราหมณ์ฮินดูจึงสอนให้มนุษย์หรือศาสนิกของตนปฏิบัติธรรมด้วยการบำเพ็ญพรตต่าง ๆ มีการทรมานกายบ้าง สมาธิบ้าง เพื่อที่จะเข้าสู่โมกษะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพรหมในที่สุด^{๑๖} ซึ่งก็คือการกำจัดอภิวทยาที่ครอบงำจิตใจให้ได้เผยตัวคือบริสุทธิ์และรู้ว่าที่แท้ตัวเอวอนั้นแหละคือพรหมันหรือเป็นส่วนหนึ่งของพรหมมัน^{๑๗} นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องอภิวชานี้ยังปรากฏในศาสนาเซนในเรื่องของกรรมที่มนุษย์ทำไปนั้นเพราะอภิวชาเป็นสาเหตุให้เกิดกิเลสตัณหา กิเลสตัณหาเป็นเหตุให้ทำกรรม และกิเลสตัณหานี้แหละเป็นผู้ดึงดูดอนุภาคหรืออนุของกรรมให้ไปเกาะติดกับชีวะ เช่นกล่าวว่า ผู้จะทำลายอภิวชาพร้อมกิเลสตัณหาได้^{๑๘} หรือในพุทธปรัชญาเถรวาทเองก็มีคำสอนเรื่องอภิวชาดังที่ปรากฏในหลักคำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทว่าสาเหตุของความทุกข์นานับประการของมนุษย์นั้นเกิดมาจากอภิวชา ได้แก่ ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความไม่รู้ในทุกข์นิโรธ (ความดับแห่งทุกข์) ความไม่รู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์)^{๑๙} ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า เพราะอภิวชาเป็นปัจจัย สังขารทั้งหลายจึงมี^{๒๐} หมายความว่าพุทธปรัชญาเถรวาทเองก็เห็นว่าอภิวชาเป็นสาเหตุของความทุกข์เหมือนกัน นั้นแสดงให้เห็นว่าปรัชญาฮินดูนั้นมีลักษณะร่วมกันประการหนึ่งก็คือเห็นว่าโลกนี้ถูกอภิวชาครอบงำและอภิวชานั้นเองคือมูลเหตุของความทุกข์ทั้งปวง หรือเป็นเหตุของการเวียนว่ายตายเกิด

(๕) มีลักษณะเห็นว่าสมณะและวิปัสสนาเป็นทางนำไปสู่ความหลุดพ้น สำหรับลักษณะของร่วมกันของปรัชญาฮินดู(ยกเว้นจารวาก)อีกประการหนึ่งก็คือยอมรับว่า ลำพังการคิดวิเคราะห์หรือการหาเหตุผลอย่างเดียวนั้นไม่อาจจะเข้าถึงจุดหมายปลายทางของชีวิตคือการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าปรัชญาฮินดูยอมรับ “นักปรัชญาหรือวิชาปรัชญาเพียงแค่นี้เป็นบาทฐานหรือพื้นฐานของการสร้างความรู้เท่านั้น” วิชาปรัชญาไม่ได้เป็นสาเหตุของการหลุดพ้นได้

^{๑๖} สุนทร ธีรชัย, รศ.,ดร., **ปรัชญาฮินดูประวัติและลัทธิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔.

^{๑๗} ไพบูลย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง **ความคิดสำคัญในปรัชญาฮินดู**, หน้า ๔๖-๔๗.

^{๑๘} เสฐียร พันธรักษ์, ศาสตราจารย์พิเศษ, ราชบัณฑิต, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, พิมพ์ครั้งที่ ๗,(กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑๖.

^{๑๙} อภิวชา อีกอย่างหนึ่ง ความไม่รู้หนหน้า ความไม่รู้หนหลัง ความไม่รู้หนหน้าหนหลัง ความไม่รู้ปฏิจจสมุปบาท อภิ.ส (ไทย) ๓๔/๑๑๖/๒๕๕.

^{๒๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๐/๑๕.

เลย แต่สิ่งที่จะนำพาชีวิตของมนุษย์ไปสู่ความหลุดพ้นได้ก็คือการลงมือทำหรือการปฏิบัติหรือการภาวนาทางจิตโดยการบำเพ็ญพรตที่เรียกว่า “สมณะและวิปัสสนา” ซึ่งในอินเดียสมัยโบราณเรียกวิธีการปฏิบัติธรรมนี้ว่า ตบะ โดยคำว่า ตบะ หมายถึง (๑) ความเพียรเครื่องเผาผลาญกิเลส, การบำเพ็ญเพียรเพื่อกำจัดกิเลส (๒) พิธีชกมกิเลสโดยการทรมานตัวของนักบวชบางพวกในสมัยพุทธกาล^{๒๑} กล่าวโดยสรุปคำว่า “ตบะ” หมายถึง (๑) การย่างกิเลสด้วยการทรมานร่างกายให้ได้รับความลำบาก เช่น ถี้อการยืน การเดินเป็นวัตร ไม่นั่ง ไม่นอน และการถือกินผลไม้แห้งชีวิต ไมกินข้าวและอื่น ๆ อีก โดยเชื่อว่า ถ้าสิ้นชีวิตด้วยการบำเพ็ญตบะนั้นก็จะได้ไปสวรรค์ เมื่อปรารถนาอย่างใดอย่างหนึ่ง และการบำเพ็ญตบะนั้น เดชแห่งตบะอาจบันดาลให้ร้อนถึงเทพเจ้า ๆ ได้เห็นกำลังความเพียรไม่ทอดถอยอย่างนั้นแล้ว ย่อมประสิทธิพรให้สมปรารถนา (๒) ตบะ (ธรรมเครื่องเผาบาป, ความเพียร) กุศลสมาทานอันเผาผลาญกำจัดอกุศลวิทกบาปธรรม แม้โดยอย่างต่ำเพียงอุโบสถกรรม คือ การสมาทานวัตร^{๒๒} จะพบว่า คำว่า ตบะ ว่าโดยความหมายก็มีอยู่ ๒ ประการหลัก คือ (๑) ความหมายในแง่ของรากศัพท์ หมายถึง ความร้อนที่เผาผลาญกิเลส หรือความเพียรที่ใช้เผาผลาญกิเลส (๒) ความหมายในแง่ของเนื้อความ หมายถึง วิธีการหรือรูปแบบที่นำมาใช้ในการชกมกิเลสหรือเผาผลาญกิเลสในด้านรูปแบบนี้ก็คือการปฏิบัติธรรมด้วยการนั่งสมาธิ หรือบำเพ็ญเพียรอย่างอื่นแล้วแต่รูปแบบของแต่ละสำนัก และผู้ที่ปฏิบัติธรรมหรือผู้บำเพ็ญตบะนั้นเรียกว่า ตาปโส หรือตาปสในภาษาไทย

โดยลัทธิหรือแนวความเชื่อในการบำเพ็ญตบะหรือสมาธิภาวนาเพื่อการหลุดพ้นในปรัชญาอินเดียนี้เมื่อพิจารณาถึงที่มาก็จะพบว่ามีการตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาลจนมาถึงสมัยพุทธกาล กล่าวคือหากพิจารณาแง่ของโบราณคดีจะพบว่าหลักฐานมาตั้งแต่สมัยอารยธรรมแม่น้ำสินธุ คือมีการพบรูปปั้นชายเปลือยกายแสดงให้เห็นว่าในยุคนี้มีความเชื่อของกลุ่มคนที่นับถือนักบวชเปลือยหรือผู้ที่บำเพ็ญตบะเรียบร้อยแล้ว^{๒๓} ต่อมา เมื่อพวกอารยันอพยพเข้ามาสู่ดินแดนอินเดีย ชนชาวพื้นเมืองเดิมก็อพยพถอยหนีไปตั้งหลักแหล่งที่เกาะศรีลังกาบ้าง บางพวกก็อยู่ผสมผสานผสมเผ่าพันธุ์กับพวกอารยัน

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, ครั้งที่ ๑๑/๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๙๙.

^{๒๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๓.

^{๒๓} <https://nu๒๒๒๒.wordpress.com/> อารยธรรมอินเดียสมัยก่อนประวัติศาสตร์ , Gupta, S. P., **The Indus-Saraswati Civilization : Origins, Problems and Issues.** (Delhi : Pratibha Prakashan, 1996), p. 160; Lal, B. B., **India 1947–1997 : New Light on the Indus Civilization**, (New Delhi : Aryan Books International, 1998), pp. 102-106; Chakrabarti, D. K., **Indus Civilization Sites in India : New Discoveries**, (Mumbai : Marg Publications, 2004), p. 63; Kenoyer, Jonathan Mark; Heuston, Kimberly, **The Ancient South Asian World**, (Oxford/New York : Oxford University Press, 2005), p. 42.

ผู้อพยพเข้ามาใหม่ จนกลายเป็นชนชาวอินเดียในปัจจุบัน แต่ชนชาวพื้นเมืองดั้งเดิมเหล่านี้ เป็นกลุ่มชนที่มีอารยธรรมที่เจริญอยู่แล้ว และมีอารยธรรมที่เป็นของตนเองซึ่งสืบต่อถ่ายทอดกันมาเป็นระยะ ๆ ตามหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดค้นพบอยู่ตามบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุ จึงได้ชื่อว่า ฮินดู (Hindu) ตามสำเนียงอิหร่าน พวกอารยันเป็นกลุ่มชนที่มีความสามารถทางการรบสูงมาก เมื่อเข้ามา ก็ได้ทำสงครามรบพุ่ง ขับไล่พวกมีลักษณะแย้งชิงเอาดินแดนของชนชาวพื้นเมืองดั้งเดิม และได้ตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานบ้านเมือง และนำเอาอารยธรรมความเจริญใหม่ ๆ มาสู่ดินแดนนั้น และได้ผสมกับชนพื้นเมืองจากนั้นได้นำเอาความเชื่อทางศาสนาของตนคือศาสนาของเทพเจ้าเข้ามาปรับเพื่อให้เข้ากับความเชื่อของคนพื้นเมืองเดิม โดยชนชาวอารยันคงจะรับความเชื่อเรื่องตบะของชาวพื้นเมืองเอาไว้ด้วย ดังจะเห็นได้จากคัมภีร์ฤคเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์เก่าแก่ของชนชาวอารยันก็ได้กล่าวถึงเรื่องตบะ ทั้งยังได้ให้ความหมายของตบะเอาไว้ด้วย และความเชื่อเรื่องตบะยังได้เป็นที่ยอมรับของชนชาวอินเดียในสมัยต่อมาอีกด้วย เพราะเรื่องของตบะยังมีข้อความที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ พราหมณะ คัมภีร์อุปนิษัท และคัมภีร์ปุราณะอื่น ๆ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องตบะเป็นที่ยอมรับของชนชาวอินเดียมาตั้งแต่เริ่มแรก

นอกจากศาสนาพระเวทแล้วศาสนาหรือปรัชญาสำนักอื่นๆในอินเดียก็ยอมรับเรื่องการประพฤติตบะและเห็นว่าตบะสามารถที่จะนำไปสู่โมกษะได้ เช่น ในศาสนาเซน การทรมานร่างกายของศาสนาเซนมีลักษณะของการมุ่งไปที่การทรมานร่างกายตัวเองเพื่อทรมานกิเลสหรือเพื่อกำจัดกิเลส เพราะศาสนาเซนเชื่อว่าร่างกายเป็นที่อยู่ของกิเลสไม่มีร่างกาย หรือทรมานร่างกายแล้วกิเลสก็จะลดลงตามไปด้วย ดังนั้น การทรมานร่างกายจึงมุ่งถึงหรือสื่อถึงการทรมานกิเลสหรือการกำจัดกิเลสที่ขังตัวอยู่ในร่างกายนั้นด้วยประพฤติตัวเป็นคนเปลือย เพื่อที่จะสู้กับความไม่อาย หากไม่กล้าแก้ผ้ายังถือว่ายังมีกิเลส การที่แก้ผ้าเดินโทง ๆ ได้นั้นถือว่าเป็นผู้ที่หมดกิเลสอย่างแท้จริง ดังนั้น อาการเปลือยกายจึงไม่ใช่สิ่งที่คนปัจจุบันเรียกว่าเป็นการกระทำที่ลามก แต่มันคือความกล้าหาญอย่างหนึ่งโดยรูปแบบของการบำเพ็ญตบะของนักบวชเซนนั้นก็ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายพระสูตรมีอุทุมพริกสูตร เป็นต้น^{๒๔}

นอกจากศาสนาพราหมณ์ฮินดูและศาสนาเซนแล้วยังมีศาสนากลุ่มอื่น ๆ ที่เป็นศาสนาในกลุ่มทิวฎี ๖๒ ที่เป็นพวกบำเพ็ญตบะ ซึ่งมีปรากฏในชาดกของพระพุทธศาสนาซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มที่มีการบำเพ็ญตบะในรูปที่แปลกออกไปจากการบำเพ็ญตบะแบบศาสนาหลักของอินเดีย โดยกลุ่มนี้มีชื่อเรียกว่า อาชีวกบ้าง ปรีพาชกบ้าง ดาบสหรือฤๅษีบ้าง โดยกลุ่มนักการศาสนาเหล่านี้จะมีรูปแบบของการบำเพ็ญตบะดังต่อไปนี้ (๑) กลุ่มที่นั่งสมาธิ กลุ่มนี้เป็นพวกดาบสหรือฤๅษีที่อยู่ตามป่าตามเขา พวกนี้ไม่ยุ่งเกี่ยวกับชาวบ้านหรือบ้านเมือง มีหน้าที่บำเพ็ญตบะด้วยการนั่งสมาธิเพียงอย่างเดียว อาหารการกินก็หาเองตามธรรมชาติ กลุ่มนี้เน้นเรื่องการนั่งสมาธิภาวนามากกว่าการทรมานร่างกาย

^{๒๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๗/๓๙-๔๐.

เช่น ดาบสในนาฬิกชาดกที่นั่งสมาธิจนฟ้าฝนแล้งไป ๗ ปี ๗ เดือน และ ๗ วัน เลยทีเดียว (๒) กลุ่มประพตวิวัตกร ได้แก่ กลุ่มที่บวชเป็นอาชีวก ไม่นุ่งผ้า คลุกเคล้าด้วยธูลี เจียบฉื่ออยู่คนเดียว เห็นพวกมนุษย์แล้วต้องวิ่งหนี เหมือนมฤคมีมหาวิกิตีเป็นโภชนะ บริโภคโคมัยแห่งลูกโคเป็นต้นเพื่อจะอยู่ด้วยความไม่ประมาท เป็นต้น^{๒๕}(๓) กลุ่มทรมาณร่างกายตัวเอง ก็คือกลุ่มที่ทำการทรมาณร่างกายของตนเองต่าง ๆ นานา ด้วยการนอนบนหนามแหลม ไม่รับประทานอาหารแต่รับประทานลมเป็นอาหาร กระโหยงเท้าอ้าปากรับลม เป็นต้น ซึ่งกลุ่มนักบวชเหล่านี้เป็นกลุ่มที่มีปรากฏอยู่มาก่อนสมัยพุทธกาลแล้ว

แต่เมื่อพุทธปรัชญาอุบัติขึ้นแล้วก็จะพบว่าพระพุทธองค์ก็ได้นำเอาคำว่า ตบะบ้าง ธรรมฐานบ้าง สมณะและวิปัสสนาบ้างมาเป็นศัพท์ที่ใช้เพื่อมุ่งถึงรูปแบบของการปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุถึงการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด โดยธรรมฐานในพุทธปรัชญาที่มุ่งถึงการปฏิบัติเพื่อให้หลุดพ้นจากกิเลสหรือการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด จะเห็นได้ว่าปรัชญาอินเดียชิ้นนั้นไม่ว่าจะเป็นสำนักใดก็ตามจะมีลักษณะประการหนึ่งร่วมกันก็คือเห็นว่า การที่จะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้นั้น ไม่อาจจะเป็นไปได้เพียงแต่การคิดอย่างเดียวเท่านั้นแต่จะต้องเป็นไปได้ด้วยการปฏิบัติธรรมที่เรียกว่าตบะบ้าง สมณะหรือวิปัสสนาบ้าง

(๖) เห็นว่าการควบคุมตนเองหรือจิตใจตนเป็นทางกำจัดกิเลส สำหรับลักษณะร่วมกันอีกประการหนึ่งของปรัชญาอินเดียเกือบทุกสำนัก(ยกเว้นจารวาก) ก็คือ การเห็นว่าการควบคุมตนเองหรือจิตใจตนเป็นทางกำจัดกิเลส สำหรับคำว่าควบคุมจิตใจตนเอง หมายถึง การควบคุมจิตใจด้วยการปฏิบัติสมาธิภาวนานั้นถือว่าเป็นสิ่งที่จะสามารถนำพาให้ผู้ปฏิบัติสามารถกำจัดกิเลสได้ โดยปรัชญาอินเดียทุกสำนักเห็นว่าการกิเลสหรือมลทินนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้จิตใจเศร้าหมองไม่ว่าจะเป็นพราหมณ์ฮินดู ปรัชญา เซน หรือพุทธปรัชญาเถรวาทต่างเห็นร่วมกันว่า กิเลส คืออุปสรรคที่เกิดขึ้นและครอบงำจิต การจะกำจัดกิเลสได้ก็จะต้องรู้จักหลักการควบคุมตนเองหรือควบคุมจิตใจตนเองเท่านั้นที่จะสามารถทำได้

(๗) เห็นว่าความหลุดพ้นเป็นทางที่เป็นไปได้ด้วยการปฏิบัติอย่างจริงจัง^{๒๖} ประการต่อมาที่ถือว่าเป็นลักษณะร่วมกันของปรัชญาอินเดียก็คือ การที่ปรัชญาอินเดียเห็นว่า ความหลุดพ้นจากความทุกข์หรือการเวียนว่ายตายเกิดนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ โดยผ่านการปฏิบัติ ไม่ใช่เพียงแค่จินตนาการหรือความคิดเพ้อฝัน หรือเป็นเพียงการคาดเดาเท่านั้น แต่การหลุดพ้นนั้นไม่ว่าจะเป็นโมกษะ นิรวาณะ หรือนิพพานนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้จริงและเป็นไปได้ในโลกนี้ด้วยการปฏิบัติอย่างจริงจัง เช่น การทรมาณร่างกาย การบำเพ็ญเพียรด้วยการนั่งสมาธิภาวนา การฝึกโยคะ^{๒๗}หรือ

^{๒๕} ชู.ชา.อ. (ไทย) ๕๖/๓/๒/๓๔๕-๓๔๖.

^{๒๖} ฟื้น ดอกบัว ปวงปรัชญาอินเดีย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม ๒๕๕๕) หน้า ๑๑.

^{๒๗} อติศักดิ์ ทองบุญ, วิเคราะห์อภิปรัชญาในพระพุทธศาสนา, หน้า ๘๓.

การปฏิบัติในพรตของศาสนาเชน^{๒๘} หรือ การปฏิบัติธรรมคือสมณะและวิปัสสนากรรมฐานของ พระพุทธศาสนา^{๒๙} เป็นต้นเนื่องจากว่าคนอินเดียถือว่าปรัชญาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เมื่อลัทธิได้มี ปรัชญาอะไรขึ้นมา พวกสาวกของลัทธินั้นก็จะนำมาเป็นปรัชญาชีวิตเพื่อเป็นเครื่องนำทางชีวิตของตน พวกเขาได้ช่วยกันรักษาปรัชญานั้นให้มีชีวิตอยู่ และส่งให้อนุชนรับสืบทอดต่อไป เมื่อรู้แล้วก็ต้อง ปฏิบัติตามด้วย “เพียงแต่ความรู้ในทางทฤษฎีอย่างเดียวนั้นหาเป็นการเพียงพอที่จะทำตนให้หลุดพ้น ได้ไม่ การปฏิบัติจึงถือว่ามีความจำเป็นควบคู่กันไปกับทฤษฎี” วิธีปฏิบัติที่สำคัญก็คือ การควบคุม อายตนะภายในไม่ให้ติดต่อกับอายตนะภายนอก ถ้าติดต่อก็ก็น่าเสียดายที่หาหนทางไม่ให้มีอิทธิพลมาครอบงำ จิตใจได้

(๘) **ถือว่าอามันเป็นวิญญานอมตะ** จากการศึกษามาทั้งหมดจะพบว่าปรัชญาอินเดีย นั้นจะมีความเชื่อหรือปรัชญาร่วมกันอยู่อย่างหนึ่ง คือเห็นว่าวิญญานเป็นอมตะ ไม่ตายไปตามร่างกาย เมื่อร่างกายเก่าคร่ำคร่าใช้ไม่ได้ วิญญานก็จะออกจากร่างไปถือเอาร่างใหม่ในภพภูมิต่อไปตามกรรมที่ ได้ทำไว้ ร่างกายเปรียบเสมือนเสื้อผ้า วิญญานเหมือนคนสวมเสื้อผ้า คนสวมคนเดียวแต่ทว่ามีเสื้อผ้า มากมาย ร่างกายต้องตกอยู่ในกาละและเทศะ แต่วิญญานหาได้อยู่ในอำนาจกาละและเทศะไม่^{๓๐} ซึ่ง ความเชื่อแบบนี้ยกเว้นปรัชญาจารวากเท่านั้นที่ไม่ยอมรับเรื่องนี้แต่ปรัชญาอินเดียสำนักอื่นๆก็จะมี หลักปรัชญาเหมือนกันนี้แต่ต่างแต่จะทำให้คำอธิบายเรื่องวิญญานอมตะนี้อย่างไรเท่านั้นเอง

๔.๒.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุดุธรรมในปรัชญาอินเดีย

จากการศึกษามาทั้งหมดในข้อ ๔.๒.๑ จะพบว่าในกรอบความคิดของปรัชญาอินเดีย นั้นยอมรับว่า “กรรมกับการบรรลุดุธรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากกรรมนั้นเป็นมูลรากของ การบรรลุดุธรรมหรือกรรมนั้นเป็นสิ่งที่กำหนดความมีกิเลสหรือหมดกิเลสของมนุษย์ได้ นอกจากนั้นยัง เห็นว่ากรรมเป็นดังกำหนดความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ หรือกรรมมีความสัมพันธ์กับการหลุดพ้นหรือ การบรรลุดุธรรม ได้แก่

ก. ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุดุธรรมในศาสนาพราหมณ์ฮินดู สำหรับ แนวคิดเรื่องกรรมที่มีความสัมพันธ์กับการบรรลุดุธรรมในศาสนาพราหมณ์ฮินดูนั้นจะพบว่า ศาสนา พราหมณ์ฮินดูเห็นว่าสรรพสิ่งสร้างมาจากพรหมมัน ที่หมายถึง กฎธรรมชาติและเป็นบ่อเกิดสรรพสิ่ง พรหมมัน นั้นมีฐานะเป็นจิตวิญญานสากลมิใช่พระพรหมที่เป็นเทพ ซึ่งคำว่า พรหมมันในยุคนี้จะใช้ อธิบายคู่กับคำว่า ปรมัตถมัน หมายถึง จิตวิญญานอมตะ เป็นจิตวิญญานสากลอันเป็นพื้นฐานหรือบ่อ

^{๒๘} เสฐียร พันธรักษ์, ศาสตราจารย์พิเศษ, ราชบัณฑิต, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, หน้า ๑๑๖.

^{๒๙} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๐/๒๓๘.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๘๘/๑๐๑.

^{๓๐} M.Hiriyanna, The Essentials of Indian Philosophy, (London : Goerge Allen & Unwin Ltd., 1956) หน้า 22-23.

เกิดของสรรพสิ่งในโลกและจักรวาลนี้ แม้พระพรหมที่เป็นทေး ก็ถือว่ายังเป็นส่วนหนึ่งของพรหมัน หรือปรมาตมันนี้ หรือกล่าวให้ชัดก็คือพรหมันหรือปรมาตมันของอุปนิษิตนี้จะมีสภาวะเป็น นามธรรม คือ พรหมชั้นสูง ผิดกับพระพรหมในสมัยพระเวทที่จัดเป็นพรหมที่มีสภาวะเป็นรูปธรรม คือพรหมทေး ซึ่งมีที่อยู่บนสรวงสรรค์ และข้อแตกต่างของแนวคิดเรื่องพรหมนี้จึงทำให้กรอบแนวคิดเรื่องผู้สร้าง มนุษย์นั้นแตกต่างกัน คือในยุคพระเวท พระพรหมผู้สร้างมนุษย์มาจากร่างกายของพระองค์นั้นเป็น พรหมทေး แต่ในยุคอุปนิษิตพรหมผู้สร้างมนุษย์นั้นเป็นพรหมที่เป็นนามธรรมหรือกฎธรรมชาติ เป็น บ่อเกิดของสรรพสิ่งและวิธีสร้างมนุษย์ของพรหมสมัยอุปนิษิตก็คือ การที่พรหมันมีพลังงานที่จะหมุน อยู่ตลอดเวลา เมื่อขณะหมุนก็จะทำให้มีสะเก็ดกระเด็นออกมา ซึ่งสะเก็ดที่กระเด็นออกมานั้น เรียกว่า อาตมัน หรือชีวะ เมื่อชีวะหรืออาตมันกระเด็นออกมาแล้วก็กลายมาเป็นมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยมนุษย์และสรรพสัตว์ที่ถือว่าเป็นอาตมันเล็ก ๆ ที่หลุดออกมาจาก พรหมันหรือปรมาตมันภายหลัง ได้ถูกอวิชา หรือมายาครอบงำยอมทำให้เกิดอวิชาและมีกิเลส โดยที่อวิชาและกิเลสหรือมายานั้น จะก่อให้เกิด “กรรม” หรือการแสดงออกทางกาย วาจา และจิตทั้งที่เป็นกรรมดีบ้างกรรมชั่วบ้าง ด้วย อำนาจของมายาหรืออวิชาที่เป็นกิเลสที่ส่งผลให้เขาจะไม่สามารถรู้เลยว่า บ่อเกิดหรือที่มาของ ตนเองนั้นมาจากไหน หรือตนเองนั้นความจริงก็คือส่วนหนึ่งของพรหม เมื่อเกิดมาแล้วถูกอวิยะและ มายาครอบงำยอมทำให้เขาทำความชั่วต่าง ๆ มากมาย เมื่อเขาทำความช่วยยอมไม่อาจมีปัญญาเห็น ตามเป็นจริงว่า ตนเองนั้นแหละคือพรหมันหรือปรมาตมัน ต่อมาเมื่อมีผู้ได้ให้คำสอน หรือคำแนะนำ ฝึกหัดปฏิบัติความเพียรต่าง มีการทรมานร่างกายและการบำเพ็ญพรตที่ถูกวิธีก็คือ (๑) ชญานโยคะ คือการปฏิบัติเพื่อการรู้แจ้งในความจริงว่า ชีวะตมันเป็นอมตะมันคงเที่ยงแท้ถาวร ไม่มีใครว่าได้ ทำลายได้ไม่เกิดไม่แก่ ไม่เจ็บไม่ตาย (๒) กรรมโยคะ คือการปฏิบัติเพื่อการชำระจิตฝ่ายทางกาย วาจา ให้หมดต้นตอหาอุปาทานละกรรมอันเป็นเหตุแห่งความมัวหมองแห่งจิตได้ (๓) ภักติโยคะ คือการปฏิบัติ เพื่อให้รู้แจ้งและเข้าถึงโมกษะคือความรู้ว่าแก่นแท้ของตนนั้นเป็นพรหมัน ด้วยการมีความรักรักภักดี ต่อเทพเจ้าคือการมอบกายถวายชีวิตแต่พระอิศวร หรือพรหมที่เป็นรูปธรรมอย่างสิ้นเชิง เพื่อให้ พระองค์เห็นใจและจะทรงช่วยให้พ้นจากวัฏฏสงสารได้^{๓๑} เพื่อปฏิบัติได้ดังกล่าวก็นำให้มนุษย์เขาถึง ความรู้อันแจ่มแจ้งว่าตนเองคือ พรหมันหรือสิ่งนั้นคือสิ่งที่เป็นสัจธรรมสูงสุดของโลก และจักรวาล และจะได้เข้าไปรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมันซึ่งเป็นที่ ๆ ตนจากมา ซึ่งการบรรลุโมกษะนั้นเรา อาจสรุปได้ว่ามีทางทำได้อยู่ ๓ ทางคือ (๑) การบรรลุผ่านความรู้แจ้งในหลักการ (๒) การบรรลุผ่านการลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง และ (๓) การบรรลุผ่านความศรัทธาหรือความภักดีนั่นเอง

^{๓๑} สุนทร ฌ รัชชี, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, หน้า ๒๕.

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานในศาสนาเซน

สำหรับศาสนาเซนนั้นเห็นว่า โลกประกอบด้วยทุกข^{๓๒}ซึ่งเกิดจากการติดข้องหรือพันธนาการของชีวะ^{๓๓}กับอนุภาคของกรรม (เน้นกรรมเก่า^{๓๔}) โดยมีสาเหตุมาจากความไม่รู้ (อวิชชา)^{๓๕} การจะพ้นจากทุกขได้นั้นต้องทำลายอวิชชาซึ่งสามารถขจัดไปได้ด้วยการประกอบความเชื่อที่ถูกต้อง ความรู้ที่ถูกต้อง และความประพฤติที่ถูกต้อง^{๓๖}

ศาสนาเซนเห็นว่ากรรมไม่ได้มีความหมายเหมือนศาสนาอื่นที่เห็นว่ากรรมคือการกระทำ (การกระทำเรียกว่า โยคะ^{๓๗}) แต่หมายถึงวัตถุ (วัตถุ คืออนุภาคของกรรม^{๓๘}) หรือผลของการกระทำที่ประกอบและไม่ประกอบด้วยเจตนา มีลักษณะเป็นอนุภาคเล็ก ๆ ละเอียดมากไม่สามารถจะรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส อนุภาคของกรรมจะเกิดขึ้นทุกครั้งเมื่อมีการกระทำไม่ว่าการกระทำนั้นจะเป็นความดีหรือความชั่ว อนุภาคของกรรมก็จะเข้าไปซึมซับติดอยู่กับชีวะทุกขณะแห่งการทำความกรรม สภาพที่ชีวะต้องมาติดข้องกับวัตถุและยังต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏนั้นเป็นความทุกข์ เช่นในโคลกที่ว่า “ปัจเจกบุคคลที่ปรากฏประกอบด้วยดวงวิญญาณที่เข้าไปพัวพันอยู่ในวัตถุอย่างใกล้ชิด และเขาจะ

^{๓๒} “In this world full of pain, suffering by their different acts, see the benighted ones cause great pain”, Akara. B.I, lec.1, Les.2, [1].

^{๓๓} ศาสนาเซนแบ่งสสาร (Substance) เป็น ๒ กลุ่มคือ (๑) ชีวะ สิ่งมีชีวิต และ (๒) อชีวะ สิ่งไร้ชีวิต ส่วนชีวะแยกเป็น ๒ พวกคือ (๑) พัทธชีวะ คือชีวะที่ยังไม่พ้นจากกิเลสซึ่งยังต้องเวียนว่ายตายเกิด (Baddhas) และ (๒) มุกตชีวะ คือชีวะที่ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป (Siddhas), Uttara. Lec.XXIII,XXXVI, [14,2-4], บางเล่มแบ่งชีวะเป็น ๓ เพิ่ม นิตยสิทธิ์ (เปี่ยมบริบูรณ์อยู่เสมออย่างพระชินะ), คารม พ.ศ. ๒๔๖๒, กลาโกศ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๒), (คำนำ), ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาไม่เรียกว่า “ชีวะ” แต่เรียกว่าสัตว์ สิ่งมีชีวิตรวมไปถึงบุคคลเช่น “บุรุษบุคคลนี้ก็ฉันทันเหมือนกัน มีรูปเป็นอตต มีเวทนาเป็นอตต มีสัญญาเป็นอตต มีสังขารเป็นอตต มีวิญญาณเป็นอตต ต้องดำรงอยู่ในรูป เวทนา สัญญาสังขาร วิญญาณ จึงจะประสบบุญหรือบาปได้”, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๕๖/๓๑๙, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๖/๓๙๒.

^{๓๔} “นิครนถ์ทั้งหลายผู้เจริญ บาปกรรมที่พวกท่านทำแล้วในกาลก่อนมีอยู่ พวกท่านจงสลัดบาปกรรมนั้นด้วยปฏิบัติที่ทำได้ยากอันเผ็ดร้อนนี้”, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๗๙/๑๔๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๙/๑๘๒, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑/๑-๒, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑/๑-๒.

^{๓๕} “All men who are ignorant of the Truth are subject to pain; in the endless Samsara they suffer in many way”, Uttara. Lec.VI, [1].

^{๓๖} Y. Masih, “Jainism”, A comparative study of Religions, (New Delhi : Motilal Banarsidass , 1990), p. 251.

^{๓๗} กวี ศิริธรรม, “หลักคำสอนของศาสนาเซนในคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๑๖.

^{๓๘} สุนทร ธีรชัย, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๑.

ประสบการณ์พ้นทุกข์ได้ก็โดยการเปลื้องดวงวิญญาณออกจากวัฏฏ แล้วดวงวิญญาณนั้นก็จะได้รับความบริสุทธิ์ดั้งเดิมอีก และก็จะได้ชื่นชมยินดีต่อความสุขที่อยู่ในตัวเองซึ่งรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นนิรันดร์”^{๓๙} นั่นก็เพราะธรรมชาติของชีวะถ้าอยู่อย่างอิสระโดยไม่มีกรรมมาเคลือบหรือปิดบังย่อมรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง^{๔๐} สภาพที่รู้ทุกสิ่งทุกอย่างของชีวะนี้เรียกว่า “เกวละ”^{๔๑} แต่เพราะชีวะผูกพันอยู่กับร่างกายหรือวัฏฏซึ่งมีการประกอบกรรมเป็นประจำ ชีวะจึงไม่สามารถมีความรู้หรือมองเห็นความจริงใด ๆ ได้ อย่างแท้จริง หรือไม่สมารถที่จะบรรลุเกวละได้ ชีวะเช่นนี้จะผูกพันอยู่กับร่างใหม่ ๆ การผูกพันอยู่กับร่างกายใหม่ย่อมทำให้ชีวะเป็นทุกข์หรือได้รับความทุกข์ ศาสนาเซนสอนให้คนล่องพ้นจากความทุกข์โดยการหาทางแยกกรรมออกจากชีวะอย่างเด็ดขาดเพื่อให้ชีวะเป็นอิสระและบรรลุเกวละอย่างสมบูรณ์ ชีวะที่ปราศจากกรรมจึงจะเป็นสภาพที่หมดจด บริสุทธิ์ บริบูรณ์อย่างแท้จริง แต่เพราะอำนาจของกรรมจึงทำให้ชีวะต้องมัวหมอง และอุปสรรคในการเป็นอิสระของชีวะที่สำคัญที่สุดคือกรรม^{๔๒} เพราะกรรมมีศักยภาพดังกล่าวศาสนาเซนจึงมุ่งเน้นให้ เซนศาสนิกพยายามเปลื้องตนออกจากกรรมโดยมีเป้าหมายอยู่ที่การมีชีวะที่บริสุทธิ์ดั้งเดิม โดยที่ทานตริถังกรได้สั่งสอนให้ตระหนักรู้สิ่งที่ผูกมัดวิญญาณหรือชีวะซึ่งก็คือกรรม และพยายามเปลื้องตนจากสิ่งนั้น^{๔๓} โดยการปฏิบัติตามหลักไตรรัตน์คือการประกอบความเชื่อที่ถูกต้อง ความรู้ที่ถูกต้อง และความประพฤติที่ถูกต้องเพื่อจัดการกับตัวตนเหตุคืออวิชชา

อนึ่ง เราจะพบว่าแนวคิดเรื่องกรรมของศาสนาเซนนั้นมีความสัมพันธ์กับการหลุดพ้นหรือการบรรลุธรรมมาก โดยที่คำว่ากรรมในทัศนะของศาสนาเซนนั้น หมายถึงความดับวิญญาณหรือชีวะโดยสิ้นเชิง คือเป็นกระบวนการนำชีวะให้บรรลุสภาวะดั้งเดิมซึ่งเป็นสิ่งบริสุทธิ์ มีความรู้ ศรัทธา และความสุขเป็นอนันต์ สภาวะดังกล่าวถูกพันธนาการไว้ด้วยอนุภาคของกรรมกิเลสเป็นผลให้ชีวะเสียสมรรถนะที่ดีเยี่ยมไป สภาวะที่ชีวะเป็นอิสระจากเครื่องพันธนาการต่าง ๆ หรือบรรลุสภาวะดั้งเดิม

^{๓๙} จ้านงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล, บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑-๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐), หน้า ๕๐-๕๑.

^{๔๐} Pushpa bothra, *The Jaina theory of perception*, (New Delhi : Motilal Banarsidass, 1976), p. 98.

^{๔๑} สภาพการบรรลุธรรมเรียกว่าเกวละ (ไควล์ย์) ส่วนผู้บรรลุเรียกว่าเกวลิน (Kevalin), ดูรายละเอียดใน Walther Schubring, *The Doctrine of the Jainas*, ed. By Wolfgang Beurten, (New Delhi : Motilal Banarsidass, 1962), pp. 169,327.

^{๔๒} Walther Schubring, *Ibid.*, pp. 172-173.

^{๔๓} *Sutra*. B.I, Lec.I, Chap.I, [1-5], จ้านงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล, *เรื่องเดียวกัน.*, หน้า ๕๘.

นั่นเองเรียกว่า โมกษะ^{๔๔} คือการหลุดพ้น การหลีกเลี่ยงจากกรรม หรือการไม่ห่วงใยในชีวิตหรือวัตถุใด ๆ ทั้งสิ้น และจะไม่เป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งสังสารวัฏหรือหมดเงื่อนไขให้เกิดใหม่อย่างสมบูรณ์ สภาวะดังกล่าวอธิบายได้ว่า เป็นเพราะชีวะเป็นอิสระจากกิเลส กรรม และตัณหา และเป็นสภาวะที่มั่นคงอย่างแท้จริง กรรมในอดีตหมดไปแล้วชีวะแม้จะยังคงมีพฤติกรรมอยู่ก็จะไม่สร้างภพสร้างชาติขึ้นมาอีก เป็นชีวะที่อิสระพ้นจากพันธะใด ๆ เป็นอยู่นิรันดร มีสัมมาญาณคือความรู้ที่ถูกต้อง มีเสรีภาพสมบูรณ์ และมีอนันตสุข^{๔๕}“ซึ่งยังสามารถจะรับอารมณ์และรู้อะไร ๆ ก็ได้ แต่การรับอารมณ์และความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นหน้าที่ของวิญญาณไม่ใช่หน้าที่ของอินทรีย์ต่างหากเช่นที่ปรากฏในโคลงว่า “วิญญาณอิสระจะมีแต่เบื้องต้นแต่ไม่มีเบื้องปลาย ส่วนวิญญาณที่มีพันธะอยู่จะไม่เบื้องต้นแต่มีเบื้องปลาย วิญญาณอิสระจะเป็นอยู่ด้วยความอึดเอิบภายในเพราะมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว และวิญญาณเช่นนั้นจะมีพลังพิเศษ เป็นอยู่นิรันดรไม่มีสิ่งใดมาพัวพันได้...ความมีเสรีภาพในอุดมคติเช่นนี้จะพบได้ในชีวิตระดับสมบูรณ์ที่สุดของตริถังกร (ศาสดา) ของเซนทั้ง ๒๔ พระองค์”^{๔๖}

การที่จะทำให้ชีวะกลับไปมีความบริสุทธิ์ดั้งเดิมเพื่อที่จะไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกจะต้องขจัดกรรมเก่าให้หมดไปและปิดกั้นไม่ให้กรรมใหม่เกิดขึ้น^{๔๗}ชีวะก็จะมีคุณสมบัติเหมือนภาวะดั้งเดิมได้ การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏก็เป็นอันจบสิ้น และก้าวเข้าสู่ภาวะสิ้นทุกข์ที่เรียกว่านิวารณ หรือโมกษะ หมายถึงการที่ชีวะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด คือการข้ามพ้นแม่น้ำสังสารวัฏที่เป็นทุกข์ได้ เปรียบเหมือนพ่อก้าวที่เดินทางทางเรือเมื่อข้ามทะเลอันน่าสะพรึงกลัวได้แล้วก็มีความสุข^{๔๘} การขจัดกรรมให้หมดไปผลกรรมก็พลอยหมดสิ้นไปด้วย เมื่อทุกข์หมดชีวะนั้น ๆ ก็เป็นอันหลุดพ้นจากเครื่องผูกมัดทั้งปวงไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

^{๔๔} “And by the destruction of love and hatred, One arrives at final deliverance which is nothing but bliss”, Uttara. Lec.XXXII, [2],“who is not born (again) and does not die”, Sutra. B.I, Lec.15, [7], ในวรรณกรรมที่แสดงเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดได้อุปมาโมกษะให้เหมือนต้นไทรไว้ว่า “เขา (มนุษย์ที่มีกิเลส) เห็นมีต้นไทรอยู่ต้นหนึ่ง แล้วเขาก็วิ่งไปโดยเร็วจนถึงต้นไทรใหญ่ขึ้น แต่แล้วเขาก็ตกใจ เพราะต้นไม้นั้นสูงเกินไปแม้แต่นกก็ไม่อาจบินเหนือต้นไม้นั้นได้ และเขาก็ไม่สามารถปีนลำต้นที่สูงใหญ่ซึ่งมีขนาดจนวัดไม่ได้ของต้นไม้นั้น”, จันงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล, บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑-๔, หน้า ๕๙.

^{๔๕} Pushpa bothra, *The Jaina theory of perception*, p. 100.

^{๔๖} บุญมี แทนแก้ว, “ปรัชญาเซนหรือไชนะ”, มหาจุฬาราชวิทยาลัย : ปรัชญาบูรพทิศ, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓๒.

^{๔๗} “เพราะกรรมเก่าสิ้นสุดไปเพราะตบะ (การบำเพ็ญเพียรอย่างหนัก) เพราะไม่ทำกรรมใหม่ จึงไม่ตกอยู่ใต้อานาจ (แห่งกรรม) ต่อไป เพราะไม่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมต่อไป กรรมจึงสิ้นไป เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจักเป็นอันสลายไป”, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๙/๑๘๒.

^{๔๘} Uttara. Lec.VIII, [6].

ส่วนวิธีการที่จะก้าวไปสู่ความหมดทุกข์อันเป็นการหยุดการเวียนว่ายตายเกิด ศาสนาเซน เน้นการอบรมทางกาย (กายภาวนา) และไม่เห็นด้วยกับการอบรมทางใจ^{๔๙} เหตุที่เน้นเช่นนั้นเพราะถือว่าการอบรมกายเป็นทางไปสู่ตบะ และการอบรมทางกายที่ถึงขั้นบำเพ็ญทุกรกิริยาเป็นวิธีการที่จะลบล้างกรรมที่เคลือบจิตอยู่กับชีวะ โดยมีแนวคิดหลักว่าบุคคลจะพบความสุขได้ด้วยการเอาทุกข์เข้าแลก^{๕๐} ตบะจึงจัดว่าเป็นหัวใจในการแสวงหาความหลุดพ้นจากความทุกข์ที่ทับถมบุคคลอยู่ แต่มีหลักอยู่ว่าตบะต้องมาจากความรู้ที่ถูกต้อง จะมกมาย ลืมตน หรือปราศจากสติไม่ได้ จะต้องใช้ญาณทัศนะ คือความเห็นแจ้งในคำสอนของตรึงกร เช่นการเห็นแจ้งของศาสตามหาวิระ “นิครนถ์ นาฏบุตร เป็น สัพพัญญู (ผู้รู้ทุกสิ่ง) เห็นสิ่งทั้งปวงปฏิญาณญาณทัสสนะอย่างเบ็ดเสร็จว่า เมื่อเรา เดิน ยืน หลับ และ ตื่นอยู่ ญาณทัสสนะได้ปรากฏต่อเนื่องตลอดไป”^{๕๑}

ส่วนสภาพของชีวะที่บรรลุโมกษะแล้วจะลอยขึ้นสู่ที่สูง^{๕๒} โดยมีจุดมุ่งหมายที่สิทธศิลา^{๕๓}นัยว่าเป็นสถานที่สูงที่สุดหรือยอดสุดของโลกอากาศ^{๕๔}เมื่อถึงที่แล้วชีวะก็กลับสู่สภาพดั้งเดิมและก็สามารถรู้แจ้งถึงพลังเดิมที่มีอยู่ในตนและเข้าถึงความสมบูรณ์ ๔ ประการคือ (๑) มีความเห็นอันหาที่สุดมิได้ (๒) มีความรู้อันหาที่สุดมิได้ (๓) มีอำนาจอันหาที่สุดมิได้ และ (๔) มีความสุขอันหาที่สุดมิได้ ชีวะที่บริสุทธิ์นั้นจะสถิต ณ สิทธศิลาอันเป็นอมตนิรันดร์^{๕๕}

จากการกล่าวมาจะพบว่า ศาสนาเซนเห็นว่ากรรมหรืออนุภาคทางเหนียวที่ห่อหุ้มชีวิตไว้นั้นเป็นอุปสรรคของการบรรลุเพราะกรรมทำให้ชีวะไม่สามารถมองเห็นความจริงตามที่เป็นจริงได้ เนื่องจากกรรมคืออวิชชาที่ห่อหุ้มชีวะอยู่ ดังนั้นการที่จะทำให้ชีวะบริสุทธิ์ได้ก็จะต้องทำการชำระกรรมด้วยการทรมานร่างกายเพื่อแยกกรรมออกจากชีวะเมื่อชีวะหลุดจากกรรมก็จะบริสุทธิ์ นั่นก็คือ นิรวาณะหรือการบรรลุธรรมนั่นเอง

^{๔๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๖๕,๓๖๗/๔๐๑,๔๐๓.

^{๕๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๐/๑๘๔.

^{๕๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๙/๑๘๒, “His knowledge is inexhaustible like the (water of the) sea; he has no limites and is pure like the great ocean; he is free from passion, unfettered, and brilliant like Sakra, the lord of the gods...He knew this world and that beyond; the lord renounced everything at every time”, **Sutra**. B.I, Lec.6, [8,28].

^{๕๒} บุญมี แท่นแก้ว, “ปรัชญาเซนหรือไชนะ”, **มหาจุฬาวิชาการ : ปรัชญาบูรพทิศ**, หน้า ๒๓๒.

^{๕๓} พล.อ.ต. ประทีป สวโย, **ลึบเอ็ดศาสนาของโลก**, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๕.

^{๕๔} Jadunath Sinha, **A history of Indian Philosophy Vol.II**, p. 218, อ้างใน พระมหารณรงค์ชัย ฐานชโย (สนิทผล), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องความหลุดพ้นในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาเซน”, หน้า ๖๕.

^{๕๕} **Ibid.**, p. 221, อ้างใน พระมหารณรงค์ชัย ฐานชโย (สนิทผล), **เรื่องเดียวกัน.**, หน้า ๖๕.

ค.ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในลัทธิครูทั้ง ๖

สำหรับครูทั้ง ๖ ในสมัยพุทธกาลนั้นก็ ได้แก่ ปุณณะ กัสสปะ, มัคชลิโคศล, อชิตะ เกสกะมพล, กุชกัจจายนะ, สัญชัย เวลัญฐบุตร และนิครนถ์ นาฏบุตร^{๕๖} ซึ่งครูทั้ง ๖ นี้ถือว่าเป็นศาสดาที่มีอายุร่วมสมัยกับพระพุทธองค์ ซึ่งบางลัทธิก็ได้กล่าวมาแล้วคือ ศาสนาเซนหรือนิครนถ์ นาฏบุตร ดังนั้นจะไม่นำมาพูดอีก และในส่วนของนักปรัชญาที่เหลือนอกจากนิครนถ์นาฏบุตรนั้น โดยมากเป็น “ลัทธิปฏิเสธกรรม” ทั้งหมด เช่น จาการวากที่เห็นว่าชาติหน้าไม่มี ไม่มีเวรไม่มีกรรมไม่มีบุญกุศลเพราะเมื่อเกิดมาแล้วตายไปก็ถือว่าสูญ ดังนั้นการทำดีทำชั่วจึงไม่มีผล แม้เจ้าลัทธิอื่นๆก็เช่นเดียวกันโดยมากเป็นลัทธิปฏิเสธกรรม หรือปฏิเสธแม้กระทั่งการบรรลุธรรมไปในตัวด้วย

๔.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

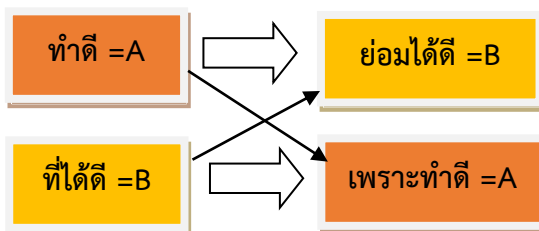
สำหรับประเด็นต่อไปที่จะนำมาวิเคราะห์ก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทว่าความจริงแล้วกรรมกับการบรรลุธรรมนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไร อะไรคือความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นนี้มีความสำคัญเพราะเป็นเรื่องที่จะต้องนำมาอธิบายให้เห็นความจริงอย่างชัดเจน โดยประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมนั้นก็มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ กฎแห่งกรรมกับชีวิตมนุษย์ในมุมมองของพระพุทธศาสนา

สำหรับแนวคิดหรือหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมนั้นจะพบว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน โดยคำสอนในเรื่องกรรม ถือได้ว่าเป็นหลักคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาท และดูเหมือนว่าจะมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวพุทธเป็นอย่างมาก เนื่องจากความเชื่อเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรม เป็นความเชื่อที่ถือว่าเป็น “กฎธรรมชาติอย่างหนึ่ง” ซึ่งความเป็นกฎธรรมชาตินี้จะต้องมีลักษณะ เป็นเหตุเป็นผล โดยคำสอนเรื่องกรรมนั้นมีความเป็นเหตุเป็นผล คือ การมีหลักการที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว”^{๕๗} คือ ถ้าทำ A ก็จะได้ผล B และ B ก็เป็นผลของ A นั่นเอง ความเป็นเหตุเป็นผลนี้เองที่ถือว่าเป็น กฎธรรมชาติ และความเป็นกฎธรรมชาตินี้ถือว่าเป็นลักษณะที่สำคัญของแนวคิดเรื่องกรรม ซึ่งกฎดังกล่าวนี้เราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

^{๕๖} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๒/๑๖๑.

^{๕๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

จากแผนภาพดังกล่าวเราจะพบว่า กรรมกับผลของกรรมนั้นยอมเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวเนื่องกันเป็นเหตุเป็นผลแก่กันและกัน คือทำกรรมดี ย่อมส่งผลให้ได้รับผลกรรมที่ดี ทำกรรมชั่ว ย่อมส่งผลให้ได้รับกรรมชั่ว ซึ่งหลักเหตุผลนี้พระพุทธองค์ทรงสอนให้พระสาวกเชื่อเรื่องกรรมนี้ คือเชื่ออยู่ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม (๒) เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง (๓) เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตนผู้ทำกรรมจะต้องรับผิดชอบเสวยวิบาก เป็นไปตามกรรมของตน^{๕๘} ซึ่งความเชื่อเช่นนี้ถือว่าเป็นความเชื่อหลักของพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องยืนยันหลักคำสอนเรื่องของการสร้างมนุษย์ของศาสนาดั้งเดิมของอินเดียก็คือศาสนาพราหมณ์ที่เห็นว่า กรรมเป็นเรื่องของพระเจ้าเพราะพระเจ้าเป็นผู้สร้างมนุษย์ขึ้นมา ดังนั้น ศาสนาพราหมณ์จึงเห็นว่ามนุษย์แตกต่างกันเพราะการสร้างของพระเจ้านั้น คือคนเราแตกต่างกันเพราะการเกิดว่าการเกิดของมนุษย์มีมูลเหตุมาจากการสร้างของพระเจ้า คือ พระพรหมได้สร้างพราหมณ์จากปาก สร้างกษัตริย์จากแขน สร้างแพศย์จากสะโพก และสร้างศูทรจากเท้า^{๕๙} โดยวรรณะพราหมณ์ถือว่าบริสุทธิ์กว่าทุภวรรณะ^{๖๐} เมื่อพระพรหมได้สร้างเช่นนี้แล้วก็ได้ห้ามว่าวรรณะทั้ง ๔ นี้จะจัดเป็น ๒ กลุ่มคือวรรณะสูงกับวรรณะต่ำ โดยคนที่อยู่ในวรรณะสูงคือพราหมณ์กับกษัตริย์หรือแพศย์สามารถที่จะศึกษาพระเวทได้ แต่ศูทรไม่อาจจะศึกษาได้เลย ส่วนพระพุทธศาสนาได้ประกาศว่า คนทุกคนแตกต่างกันเพราะกรรม กรรมเป็นตัวกำหนดความแตกต่างของมนุษย์ ไม่ใช่ที่เกิดหรือการเกิดในวรรณะที่ต่างกัน^{๖๑} โดยพระพุทธศาสนาได้ปฏิเสธแนวคิดของพราหมณ์ว่า ที่มาของวรรณะเป็นการแบ่งคนออกตามหน้าที่และความถนัดของงานที่ทำ ดังปรากฏในอัครคัมภีร์สุตตร^{๖๒}ว่าวรรณะหรือกลุ่มคนที่เกิดขึ้นในสังคมอินเดียโบราณไม่ได้เกิดมาจากการสร้างของพระเจ้า แต่เกิดมาจากการทำหน้าที่ หรือความต้องการของสังคม

^{๕๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๒๒/๔๕๓.

^{๕๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๑๐/๕๑๒.รศ.สิริวัฒน์ คำวันสา พุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร :ทิพย์อักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

^{๖๐} ม.ม. (ไทย) ๙/๓๑๗/๑๒๒.

^{๖๑} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๔๒/๕๓๒.

^{๖๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐-๑๓๕/๙๖-๙๙.

ที่มีต่อคนที่มีความชำนาญในเรื่องต่างๆ เท่านั้น ดังนั้น หลักการทางพระพุทธศาสนาจึงถือว่าเป็นหลักการที่มุ่งถึงความจริงในเชิงประจักษ์ว่ามนุษย์มีศักยภาพและความสามารถที่แตกต่างกันจึงได้ถูกจัดให้ทำหน้าที่แตกต่างกันไปตาม “กรรม” หรือการกระทำของตนเองไม่ได้เป็นผู้ที่ถูกสร้างหรือถูกกำหนดมาให้เป็นในสิ่งที่ตนเองไม่ได้เป็นหรือถูกกำหนดและตราให้เป็นในสิ่งที่ตนเองไม่ได้เป็นไปตามนั้น^{๖๓} และที่สำคัญพระพุทธศาสนาได้ปฏิเสธทฤษฎีพรหมสร้างโลกตามทฤษฎีของพราหมณ์ว่าพราหมณ์ตั้งทฤษฎีนี้มาเพราะไม่รู้จริง^{๖๔} เพราะความจริงแล้วผู้สร้างพราหมณ์ก็คือ พ่อแม่ของพราหมณ์ในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งเท่านั้นเอง^{๖๕} โดยการปฏิเสธวาระของพระพุทธศาสนานั้นก็ด้วยการที่พระองค์ได้ทรงตั้งระบบหรือชุมชนแห่งการศึกษาขึ้นเรียกว่าสังฆะ ใครก็ตามที่เข้ามาสู่สังฆะแล้วถือว่าไม่มีวาระหากมีคำถามว่า ท่านมาจากวาระไหน เป็นพวกไหน พระองค์ก็ให้ตอบว่าเป็นพวกศากยบุตร เพราะแม้จะออกจากเรือน ชื่อและโคตรต่างกันแต่เมื่อมาเป็นพระแล้วก็มีวาระเดียวหรือคติของการมีสถานะเดียวคือเป็นศากยบุตรเหมือนกันหมดไม่มีใครต่ำสูง หรือไม่มีใครที่อยู่เหนือใครหรือดีกว่าใครในแง่ของการถูกสร้างมาจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า วาเสฏฐะและภารทวาชะ .. เมื่อมีผู้ ถามว่า “ท่านเป็นพวกไหน” พึงตอบเขาวว่า “เราเป็นพวกพระสมณศากยบุตร”^{๖๖}

จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาเปิดโอกาสแก่คนทุกวาระในการเข้ามาบวชเพื่อการศึกษา พระธรรมวินัยได้เหมือนกันหมดพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า จะเป็นคนวาระไหนก็ตาม เมื่อเข้ามาบวชแล้วท่านเรียกว่า เป็นสมณศากยบุตรเสมอกันทั้งหมดทุกชั้นวาระ และมีความเสมอภาค ทำให้ทุกคนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนเรื่องนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ^{๖๗} เพราะพระพุทธศาสนาถือว่ามีมนุษย์เป็นบุคคลที่มีศักยภาพ สามารถฝึกฝนและพัฒนาได้เหมือนกันหมด^{๖๘} และการศึกษา ก็ถือว่าเป็นเครื่องมือที่จะต้องนำมาพัฒนามนุษย์^{๖๙} การเข้ามาบวชก็คือการก้าวเข้ามาเพื่อการพัฒนาตนเอง ดังนั้น จึงจะพบว่าสังคมพุทธเป็นสังคมที่ไม่มีระบบกีดกันในทางวาระ หรือเป็นสังคมที่ไม่มีระบบวาระทุกคนมีความเสมอภาคมีสิทธิในการทำหรือเลือกที่จะไม่ทำได้ แต่ความแตกต่างในสังคมพุทธ

^{๖๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๒.ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๔๒/๕๓๒.

^{๖๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๕๔๐/๒๓๘.

^{๖๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๒/๕๐๓.

^{๖๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๘/๘๘.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **จาริกบุญ จาริกธรรม**, หน้า ๑๘๒-๑๘๓.

^{๖๘} ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **มองวันวิสาขบูชาหยั่งถึงอารยธรรมโลก**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐-๓๑.

เป็นสิ่งเกิดมาจากการกระทำ หรือกรรม โดยเห็นว่ากรรมหรือการกระทำที่ทำให้มนุษย์เกิดมาแตกต่างกันได้^{๗๐}

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า กรรมในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้น (๑) กรรมเป็นกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติของโลกและจักรวาลที่เป็นสิ่งที่ตายตัวหรือเป็นกฎที่ก่อให้เกิดผลตามสิ่งที่ทำ คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งกฎนี้ถือว่าเป็นกฎที่เป็นกฎสากลที่ไม่ได้ถูกกำหนดโดยสิ่งอื่นที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติและกรรม (๒) กรรมในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้นเป็นสิ่งที่ให้ผลอย่างแน่นอน คือให้ผลทั้งในชาตินี้ และส่งผลต่อการกำเนิดในชาติต่อไปอีกด้วย (๓) กรรมเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสิ่งมีชีวิตหรือจิตวิญญาณทุกอย่างที่มีเจตนาเมื่อสิ่งมีชีวิตทั้งที่เป็นมนุษย์สัตว์แม้กระทั่งเทวดาและสรรพสัตว์อย่างอื่น เมื่อทำกรรมไปด้วยเจตนาแล้วดีซึ่งก็ต้องรับกรรมนั้น เนื่องจากกรรมนั้นเป็นเผ่าพันธุ์หรือพวกพ้องที่จะติดตัวเราไปในทุกภพทุกชาติ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในฐานสูตร และจุฬกัมมวิภังคสูตรว่า “สตรีบุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า “เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”^{๗๑} (๔) กรรมดีหรือชั่วที่กระทำไปแล้วย่อมส่งผลให้กับผู้ที่กระทำกรรมได้ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า คือทำกรรมดีย่อมทำให้เกิดในที่ดี ทำกรรมชั่วย่อมเกิดในที่ชั่วหรือภพภูมิที่มีแต่ความทุกข์ เพราะกรรมจะส่งผลต่อชีวิตทั้งในปัจจุบัน และในอนาคต ทำให้มีอันเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดกรรม ที่เราเกิดมาได้นี้ ก็เป็นเรื่องของกรรม เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องประสบกับผลของกรรมที่ก่อไว้ในอดีต (๕) การสั่งสมกรรมดีย่อมนำไปสู่การบรรลุความหลุดพ้น คือพระนิพพานได้

๔.๓.๒ กรรมกับการบรรลุธรรม (การหลุดพ้น)

จากการศึกษามาทั้งหมดจะพบว่า กรรมกับการหลุดพ้นในพระพุทธศาสนานั้นเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ หากพิจารณาจากหลักการที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” นั้นก็มีหลักที่สามารถพิจารณาความหนักเบาของดีชั่วแล้ว ดีชื่อนั้นย่อมมีผลต่อสิ่งที่ผู้กระทำกรรมจะได้รับ กล่าวคือ (๑) ถ้าผู้กระทำกรรมทำความชั่วมาก ผู้กระทำกรรมจะได้รับผลแห่งความชั่วหนักมาก คือระดับต่ำสุดก็คือ เกิดเป็นมนุษย์มีอวัยวะไม่สมประกอบ ระดับกลางๆก็คือ การเกิดในนรกและอบายภูมิ ระดับสูงสุดก็คือการห้ามสวรรค์ห้ามนิพพานเกิดในโลกันตมหานรกหลายหมื่นปี (๒) แต่ถ้าผู้กระทำกรรมทำความดีมากๆ ผู้กระทำกรรมย่อมได้รับผลของกรรมดีนั้นจากระดับต่ำสุดไปถึงสูงสุด ต่ำสุดก็คือมนุษย์สมบัติ กลางๆก็คือ สวรรค์สมบัติ และสูงสุดก็คือนิพพานสมบัติ

^{๗๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๑-๕๘๒.

^{๗๑} อัง.ปณจ. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๑.

จากการกล่าวมาทั้ง ๒ ข้อนั้นจะพบว่า ข้อที่ ๒ ซึ่งเป็นการกระทำความดี หรือกรรมดีนั้น ย่อมส่งผลให้ได้รับผลที่ดีตามลำดับ ได้แก่

(๑) กรรมดีที่ให้ผลในระดับต้น (มนุษย์สมบัติ)

สำหรับกรรมที่ให้ผลในระดับต้นหรือมนุษย์สมบัตินี้ หมายถึง การกระทำที่ก่อให้เกิดการ ได้ผลหรือให้ผลที่เป็นสมบัติอันเป็นของมนุษย์ เช่น ทรัพย์สิน หน้าที่การงาน หรือลาภสักการะอันเป็นที่ปรารถนาของมนุษย์ทั่วไป ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะได้ยกกรรมดีที่ก่อให้เกิดการได้ทรัพย์สมบัติ คือความเป็นความเป็นเศรษฐี กรณีของโฆสกเศรษฐี ซึ่งมีประวัติที่สามารถนำมาพิจารณา ดังนี้

ณ กรุงโกสัมพี นครหลวงของรัฐวังสะได้มีเศรษฐี ๓ คน คือ โฆสกเศรษฐี ๑ กุกกุฏเศรษฐี ๑ ปาวาริกเศรษฐี ๑ เศรษฐีทั้งสามนี้ได้มีความเลื่อมใสในดาบสคณะหนึ่งว่ามีจำนวนถึง ๕๐๐ ได้อาราธนาดาบสเหล่านั้นมาพักจำพรรษาอยู่ในกรุงโกสัมพี เศรษฐีทั้งสามก็ผลัดกันทำนุบำรุง ต่อมาดาบสทั้ง ๕๐๐ นั้นได้ทราบการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า จึงได้มาแจ้งแก่เศรษฐีทั้งสามขอไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพราะว่าดาบสเหล่านั้นได้รับปฏิญญาของเศรษฐีทั้งสามไว้ว่า จะได้มาพักจำพรรษาที่กรุงโกสัมพีตามเคย แต่ในพรรษาที่จะถึงนั้นมีความประสงค์จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่ที่พระเชตวันกรุงสาวัตถี เศรษฐีทั้งสามนั้นจึงได้ขอไปด้วยและขอให้ดาบสเหล่านั้นรอไปพร้อมกันเพราะตนจำเป็นจะต้องเตรียมสิ่งต่างๆมีพาหนะเกวียนสำหรับเดินทางและเสบียงเป็นต้น ดาบสทั้ง ๕๐๐ ก็ขอล่วงหน้าไปก่อนให้เศรษฐีตามไปภายหลัง ดาบสเหล่านั้นก็ได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรมและขอ บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาทั้งหมด

ฝ่ายเศรษฐีทั้งสามก็ได้เดินทางตามไป ภายหลัง เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ฟังธรรม และมีความเลื่อมใส ได้กราบทูลเชิญเสด็จ พระพุทธเจ้าไปประทับจำพรรษาที่กรุง โกสัมพี พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงรับอาราธนา เศรษฐีทั้งสามจึงได้กลับไปยังกรุงโกสัมพี ต่างก็ได้สร้างอารามขึ้นคนละหนึ่งอาราม อารามของโฆสกเศรษฐี เรียกชื่อว่า โฆสิตาราม อารามของกุกกุฏเศรษฐี เรียกชื่อว่า กุกกุฏาราม อารามของปาวาริกเศรษฐี เรียกชื่อว่า ปาวาริการาม เมื่อสร้างอาราม เสร็จแล้วก็ได้ส่งข่าวสารไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จจากกรุง สาวัตถีไปสู่กรุงโกสัมพี ประทับอยู่ในอาราม ของเศรษฐีทั้งสามนั้น ผลัดเปลี่ยนกันไปโดย วาระ เศรษฐีทั้งสามนั้นก็ผลัดเปลี่ยน กันทำนุบำรุงพระพุทธเจ้า และภิกษุสงฆ์

โฆสกเศรษฐีนั้น ในอดีตชาติเกิดเป็นชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อว่าโกตุลลิก ได้แต่งงานกับหญิงชาวบ้านชื่อว่า “กาลิ” ในแคว้นอัลลกะปะ ต่อมาวันหนึ่งแคว้นนี้ได้เกิดขาดแคลนอาหารอย่างรุนแรง โกตุลลิกเห็นว่า ไม่อาจครองชีวิตโดยผาสุกในแคว้นนั้นได้ จึงพาภรรยาชื่อ “กาลิ” และบุตรน้อยคนหนึ่งมุ่งหน้าไปเมือง โกสัมพี (เมืองหลวงของแคว้นวังสะ) มี

เสปียงอาหารติดไปเพียงเล็กน้อยเดินทางด้วยเท้าอยู่หลายวัน เสปียงที่ติดตัวไปหมดลง ระยะทางอีกไกลกว่าจะถึงโกสัมพี สองสามีภรรยาและบุตรน้อยได้รับความเดือดร้อนแสนสาหัส โทศุหลิกผู้สามีขอให้ทั้งบุตรเสีย อ้างว่า เมื่อเค้าทั้งสองยังมีชีวิตอยู่ ย่อมสามารถมีบุตรได้อีก แต่ถ้าเขาตายบุตรย่อมต้องตายไปด้วย แต่กาลิไม่ยอมทำเช่นนั้น สองสามีภรรยาจึงผัดเปลี่ยนกันอุ้มต่อไป ถึงคราวที่มารดาเป็นผู้อุ้ม เธอประคองบุตรอย่างถนอมเสมือนประคองพวงดอกไม้ แต่ฝ่ายสามี เมื่อถึงคราวอุ้มก็อุ้มไปอย่างนั้นเอง โทศุหลิกทราบว่าคุณหลับอยู่ในอ้อมแขน จึงออกอุบายให้ภรรยาเดินไปก่อน แล้วตนเข้าไปใกล้พุ่มไม้แห่งหนึ่งแล้วก็ทิ้งลูกไว้ที่พุ่มไม้นั้น นางกาลิเหลียวกลับมาไม่เห็นลูก จึงถาม ทราบความว่าทิ้งลูกเสียแล้ว จึงคร่ำครวญให้สามีรีบกลับไปนำลูกกลับมา โทศุหลิกก็รีบไปอุ้มลูกมา แต่ปรากฏว่า บุตรของเขาสิ้นใจขณะที่เขากำลังอุ้มกลับมานั่นเอง กรรมนี้ทำให้นายโทศุหลิกเมื่อเกิดใหม่ในชาติต่อๆ มา ก็ถูกทิ้งถึง ๗ วาระ

สองสามีภรรยาเดินทางต่อไป ได้มาถึงบ้านนายโคบาลแห่งหนึ่ง วันนั้นเป็นวันที่นายโคบาลมีงานมงคลเกี่ยวกับแม่โคนมของเขาและที่เรือนของนายโคบาลนั้น มีพระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่งมาฉันอาหารอยู่เป็นประจำ วันนั้น นายโคบาลได้จัดแจงข้าวปายาส ไว้ถวายพระปัจเจกฯ และเพื่องานมงคล ขณะนั้นเขาเห็นสองสามีภรรยาเดินมา มีร่างกายซูบผอมอดโรย จึงถาม เมื่อทราบความแล้วก็เกิดเมตตาจิต จึงเลี้ยงดูด้วยข้าวปายาสเป็นอันมาก นางกาลิให้สามีบริโภคน้ำก่อน ตนเองบริโภคน้ำเพียงเล็กน้อย แต่โทศุหลิกเนื่องด้วยอดอาหารมาถึง ๗-๘ วัน จึงบริโภคน้ำอย่างมาก มากเกินขอบเขต ได้รับความอึดอัดเป็นอย่างยิ่ง เมื่ออาคันตุกะบริโภคน้ำเรียบร้อยแล้ว นายโคบาลจึงบริโภคน้ำเองบ้าง นายโทศุหลิกก็นั่งดู เห็นเอาข้าวปายาสให้สุนัขตัวเมียซึ่งนอนอยู่ใต้ที่นายโคบาลนั่ง โทศุหลิกคิดอยู่ในใจว่า “นางสุนัขนี้มีบุญจริงหนอ ได้กินอาหารดีอย่างนี้ทุกวันๆ” คิณนั้นเอง อาหารจำนวนมากมายที่นายโทศุหลิกกินเข้าไปไม่อาจย่อยได้ ถึงแก่ความตายในคิณนั้น และบังเกิดในท้องสุนัข

ฝ่ายภรรยาของเขาทำศพสามีแล้ว ขอทำงานรับจ้างอยู่ในบ้านของนายโคบาล เมื่อได้ข้าวสารทะนานหนึ่งก็หุงถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วกล่าวว่า “ขอบุญกุศลนี้จงสำเร็จแก่ทาสของท่านผู้ล่วงลับคือนายโทศุหลิกด้วยเถิด นางเป็นผู้ฉลาด คิดได้ว่านางควรจะอยู่บ้านนายโคบาลต่อไป เพราะได้เห็นพระปัจเจกฯ แม้ไม่มีไทยธรรมถวาย ก็ยังมีโอกาสในการชวนชวายเป็นกุศล ได้ไหว้ ได้ทำจิตให้เลื่อมใส เพียงเท่านี้ก็ประสบบุญเป็นอันมาก ต่อมาอีก ๗ เดือน สุนัขตัวนั้นได้ออกลูกเป็นสุนัขตัวผู้อีกตัวหนึ่ง นายโคบาลเลี้ยงมันด้วยน้ำนมโคของแม่ของมันอีกตัวหนึ่ง ลูกสุนัขก็โตอย่างรวดเร็ว เมื่อพระปัจเจกฯ มาฉันอาหารที่บ้านของนายโคบาล ท่านมักให้ข้าวปายาสก่อนหนึ่งเสมอ มันจึงรักพระปัจเจกฯ มาก ส่วนนายโคบาลโดยปกติจะไปหาพระปัจเจกฯ วันละ ๒ ครั้ง ลูกสุนัขตัวนั้นตามไปด้วยเสมอ

นายโคบาลได้อาไม้เท้าตีที่ก้อไม้และที่พื้นบางแห่งเพื่อไล่สัตว์ร้ายในระหว่างทาง เขาได้กราบเรียนพระปัจเจกฯ ว่า หากวันใดติดธุระมารับไม้ได้ ก็จะส่งสุนัขตัวนี้มา และขอให้ท่านไปโดยการนำของสุนัขตัวนั้น ตั้งแต่นั้นมา วันใดนายโคบาลไม่มีโอกาส เขาก็ส่งสุนัขไปนิมนต์พระปัจเจกฯ ด้วยคำพูดเพียงสั้นๆ ว่า “จงไปนำพระปัจเจกฯ มา สุนัขวิ่งไปยังสำนักของพระปัจเจกฯ เมื่อถึงที่นายโคบาลเคยใช้ไม้เท้าตีและร้อง “สุ สุ” มันจะตะกุกตะกาย และเห่าเสียงดัง ๒-๓ ครั้ง พอรู้ว่าไม่มีสัตว์ร้ายก็วิ่งต่อไป เมื่อถึงบรรณศาลาก็เห่าขึ้น ๓ ครั้ง เป็นสัญญาณว่ามารับพระปัจเจกฯ ขณะที่นำพระปัจเจกฯ ไปนั้น จะวิ่งออกหน้าและเห่าไปพลาง มีบางครั้งที่พระปัจเจกฯ ต้องการลงใจมัน แกล้งเดินไปทางอื่น สุนัขตัวนั้นจะเอาปากจับชายจีวรของท่านแล้วนำท่านไปในทางที่จะไปบ้านนายโคบาลด้วยความสัมพันธ์อันมีอยู่อย่างนี้เป็นเวลานาน สุนัขจึงมีความรักในพระปัจเจกฯ เป็นอย่างมาก ต่อมาพระปัจเจกฯ บอกนายโคบาลว่าจะไปทำจีวรใหม่ เพราะจีวรที่ใช้อยู่เก่ามากแล้ว จะต้องไปทำที่ภูเขาคันธมาทน์ เพราะมีพระปัจเจกฯ ช่วยทำมากรูปด้วยกัน นายโคบาลทราบความจำเป็นของพระปัจเจกฯ แล้ว ไม่อาจรั้งให้ท่านอยู่ทำจีวร ณ สำนักใกล้บ้านของตนได้ จึงอาราธนาด้วยใจเลื่อมใสว่า เมื่อทำจีวรเสร็จแล้วขอให้รีบกลับมายังหมู่บ้านของตน พระปัจเจกฯ รับโดยอาการดุขณิ สุนัขแสนรู้ฟังพระปัจเจกฯ และนายโคบาลคุยกันอยู่ มันเข้าใจเรื่องราวโดยตลอด เมื่อพระปัจเจกฯ ลานายโคบาลเหาะไปสู่ภูเขาคันธมาทน์ สุนัขยืนมองท่านอยู่ด้วยความรักความอาลัยเป็นอย่างยิ่ง มันเห่าด้วยความอาลัย พอพระปัจเจกฯ ลับสายตา หัวใจมันแตกทำลายถึงแก่ความตาย สุนัขนั้น เมื่อตายแล้วจึงบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีเสียงก้องกังวานเพราะอาณิสสที่เห่าพระปัจเจกฯ ด้วยใจเลื่อมใส เขาได้นามว่า “โฆสกเทพบุตร” แต่อยู่ในเทวโลกไม่นานก็จุติมาเกิดเป็นมนุษย์อีก โดยถือกำเนิดในท้องของหญิงนครโสภณิในกรุงโกสัมพี เมื่อคลอด ออกมาแล้วก็ได้ถูกให้นำเอาไปทิ้ง เพราะภรรยาหญิงนครโสภณินั้นโดยปกติเลี้ยงแต่ลูกหญิง แต่ถ้าบังเอิญมีลูกเป็นชายก็ไม่เลี้ยง ได้มีผู้ไปพบเด็กถูกทิ้งไว้มีกามีสุนัขล้อมอยู่ เป็นอันมากก็ได้เก็บเอาไปเลี้ยงไว้ ในวันนั้นเศรษฐีของนครโกสัมพีได้ไป เฝ้าพระเจ้าแผ่นดินโดยปกติ ได้พบกับ บุโรหิต ได้ถามขึ้นว่าดูดาวฤกษ์บ้างหรือ เปล่า เป็นอย่างไรบ้าง บุโรหิตก็บอกว่าดูเหมือนกัน เศรษฐีก็ถามขึ้นว่ามีเรื่องอะไร บ้าง บุโรหิตก็บอกว่า เรื่องอะไรอื่นก็ไม่มี แต่ว่าเด็กที่เกิดในวันนี้จักเป็นเศรษฐีใหญ่ของนคร เศรษฐีได้ฟังดังนั้นก็รีบให้ไปสืบ ดูว่าภรรยาของตนที่มีครรภ์แก่คลอดหรือยัง ก็ได้รับคำตอบว่ายังไม่คลอด จึงได้ใช้ทาส ชื่อว่ากาลิให้ไปเที่ยวค้นหาว่ามีเด็กคนไหน เกิดในวันนี้บ้างหรือไม่ นางกาลิก็เที่ยวค้น ไปจึงได้ไปพบเด็กที่มีบุคคลผู้หนึ่งเก็บมา เลี้ยงไว้ตั้งกล่าวนั้น จึงได้ขอซื้อมามอบให้ แก่เศรษฐี เศรษฐีเห็นว่าเป็นผู้ชายจึงตั้งใจ ไว้ว่า ถ้าลูกของเราคลอดออกมาเป็นผู้หญิง ก็จะตบแต่งให้เป็น

ภริยาสามีกัน แต่ถ้าลูก ของตนเกิดมาเป็นผู้ชายก็จะฆ่าเด็กนี้เสีย ต่อมาภริยาของเศรษฐีก็คลอดบุตรออก มาเป็นชาย เศรษฐีจึงคิดที่จะฆ่าเด็กที่ซื้อ มานั้น ได้ใช้ให้นางกาลีนำเอาเด็กไปวางที่ ประตูคอกโค เพื่อว่าในตอนเช้าเมื่อโคออก จากคอกก็จะได้เหยียบเด็ก แต่ครั้งถึงเวลา โคออกจากคอก โคที่เป็นหัวหน้าฝูงก็ได้ไป ยืนคร่อมเด็กไว้ให้โคตัวอื่นๆ เดินหลีกไป เด็กจึงรอดได้ นางกาลีก็ต้องนำเด็กกลับมา เศรษฐีก็ใช้วิธีใหม่ให้นำเด็กไปวางไว้ที่ทางเกวียน เพื่อจะให้เกวียนที่ออกแต่เช้ามีด บดทับไป แต่เมื่อถึงเวลาที่เกวียนออกในเวลาเช้ามีด โคที่เหยียบเกวียนคันหน้าเมื่อ ไปถึงที่นั้นก็สลัดแอกออก และเมื่อได้ถูก เหยียบเข้าใหม่ก็หยุดนิ่งไม่ยอมไป จนเวลา เช้าขึ้น คนขับเกวียนซึ่งเป็นหัวหน้าของหมู่ เกวียนนั้นจึงได้เห็นเด็ก แล้วก็เก็บเด็กไป นางกาลีต้องไปตามซื้อเอาเด็กนั้นคืนมาใหม่ คราวนี้เศรษฐีใช้ให้เอาไปทิ้งบนกอไม้ ในป่าช้าผีดิบ ต้องการจะให้สัตว์ทั้งหลาย มีสุนัขเป็นต้น ที่มากินศพทำร้าย แต่เมื่อ เอาเด็กไปทิ้งแล้วก็ไม่มีสัตว์อะไรทำร้าย คนเลี้ยงแพะไปเห็นเข้าก็เก็บเอาเด็กนั้นไป เลี้ยง ฝ่ายนางกาลีได้กลับมาบอกเศรษฐี เศรษฐีก็ให้นางกาลีไปซื้อเอาเด็กนั้นกลับมาอีก

ต่อมาเศรษฐีได้ให้นางกาลีเอาไปโยน ภูเขาทิ้ง เมื่อนางกาลีนำเด็กไปโยนภูเขาทิ้ง เด็กก็ผจญไปตกบนกอไม้ที่คลุมอยู่บนกอ ไม้ใหญ่ คนตัดไม้ไม่เพื่อนำไปจักษานไป พบเข้าก็เก็บเอาไปเลี้ยงไว้ เศรษฐีได้ทราบ ก็ให้นางกาลีไปซื้อเอากลับมาอีก ฝ่าย เด็กก็โตขึ้นโดยลำดับ

ต่อมาอีกเศรษฐีคิดการให้โหดร้ายยิ่งขึ้น คือไปพบกับนายช่างหม้อ บอกว่าได้มีอวชาบุตร อยู่คนหนึ่งจะส่งมา เมื่ออวชาบุตรนั้นมาแล้วก็นำช่างหม้อจับฟันเสีย ให้เป็นท่อนเล็ก ท่อนใหญ่ แล้วใส่ลงไปใน ตุ่ม แล้วเอาเข้าเผาในเตาเผาหม้อ จะให้ รางวัลให้คุ้มค่าในภายหลัง นายช่างหม้อก็ รับคำ เศรษฐีจึงได้เรียกเด็กโฆสกะและสั่ง ให้ไปพบนายช่างหม้อ ให้นำค่าไปว่าตามที่ สั่งให้ทำกิจไว้อย่างหนึ่งนั้นจงทำให้สำเร็จ โฆสกะจึงได้เดินไปเพื่อจะไปยังบ้านของ นายช่างหม้อ ก็พอดีไปพบเอาบุตรของ เศรษฐีเองซึ่งกำลังเล่นขลุบอยู่กับเพื่อน บุตรของเศรษฐีนั้นเล่นแพ้มาเป็นอันมาก จึงขอให้โฆสกะช่วยเล่นแก้ เพราะว่าโฆสกะ นั้นเป็นผู้ชำนาญในการเล่นชนิดนี้ โฆสกะ ก็อ้างว่าได้รับคำสั่งให้ไปหานายช่างหม้อ บุตรของเศรษฐีก็รับว่าจะไปแทน โฆสกะก็ กำชับว่าต้องบอกตามที่พ่อได้สั่งไว้ มิฉะนั้น ก็จะเป็นการผิดคำสั่ง เมื่อลูกของเศรษฐี รับคำแข็งแรงจึงยอมอยู่เล่นขลุบแทนลูก ของเศรษฐี ลูกของเศรษฐีก็ได้ไปยังบ้าน ของช่างหม้อ และได้นำค่าที่เศรษฐีสั่งไว้ บอกแก่นายช่างหม้อ นายช่างหม้อก็จับเอา ลูกของเศรษฐีนั้นทำเหมือนอย่างที่เขาได้สั่งไว้ ในตอนเย็นวันนั้นโฆสกะก็กลับไปบ้าน เศรษฐีถามว่าทำไมจึงไม่ไป โฆสกะก็เล่าให้ ฟัง เศรษฐีเมื่อได้ยินดังนั้นก็มีความตกใจเป็นกำลัง ได้รับไปหานายช่างหม้อ นาย ช่างหม้อก็

รีบออกมารับหน้า บอกว่าได้ ปฏิบัติตามที่เศรษฐีสั่งไว้เรียบร้อยแล้ว เรื่องนี้แสดงว่า การประทุษร้ายแก่บุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายนั้นย่อมมีผลสนอง ดังได้มีพระพุทธานุญาตที่ตรัสไว้ แปลความว่า “บุคคลผู้ประทุษร้ายในบุคคลผู้มีได้ ประทุษร้าย ผู้ไม่มีอาชญาด้วยอาชญา ย่อมบรรลู่ถึงฐานะทั้ง ๑๐ ฐานะใดฐานะหนึ่งพลันทีเดียวคือ ๑. เวทนาที่เผ็ดร้อน ๒. ความเสื่อม ๓. ความทำลายแห่งสรีระ ๔. อาพาธที่หนัก ๕. ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ๖. อุปสรรคจากพระเจ้าแผ่นดินหรือบ้านเมือง ๗. การกล่าวดูที่ทารุณ ๘. ความเสื่อมสิ้นแห่งญาติทั้งหลาย ๙. ความย่อยยับแห่งภคะทั้งหลาย ๑๐. ไฟไหม้บ้านและผู้นั้นเมื่อกายแตกทำลายตายไปแล้วย่อมเข้าถึงนิริยะคือภพที่ไร้ความเจริญ”

เศรษฐีนั้นแม้จะเสียบุตรไปเพราะการคิดทำลายโฆสกะก็ยังไม่ยอมหยุดยั้ง ยังคิดต่อไปอีก จึงได้เขียนหนังสือถึงผู้จัดการเก็บส่วยในหมู่บ้านของเศรษฐีแห่งหนึ่ง สั่งให้ผู้จัดการเก็บส่วยนั้นฆ่าอวชาตบุตรที่ส่งไป แล้วให้ทิ้งไปในหลุมวังจะให้เป็นการมิดชิด แล้วจะตอบแทนการกระทำนี้ในภายหลัง ได้ผูกหนังสือไว้ที่ชายผ้าของโฆสกะเอง สั่งให้โฆสกะเดินทางไป โฆสกะนั้นอ่านหนังสือไม่ออก ก็ไม่ทราบข้อความว่าเขียนอย่างไร โฆสกะได้ขอเสปียงเดินทางเศรษฐีก็บอกว่าได้มีเพื่อนเศรษฐีอยู่คนหนึ่งในระหว่างทางให้ไปพักที่นั่นไม่ต้องนำเสปียงไป โฆสกะก็เดินทางไป เมื่อไปถึงบ้านของเศรษฐีผู้สหายของเศรษฐีผู้บิดาเลี้ยงก็ได้แวะเข้าไปขอพัก ฝ่ายภริยาของเศรษฐีนั้นเมื่อได้สอบถามทราบว่าเป็นโฆสกะซึ่งเป็นบุตรของเศรษฐี ในกรุงโกสัมพี ก็ยินดีรับรองและจัดที่ให้ พักเป็นที่สุขสบาย ในการจัดรับรองนั้นก็ใช้ทาสีของธิดาให้เป็นผู้ทำ เมื่อทาสีของธิดาเศรษฐีจัดเสร็จแล้วก็ได้กลับไปทำกิจให้แก่ธิดาเศรษฐี ฝ่ายธิดาเศรษฐีก็ว่ากล่าวเพราะใช้ให้ไปทำกิจอย่างหนึ่งแต่มีไปชักช้าอยู่ ทาสีก็เล่าความให้ฟังว่าโฆสกะซึ่งเป็นเศรษฐีหนุ่มในกรุงโกสัมพีมาพักและภริยาของเศรษฐีคือมารดาของธิดาเศรษฐีนั้นเป็นผู้ใช้ให้จัดรับรอง

ธิดาเศรษฐีเมื่อได้ฟังชื่อว่าโฆสกะก็เกิดความสนใจและเกิดความพอใจขึ้นทันที ในเรื่องนี้ได้มีพระพุทธานุญาตบทยิ่งแสดงไว้ว่า “ความรคนั้นย่อมเกิดด้วยเหตุ ๒๐ อย่าง คือ ด้วยบุพเพสันนิวาส ความเคยอยู่ร่วมกันมาแต่ปางก่อน และด้วยการเกื้อกูลกันในปัจจุบัน เหมือนอย่างดอกอุบลอาศัยน้ำและเปือกตมเกิดเจริญขึ้นในน้ำฉะนั้น” ธิดาเศรษฐีเมื่อเกิดความสนใจในโฆสกะแล้วก็ได้ลอบลงมายังห้องที่โฆสกะพัก ได้เห็นโฆสกะนอนหลับและเห็นหนังสือที่ผูกอยู่ที่ชายผ้าก็แกะเอาหนังสือนั้นมาอ่าน เมื่อทราบความในหนังสือนั้นก็ตกใจว่า โฉนจึงได้เฝ้าเวลาจนถึงผูกหนังสือที่สั่งให้ฆ่าตัวเองมาตั้งนั้น จึงได้ไปเขียนหนังสือขึ้นใหม่แก้ข้อความเสียใหม่ว่า ให้ผู้จัดการเก็บส่วยนั้นจัดการส่วยและตบแต่งโฆสกะกับธิดาของเศรษฐีในบ้านนั้น ให้จัดการปลูกเรือนหอและจัดทรัพย์สมบัติให้โดยครบถ้วน

วันรุ่งขึ้นโฆสกะก็เดินทางต่อไปถึงบ้านของผู้จัดการเก็บส่วย ก็ได้ยื่นหนังสือนั้นให้ผู้จัดการเก็บส่วยก็ได้จัดการให้เป็นไปตามหนังสือที่เขียนไว้ในวันนั้นทุกประการ ต่อมาเมื่อเศรษฐีในกรุงโกสัมพี ทราบข่าวดังนั้นก็ยิ่งมีความเสียใจ เพราะที่คิดว่า จะให้ทำอะไรก็ไม่เป็นตามที่คิดสักอย่าง และตนก็ต้องเสียบุตรไปด้วย มีความเสียใจ มากขึ้นจนถึงล้มป่วยลง เมื่อป่วยหนักก็ส่ง คนไปให้ตามโฆสกะมาพบ แต่ว่าผู้ที่มา ตามนั้นก็มาพบกับภริยาของโฆสกะก่อน ภริยาของโฆสกะก็รับรองและเก็บความไว้ ยังไม่บอกแก่โฆสกะผู้สามี ต่อมาเมื่อเศรษฐี มีอาการเพียบหนักส่งคนมาให้ตามอีก ภริยาของโฆสกะจึงได้บอกแก่โฆสกะแล้ว ได้พากันไปพบ ในขณะที่ไปพบนั้นภริยาก็ ให้โฆสกะผู้สามียืนอยู่ที่เท้า ส่วนตนเองยืนอยู่ก่อนมาทางศีรษะของเศรษฐี ฝ่าย เศรษฐีปรารถนาที่จะพูดว่าจะไม่ยกสมบัติ ให้ แต่ก็พูดออกมาได้ยืนแต่เพียงว่าให้ ภริยาของโฆสกะก็รับแสดงอาการเศร้าโศก ชบศีรษะที่อกของเศรษฐีซึ่งกำลังป่วยหนัก เศรษฐีก็สิ้นชีวิตลงในขณะนั้น เมื่อเศรษฐีสิ้นชีวิตแล้ว พระเจ้าอุเทน ได้ทรงทราบก็ได้โปรดให้ทำสรริกิจของ เศรษฐีและได้รับสั่งให้โฆสกะผู้บุตรของเศรษฐีมาเฝ้าเพื่อจะทรงแต่งตั้งให้เป็น เศรษฐี วันนั้นฝนตกน้ำฝนข้างนองท้องพระลานหลวง เมื่อโฆสกะเข้าไปเฝ้าก็เดิน กระโดดไปบ้าง แต่เมื่อเข้าไปเฝ้าและได้รับ พระราชกำหนดว่าจักทรงแต่งตั้งเป็นเศรษฐี ก็เดินออกมาโดยรีบร้อน พระเจ้าอุเทนทอดพระเนตรทางช่องพระแกล ทอดพระเนตรเห็นดังนั้นก็ทรงเรียกเข้าไปอีก รับสั่ง ถามว่าเมื่อเขาเข้ามากระโดดโลดเต้นเข้ามา เมื่อเขาออกไปเดินออกไปอย่างรีบร้อน เพราะเหตุอะไร? โฆสกะก็กราบทูลว่า เมื่อ ตอนที่เข้ามานั้นยังมิได้รับกำหนดฐานันดร ยังเป็นเด็กจึงปฏิบัติอาการอย่างเด็กได้ แต่ว่าเมื่อได้รับกำหนดฐานันดรเป็นผู้ใหญ่ขึ้น แล้วก็ต้องแสดงอาการของผู้ใหญ่ พระเจ้า อุเทนก็โปรดว่าเป็นผู้มีสติปัญญา ก็ได้ โปรดพระราชทานตำแหน่งเศรษฐีในเวลา นั้นทีเดียว

เมื่อโฆสกะเศรษฐีกลับบ้าน ภริยาได้ แยมสรวล เพราะได้คิดว่าโฆสกะรอดตาย มาเพราะความคิดของตน โฆสกะได้เห็น อาการเช่นนั้นก็ได้คาดคั้นถาม ภริยาได้ บอกให้ทราบ โฆสกะก็ยังไม่เชื่อ ภริยาก็ อ้างทาสที่ชื่อว่ากาลีเป็นพยาน นางกาลี ก็ได้แจ้งให้โฆสกะทราบโดยตลอด โฆสกะ เมื่อได้ทราบดังนั้นก็มีความสังเวชใจ ได้ตั้ง โรงทานบริจาคอาหารเป็นต้นแก่คนกำพร้า และคนเดินทางเป็นต้น คนจัดการโรงทาน ชื่อว่า มิตตกุฎุมพี^{๗๒}

จากกรณีของนายโกตุลิกะที่ภายหลังได้มาเป็นกุมภโฆสกะเศรษฐีนี้ก็เพราะทำกรรมดีคือการได้อุปัฏฐากพระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยการวิ่งไปรับไปส่งพระปัจเจกพุทธเจ้าและมีความเลื่อมใสรักใคร่ในพระปัจเจกพุทธเจ้าทำให้ได้อานิสงค์ของกรรมดีนั้น ได้มาเป็นเศรษฐีในสมัยพุทธกาล ซึ่งกรณีนี้

^{๗๒} พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ - หน้า ๒30-๒๔๐

ถือว่าเป็นการทำกรรมดีในอดีตชาติแล้วกรรมดีนั้นส่งผลมาถึงปัจจุบันชาติในที่สุดก็ได้เป็นเศรษฐี ถือว่าเป็นกรรมดีที่ส่งผลให้ได้มนุษย์สมบัติ ซึ่งถือว่าเป็นผลของกรรมดีในระดับต้น

(๒) กรรมดีที่ให้ผลในระดับกลาง (สวรรค์สมบัติ)

สำหรับกรรมดีที่ให้ผลในระดับกลางนี้เป็นกรรมดีที่ก่อให้เกิดผลก็คือ สวรรค์สมบัติ ซึ่งคำว่า สวรรค์ หรือ สักคะ แปลว่า “โลกที่เลอเลิศเพียงพร้อมไปด้วยกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันน่าปรารถนา นำใคร่ สวรรค์คือ โลกที่งดงามเพียงพร้อมด้วยสิ่งที่ดีและสิ่งที่เป็นบุญ”^{๗๓} สวรรค์นั้นเป็นที่อยู่ของเทพเป็นเขตแดนแห่งความสุขของหมู่สัตว์ที่มาเกิดด้วยกุศลกรรมบางอย่าง เรียกสัตว์พวกนี้ว่า “เทพ” เพราะเป็นบุคคลจำพวกเล่นสนุกสนาน ดังข้อความว่า...ชื่อว่า เทวะ เพราะเล่นด้วยกามคุณ ๕ หรือฤทธิ์วิเศษนานาชนิดเล่นด้วยอำนาจของตนมีความรุ่งเรืองสว่างไสว ดำเนินไปในอากาศ เป็นผู้ที่มีมนุษย์ยึดถือเอาว่าเป็นที่พึงควรแก่การสรรเสริญ ชื่อว่า เทวะ เพราะเพลิดเพลินเล่นด้วยกามคุณหรืออยู่ในกามคุณ เป็นผู้รุ่งเรืองด้วยอำนาจแห่งบุญที่กระทำไว้ จะไปในที่ไหนก็งดงามมีความโดดเด่นจะปรารถนาสิ่งใดก็ได้สมดังปรารถนาทุกประการ...^{๗๔} ดังนั้น สวรรค์จึงถือว่าเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยความสุขและเป็นที่พักผ่อนของผู้คนทั่วไปที่มุ่งหวังที่จะมีความสุขและปรารถนาความสุขที่เป็นเหมือนเทพหรือชาวสวรรค์นั้น โดยกรรมดีที่ให้ผลกับผู้กระทำความดีในโลกหน้าหรืออนาคตในระดับกลางหรือระดับที่สองนี้ก็คือ “การได้ไปเกิดบนโลกสวรรค์” หรือที่เราเรียกว่า “สวรรค์สมบัติ” โดยตัวอย่างของผู้ที่กระทำความดีแล้วได้ไปเกิดบนสวรรค์นั้นก็ปรากฏในพระไตรปิฎก ในเรื่องของวิมานซึ่งเป็นเรื่องของการกระทำความดีแล้วไปเกิดเป็นเทพเจ้าบนสวรรค์ ซึ่งผลของกรรมดีที่ได้นำไปสู่การเกิดในแดนสวรรค์นั้นก็หลายกรณีแต่ผู้วิจัยจะนำมาเฉพาะกรณีของเทพธิดาผู้ได้วิมานเป็นรูปเรือโดยมีเรื่องที่จะนำมากล่าวในที่นี้ดังนี้

ในสมัยพุทธกาลนี้ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่กรุงสาวัตถี ภิกษุจำนวน ๑๖ รูปจำพรรษาในอาวาสใกล้บ้านแห่งหนึ่ง ออกพรรษาแล้ว ตั้งใจว่าจักเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า และจักฟังธรรม ก็พากันเดินทางไกล ในฤดูร้อนมุ่งกรุงสาวัตถี ระหว่างทางกันดารไม่มีน้ำ ในทางกันดาร ภิกษุเหล่านั้น ถูกความร้อนแผดเผา ลำบากกาย กระหายน้ำ ไม่ได้น้ำดื่มพากันเดินไปไม่ไกลหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ในหมู่บ้านนั้น หญิงผู้หนึ่ง ถือภาชนะสำหรับใส่น้ำ เดินบ่าหน้าไปยังบ่อน้ำ เพื่อตักน้ำ ขณะนั้นภิกษุเหล่านั้นแลเห็นนาง ก็คิดว่า เมื่อไปในที่หญิงผู้นี้ไป อาจได้น้ำดื่มถูกความกระหายน้ำบังคับ ก็พากันเดินบ่าหน้าไปทิศนั้น เห็นบ่อน้ำ ก็

^{๗๓} พระมหาสมจินต์ สุมมาบุญโญ (วันจันทร์) , นรกและสวรรค์ในพุทธปรัชญาเถรวาท, วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๔, หน้า ๓๐

^{๗๔} กรมศิลปากร, จักรกวางพิปนี, (กรุงเทพฯมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เนทริลเธิก-เพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๓๑-๑๓๒.

ยื่นไม้ไผ่ลึงคนนั้น หญิงสาวคนนั้นได้น้ำจากบ่อนั้นแล้ว กำลังจะกลับก็มองเห็นภิกษุ
เหล่านั้นจึงรู้ว่า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเหล่านี้กระหายน้ำต้องการน้ำ จึงเข้าไปกราบและนิมนต์ให้
ฉันน้ำ ภิกษุเหล่านั้น ก็นำผ้ากรองน้ำออกจากถุงบาตร มากรองน้ำแล้วก็ตักน้ำจุ่ม
จากนั้น เอน้ำลูบมือเท้าให้เย็น กล่าวคำอนุโมทนาในการถวายน้ำดื่มของนางแล้ว ก็พา
กันจากไป

ฝ่ายหญิงสาวผู้นั้นก็ได้รำลึกถึงบุญในระหว่าง ๆ ต่อมาเมื่อนางตายไปบังเกิดในภพดาวดึงส์
ด้วยบุญญาภิธานของนาง วิมานใหญ่งดงามด้วยต้นกัลปพฤกษ์ก็เกิดขึ้น แม่น้ำกลาด
เกลื่อนด้วยกองทรายและหาดทรายขาวประหนึ่งประดับด้วยเงิน ประกอบด้วยข่ายมุกดา
ไหลมาเฉพาะน้ำที่ใสไร้มลทิน ดังก้อนแก้วมณี ล้อมรอบวิมานนั้น ณ สองฝั่งของแม่น้ำนั้น
และใกล้ประตูอุทยานและวิมาน สระโบกขรณีขนาดใหญ่ ประดับด้วยดงปทุม ๕ สี ก็
บังเกิดพร้อมด้วยเรือทอง นางเทพธิดาองค์นั้นเมื่อเสวยทิพย์สมบัติในวิมานนั้น ก็เที่ยว
ระเรีงเล่นอยู่ในเรืออย่างมีความสุข^{๗๕}

จากการกล่าวถึงกรรมของหญิงสาวที่ได้ทำบุญด้วยการถวายน้ำดื่มบริสุทธิ์แก่พระภิกษุที่
กระหายน้ำในระหว่างทางเดินธุดงค์ในสมัยพุทธกาลนั้น ผลการถวายน้ำดื่มบริสุทธิ์ดังกล่าวเป็นผลให้
นางได้เกิดเป็นเทพธิดาบนสวรรค์ โดยหลักการของการได้ไปเกิดบนสวรรค์นั้นก็คือ (๑) การถวาย
ทานแก่พระภิกษุหรือผู้มีศีล ซึ่งในวิมานวัตถุเกือบทุกเรื่องที่กำลังกล่าวถึงชีวิตประวัติของเทวดาบนสวรรค์
โดยมากจะได้ไปเกิดบนสวรรค์เพราะการถวายทาน เช่น บางองค์ก็ถวายเมล็ดงาเป็นทางแต่
พระพุทธเจ้าอย่างกะทันหัน เมื่อตายไปก็ได้เกิดบนสวรรค์มีวรรณะงาม ส่องแสงสว่างไปทุกทิศ
เหมือนกับดาวประกายพริ้วฉนั้น^{๗๖} หรือใน กล่าวถึงสตรีผู้หนึ่งได้เป็นผู้ปฏิบัติสามี นางคล้อยตาม
สามี อดทนถือโอวาทสามีโดยเคารพ แม้โกรธก็ไม่หุนหันพลันแล่น ไม่พูดคำหยาบพูดแต่เรื่องจริง มี
ความเชื่อและเลื่อมใส และให้ทานตามควรแก่ทรัพย์สมบัติ นางเกิดเป็นโรคบางอย่าง ก็ตายไปบังเกิด
ในภพดาวดึงส์ มีอัสรพันธ์หนึ่งแวดล้อม มีอัทภาพประดับด้วยเครื่องอลังการมีภาระประมาณ ๖๐ เล่ม
เกวียนนกระเรียน นกยูง หงส์ และดุเหว่า ล้วนเป็นทิพย์ ส่งเสียงไพเราะชุมนุมกันอยู่ ซึ่งวิมานของ
นางดาดาชไปด้วยบุปผชาตินำรินรมย์ วิจิตรเป็นอันมากทั้งเทพบุตรทั้งเทพธิดาก็มาคบหาสมาคมกัน^{๗๗}
หรือมีหญิงหาพินคนหนึ่ง เห็นต้นอโศกมีดอกบานสะพรั่งในนั้นทนวัน จึงถือเอาดอกอโศกเป็นอันมาก
ทำเป็นช่อพร้อมด้วยข้าวและก้านเดินมาเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง ณ ที่นั้น มีจิตเลื่อมใส จึง
เอาดอกไม้เหล่านั้นปลูตเป็นเครื่องลาดดอกไม้โดยรอบอาสนะ ทำการบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทำ
ประทักษิณ ๓ รอบถวายนมัสการกลับไป. ครั้นต่อมา นางได้ถึงแก่กรรมไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้น

^{๗๕} ชุ.วิมาน.อ.(ไทย) ๒/๑/๖๕.

^{๗๖} ติลทักขินวิมาน ใน ชุ.วิมาน.อ.(ไทย) ๒/๑/๘๗.

^{๗๗} ปฐมปติพพาวิมาน ชุใน ชุ.วิมาน.อ.(ไทย) ๒/๑/๙๔.

ดาวดึงส์ มีนางอัปสรหนึ่งพันเป็นบริวาร โดยมากนางพื่อนรำขบร้องอยู่ที่สวนนันทวัน ร้อยกรอง มาลัยดอกไม้ปาริฉัตรตระกรีนเรียงบันเทิง เล่นกีฬา เสวยแต่ความสุข^{๗๘} (๒) ผู้รับทานจะต้องเป็นผู้ที่ บริสุทธิ์ และผู้ถวายทานจะต้องมีจิตใจเข้มแข็งใน ๓ กาล ก่อนให้ ขณะให้และหลังให้ (๓) ไทยธรรม จะต้องบริสุทธิ์และประณีต เมื่อองค์ประกอบทำให้ทานครบ ๓ ประการนี้ย่อมทำให้ผู้กระทำความดี นั้นได้ไปเกิดบนสวรรค์ได้อย่างแน่นอน ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในบุญกิริยาวัตถุ คือ การบำเพ็ญ บุญอันเป็นเหตุให้เกิดอานิสงส์ มี ๓ ประการคือ (๑) บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน(๒) บุญกิริยา วัตถุที่สำเร็จด้วยศีล (๓) บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา^{๗๙} หรือดังที่พระพุทธองค์ตรัสเอาไว้ว่าสตรี หรือบุรุษบางคน ที่บำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุด้วยการทำทาน รักษาอุโบสถศีลอย่างยิ่งยวด แต่ไม่ได้ทำบุญ ด้วยการภาวนา หลังจากตายก็จะไปเกิดร่วมกับเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา และมีฐานะ ๑๐ ประการ คือ^{๘๐} ๑. อายุ ๒. วรณะ ๓. สุข ๔. ยศ ๕. อธิปไตย ๖. รูป ๗. เสี่ยง ๘. กลิ่น ๙. รส ๑๐. โภจทรัพย์ แต่ละอย่างที่เป็นทิพย์ แล้วตั้งจิตปรารถนาเพื่อจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา เพราะได้ยินมาว่า เทวดาชั้นนี้มีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุข ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผลต้องเป็นคนมี ศีลที่บริบูรณ์

กล่าวโดยสรุป สวรรค์แต่ละชั้นนั้น ผู้ที่จะไปเกิดในแต่ละชั้นต้องมีการสะสมบุญหรือกรรม ดี มีการบริจาคทาน ทำความดีที่เป็นมหากุศล รักษาอุโบสถศีลอย่างยิ่งยวด เป็นต้น และหากเป็นการ กระทำบุญหรือความดีที่มีอานิสงส์มาก ๆ ก็สามารถที่จะอธิษฐานเพื่อไปเกิดในสวรรค์ชั้นที่ปรารถนาได้ ซึ่งการจะอธิษฐานได้ผล ศีลต้องสมบูรณ์ ต้องถึงพร้อมด้วยกุศลกรรม คือการทำความดีอันเป็นบุญเป็น กุศลทุกชนิด โดยสิ่งที่จัดว่าเป็นประโยชน์ของการเกิดในโลกสวรรค์นี้ จะไม่มีความลำบาก เพราะไม่ ต้องทำมาหากิน การเป็นอยู่ก็สุขสบาย มีแต่ของทิพย์ให้เสพ อยากได้สิ่งใด สิ่งนั้นก็สำเร็จดังใจนึก ถึงแม้ว่า จะได้วิมานแตกต่างกัน มีอายุแตกต่างกัน แต่ชีวิตไม่ต้องเจ็บป่วยเหมือนมนุษย์

(๓) กรรมดีที่ให้ผลในระดับสูงสุด (นิพพานสมบัติ)

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างการทำความดีแล้วส่งผลทำให้ได้ผลที่พึงประสงค์ในระดับ สูงสุดก็คือ ส่วนที่เรียกว่าเป็นนิพพานสมบัติ หมายถึง การได้มาซึ่งสมบัติคือการบรรลุธรรมตั้งแต่ พระ โสดาบันไปจนถึงพระอรหันต์ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงเน้นย้ำว่า กรรมดี คือการเจริญสติภาวนานั้น สามารถที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรมได้อย่างแน่นอน และการบรรลุธรรมเป็นเป้าหมายของการทำความ ดีหรือกรรมดีที่เป็นการปฏิบัติธรรมอย่างยิ่งยวดเพื่อการบรรลุผลว่า

^{๗๘} ปาริฉัตรกวิมาน ใน ขุ.วิมาน.อ.(ไทย) ๒/๑/๓๒๖.

^{๗๙} อง.อภุจก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๔,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๓ , หน้า ๔๗๑-๔๗๒.

^{๘๐} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๓๔๑/๓๖๒.

อนึ่ง ถ้าพวกอัญเดียรถีย์ปริพาชก พึงถามเธอทั้งหลายอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย มีมรรค มีปฏิบัติเพื่อสํารอราคะอยู่หรือ เธอทั้งหลายถูกถามอย่างนี้ พึงตอบอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลาย มีมรรค มีปฏิบัติเพื่อสํารอราคะอยู่...คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล ได้แก่ ๑. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ ๘. สัมมาสมาธิ นี้คือมรรค นี้คือปฏิบัติเพื่อสํารอราคะ^{๘๑}...หรือ “พึงตอบอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลาย เราทั้งหลายอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเพื่อละสังโยชน์^{๘๒} ฯลฯ...เพื่อถอนอนุสัย^{๘๓} ฯลฯ ....เพื่อกำหนด รู้athanะ (ทางไกล) ฯลฯ ....เพื่อความสิ้นอาสวะ ฯลฯ ....เพื่อทำให้แจ้งผลแห่งวิชาและวิมุตติ^{๘๔} ฯลฯ ....เพื่อญาณทัสสนะ^{๘๕} ฯลฯ”

ดังนั้น การบรรลุมรรคในทัศนะหรือคำสอนของพระพุทธศาสนา “จึงมีอยู่จริง” และเป็นเป้าหมายสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังนั้น การกระทำความดีหรือบุญกุศลนั้นหากเป็นการกระทำความดีที่เป็นสิ่งที่ดีก่อให้เกิดอานิสงส์มากๆแล้วพระพุทธศาสนายืนยันว่า กรรมดีหรือบุญนั้นย่อมเป็นบาทฐานที่นำไปสู่การบรรลุมรรคผลหรือมีความสัมพันธ์กับการบรรลุมรรคผลได้ ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ว่า

" อานนทฺ เธอจงดูบุตรเศรษฐีผู้มีทรัพย์มากผู้นี้ ผลาญทรัพย์เสีย ๑๖๐ โกฏิ พาภรรยาเที่ยวขอลานอยู่ในนครนี้แล ก็ถ้าบุตรเศรษฐีไม่ผลาญทรัพย์ให้หมดสิ้น จักประกอบการงานในปฐมวัย ก็จักได้เป็นเศรษฐีชั้นเลิศในนครนี้แล และถ้าจักออกบวช, ก็จักบรรลุอรหัตต์ แม้ภรรยาของเขาก็จักดำรงอยู่ในอนาคามีผล ถ้าไม่ผลาญทรัพย์ให้หมดไป จักประกอบการงานในมัชฌิมวัย จักได้เป็นเศรษฐีชั้นที่ ๒ ออกบวชจักได้เป็นอนาคามี แม้ภรรยาของเขาก็จักดำรงอยู่ในสกทาคามีผล ถ้าไม่ผลาญทรัพย์ให้สิ้นไป ประกอบการงาน

^{๘๑} ส.ม.(ไทย)๑๙/๔๑/๑๒๐.

^{๘๒} สังโยชน์ หมายถึงกิเลสผูกมัดใจสัตว์, ธรรมที่มีจิตใจสัตว์ไว้กับทุกข์ มี ๑๐ อย่าง คือ (๑) สักกายทิฏฐิ (๒) วิจิกิจฉา (๓) สีลัพพตปรามาส (๔) กามฉันทะหรือกามราคะ (๕) พยาบาทหรือปฏิฆะ (๖) รูปราคะ (๗) อรูปราคะ (๘) มานะ (๙) อุทธัจจะ (๑๐) อวิชชา (ส.ม.อ.(ไทย) ๓/๑๗๖-๑๘๑/๒๐๓, ส.สพ.อ.(ไทย)๓/๕๓-๖๒/๑๔, อ.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๓/๒๑)

^{๘๓} อนุสัย ได้แก่ อนุสัย ๗ คือ (๑) กามราคะ (๒) ปฏิฆะ (๓) ทิฏฐิ (๔) วิจิกิจฉา (๕) มานะ (๖) ภวราคะ (๗) อวิชชา (ที.ปา. ๑๑/๓๓๒/๒๒๓, ส.สพ.อ.(ไทย) ๓/๕๓-๖๒/๑๔, อ.ส.ต.ต.ก.(ไทย) ๒๓/๑๑/๑๗)

^{๘๔} ผลแห่งวิชาและวิมุตติ หมายถึงอรหัตตผล (อ.เอกก.อ.(ไทย) ๑/๕๖๔-๕๗๐/๔๗๒)

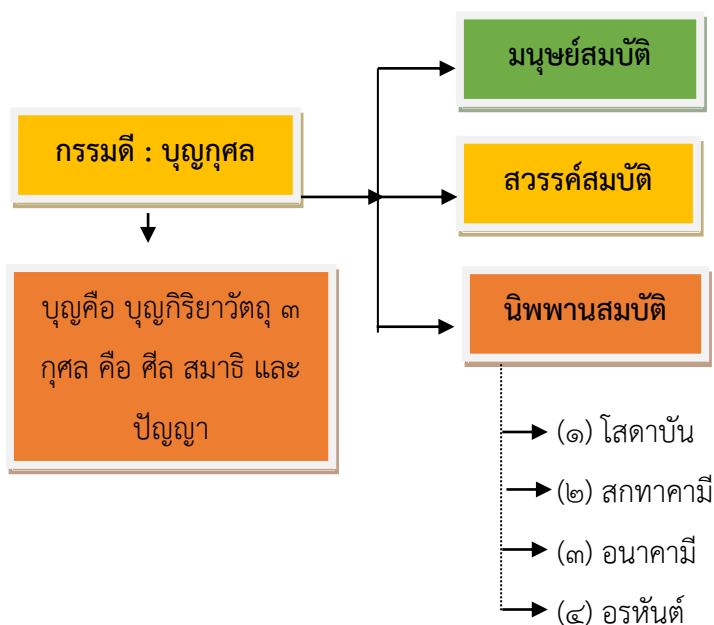
^{๘๕} ญาณทัสสนะ หมายถึงปัจจุเวกขณะญาณ ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน คือ สํารวจรู้มรรคผล กิเลสที่ละได้แล้ว กิเลสที่ยังเหลืออยู่ และนิพพาน (เว้นพระอรหันต์ ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่) (อ.ต.ก.อ. ๒/๑๐๔/๒๕๗)

^{๘๖} ส.ม.(ไทย)๑๙/๔๒-๔๗/๕๖.

ในปัจจุบันวิยจักได้เป็นเศรษฐีชั้นที่ ๓ แม้ออกบวช ก็จักได้เป็นสกทาคามี,แม้ภรรยาของเขา ก็จักดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแต่เดี๋ยวนี้บุตรเศรษฐีนั้นทั้งเสื่อมแล้วจากโภคะของคฤหัสถ์ ทั้งเสื่อมแล้วจากสามัญผล ก็แลครั้นเสื่อมแล้ว จึงเป็นเหมือนนกกระเรียนในเปือกตมแห่ง ฉะนั้น"^{๘๗}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า กรรมดีนั้นมีความสัมพันธ์กับการบรรลุผลอย่างชัดเจน เพราะกรรมดีหากเป็นกรรมที่มีคุณมากหรือมีอานิสงค์มากย่อมนำไปสู่การบรรลุผลได้ โดยเริ่มจากการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนาไปตามลำดับ ซึ่งก็จะสามารถก่อให้เกิดหรือทำให้เข้าถึงการบรรลุธรรมได้ โดยที่กรรมดีที่จะก่อให้เกิดการบรรลุธรรมนั้นย่อมเป็นกรรมดีที่มีผลานิสงค์มากกว่ากรรมดีทั่วไปโดยกรรมดีที่ให้ผลกับการเกิดใหม่ว่าจะเป็นอะไรหรือได้อะไรนั้นก็จะมียู่ ๓ ระดับ คือ (๑) ระดับต้น ให้ผลเป็นมนุษย์สมบัติ (๒)ระดับกลางให้ผลเป็นสวรรค์สมบัติ และ (๓) ระดับสูงให้ผลเป็นนิพานสมบัติหรือการบรรลุธรรม โดยรูปแบบของความสัมพันธ์ของกรรมกับการบรรลุธรรมนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

๔.๓.๓ กรรมดี(บุญกุศล)กับการส่งผลให้เกิดการบรรลุธรรม

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะนำมาศึกษานั้นก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาว่า กรรมดีที่ก่อให้เกิดการบรรลุธรรมนั้นมีอะไรบ้าง โดยการบรรลุธรรมนั้นก็มีอยู่ ๔ ระดับก็คือ โสดาบัน

^{๘๗} ชุ.ธ.อ.(ไทย)๑/๒/๓/๑๘๓-๑๘๔.

สภากาชาด อนามัย และพระอรหันต์ โดยกรรมดีหรือบุญกุศลที่ได้ทำมา ย่อมส่งผลต่อการบรรลุธรรมได้ ซึ่งคำว่าบุญหรือกุศลนี้ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรมนั้นต่างๆ โดยคำว่า บุญ หมายถึง สภาพที่ก่อกอง และชำระสันดานที่เกิดกิเลสขึ้น (ยถา สยํ อุปปนํ ตํ สนทานํ ปุณาติ วิโสเดตีติ จ ปุณฺณ^{๘๘}) สภาพที่ก่อกองกรรมซึ่งเป็นการกระทำของตน สภาพที่ยังอภัยตายของผู้กระทำความผิดนั้นให้บริบูรณ์ และสภาพที่ทำให้เกิดภพอันน่าบูชา (ปุณาติ อตฺตโน การกํ ปุเรติ จสส อชฺฌาสมํ ปุชฺชณจ ภวํ นิพฺพตเตตีติ ปุณฺณ^{๘๙}) หรือ “บุญ คือเครื่องชำระสันดาน ความดี กุศล ความสุข ความประพฤติกอบทางกาย วาจา และใจ กุศลธรรม”^{๙๐} ส่วนคำว่ากุศล หมายถึง “ฉลาด ชำนาญ สบาย เอื้อหรือเกื้อกูล เหมาะ ดีงาม เป็นบุญ คล่องแคล่ว ตัดโรคหรือตัดสิ่งชั่วร้ายที่น่ารังเกียจ”^{๙๑} ซึ่งคำว่าบุญและกุศลทั้งสองคำนี้ มีคำที่มีความหมายแสดงลักษณะหรือคุณสมบัติอยู่หลายคำ ซึ่งคำว่าบุญมีคำที่ใช้แทนลักษณะอยู่ ๓ คำ^{๙๒} คือ

(ก) **กัลยาณะ** หมายถึงกรรมอันมีโทษไปปราศ กรรมไม่มีโทษ กรรมอันบัณฑิตพึงนับ ความดี ความงาม^{๙๓} หมายความว่า บุญเป็นสิ่งที่ดีงาม ซึ่งหากบุคคลกระทำไปแล้ว ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ ปราศจากโทษ เช่น ผู้ที่ให้ทานย่อมเป็นผู้สร้างประโยชน์แก่บุคคลอื่น อานิสงส์ที่เขาพึงได้รับ คือชื่อเสียงด้านดีงามจักกระฉ่อนขจรไกล ดังนั้น บุญจึงจัดเป็นกัลยาณธรรมอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นกรรมที่ก่อให้เกิดสิ่งที่ดีงาม เสริมสร้างให้บุคคลผู้กระทำความดีคุณธรรม และคุณสมบัติที่พึงประสงค์ เป็นผู้ที่น่าเคารพนับถือ

(ข) **กุสละ** หมายถึงความดี ความงาม สิ่งที่ดี สิ่งที่ชอบ ความสบาย ความไม่มีโรค เป็นคำที่ใช้แทนความหมายของบุญได้ในบางแง่ โดยกุศลใช้ในแง่ของการกระทำคือกรรมก็ได้ มองลึกลงไปถึงตัวสภาวะธรรมก็ได้ ส่วนบุญมักแล้งแต่ในแง่กรรมคือการกระทำ^{๙๔} แต่กระนั้นทั้งบุญและกุศลก็มีนัยที่แสดงถึงการทำความดีเหมือนกัน ต่างแต่เพียงว่าบุญมักถูกแสดงความหมายแคบกว่ากุศล ส่วนกุศลกินความหมายครอบคลุมถึงบุญด้วย คำว่า “กุศล” ที่ใช้เป็นคำแทนความหมายของบุญในที่นี้ จัดเป็นกุศลในระดับโลกียะหรือโลกิยกุศลเท่านั้น อย่างไรก็ตาม กุศลก็

^{๘๘} พ.วิ.อ. (ไทย) ๑/๔/๓.

^{๘๙} พ.ปฏิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๘๕.

^{๙๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๘.

^{๙๑} พระธรรมปิฎก, **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖๔.

^{๙๒} หลวงเทพคุณานุศิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช), **ธาตุปทีปิกา**, หน้า ๒๔๓.

^{๙๓} ประยุทธ์ หลงสมบุญ, **พจนานุกรมมคธ - ไทย**, (กรุงเทพฯ: อาหารการพิมพ์, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์), หน้า ๑๗๙.

^{๙๔} พระธรรมปิฎก, **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๑๗๑.

เป็นธรรมที่บุคคลควรยึดถือปฏิบัติเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ตน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ชาวเกสปุตตนิคมว่า “เมื่อใด พวกท่านรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้วิญญูชนพากันสรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ใครถือปฏิบัติครบถ้วนแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เมื่อนั้น พวกท่านควรบำเพ็ญธรรมเหล่านั้นอยู่เถิด”^{๙๕}

(ค) **สุภะ** หมายถึงความงาม ความชอบใจ โชคดี เจริญ เป็นที่ชอบใจ^{๙๖} คำนี้ใช้แสดงความหมาย ๒ แฉ่ง คือแง่ของความงามทางรูปกายก็ได้ เช่นคำพูดว่า “พระนางมีทรีทรงงามทั่วพระวรกาย”^{๙๗} ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าความงามของรูปกายทั้งหมดนั้น เป็นผลของการสั่งสมบุญไว้ในปางก่อน^{๙๘} หรือพระพุทธพจน์ว่า “มนุษย์ผู้ต้องการสุขอันยั่งยืน ประารถนาสุขอันเลิศ หรืออยากได้ความงามอันเพริศพรึงไฉนมนุษย์ จึ่งควรถวายข้าวยาคุแห่”^{๙๙} และแง่ของความงามทางจิตใจหรือที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตให้ตั้งงามก็ได้ เช่น การฟังพระสัทธรรมเป็นความงาม^{๑๐๐}

ส่วนคำที่มีความหมายแสดงลักษณะหรือคุณสมบัติของกุศล มีอยู่ ๔ คำ คือ

(ก) **อาโรคะ** แปลว่า ความไม่มีโรค คือสภาพจิตที่ไม่มีโรค อย่างที่นิยมเรียกกันบัดนี้ว่า สุขภาพจิต หมายถึงสภาวะหรือองค์ประกอบที่เกื้อกูลต่อสุขภาพจิต ทำให้จิตไม่ป่วยไข้ ไม่ถูกบีบคั้น ไม่กระสับกระส่าย เป็นจิตแข็งแรง คล่องแคล่ว สบาย ใช้งานได้ดี เป็นต้น

(ข) **อนวัชชะ** แปลว่า ไม่มีโทษ หรือไร้ตำหนิ แสดงถึงภาวะที่จิตสมบูรณ์ ไม่บกพร่อง ไม่เสียหายหรือไม่มีของเสีย ไม่มีวามอง ไม่ขุ่นมัว สะอาด เกลี้ยงเกลา เอี่ยมอ่อง ผ่องแผ้ว เป็นต้น

(ค) **โกศลสัมภุต** แปลว่า เกิดจากปัญญา หรือเกิดจากความฉลาด หมายถึง ภาวะที่จิตประกอบอยู่ด้วยปัญญาหรือมีคุณสมบัติต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากความรู้ความเข้าใจ สว่าง มองเห็น หรือรู้เท่าทันความเป็นจริง สอดคล้องกับหลักที่ว่ากุศลธรรมมีโยนิโสมนสิการ คือความรู้จักคิดแยกคาย หรือรู้จักทำใจอย่างฉลาดเป็นปทัฏฐาน

(ง) **สุขวิบาก** แปลว่า มีสุขเป็นวิบาก คือเป็นสภาพที่ทำให้มีความสุข เมื่อกุศลธรรมเกิดขึ้นในใจ ย่อมเกิดความสุขสบายคล่องใจในทันทีนั่นเอง ไม่ต้องรอว่าจะมีผลตอบแทนภายนอกหรือไม่ เหมือนกับว่าร่างกายแข็งแรงไม่มีโรคเปื่อยเบียน (อโรค) ไม่มีสิ่งสกปรกเสียหาย ไม่มีมลทิน

^{๙๕}อง.ติก.(ไทย)๒๐/๕๐๕/๒๔๖.

^{๙๖}ป.หลงสมบุญ, พจนานุกรมมจร - ไทย, หน้า ๗๕๙.

^{๙๗}พ.ชา.(ไทย) ๒๘/๑๐๗๑/๓๗๑.

^{๙๘}พ.ช. (ไทย) ๒๕/๙/๑๒.

^{๙๙}วิ.ม.(ไทย) ๕/๖๒/๗๘.

^{๑๐๐}พ.อุป.(ไทย) ๓๒/๓๙๔/๕๐๔.

หรือของที่เป็นพิษภัยมาพ้องพาน (อนวัชชะ) และรู้ว่าตัวอยู่ในที่มั่นคงถูกต้องเหมาะสม (โกศลสัมภูต) ถึงจะไม่ได้เสพเสวยสิ่งใดพิเศษออกไป ก็ย่อมมีความสุข ได้เสวยความสุขอยู่แล้วในตัว^{๑๐๑}

จะเห็นได้ว่าคำว่าบุญกับกุศลนั้นมีความหมายคล้ายเคียงกันมากหรือบางทีก็ใช้เป็นคำๆ เดียวกันแม้ว่าบางครั้งอาจจะเป็นเพียงความคล้ายคลึงกันเท่านั้น โดยบุญกุศลได้นำมาใช้ในความหมายเดียวกันอยู่ ๒ ประการ คือ

(๑) **ด้านความหมายทั่วไป** คือเมื่อกล่าวถึงความหมายกว้าง ๆ บุญหมายถึง “ความดี หรือ คุณงามความดี”^{๑๐๒} ส่วนกุศล หมายถึง “สิ่งที่ดีที่ชอบ”^{๑๐๓} จะเห็นได้ว่าทั้งบุญและกุศลต่างก็หมายถึงความดีเหมือนกัน จึงกล่าวได้ว่าการทำความดีทุกอย่างสามารถเรียกว่า “บุญ” ก็ได้ “กุศล” ก็ได้ หากใช้ในความหมายทั่วไป ไม่ใช่ในความหมายเชิงนิรุกติศาสตร์ซึ่งบุญและกุศลมีความแตกต่างกันในเรื่องของความหมายและเนื้อหาสาระบางประเด็น ในกรณีที่บุญและกุศลมาด้วยกัน เข้าคู่กันหรือใช้แทนกัน จึงเป็นเรื่องของการทำความดีระดับพื้นฐานทั่วไป ดังกรณีตัวอย่างของนางเทพธิดาที่ไปเกิดอยู่ในปลัดังกวิมาน ถูกพระมหาโมคคัลลานเถระถามว่าได้กระทำบุญอะไรถึงมาเกิดในวิมานนี้ นางเทพธิดาตอบว่าเมื่อครั้งเป็นมนุษย์นางได้กระทำกุศลกรรมหลายอย่าง เช่น รักษาศีล ๕ และศีลอุโบสถอย่างเคร่งครัด ทั้งมีความรักภักดีต่อสามี ประนินบัต้อย่างสมฐานะภรรยาที่ดีทุกประการ ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์โกรธง่าย ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ในมนุษย์โลกก็เป็นผู้มีส่วนแห่งภพอันวิเศษ (วิเศษภาคินี) พอสิ้นชีพลงแล้วจึงมาเกิดเป็นนางเทพธิดาผู้มีฤทธิ์ ในวิมานอันนารัณรมย์นี้^{๑๐๔} ความดีที่นางเทพธิดาได้กระทำจะเรียกว่าบุญก็ได้ หรือกุศลในระดับของโลกียะก็ได้ เพราะยังอยู่ในขั้นของโลกียวิสัย

(๒) **ด้านการทำความดี** โดยที่บุญและกุศลต่างก็แสดงถึงการทำความดีเหมือนกัน และเป็นที่ตั้งแห่งอนิสงส์หรือผลดีที่จะพึงได้รับจากการทำความดีนั้น ๆ เช่นกัน จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบหลายอย่างมีความบริสุทธิ์แห่งจิตของผู้กระทำเป็นต้น มีพระพุทธานุภาพที่แสดงถึงการกระทำบุญและกุศล รวมทั้งอนิสงส์ที่เกิดจากการกระทำนั้นว่า

^{๑๐๑}สงคณิ.อ.(ไทย) ๑๐๓,๑๓๔ ปฎิส.อ.(ไทย) ๑๕๖, วิสุทธิ. ฎีกา(ไทย) ๓/๖๑-๖๓; สงคณิ อนุฎีกา(ไทย) ๒๐๑; ที.อ.(ไทย) ๒/๓๒๕;๓/๘๙; อง.อ.(ไทย) ๒/๔๖๓. อ้างถึงในพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๑๖๔.

^{๑๐๒}ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, หน้า ๔๘๑.

^{๑๐๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕.

^{๑๐๔}ช.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๑/๔๓-๔๕.

“ภิกษุทั้งหลาย ห้วงบุญ ห้วงกุศล ๔ ประการนี้ นำความสุขมาให้ อำนวยอารมณ์อันเลิศ ให้ มีสุขเป็นวิบาก เป็นไปเพื่อเกิดในสวรรค์ เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขอันน่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ”^{๑๐๕}

พระพุทธดำรัสนี้ แสดงความสัมพันธ์ของบุญและกุศลที่เมื่อบุคคลได้กระทำแล้ว ก็ย่อมจะกลายเป็นห้วงบุญห้วงกุศลซึ่งสามารถอำนวยอานิสงส์แก่ผู้กระทำหลายประการ แต่ก็ทรงมุ่งหมายสำหรับผู้ที่อยู่ในกามาวจรภูมิ คือยังมีความปรารถนากามสุขอยู่ ไม่ได้ทรงมุ่งหมายถึง โลกุตระภูมิ เพราะการทำความดีของบุคคลนั้นมีความแตกต่างกัน คือพระอริยบุคคลประเภท สุขบุคคลในชั้นต้น ๆ เช่น พระโสดาบันจะทำความดีเพื่อเป็นปัจจัยแห่งการได้คุณธรรมขั้นสูงขึ้นไป ซึ่งหากเอาภูมิจิตภูมิธรรมของท่านมาเป็นเกณฑ์ชี้วัดแล้ว การทำความดีประเภทนั้นไม่ควรจัดอยู่ในระดับของบุญ เนื่องจากจิตของพระอริยบุคคลอยู่ในภูมิของโลกุตระซึ่งเป็นฝ่ายกุศลขั้นสูงแล้ว เวลากระทำบุญก็กระทำด้วยจิตที่เป็นกุศล ไม่ระคนด้วยความปรารถนาที่เป็นกิเลส เช่น ตัณหา (อยากได้ผลตอบแทน หรืออยากมีอยากเป็น) และทิฐิ (เชื่ออย่างมงาย เอียงไปข้างสีลัพพตปรามาส) ส่วนโลกียบุญทั้งหลายโดยมากทำความดี เพื่อความสุขในสัมปรายภพ เช่น การไปเกิดในสวรรค์ ซึ่งจัดอยู่ในระดับของบุญ หรือกุศลในระดับโลกียะ

ส่วนในส่วนที่แตกต่างกันออกไปก็คือ บุญเป็นเรื่องของความดีที่คนทำเพื่อผลที่เนื่องด้วยวิภวัญญะ คือบุญก่อให้เกิดผลที่เป็นมนุษย์สมบัติ และสวรรค์สมบัติ ซึ่งบุญนั้นมีหลักในการแบ่งประเภทใหญ่ ๆ อยู่ ๓ ประการ เรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ”^{๑๐๖} นั้นคัมภีร์อรรถกถาฝ่ายพระสุตตรยังจัดประเภทของบุญอีก ๒ ประการ คือ โลกียบุญ และโลกุตระบุญ โดยให้บรรดาธิบายว่า “ผลแห่งบุญที่เป็นโลกียะและโลกุตระย่อมเจริญ”^{๑๐๗} อีกแห่งหนึ่งแสดงนัยของโลกุตระบุญว่า “แม้บุญที่เป็นโลกุตระนี้ ย่อมเจริญตราบจนสิ้นอาสวะ”^{๑๐๘} ส่วนกุศลเป็นเรื่องของโลกุตระ หรือมีเป้าหมายขั้นสูงเพื่อหลุดพ้นไปจากวงจรของสังสารวัฏ เช่น พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นเป็นปัจจัยแห่งการบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ อันสามารถทำลายวงจรแห่งสังสารซึ่งทำให้ชีวิตต้องเวียนอยู่หลายภพชาติได้ แบ่งประเภทโดยย่อมี ๒ ประการ คือ (๑) วิภวัญญูปนิสสิตกุศล คือ กุศลที่อิงอาศัยวิภวัญญะ^{๑๐๙} หรือปัจจัย

^{๑๐๕} อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๑/๕๒/๗๓.

^{๑๐๖} อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๑๒๖/๒๔๕.ผลแห่งบุญในที่นี้ อรรถกถาแก้ว่า ได้แก่ทั้งบุญและผลของบุญขั้นสูงขึ้นไป

^{๑๐๖} ที.ปา.อ.(ไทย) ๓/๖๘.

^{๑๐๗} ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๕๐.

^{๑๐๘} ที.ปา.อ.(ไทย) ๓/๖๘.

^{๑๐๙} ม.ม.อ.(ไทย) ๑/๑๕๒.

คามีกุศล^{๑๑๐} คือกุศลที่สั่งสมจุดี ปฏิสนธิ และวิบาก กุศลประเภทนี้จัดอยู่ในโลกีย์กุศล(๒) วิวัฏฏูปนิ สสิตกุศล^{๑๑๑} คือ กุศลที่อิงอาศัยวิวัฏฏะคือพระนิพพาน หรืออปจยคามีกุศล^{๑๑๒} คือ กุศลที่ไม่สั่ง สมจุดี ปฏิสนธิ และวิวัฏฏะ กุศลประเภทนี้จัดอยู่ในโลกุตรกุศล

อีกนัยหนึ่ง กุศลมี ๒ ประเภท^{๑๑๓} คือ (๑) วิวัฏฏคามีกุศล คือ กุศลที่ให้ถึงวิวัฏฏะ ตัวอย่างเช่น บิฑามารดาและบุตรธิดามีความรู้สึกที่อ่อนโยน มีความผูกพันรักใคร่ และมีความห่วงใย ประารถนาดี หวังดีต่อกัน กุศลประเภทนี้ให้ผลสูงสุดคือสมบัติของพระจักรพรรดิราชในมนุษยโลก(๒) วิวัฏฏคามีกุศล คือ กุศลที่ให้ถึงวิวัฏฏะคือพระนิพพาน ได้แก่ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ให้ผล สูงสุดคือการได้มรรคผลและนิพพานสมบัติ

จากการกล่าวมาจะพบว่าแนวคิดเรื่องบุญและกุศลนี้หรือรทกถาจะแบ่งไว้ให้แตกต่างกัน แต่ เมื่อพิจารณาแล้วทั้ง ๒ ประการนั้นมีความหมายคล้ายๆกันแต่เมื่อเวลาที่จะนำไปใช้ย่อมใช้ในลักษณะ ที่แตกต่างกันกล่าวคือ บุญ หมายถึงการทำบุญด้วยการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนาเป็น พื้นฐานนี้ถือว่าเป็นหลักเบื้องต้นของการสร้างคุณความดีในขณะที่ผู้กระทำยังเป็นปุถุชนหรือพระ อริยบุคคลในระดับต้นคือโสดาบันและพระสกทาคามี เป็นการสร้างความดีเพื่อสั่งสม “บุญ” โดยการ ทำบุญหรือการสั่งสมบุญนี้ถือว่าเป็นที่มาหรือส่งผลให้ได้มาซึ่งความสุขในภพภูมิต่างๆใด ดังที่พระพุทธ องค์ได้ตรัสไว้ในนิกัณฑ์แห่งขุททกปาฐะว่า

ขุมทรัพย์คือบุญ (บุญนิธิ) นี้ อำนวยสมบัติที่น่าพึงใจให้แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้ ทุกอย่าง ผลซึ่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพากันปรารถนาทุกอย่างล้วนได้ด้วยบุญนิธินี้ ความมีผิวพรรณสวย ความมีเสียงไพเราะ ความมีทรวดทรงสมส่วน ความมีรูปร่าง ความเป็นอธิบดี ความมีบริวาร อิฐผลทุกอย่างนั้นล้วนได้ด้วยบุญนิธินี้ ความเป็น พระราชาประเทศราช ความยิ่งใหญ่ จักรพรรดิสุขอันชวนรัก ทั้งความเป็นเทวราชาใน หมูทิพย์ อิฐผลทุกอย่างนั้น ล้วนได้ด้วยบุญนิธินี้^{๑๑๔}

อนึ่ง การสั่งสมบุญนี้เองที่เราเรียกกันว่าเป็นการ “บำเพ็ญบารมี” ซึ่งคำว่า บารมี หมายถึง ความสูงสุด ความดีเลิศ ความเป็นเลิศ คำว่า “บารมี ” มาจากคำเดิมว่า ปรม แปลว่า สูงสุด ดีเลิศ ลง ณ ปัจจัยในตัดทิต เป็นปารม สร อี อิตถิลังค์ เป็น ปารมี ซึ่งเป็นคำบาลี ส่วน สันสกฤตให้คำว่า ปารมิตา ปารมีหรือปารมิตา แปลว่า ความรักษาคุณให้เจริญ ความบริบูรณ์ ความเต็มเปี่ยม ความให้คุณเต็มที่ หรือ การบำเพ็ญคุณงามความดีของพระโพธิสัตว์ เช่น การให้

^{๑๑๐}อภิ.ป.อ. (ไทย) ๔๘/๓๑๖.

^{๑๑๑}ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑๕๑.

^{๑๑๒}อภิ.ป.อ. (ไทย) ๔๘/๓๑๖.

^{๑๑๓}ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๕๑.

^{๑๑๔}ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๙/๑๒.

ทาน เป็นต้น^{๑๑๕} ซึ่งบารมีนั้นในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งไว้เป็น ๑๐ ประการซึ่งเป็นบารมีที่จัดว่าเป็นการบำเพ็ญ ดังนี้

๑. ทานบารมี หมายถึง บารมีที่เกิดจากการให้ทานที่ให้ , ให้ของที่ควรให้เพื่อประโยชน์แก่เขา , สละสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้ทาน ทานแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ก.ทานวัตถุ ได้แก่(๑) อามิสทาน (ให้สิ่งของ) (๒)ธรรมทาน (ให้ธรรม) (ข)ทานบุคคล ได้แก่ (๑) สังฆทาน (ให้แก่สงฆ์หรือให้เพื่อส่วนรวม) (๒)ปาฏิบุคคลิกทาน (ให้เจาะจงแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ)^{๑๑๖}

๒.ศีลบารมี คือ บารมีในการรักษาศีล ศีล ความประพฤติทางกายและวาจา , การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย , ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม , การรักษาปกติตามระเบียบวินัย , ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ , ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว , ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดีขึ้น , ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ^{๑๑๗}

๓.เนกขัมมบารมี คือ บารมีในการออกบวช ความปลอดโปร่งจากสิ่งล่อเร้าเข้ายวนแบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ (๑) การสละบ้านเรือนออกบวช (๒)การบำเพ็ญสมาธิบรรลุปุทธิญาณ^{๑๑๘}

๔.ปัญญาบารมี คือ บารมีในทางความรู้หรือ ปรึกษาหยั่งรู้เหตุผล , ความรู้เข้าใจชัดเจน , ความรู้เข้าใจหยั่งแหยงได้ในเหตุผลดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มีใช้ประโยชน์ และรู้จักจัดแจงจัดสรรจัดการ,ความรอบรู้ในกองสังขาร มองเห็นตามความเป็นจริง^{๑๑๙}

๕.วิริยบารมี คือ บารมีในทางความเพียร ความบากบั่น , ความเพียรเพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี ความพยายามทำกิจไม่ท้อถอย

๖.ขันติบารมี คือ บารมีในการอดทน ขันตี ความอดทน , ทนลำบากตรากตรำ ทนเจ็บใจ , ความหนักเอาเบาสู้เพื่อบรรลุจุดหมายที่ดีงาม

๗.สัจจบารมี คือ บารมีในการรักษาสัจย์ สัจจะ ความจริง คือ จริ่งใจ (ซื่อสัตย์) , จริ่งวาจา (พูดจริง) , จริ่งการ (ทำจริง) (สัจจบารมี มุ่งเน้นในการรักษาคำพูด) และความจริ่งยังแบ่งเป็นความจริงที่เป็นสมมติสัจจะและความจริงที่เป็นปรมาตถสัจจะ

^{๑๑๕} ประพจน์ อัครวิรุฬห์การ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

^{๑๑๖} พระเทพเวที.(ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด , ๒๕๓๑), หน้า ๔๓-๔๔.

^{๑๑๗} เรื่องเดียวกัน.หน้า ๒๔๕.

^{๑๑๘} เรื่องเดียวกัน.หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

^{๑๑๙} เรื่องเดียวกัน.หน้า ๑๓๖-๑๓๗.

๘. อธิษฐานบารมี คือ บารมีในการทำให้มั่นคง อธิษฐาน - ความตั้งใจมั่น , การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว , ความมั่นคงเด็ดเดี่ยว แน่วแน่ในทางดำเนินและจุดมุ่งหมายของตน^{๑๒๐}

๙. เมตตาบารมี คือ บารมีในการปรารถนาดี เมตตา ความรัก , ความปรารถนาให้เขามีความสุข, แผ่เมตริจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า^{๑๒๑}

๑๐. อุเบกขาบารมี คือ บารมีในการวางเฉยในโลกธรรม อุเบกขา ความวางใจเป็นกลางไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือชัง , ความวางใจเฉยได้ ไม่ยินดียินร้าย เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลอันเกิดขึ้นโดยสมควรแก่เหตุ และรู้ว่าพึงปฏิบัติต่อไปตามธรรม หรือตามควรแก่เหตุ นั้น, ความรู้จักวางเฉยดูเมื่อเห็นเขาได้รับผิดชอบตนเองได้ หรือในเมื่อเขาควรต้องได้รับผลอันสมควรแก่ความรับผิดชอบของเขาเอง, ความวางที่เฉยคอยดูอยู่ในเมื่อตนนั้น ๆ สิ่งนั้น ๆ ดำรงอยู่หรือดำเนินไปตามควรของเขา ตามควรของเขามั่นไม่เข้าข้างไม่ตกเป็นฝ่าย ไม่สอแต่ ไม่จู้จี้สาระแนไม่ก้าวก่ายแทรกแซง^{๑๒๒}

อนึ่ง เราจะพบว่าการสั่งสมบุญที่เรียกว่า “บำเพ็ญบารมี” นี้เองที่ถือว่าเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การได้มาซึ่ง “มรรคผล” ในอนาคต ดังจะพบว่าพระสาวกของพระพุทธองค์นั้นก่อนที่จะได้บรรลุพระอรหันต์ได้จะพบว่าในอดีตได้ทำบุญกุศลด้วยการถวายทานแก่พระพุทธเจ้าและพระสาวกเป็นบาพฐานก่อน ซึ่งบุญนั้นเองที่เป็นปัจจัยก่อให้เกิดการบรรลุธรรมในชาตินี้ได้ เช่น กรณีของพระสีวลีเถระ ที่ได้ทำบุญถวายทานแก่พระพุทธเจ้าแล้วปรารถนาความเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้าในอนาคต ซึ่งผลบุญก็ส่งผลให้ท่านได้ผลตามที่ท่านปรารถนาทุกประการ^{๑๒๓} หรือพระวัปปะที่ท่านได้บำเพ็ญบารมีด้วยการถวายทานแก่พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมมุตตระแล้วตั้งความปรารถนาเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้าในอนาคต ผลการทำบุญนั้นก็ทำให้ท่านได้มาเกิดในพุทธกาลนี้และได้เป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้าและบรรลุพระอรหันต์^{๑๒๔} หรือพระสาวกองค์อื่นๆในอสัทธิมหาสาวกก็ต่างทำบุญและอธิษฐานเพื่อหวังผลคือพระอรหันต์หรือความเป็นเอตทัคคะในศาสนาของพระพุทธเจ้าในอนาคตทั้งนั้น แสดงให้เห็นว่าการสั่งสมบุญนี้ถือว่าเป็นพื้นฐานของการได้มาซึ่งการบรรลุธรรมในระดับต่างๆได้เช่นเดียวกัน ส่วนเรื่องของกุศลนั้นเป็นคุณธรรมและการลงมือปฏิบัติตามกรอบแนวคำสอน

^{๑๒๐} บรรจบ บรรณรุจิ. พระโพธิสัตว์ในนิภายเถรวาท. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๓) หน้า ๒๐-๒๕.

^{๑๒๑} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด , ๒๕๓๘), หน้า ๔๓-๔๔.

^{๑๒๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๓๖-๑๓๗.

^{๑๒๓} ชุ.เถร.อ.(ไทย)๒/๓/๑/๓๐๑.

^{๑๒๔} ชุ.เถร.อ.(ไทย)๒/๓/๑/๓๑๒.

ของพระพุทธองค์เพื่อมุ่งหวังการบรรลุธรรม ซึ่งก็คือว่าเป็นคุณธรรมที่มีอยู่ในตัวของพระอริยบุคคลผู้ปฏิบัติธรรมอยู่แล้วนั่นเอง

อนึ่ง เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบ่อเกิดของการบรรลุธรรมว่ามาจากบุญกุศลหรือบุญกุศลเป็นพื้นฐานสำคัญของการบรรลุธรรม ผู้วิจัยจึงได้นำเอาตัวอย่างกรณีของ “กรรมดีหรือบุญกุศล” ที่มีผลต่อการบรรลุธรรมมาแสดงไว้เพื่อให้เห็นตัวอย่างที่ชัดเจน ดังนี้

(๑) กรรมดีที่ส่งผลต่อการบรรลุพระโสดาบัน

จากการศึกษามาจะพบว่า คำว่า พระโสดาบัน หมายถึง ผู้ถึงกระแสคือเข้าสู่มรรคที่จะนำไปสู่พระนิพพาน เดินทางได้ถูกต้องแท้จริง หรือปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรคอย่างแท้จริงแล้ว เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิ และทำได้พอประมาณในปัญญา ละสังโยชน์ ๓ ประการคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส^{๑๒๕} ได้เด็ดขาด เป็นผู้ไม่มีทาง ตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า^{๑๒๖} ดังพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด อริยสาวกรู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกแห่งอินทรีย์ ๕ ประการนี้ ตามความเป็นจริง เมื่อนั้น อริยสาวกนี้ เรากล่าวว่า “เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิ ในวันข้างหน้า”^{๑๒๗}

พระอริยบุคคลชั้นนี้ ระดับมรรคเรียกว่า โสดาปัตติมรรค ระดับผลเรียกว่า โสดาปัตติผล มี ๓ ประเภท^{๑๒๘} คือ (๑) เอกพีธี คือ ผู้เกิดอีกครั้งเดียว ก็จบบรรลุพระอรหันต์ผลในภพที่เกิด (๒) โกลังโกละ ผู้ไปจากสกุลสู่สกุล คือเกิดในตระกูลสูงอีก ๒-๓ ครั้ง ก็จบบรรลุพระอรหันต์ผล (๓) สัตตักขัตตูปรมะ คือ ผู้เวียนเกิดในสุคติภพอีกไม่เกิน ๗ ครั้ง ก็จบบรรลุพระอรหันต์ผล อนึ่ง จะพบว่า พระโสดาบันทั้ง ๓ ประเภทนั้นมี กำลังหรือมีอินทรีย์ คือความเป็นใหญ่ในกิจของตน มี ๕ ประการได้แก่ (๑) สัทธินทรีย์ (๒) วิริยินทรีย์ (๓) สตินทรีย์ (๓) สมาธินทรีย์ (๕) ปัญญินทรีย์^{๑๒๙} อินทรีย์นี้เป็นหลักธรรมหมวดหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่เกื้อหนุนแก่การบรรลุอริยมรรค พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญผู้นำอินทรีย์ ๕ ไปปฏิบัติ เพราะเป็นหนทางแห่งการตรัสรู้ในวันข้างหน้า อย่างแน่นอน ดังพุทธพจน์ว่า

^{๑๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๘๖.

^{๑๒๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๘/๒๖๖.

^{๑๒๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๗๓/๒๘๓.

^{๑๒๘} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๓๑-๓๓/๑๕๔.

^{๑๒๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๗๑-๔๗๖/๒๘๒-๒๘๕.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็นพระเอกพีชีโสดาบัน เพราะมีอินทรีย์อ่อนกว่าพระสกทาคามิ เป็นพระโกลังโกลโสดาบัน เพราะมีอินทรีย์อ่อนกว่า พระเอกพีชีโสดาบัน เป็นพระสัตตักขัตตปุรมโสดาบัน เพราะมีอินทรีย์อ่อนกว่าพระโกลังโกลโสดาบัน^{๑๓๐}

อนึ่ง เมื่อพระโสดาบัน เมื่อบรรลุนิสิตมรรคแล้ว จะมีคติที่แน่นอน คือ ไม่ไปเกิด ในทุกติฏฐิ^{๑๓๑} แต่จะท่องเที่ยวในมนุษยโลกและเทวโลกอีกไม่เกิน ๗ ชาติ แล้วจะบรรลุนิพพาน^{๑๓๒} กล่าวคือ ถ้าในอดีตชาติอบรมสั่งสมอินทรีย์บารมีมาอย่างแก่กล้า เป็นผู้มียปัญญามาก แต่มีสมาธิน้อย ได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานมานานมาก เมื่ออินทรีย์ทั้ง ๕ แก่กล้าแล้วในชาตินี้ จนสามารถบรรลุมรรคผลได้อย่างรวดเร็ว ได้ชื่อว่า พระโสดาบัน ประเภท เอกพีชีโสดาบัน ถ้าในอดีตชาติอบรมสั่งสมอินทรีย์บารมีมาอย่างปานกลาง เป็นผู้มียปัญญาและสมาธิเท่า ๆ กัน ได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานและสมถ กรรมฐานเท่า ๆ กัน เมื่ออินทรีย์ทั้ง ๕ แก่กล้าแล้วในชาตินี้ จนสามารถบรรลุมรรคผลไม่เร็วไม่ช้า ได้ชื่อว่า พระโสดาบัน ประเภท โกลังโกลโสดาบัน ถ้าในอดีตชาติอบรมสั่งสมอินทรีย์บารมีมาอย่างอ่อน เป็นผู้มียสมาธิมาก แต่ปัญญาน้อย เจริญวิปัสสนากรรมฐานมาน้อย แต่เจริญสมถกรรมฐานมานานมาก เมื่ออินทรีย์ทั้ง ๕ แก่กล้าแล้วในชาตินี้ จนสามารถบรรลุมรรคผลได้เช่นกัน แต่ช้ากว่าพระโสดาบันประเภทอื่น ได้ชื่อว่า พระโสดาบัน ประเภท สัตตักขัตตปุรมโสดาบัน

สำหรับการบรรลุวิมรรคหรือผลขั้นโสดาบันนี้ คัมภีร์พระพุทธศาสนามีทั้งที่ระบุถึงกรรมที่เป็นอดีตของผู้นั้นว่าผู้นั้นได้ทำกรรมดีหรือได้สร้างบุญสร้างกุศลมาและบุญกุศลหรือกรรมดีนั้นก็เป็น “ผลสืบเนื่อง” ที่เป็นมูลเหตุทำให้เขาหรือท่านเหล่านั้นได้บรรลุโสดาบัน โดยผู้วิจัยได้ยกกรณีที่ทำให้ทำบุญ คือการให้ทาน และทำกุศลก็คือการปฏิบัติธรรมมา บุญกรรมหรือกรรมดีที่เป็นบุญหรือกุศลที่ก่อให้เกิดมีการบรรลุโสดาบัน ทั้งกรณีที่มีบุญกรรมและทั้งที่มีกุศลกรรมโดยสามารถที่จะพิจารณาได้ดังนี้

(๑) กรณีพระนางสามาวดี

พระนางสามาวดีนั้นเป็นพระมเหสีของพระเจ้าอุเทน โดยพระนางนั้นได้บรรลุธรรมตอนที่ได้ฟังธรรมะจากนางชุตชุตตราหญิงรับใช้ที่ไปฟังธรรมแล้วนำมาแสดงแก่นาง โดยพระนางสามาวดีนั้นได้บรรลุพระโสดาบันเนื่องมาจากในอดีตชาตินั้นนางได้ทำมาก่อนกล่าวคืออดีตชาติของนางสามาวดีนางได้ถือกำเนิดในเรือนของผู้มีสกุลในเมืองหงสาวดีในสมัยของพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยถ้าจะนับเวลาย้อนกลับหลังไปจากภัทรกัปนี้ได้หนึ่งแสนกับ เมื่อนางได้ไปฟังธรรมของพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้เห็นพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งอุบาสิกาผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่งผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้มีปกติอยู่ด้วย “เมตตา” นางมีจิตปรารถนาในตำแหน่งนั้นและบรรลุธรรม

^{๑๓๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙๔/๓๐๔-๓๐๕.

^{๑๓๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๒๐/๕๓๑.

^{๑๓๒} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๓๑/๑๕๔.

ในอนาคตจึงทำบุญถวายทานเป็นอันมาก จากชาตินั้นนางได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลก และมนุษย์โลกเป็นเวลา ๑ แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลกได้มาเป็นพระมเหสีของพระเจ้าอุเทนราชา แห่งแคว้นจันทปัชโชติ เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์จากการแสดงธรรมของนางชุตชุตตราหญิงรับใช้นางก็บรรลุโสดาบัน และภายหลังนางได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธองค์ให้เป็นเอตทัคคะในด้านการเป็นอยู่ด้วยเมตตา^{๑๓๓}

(๒) กรณีของพระกัสสปเถระ

พระเถระรูปนี้ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ เรียนจบไตรเพท และสำเร็จการศึกษาในศิลปศาสตร์ของพราหมณ์ วันหนึ่ง เขาเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วมีใจเลื่อมใส ทำการบูชาด้วยดอกมะลิด้วยการโยนกำดอกไม้ขึ้นไปบน (อากาศ) รอบ ๆ พระศาสดา ด้วยพุทธานุภาพ ดอกไม้ได้ประดิษฐานเป็น (อาสนะ) ของพระศาสดาโดยอาการแห่งอาสนะดอกไม้ เมื่อเขาเห็นเหตุอัศจรรย์เช่นนั้นก็มีใจเลื่อมใสเป็นล้นพ้น เขากระทำให้มากท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่แต่ในสุคติภพอย่างเดียว ตลอดแสนกัป ต่อมาในภัททกัปนี้ท่านได้มาเกิดเป็นบุตรของอุทิจจพราหมณ์ คนหนึ่ง ในพระนครสาวตถิมิชื่อว่า ก้าวปะ เมื่อบิดาของท่านเสียชีวิตแล้ว มารดาก็ได้เลี้ยงดูมาจนโตเป็นวัยรุ่น ต่อมาวันหนึ่ง ท่านไปยังพระเชตวัน ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า (สำเร็จ) เป็นพระโสดาบัน บนอาสนะนั้นแล เพราะความที่เขาเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยเหตุคือการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกมะลิทำเป็นอาสนะถวายพระพุทธเจ้ามาก่อน ดังนั้นท่านจึงบรรลุธรรมในขณะที่นั่งบนอาสนะ^{๑๓๔}

ค.กรณีของพราหมณ์กุกุมิตรและครอบครัว

ในอดีตกาล เมื่อพระกัสสปพระพุทธเจ้าได้ทรงปรินิพพานแล้ว ชาวเมืองได้จัดสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุขององค์โดยได้สนทนากันว่า เราจักเอาอะไรมาเป็นดินเหนียว มาเป็นเชื้อของเจดีย์นี้ ซึ่งพวกเขาได้มีความกังวลและพูดคุยกันว่า ดินเหนียวน่าจะมาจาก หรดาลและมนโสภาส่วนน้ำเชื่อน่าจะนำมาจากน้ำมันงา จากนั้นจึงพากันตำหรดาลและมนโสภาแล้วนำมาผสมกับน้ำมันงา ก่อด้วยอิฐ ปิดด้วยทองคำ แล้วเขียนลวดลายข้างในแต่ที่ मुखภายนอกมีอิฐเป็นทองทั้งแท่ง อิฐแผ่นหนึ่ง ๆ ได้มีค่าเป็นแสน เมื่อเจดีย์สำเร็จและจวนจะถึงเวลาที่จะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุพวกเขาก็คิดกันว่า " ในเวลาที่จะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้นจะต้องใช้ทรัพย์เป็นจำนวนมากพวกเราจะมอบตำหนักหัวหน้าให้ใครดี มาทำหน้าที่เป็นหัวหน้าบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ในขณะนั้น เศรษฐีบ้านนอกคนหนึ่ง ได้ใส่เงิน ๑ โกฎิ ในที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้วกล่าวว่า " ข้าพเจ้า จะเป็นหัวหน้า เมื่อชาวเมืองเห็นกิริยานั้นต่างก็พากันติเตียนว่า " เศรษฐีในมหานครนี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ชี้เหนียวสะสมทรัพย์เงินทองไ

^{๑๓๓} อง.เอก-ทุกก.อ.(ไทย)๑/๒/๑๐๒-๑๓๕.

^{๑๓๔} ชุ.เถร.อ.(ไทย)๒/๓/๑/๓๙๙-๔๐๐.

อย่างเดียวไม่คิดจะมาเป็นผู้นำในการบรรจพระบรมสารีริกธาตุเลย ผิดกับเศรษฐีบ้านนอกเขากล้าหาญที่จะอาสาเป็นผู้นำพร้อมกับบริจาครทรัพย์ ๑ โกฏิทันที

ฝ่ายเศรษฐีในเมืองนั้น เมื่อได้ยินถ้อยคำของมหาชนที่ได้กล่าวเช่นนั้นแล้ว ก็เกิดความหึกเหิมกลัวเสียหน้าจึงพากันอาสาเป็นผู้นำพร้อมกับบอกว่า เราจะบริจาคร ๒ โกฏิบ้าง ๓ โกฏิบ้างจนไปถึง ๘ โกฏิ เพื่อแย่งกันเป็นผู้นำในการบรรจพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนเศรษฐีบ้านนอก มีทรัพย์เพียง ๙ โกฏิเท่านั้น ผิดกับเศรษฐีในเมืองมีทรัพย์มากถึง ๔๐ โกฏิ เพราะฉะนั้น เศรษฐีบ้านนอก จึงคิดว่า " ถ้าเราเสนอเงินทองแบบประมุลงานไปแบบนี้เรื่อยๆ เราไม่อาจจะได้เป็นผู้นำในการบรรจพระบรมสารีริกธาตุแน่ๆ เพราะเงินเราจะหมดเพียงแค่ ๙ โกฏิเท่านั้น เขาจึงคิดอุบายและพูดขึ้นในท่ามกลางมหาชนในตอนท้ายว่า " เราจักให้ทรัพย์ประมาณเท่านี้, และเราทั้งลูกและเมียจักเป็นทาสของเจดีย์ดังนี้ แล้วพายุตรทั้ง ๗ คน สะใภ้ทั้ง ๗ คนและภริยา มอบกายถวายชีวิตแก่เจดีย์ไปพร้อมกับตนเอง

เมื่อชาวเมืองได้ยินเช่นนั้นแล้วก็ชื่นชมในการเสียสละของเศรษฐีบ้านนอก ดังนั้น จึงพากันลงมติเป็นเอกฉันท์แต่งตั้งให้เศรษฐีบ้านนอกเป็นผู้นำในการบรรจพระบรมสารีริกธาตุ ด้วยเหตุผลว่า "ขึ้นชื่อว่าทรัพย์เงินทองใคร ๆ ก็อาจมีหรือหามาได้, แต่เศรษฐีบ้านนอกคนนี้พร้อมทั้งบุตรและภริยาได้มอบกายถวายชีวิตแก่พระเจดีย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่หาได้ยากยิ่ง ดังนั้น พวกเราจึงมีมติเป็นเอกฉันท์แต่งตั้งให้เศรษฐีคนนี้เป็นผู้นำ" ดังนั้น เศรษฐีบ้านนอกพร้อมบุตร ธิดาจำนวน ๑๖ คนจึงได้เป็นทาสของเจดีย์ตั้งแต่นั้นมา แต่ต่อมาไม่นาน ชาวเมืองก็ได้ประกาศให้พวกเขาเป็นไท แต่แม้ว่าพวกเขาเป็นไทแล้วก็ตามก็ยังทำหน้าที่เป็นข้าโอกาสหรือทาสของพระเจดีย์ปฏิบัติต่อพระเจดีย์เหมือนที่เคยเป็นมาจนตราบเท่าอายุ เมื่อพวกเขาละจากโลกนี้ไปแล้วก็ไปเกิดในสวรรค์ เมื่อพวกเขาอยู่ในเทวโลกตลอด ๑ พุทธันตร ต่อมาถึงสมัยพุทธกาลนี้ ทั้งหมดก็ได้มาเกิดเป็นมนุษย์ โดยที่ภริยาของเศรษฐีบ้านนอกได้มาเกิดเป็นธิดาเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ ในขณะที่นางยังเป็นเด็กหญิงเมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธรองค์ก็บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ต่อมาเศรษฐีบ้านนอกผู้เป็นสามีของนางก็ได้ไปเกิดในสกุลพรานเนื้อ แล้วทั้งสองก็ได้กลับมาแต่งงานอยู่กินกันอีกด้วยอำนาจของกรรมที่เคยอยู่ร่วมกันมาแต่ก่อน แม้พวกบุตรของนางก็จุติจากเทวโลก ถีอปฏิสนธิในท้องของนางอีกครั้ง แม้เหล่าสะใภ้ของนาง ก็ได้มาเกิดในเมืองเมื่อ เจริญวัยแล้วก็ได้แต่งงานกับบุตรชายของนางเหมือนเดิม เพราะกรรมดีคือการได้อุปัฏฐากพระเจดีย์ในสมัยพระกัสสปพระพุทธเจ้ามาในอดีตทำให้ทั้ง ๑๖ คนนั้นได้บรรลุพระโสดาบันทั้งหมด ก็เพราะด้วยผลกรรมดีที่ได้ทำมาแล้วนั่นเอง^{๑๓๕}

(๓) กรณีของพระเจ้าพิมพิสาร

พระเจ้าพิมพิสารเป็นกษัตริย์แห่งแคว้นมคธ เป็นโอรสของพระเจ้าภาดิยะ พระองค์ทรงครองราชย์ตั้งแต่ ๑๕ พระชันษา^{๑๓๖} มีพระมเหสีหลายพระองค์ด้วยกัน ที่ระบุพระนาม คือ (๑)

^{๑๓๕} พุ.ธ.อ.(ไทย)๑/๒/๓/๔๑-๔๔.

^{๑๓๖} มหาวส. (บาลี) ๑/๒๘/๑๑.

พระนางโกศลเทวี ผู้เป็นพระธิดาของพระเจ้ามหาโกศล พระน้องนางของพระเจ้าปเสนทิโกศล และมีพระโอรสนามว่าอชาตศัตรู (๒) พระนางเขมา ผู้เป็นพระธิดาของพระเจ้ากรุงสาละ (๓) นางปทุมวดี หญิงงามชาวอุชเชนี และมีพระโอรสนามว่าอภัย (๔) นางคณิกาชื่ออัมพปาลี และมีโอรสที่ออกบวชอยู่ในสำนักของพระบรมศาสดา มีนามว่าพระวิมลโกณฑัญญเถระ และมีพระธิดานามว่าจุนทีที่ไม่ปรากฏนามพระมารดา พระองค์ทรงปกครองเมืองด้วยความร่มเย็นเป็นสุข เพราะมีมิตรไมตรีอันดีกับพระราชาของแคว้นต่าง ๆ เช่น พระเจ้าปุกกุสะตีแห่งแคว้นตักกศิลา พระเจ้าจันทปชโชติแห่งกรุงอุชเชนี ทั้งยังเป็นคู่เขยกับพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งแคว้นโกศล หลังจากได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอนุปุปพิภกาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้ฟังว่า ธรรมกถา ๕ ประการ มีคุณและอานิสงส์ต่างกัน คือ การให้ทาน การรักษาศีล มีคุณและอานิสงส์เพียงได้บังเกิดในสวรรค์ เมื่อเข้าถึงสวรรค์แล้วก็ยังติดอยู่ในกามคุณอันเป็นโทษที่ทำให้พบกับความเสื่อม และโทษของความต่ำทราม ความเศร้าหมองของกามคุณ รวมไปถึงอานิสงส์ในการออกจากกามว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด เนื่องจากเป็นทางแห่งพรหมจรรย์^{๑๓๗} แล้วมีจิตสงบ เกิดศรัทธาเลื่อมใส จึงกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบภูมิธรรมของตน เพื่อรับฟังพระธรรมเทศนาอันนำไปสู่ความสำเร็จต่อไป

พระพุทธเจ้าจึงตรัสอธิบาย ๔ เรื่องความจริงของสรรพสิ่งให้สดับ พระเจ้าพิมพิสารและบริวารได้เจริญวิปัสสนาพิจารณาตามพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ในที่สุดเกิดความรู้แจ้งเห็นชัดในสรรพสิ่งว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา”^{๑๓๘} พระองค์และบริวาร ๑๑ นหุตได้บรรลุโสดาปัตติผล ส่วนบริวารอีก ๑ นหุต^{๑๓๙} ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต หลังจากได้บรรลุธรรมแล้ว พระองค์ทรงเกิดความเลื่อมใส จึงได้ถวายพระเวฬุวัน ซึ่งเป็นพระราชอุทยานของพระองค์แด่พระพุทธเจ้าเพื่อเป็นที่พักอาศัยของภิกษุสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา^{๑๔๐}

(๔) กรณีของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นชาวเมืองสาวัตถี มีภรรยาชื่อว่าปุณณลักขณาซึ่งเป็นน้องสาวของเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ มีธิดา ๓ คน คือมหาสุภัททา จุฬสุภัททา และสมุณาเทวี มีบุตร ๒ คน คือกาฬะ^{๑๔๑} แต่อีกหนึ่งคนไม่ปรากฏชื่อได้ไปบวชอยู่กับพระสุภูติเถระผู้เป็นอา สมัยหนึ่งอนาถบิณฑิกะไปทำธุระที่เมืองราชคฤห์ ได้เห็นเศรษฐีเมืองราชคฤห์นิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสาวก มาฉัน

^{๑๓๗} วิ.ม. (บาลี) ๔/๕๖/๔๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๖/๖๗-๖๘.

^{๑๓๘} วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๐/๕๒, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๓.

^{๑๓๙} ๑ นหุต เท่ากับ ๑๐,๐๐๐ ดังนั้น ๑๑ นหุตก็เท่ากับ ๑๑๐,๐๐๐. - พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ. ๒๕๔๒.

^{๑๔๐} วิ.ม. (บาลี) ๔/๕๙/๕๐, วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๙/๗๑-๗๒.

^{๑๔๑} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๕๗-๖๐, ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๙๑-๙๕.

ภายหลังได้ถามปัญหาข้อใจกับพระพุทธเจ้า ได้ฟังคำอธิบายแล้วเกิดความเลื่อมใส ต่อมาได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอนุพพิกกาและอริยสัจ ๔ ท่านได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐานพิจารณาตามพระธรรมเทศนาไม่นานก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล^{๑๔๒}

อนาถปิณฑิกเศรษฐีได้สร้างอารามชื่อว่าเซตวันในเมืองสาวัตถี ถวายพระพุทธเจ้าอารามเซตวันเป็นอารามที่สำคัญและมีชื่อเสียงที่สุดในสมัยพุทธกาล เพราะพระพุทธเจ้าเสด็จประทับที่อารามแห่งนี้มากกว่าสถานที่อื่น ๆ คือจำพรรษาอยู่ถึง ๑๙ พรรษา^{๑๔๓} จึงทำให้พบชื่ออารามแห่งนี้ในคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาอยู่เสมอ ๆ นอกจากนี้ท่านยังได้สร้างวิหารขึ้นอีกหลายหลังในบริเวณพระเซตวัน เช่น สร้างซุ้มประตู ศาลา หอฉัน เรือนไฟ กับปิยกุฏิ วัจจกุฏิ สถานที่จงกรม โรงสำหรับจงกรม บ่อน้ำ ห้องอาบน้ำ ศาลาเรือนไฟ สระโบกขรณี มณฑป^{๑๔๔}

ท่านอนาถปิณฑิกะเป็นผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก ที่บ้านของท่านจะจัดเตรียมสถานที่และตกแต่งอาสนะเพื่อถวายภัตตาหารเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์วันละ ๒,๐๐๐ รูปเป็นประจำ ท่านมีกิจวัตรประจำคือเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรม เวลาไปฟังธรรม ท่านก็ไปด้วยความเป็นคนใจบุญ ดังนั้นเมื่อท่านไปจึงมีสิ่งของไปถวายไม่เคยขาด เมื่อได้ทำภารกิจเสร็จแล้ว ก่อนจะกลับบ้านก็มักจะตรวจดูตามวิหารว่ายังขาดสิ่งใด และคอยดูสิ่งที่ภิกษุต้องการแล้วจัดหาสิ่งนั้นไปถวาย จึงทำให้ท่านมีความรอบรู้สิ่งที่ดีและไม่ควรนำไปถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ท่านจึงเป็นผู้ที่จัดอาหารและสิ่งของถวายได้เหมาะสมกับความต้องการของภิกษุสงฆ์ เวลาชาวบ้านจัดงานมงคลที่มีการถวายภัตตาหารแก่ภิกษุสงฆ์ จึงเชิญท่านไปให้ความแนะนำและร่วมงานอยู่เสมอ ๆ ทำให้ท่าน ไม่ค่อยมีเวลาปฏิบัติธรรมที่พระภิกษุสงฆ์ที่บ้าน จึงได้มอบหมายงานที่บ้านให้พวกลูกและหลานได้ทำหน้าที่แทน ภายหลัง พระพุทธเจ้าทรงยกย่องอนาถปิณฑิกเศรษฐีไว้ในตำแหน่งผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลายผู้ยินดียิ่งในการถวายทาน^{๑๔๕}

(๕) นางวิสาขามหาอุบาสิกา

นางวิสาขามหาอุบาสิกา เกิดในตระกูลเศรษฐีในเมืองภัททิยะ แคว้นอังคะ บิดาชื่อว่า ฌณชัยเศรษฐี มารดาชื่อว่าสุมนาเทวี ปู่ชื่อว่าเมณฑกเศรษฐี ย่าชื่อว่าจันทปทุมมาเทวี สามีชื่อว่า ปุณณวัฑฒนเศรษฐีซึ่งเป็นบุตรของเมณฑกเศรษฐี ชาวเมืองสาวัตถี มีเรื่องเล่าว่า เมณฑกเศรษฐีได้

^{๑๔๒} วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๐๕/๗๕, วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๕/๑๑๕.

^{๑๔๓} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔, ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕.

^{๑๔๔} วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๐๗/๗๗, วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๗/๑๑๗.

^{๑๔๕} อจ.เอกก.(บาลี) ๒๐/๒๔๙/๒๖, อจ.เอกก.(ไทย) ๒๐/๒๔๙/๓๑, อจ.เอกก.อ.(บาลี) ๑/๒๔๙/๓๓๘, ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๔๒/๒๔๕-๒๔๙, ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๒/๔๑๐-๔๑๘, คุรยลละเอียดใน รังษี สุทนต์, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถปิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

ส่งวิชาขานสาวซึ่งมีอายุ ๗ ขวบพร้อมกับทาริกาที่เป็นเพื่อน ๕๐๐ คน เดินทางไปเฝ้า พระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่ ณ ชาติยวัน (สวนมะลิ) พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรด วิชาขากับเพื่อนฟังธรรมแล้วก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล^{๑๔๖}

นางวิชาขานเป็นสตรีที่ประกอบด้วยเบญจกัลยาณี คือความงาม ๕ ประการ ได้แก่ งาม งาม เนื้องาม กระดูงาม ผิวงาม วัยงาม และแม้แต่กิริยามารยาทของนางก็งดงามทั้ง ๔ อิริยาบถ^{๑๔๗} นางเป็นผู้ที่มีศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ได้บริจาคทรัพย์ในพระพุทธศาสนา ๒๗ โกฏิ คือใช้ซื้อที่ดิน ๙ โกฏิ สร้างวิหาร ๙ โกฏิ ฉลองวิหาร ๙ โกฏิ และได้ถวายภัตตาหาร แก่ภิกษุสงฆ์ในเวลาเช้า พอถึงเวลาเย็นให้คนถือเกสซ์ต่าง ๆ และน้ำปานะ ๘ อย่าง^{๑๔๘}ไปถวายภิกษุ สงฆ์ ก่อนกลับบ้านก็จะฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า นางเป็นผู้ที่มีความเสียสละมาก ใน การถวายทาน พระพุทธองค์ได้ทรงยกย่องนางไว้ในฐานะผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายในทาง ถวายทาน^{๑๔๙}

(๖) **กรณีเทวดา** สำหรับพระโสดาบันนั้นไม่ได้จำกัดเฉพาะมนุษย์เท่านั้นที่จะบรรลุได้แม้ เทวดาก็สามารถที่จะบรรลุได้ ในกรณีเทวดานั้นจะพบว่า ผู้ที่บรรลุโสดาบันนั้นก็ ได้แก่

(๑) **กรณีของท้าวสักกะ** ท้าวสักกะนั้นสมัยที่เป็นมนุษย์ได้บำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการ คือ หลักปฏิบัติหรือข้อที่ถือปฏิบัติเป็นประจำที่ทำให้ไปเกิดเป็นท้าวสักกะได้แก่ ๑. เราฟังเสียงมารดา และบิดาตลอดชีวิต ๒. เราฟังประพจน์อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓. เราฟังพูดจา คำ อ่อนหวานตลอดชีวิต ๔. เราไม่ฟังพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕. เราฟังมีใจปราศจากความตระหนี่ที่ เป็นมลทินอยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ มีมือชุ่มเป็นนิจ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะ ขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ๖. เราฟังพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต ๗. เราไม่ฟังโกรธตลอด ชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดดับปล้นทันที^{๑๕๐} นอกจากวัตรบพ ๗ ก็จะมีบุญ กิริยาวัตร ๓ ประการที่จะต้องบำเพ็ญจึงจะสามารถเกิดเป็นท้าวสักกะได้ เมื่อได้เกิดเป็นท้าวสักกะแล้ว เป็นปกติธรรมดาที่จะหมดบุญลงได้เมื่อหมดบุญก็จะจุติมาเกิดในโลกมนุษย์อีก

^{๑๔๖} อัง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๕๔/๓๕๕.

^{๑๔๗} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๔๘, ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๗๕.

^{๑๔๘} น้ำปานะ ๘ อย่าง คือ น้ำมะม่วง น้ำลูกหว้า น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะขาง น้ำ ลูกจันทร์หรือองุ่น น้ำเหง้าบัว น้ำมะพร้าวหรือลิ้นจี่. -วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๐๐/๘๔, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๐/๑๓๑.

^{๑๔๙} อัง.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๕๘/๒๗, อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๘/๓๒, ดูรายละเอียดใน พระมหา ชัยวัฒน์ อภิญาณจารี (สิงห์โงน), “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิชาขานหาอุบาสิกาสาวิกาที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๑๕๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕.

ในขณะที่ท้าวสักกเทวราช ทรงสถิตอยู่บนพระแท่นที่ประทับ ณ โภชนันต์ปราสาท เหตุการณ์อันไม่คาดฝันพลันอุบัติขึ้นทันที นั่นคือ จูตินิมิตแห่งเทวดาปรากฏขึ้นมาแก่พระองค์เฉพาะหน้าทรงรู้ว่าอายุของตนได้หมดแล้ว โดยเห็นเครื่องหมายแห่งความตายปรากฏบุพนิมิตของตนจะเคลื่อนไปจากเทวโลก คือ ดอกไม้ทิพย์เหี่ยว ผ้าทิพย์ซีดหมอง เหนือไหลออกจากรักแร้ผิวพรรณไม่งดงาม และไม่รื่นรมย์ในทิพย์วิมาน^{๑๕๑} จึงตกตะลึงตกใจกลัวความตายกำลังจะเกิดขึ้นภายใน ๗ วัน ทรงมองดูสมบัติทั้งหมด และกลัวว่าท้าวสักกะองค์ใหม่ที่มีอำนาจยิ่งกว่าตนจะมาครอบครองทิพย์สมบัติของตน ดังนั้น ท้าวสักกะจึงคิดหาทางที่จะไม่ต้องจุติโดยการเสด็จไปสร้างบุญกับพระอรหันต์ หรือไปฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ ซึ่งท้าวสักกะเลือกวิธีการเสด็จไปกราบทูลถามปัญหากับพระพุทธองค์ โดยเฉพาะเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน^{๑๕๒} เมื่อพระพุทธองค์จะทรงตรัสตอบคำถามทรงตรัสเรื่องวิปัสสนากรรมฐานทรงแสดง เวทนา ๓ ประการ แก่ท้าวสักกเทวราช คือ กัมมัญฐานมีอยู่ ๒ ประการ ได้แก่ ๑. รูปกรรมฐาน ๒. อรูปกรรมฐาน ในรูปกัมมัญฐานปรากฏชัดในมนุษย์เพราะมีธาตุ ๔ มีการปฏิบัติโดยการกำหนดมีรูปเป็นอารมณ์ ให้กำหนดรูปขั้นเพราะมนุษย์มีรูปกายปรากฏชัดเจน ตั้งสติกำหนดได้ง่ายและสะดวก ส่วนอรูปกัมมัญฐาน สำหรับอมมนุษย์ คือ เป็นเทวดา พระอินทร์ และพระพรหม มีการกำหนดสิ่งไม่ใช่รูปเป็นอารมณ์ โดยให้ตั้งสติกำหนด เวทนาขั้น สัญญาขั้น สังขารขั้น และวิญญาณขั้น เพราะอมมนุษย์ มีรูปกายปรากฏไม่ชัดด้วยเป็นรูปทิพย์ เป็นภรรษาที่สุขุมละเอียด ถ้าขาดทิพย์อาหารแม้แต่สักเวลาหนึ่งย่อมถึงความย่อยยับไปไม่อาจดำรงชีวิตอยู่ได้ ส่วนขั้นทั้งหลายมีเวทนาขั้น เป็นต้น ปรากฏชัดชัดกับท้าวสักกะซึ่งกำลังตกอยู่ในความเศร้าโศกเสียใจ พระพุทธองค์จึงทรงเริ่มแสดงอรูปกรรมฐานให้แก่ท้าวสักกะ โดยการให้ตั้งสติกำหนดเวทนาขั้น อันเป็นสภาวะส่วนของอรูปขั้น ซึ่งการกำหนดรู้เวทนา มีอยู่ ๒ ลักษณะคือ การกำหนดรู้โดยตรงและโดยอ้อม เมื่อพระบรมศาสดาทรงให้กรรมฐานแก่ท้าวสักกะ ซึ่งมีรูปกายเป็นทิพย์ เป็นสภาวะที่ปรากฏในอรูปขั้น ทรงให้เจริญวิปัสสนากรรมฐานอรูปกรรมฐาน โดยตั้งสติกำหนดในเวทนาในขณะนั้นสภาวะแห่งวิปัสสนาญาณได้บังเกิดขึ้นตั้งแต่สภาวะญาณขั้นต้น จนถึงพระโสดาปัตติผลญาณ ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันในขณะนั้น จากนั้น ท้าวสักกะผู้มีจูตินิมิตปรากฏแล้ว ก็ได้เคลื่อนแคล้วจุติไปพลันอุบัติเกิดใหม่ เป็นองค์สมเด็จพระสักกะต่อไปอีกตามเดิม แต่มีรัศมีแห่งพระวรกายปรากฏรุ่งเรืองมากกว่า ด้วยอำนาจมหากุศลที่ได้บรรลุพระโสดาปัตติผล นั้นเอง

(๒) กรณีของสุพรหมเทพบุตร

สำหรับเทพองค์นี้อุบัติมาเป็นเทพที่มีอำนาจมาก วันหนึ่งได้เห็นการจุติของเหล่านางเทพธิดาที่ไปเก็บดอกไม้สวรรค์ทำให้ท่านเกิดความกลัวการจุติ เนื่องจากบุพนิมิตที่จะต้องจุติเกิดขึ้นกับท่านแล้ว ด้วยความกลัวต่อการจุติท่านจึงได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อกราบทูลถามปัญหา เมื่อพระ

^{๑๕๑} ชุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๘๓/๔๔๗.

^{๑๕๒} ที.ม.อ. (ไทย) ๖/๔๘๕-๕๒๐.

พุทธองค์ทรงทราบจึงตรัสว่า นอกจากปัญญาเครื่องตรัสรู้ ตบะความเพียรเครื่องเผากิเลส ความสามารถ อินทรีย์ และการสละทุกสิ่งทุกอย่าง เรายังไม่เห็นความสวัสดิแห่งสัตว์ทั้งหลายเลย ธรรม ๔ ประการนี้เป็นความสวัสดิของสัตว์ทั้งหลาย จากนั้นทรงแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องโพชฌงค์ ๗ หมายถึงองค์แห่งการตรัสรู้หรือองค์แห่งการรู้แจ้ง^{๑๕๓} พร้อมทั้งอริยสัจ ๔ ในที่สุดท่านก็บรรลุโสดาบัน^{๑๕๔}

(๓) กรณีของลาชเทพธิดา

ลาชเทพธิดา^{๑๕๕} หมายถึง หญิงถวายข้าวตอกแก่พระมหากัสสป ขณะนั้นพระมหากัสสปอยู่ที่ยี่สิบผลึกุหา กำลังเข้ามาแล้วออกมานในวันที่ ๗ จึงตรวจดูที่เี่ยวไปเพื่อบิณฑบาตด้วยทิพยจักขุ เห็นหญิงรักษานาข้าวสาธิตคนหนึ่งกำลังเด็ดรวงข้าวสาธิตหาข้าวตอกอยู่ พิจารณาเห็นว่าหญิงนี้มีศรัทธาใส่บาตรหรือไม่ เมื่อตรวจดูแล้วก็รู้ว่าหญิงสาวมีศรัทธาแรงกล้าจะถวายบิณฑบาตรแก่พระเถระ เมื่อทาแล้วจักได้สมบัติเป็นอันมากจึงครองจีวรถือบาตรไปยืนอยู่ที่ใกล้นาข้าวสาธิต หญิงสาวเมื่อได้เห็นพระเถระมายืนเพื่อรับบิณฑบาต นางผู้มีจิตเลื่อมใสยิ่งอยู่ก่อนแล้ว รู้สึกดีใจเกิดปีติยินดีเป็นอย่างมาก ได้กล่าวว่านิมนต์พระคุณเจ้า หยุดก่อนเจ้าข้า แล้วถือข้าวตอกไปโดยเร็วแล้วเกลี่ยลงในบาตรของพระเถระเสร็จแล้วไหว้กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ตั้งจิตอธิษฐานปรารถนาว่า ขอให้ดิฉันจงเป็นผู้มีส่วนได้แห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้ว ได้แล้วด้วยเถิดเจ้าข้า

พระเถระได้กล่าวอนุโมทนาว่า “ความปรารถนานั้นจงสำเร็จ” นางไหว้พระเถระแล้วพลางนึกถึงทานที่ตนถวายแล้วกลับไป ในหนทางที่นางเดินไปบนคันนา มีงูพิษร้ายนอนอยู่ในรูแห่งหนึ่ง งูไม่สามารถขบกัดแข้งของพระเถระที่ถูกปกปิดด้วยผ้ากาสาเย็บได้ ขณะที่หญิงสาวกำลังเดินกลับไปจิตได้ระลึกถึงแต่ทานที่ทาแล้ว เมื่อไปถึงที่นั้นงูเลื้อยออกจากรูได้กัดนางให้ล้มลง ที่นั่นเอง นางผู้มีจิตผ่องใสอยู่ในทานที่ทาแล้ว ได้ตายแล้วไปอุบัติในวิมานทองประมาณ ๓๐ โยชน์ มีรูปร่างโตประมาณ ๓ คาวุต สวยงามประดับด้วยเครื่องทรงอลังการทุกอย่าง เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น นุ่งผ้าทิพย์ประมาณ ๑๒ ศอกหนึ่งผืน ผ้าห่มหนึ่งผืน แวดล้อมด้วยนางอัปสรหนึ่งพัน เพื่อจะประกาศบุรพกรรม จึงยืนอยู่ที่ประตูวิมานประดับด้วยชั้นทองคำ เต็มด้วยข้าวตอกทองคำห้อยระย้าอยู่ นางตรวจดูสมบัติของตนใคร่ครวญด้วยทิพยจักขุว่า “เราทากรรมอะไรมาจึงได้มาอยู่ในสวรรค์สมบัตินี้” ได้รู้ว่าสมบัตินี้เราได้แล้ว เพราะผลแห่งข้าวตอกที่เราถวายพระผู้เป็นเจ้าพระมหากัสสปเถระ นางคิดว่า เราได้สมบัติที่เห็นอยู่นี้ เป็นเพราะเราทาบุญใส่บาตรเพียงนิดเดียวเท่านั้น เราไม่ควรประมาท เราจะไปรับใช้ปรณิบัติพระเถระผู้เป็นเจ้า เพื่อทาสวรรค์สมบัติของเราจะได้อยู่ต่อไปได้นานๆ เทพธิดาจึงถือไม้กวาดและกระเช้าสำหรับเทมูลฝอยทองคำไปกวาดบริเวณของพระเถระ แล้วตั้งน้ำฉันทน้ำใช้ไว้แต่เช้าตรู่

^{๑๕๓} พระคันถสภาราภิวงศ์, โทธิปกรณ์ธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท บุญศิริการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓๒.

^{๑๕๔} ส.ส.อ. (ไทย) ๑๒/๑๗๓-๑๗๕.

พระเถระเห็นเช่นนั้นนึกว่า ภิกษุหนุ่มหรือสามเณรคงมาทาทาหน้าที่คอยดูแลรับใช้ท่านอยู่ในวันที่ ๒ เทพธิดาก็ได้ทาทาอย่างนั้นอีก ฝ่ายพระเถระก็สำคัญเช่นนั้นเหมือนกัน แต่ในวันที่ ๓ พระเถระได้ยินเสียงไม้กวาดและเห็นแสงรัศมีส่องสว่างทะลุผ่านเข้าไปทางช่องลูกตาลจึงเปิดประตูออกมาถามว่าใครกาลังกวาดอยู่ ดิฉันเอง ลาขเทวธิดามาเพื่ออุปัฏฐากรับใช้พระเถระเจ้าข้า พระเถระพูดว่า เราไม่เคยมีเทพธิดามาคอยรับใช้ แต่ดิฉันคือหญิงรักษานาข้าวสาธิตที่ได้ถวายข้าวตอกแล้ว ได้มีจิตเลื่อมใสกาลังกลับไปถูกงูกัดตาย จึงไปอุบัติในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ดิฉันได้รับเทวสมบัติในสวรรค์นี้ เพราะได้ทำบุญกับพระผู้เป็นเจ้าของ ดิฉันจะทำงานคอยรับใช้ท่านเพื่อที่ดิฉันจะได้อยู่ในเทวสวรรค์ได้ยาวนาน พระเถระถามว่า วันนี้และเมื่อวาน เจ้าเป็นผู้ทาทาความสะอาดและเข้าไปตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้ งานที่เจ้าทาแล้วก็ให้แล้วไป ให้กลับไปแล้วเจ้าไม่ต้องมาทาและอย่ามาที่นี้อีกต่อไป เทพธิดาได้ร้องวิงวอนขอให้คอยรับใช้เถิด พระเถระก็เลยให้กลับไปอย่ามาทาให้ท่านต้องถูกนิทานว่ามีเทพธิดามาคอยปรนนิบัติรับใช้อยู่นางได้ร้องอ้อนวอนอยู่ซ้าๆ จนพระเถระกล่าวขับไล่อย่างหนักที่นางไม่เชื่อฟัง เทพธิดาอยู่ไม่ได้จึงเหาะขึ้นไปบนอากาศประนมมือร้องให้คร่ำครวญ ขอให้นางได้ทำบุญกับพระเถระ เพื่อนางจะได้อยู่ในสวรรค์สมบัติได้เป็นเวลายาวนานด้วยเถิด

พระบรมศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎี ทรงสดับเสียงนางเทวธิดาร้องให้ ทรงแผ่พระรัศมีดุจประทับนั่งตรัสอยู่ในที่เฉพาะหน้านางเทวธิดา ตรัสว่า “เทพธิดา การทาความสะอาดเป็นภาระของกัศสปผู้บุตรของเรา ความต้องการประโยชน์สุขในสุคติภูมิของตนแล้วทำบุญ เป็นภาระของผู้ต้องการแสงบุญ เพราะการทำบุญเป็นเหตุให้เกิดสุขอย่างเดียว ทั้งในภพนี้ทั้งในภพหน้า” จากนั้นทรงแสดงอานิสงค์เรื่องบุญและการให้ทานจากนั้นทรงแสดงธรรมเรื่องสติปัฏฐาน ๔^{๑๕๕} และโพชฌงค์ ๗^{๑๕๖} แก่ นางเมื่อจบพระธรรมเทศนานางเทพธิดาก็บรรลุโสดาบันทันที ดังที่พระพุทธพจน์ว่า “สติปัฏฐาน ๔ ที่บริบูรณ์แล้วย่อมทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำให้วิชชาและวิมุตติบริบูรณ์”

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า การที่จะได้บรรลุโสดาบันนั้นสิ่งหนึ่งที่จะต้องมียกก็คือ บุญกุศลที่จะต้องได้รับการสั่งสมหรือทำมาก่อน เช่น การถวายทานแก่ผู้ทรงศีลหรือปฎิภาทกที่มีศีลเป็นผู้ที่บรรลุธรรมหรือทำกรรมดีอย่างอื่นที่เป็นความดีที่สามารถจะส่งผลต่อการบรรลุธรรมระดับโสดาบันได้ โดยเฉพาะสิ่งที่มีมาตามองค์ประกอบในเรื่องของการบรรลุธรรมก็คือ การอธิษฐานหรือการตั้งความปรารถนาเอาไว้ต่อหน้าพระพุทธเจ้าหรือผู้ทรงศีลว่าด้วยการถวายทานนี้จึงเป็นอุปนิสัยให้ข้าพเจ้าได้เกิดและบรรลุธรรมในพระศาสนาของพระศาสดาเช่นพระพุทธองค์นี้ เมื่อตั้งความปรารถนาแล้วผลบุญจะส่งให้ได้บรรลุธรรมตามที่ได้ตั้งความปรารถนาเอาไว้อย่างแน่นอน

^{๑๕๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๙/๑๘๙.

^{๑๕๖} ส .ส. (ไทย) ๑๕/๕๒/๕๘.

อนึ่ง การที่จะบรรลุพระโสดาบันได้นั้น ผู้นั้นจะต้องมีกุศลกรรม คำว่ากุศลกรรมในที่นี้ก็คือ การปฏิบัติธรรม คือสมณะและวิปัสสนาตามหลักของพระพุทธศาสนาด้วย กล่าวคือพระโสดาบันนั้น จะต้องเป็นผู้เจริญสติภาวนาอยู่เป็นนิจหรือต้องมีกรรมฐานในวิถีชีวิต ซึ่งคำว่า กรรมฐาน คือ ที่ตั้งแห่ง การงาน อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งการงานของใจ อุบายทางใจ วิธีฝึกอบรมจิต^{๑๕๗} กรรมฐานเป็นที่ตั้ง แห่งการงานทางใจ ซึ่งหมายถึงการมีสติกำหนดรู้เท่าทันทุกอารมณ์ที่เกิดขึ้น ยังจิตของผู้ปฏิบัติให้ตื่น อยู่ คือมีการตื่นตัวรู้สึกตัวอยู่เสมอโดยที่กรรมฐานนั้นก็มียู่ ๒ ประเภทก็คือ

(๑) สมถกรรมฐานหมายถึงการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบจนตั้งมั่นเป็นสมาธิ สมณะ แปลว่าความสงบ ในความหมายโดยทั่วไป สมถกรรมฐานจึงหมายถึงวิธีทำจิตให้สงบ พระธรรม ปิฎกได้ให้ความหมายของสมถกรรมฐานว่า “ธรรมเป็นเครื่องสงบระงับจิต ธรรมยังจิตให้สงบระงับ จากนิเวศูปกิเลสหรือฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิ”^{๑๕๘}หรือปฏิบัติกรรมฐานใดมีอำนาจทำให้กิเลสทั้งหลาย เช่น กามฉันทะเป็นต้น สงบราบคาบลงไปได้^{๑๕๙}หรือข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกอบรมจิตให้เกิดความ สงบจนตั้งมั่นเป็นสมาธิถึงขั้นได้ฌานระดับต่างๆ^{๑๖๐}หรือการทำใจให้สงบโดยเพ่งสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็น อารมณ์^{๑๖๑}รวมความแล้วสมถกรรมฐานจึงอุบายหรือวิธีการที่ทำให้จิตเกิดความสงบ เรียกอีกอย่าง หนึ่งว่าวิธีการที่ทำให้จิตเกิดสมาธิ ในการฝึกสมถกรรมฐานนั้นจะใช้จิตเพ่งที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง อารมณ์ใด อารมณ์หนึ่ง หรือวัตถุชนิดใดชนิดหนึ่งให้ได้นานๆ เพื่อให้สงบจากนิเวศน์ เมื่อจิตจดจ่ออยู่กับสิ่งใดได้นาน แสดงว่าจิตเป็นสมาธิ จึงจัดอยู่ในระดับสมถกรรมฐาน ซึ่งมีการปฏิบัติทั่วไปไม่เฉพาะใน พระพุทธศาสนา โดยสมถกรรมฐานมีอารมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิมุตติมรรคอยู่ ๓๘ ประการคือ (๑) กสิณ ๑๐ (๒) อสุภ ๑๐ (๓) อนุสสติ ๑๐(๔) อัปปมัญญา ๔(๕) อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑(๖) จตุ ธาตุวัญฐาน ๑(๗) อากิญจัญญายตนะ ๑(๘) เนวสัญญานาสัญญายตนะ ๑^{๑๖๒} ส่วนในคัมภีร์วิสุทธิ

^{๑๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑.

^{๑๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๙.

^{๑๕๙} พระพรหมโมลี, (วิลาศ ญาณวโร), **วิมุตติรัตนมาลี**, หน้า ๔๒.

^{๑๖๐} พระธรรมปิฎก, **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ... (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐๕.

^{๑๖๑} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : นามมี ปุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๒๖.

^{๑๖๒} D. Roland D. Weerasuria, **The path of freedom-Vimuttimagga**, (Balcombe, Balcombe Place, Colombo 8, Sri Lanka 1977), p 63. ; พระอุปติสเสเถระ รจนา, คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แปลจากฉบับภาษาอังกฤษของพระเอฮารา พระโสมเถระและพระเขมิน ทเถระ, **วิมุตติมรรค**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๓.

มรรคสมถกรรมฐานมีอรรถทั้งหมด ๔๐ ประการ^{๑๖๓} โดยเพิ่มอากาสนัญญาตนะ ๑ และ วิญญาณัญญาตนะ ๑ เข้ามาอีก

(๒) วิปัสสนากรรมฐาน หมายถึงข้อปฏิบัติในการฝึกฝนอบรมเจริญปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งในรูปนามโดยความเป็นไตรลักษณ์หรือรู้แจ้งต่อสภาวะของรูปนามตามความเป็นจริง^{๑๖๔} หรือหมายถึงกิริยาที่รู้ชัด ความวิจย การเลือกสรรความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไป กำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือน ปฏักปัญญา อินทรีย์คือปัญญา ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัตรพา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือ ปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือน ประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรมชื่อว่าสัมมาทิฐฐิเรียกว่า ปัญญินทรีย์ หรือวิปัสสนา^{๑๖๕} หรือหมายถึงความเห็นแจ้ง คือเห็นตรงต่อความเป็นจริงของสภาวะธรรม (รูปนาม) ปัญญาที่เห็นไตรลักษณ์ให้อ่อนความหลงผิดรู้ผิดในสังขารเสียได้ หรือการฝึกอบรมปัญญาให้เกิด ความเห็นแจ้งรู้ชัดสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นของมันเอง^{๑๖๖}หรือหมายถึงปัญญาที่สามารถ เห็นรูปนาม โดยอาการต่างๆ เป็นพิเศษ (ไตรลักษณ์) ปัญญานั้น เรียกชื่อว่าวิปัสสนา^{๑๖๗}หรือหมายถึง ปัญญาโดยย่อพิจารณาเห็นรูปนามโดยการต่างๆ ด้วยอำนาจแห่งความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น อนัตตาปัญญานั้น ชื่อว่า วิปัสสนา^{๑๖๘} หรือหมายถึงความเห็นแจ้ง, การฝึกอบรมปัญญาให้เกิด ความเห็นแจ้งในสังขารทั้งหลายว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา^{๑๖๙}

สำหรับอรรถของวิปัสสนากรรมฐานหรือภูมิของวิปัสสนามีทั้งหมด ๖ หมวด คอ

(๑) **ขั้น ๕** คือภาวะ บุคคลคือผู้ที่แบกภาระ การถือภาระเป็นทุกข์ในโลก บุคคลวาง ภาระหนักได้แล้ว ไม่ถือภาระอื่นไว้ ถอนตัณหาพร้อมทั้งราก สิ้นความอยาก ดับสนิทแล้ว^{๑๗๐}

^{๑๖๓} สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙๑.

^{๑๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๘๑.

^{๑๖๕} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๑/๓๐

^{๑๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๒๗๖.

^{๑๖๗} พระพรหมโมลี, (วิลาศ ญาณวโร), **วิมุตติรัตนมาลี**, หน้า ๒๑๓.

^{๑๖๘} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ. ๙), **วิปัสสนากรรมฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ปจำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑.

^{๑๖๙} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, หน้า ๑๐๗๘.

^{๑๗๐} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๒๒/๓๔.

(๒) **อายตนะ** คือ ที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ เป็นภูมิพื้นฐานที่ทำให้เกิดวิปัสสนาญาณ รู้แจ้งเห็นจริงมี ๑๒ อย่าง แบ่งเป็นอายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ ซึ่งผู้ปฏิบัติวิปัสสนาจะต้องทราบและปฏิบัติตาม ดังปรากฏในพระพุทธรพจน์ว่า

มุนี (ผู้รู้) สลัดทิ้งสิ่งทั้งปวงได้แล้ว อายตนะคือสิ่งทั้งปวง ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในอายตนะทั้งภายในและภายนอก ละได้เด็ดขาดแล้ว เหมือนตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนแล้วย่อมไม่เกิดอีกต่อไปเป็นผู้เข้าไปสงบ เย็น ดับ ระงับ สงัด มุนี (ผู้รู้) สลัดทิ้งสิ่งทั้งปวงคืออายตนะได้แล้ว มุนี (ผู้รู้) นั้น เรียกว่าผู้สงบ^{๑๗๑}

อายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการ จับคู่กันได้ดังนี้ (๑) จักขุ (ตาคู่กับรูป (๒) โสตะ (หู) คู่กับสัททนะ (เสียง) (๓) ชานนะ (จมูก) คู่กับคันธนะ (กลิ่น) (๔) ชิวหา (ลิ้น) คู่กับรส (๕) กายคู่กับโผฏฐัพพะ (การถูกต้องสัมผัส) (๖) มโน (ใจ) คู่กับธรรมารมณ (ความรู้ในอารมณ์) ภิกษุเห็นอายตนะภายในและภายนอกอย่างละ ๖ ประการนี้เรียกว่า ภิกษุผู้ฉลาดในอายตนะ^{๑๗๒}

(๓) **ธาตุ** คือ ที่ทรงไว้ซึ่งลักษณะของตน มี ๑๘ อย่าง

(๔) **อินทรีย์** คือ ความเป็นใหญ่ มี ๒๒ อย่างดังนี้

๑. จักขุอินทรีย์	อินทรีย์คือตา
๒. โสตินทรีย์	อินทรีย์คือหู
๓. ชานินทรีย์	อินทรีย์คือจมูก
๔. ชิวหินทรีย์	อินทรีย์คือลิ้น
๕. กายินทรีย์	อินทรีย์คือกาย
๖. มนินทรีย์	อินทรีย์คือใจ
๗. อิตถินทรีย์	อินทรีย์คือหญิง กิริยาอาการ สภาวะของผู้หญิง
๘. ปุริสินทรีย์	อินทรีย์คือชาย กิริยาอาการ สภาวะของผู้ชาย
๙. ซีวิตินทรีย์	อินทรีย์คือชีวิตความดำรงอยู่ความเป็นไปกิริยาที่เป็นไป
๑๐. สุขินทรีย์	อินทรีย์คือความสุข ความสุขความสำราญทางกาย
๑๑. ทุกชินทรีย์	อินทรีย์คือทุกข์ ความทุกข์ทางกาย
๑๒. โสมนัสสินทรีย์	อินทรีย์คือโสมนัส ความสุขความสำราญทางใจ
๑๓. โทมนัสสินทรีย์	อินทรีย์คือโทมนัส ความทุกข์ทางใจ
๑๔. อุเปกชินทรีย์	อินทรีย์คืออุเบกขา ความเป็นกลางทางอารมณ์
๑๕. สัทธินทรีย์	อินทรีย์ศรัทธา ความเชื่อความเลื่อมใส

^{๑๗๑} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๘๑/๕๑๖.

^{๑๗๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๒๖/๑๖๔.

๑๖. วิริยอินทรีย์ อินทรีย์คือวิริยะ การปรารถนาความเพียร
 ๑๗. สตินทรีย์ อินทรีย์คือสติ ความระลึกได้
 ๑๘. สมาธินทรีย์ อินทรีย์คือสมาธิ ความตั้งมั่นแห่งจิต
 ๑๙. ปัญญินทรีย์ อินทรีย์คือปัญญา ความรู้แจ้ง (สัมมาทิฏฐิ)
 ๒๐. อนัญญุตัญญุสสามิตินทรีย์ เลือกเฟ้นธรรม เพื่อรู้ในธรรมที่ไม่เคยรู้
 ๒๑. อัณฺณินทรีย์ เลือกเฟ้นธรรม เพื่อรู้เห็นแจ้งธรรมที่เคยเห็นแล้ว
 ๒๒. อัณฺญาตาวินทรีย์ เลือกเฟ้นธรรม เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ทำให้แจ้งแล้ว
 อินทรีย์ทั้ง ๒๒ นี้ ย่อให้สั้นเหลือเพียง ๒ อย่างเท่านั้น คือ รูปและนาม^{๑๗๓}

(๕) อริยสัจ ๔ คือสังขารอันประเสริฐที่ควรรู้อย่าง ๔ ประการ ได้แก่

๑. ทุกขอริยสัจ ความจริงคือความทุกข์
๒. ทุกขสมุทยอริยสัจ ความจริงคือเหตุเกิดแห่งทุกข์
๓. ทุกขนิโรธอริยสัจ ความจริงคือความดับทุกข์
๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ความจริงคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์^{๑๗๔}

(๖) ปฏิจจสมุปบาท กระบวนการเกิดดับ ที่เป็นเหตุปัจจัยอิงอาศัยกันเกิดมีอยู่ ๑๒

ประการ คือ

เพราะอวิชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญานจึงมี
เพราะวิญญานเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สฬายตนะจึงมี
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี
เพราะชาติเป็นปัจจัย	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสจึงมี

ความเกิดแห่งกองทุกข์จึงมีความต่อเนื่องกันอย่างนี้^{๑๗๕}

^{๑๗๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๒๐/๑๙๗-๒๐๒.

^{๑๗๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๔/๓๗๘.

^{๑๗๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๒/๔๓๕.

ในส่วนอากรม์ของวิปัสสนาญาณ ๑๖ ประการนั้นมีส่วนสำคัญหรือมีคุณูปการในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานคือ

(๑) นามรูปปริจเฉทญาณ	กำหนดนามรูปให้แยกออกจากกัน
(๒) ปัจจัยปริคคหญาณ	กำหนดปัจจัยของนามรูป
(๓) สัมมสนญาณ	กำหนดรู้ว่านามรูปเป็นไตรลักษณ์
(๔) อุทฺยัพพญาณ	กำหนดรู้นามรูปเป็นไตรลักษณ์ เห็นความเกิดดับซัด
(๕) ภังคญาณ	กำหนดความดับไปของรูปนาม
(๖) ภยญาณ	กำหนดรู้ว่ารูปนามเป็นภยัน่าเกรงกลัว
(๗) อาทีนวญาณ	กำหนดรู้รูปนามว่ามีแต่โทษไม่มีคุณ
(๘) นิพพิทาญาณ	กำหนดรู้รูปนามเป็นของน่าเบื่อหน่าย
(๙) มุญฺจิตุกัมยตาญาณ	จิตใคร่จะพ้นจากรูปนาม
(๑๐) ปฏิสังขญาณ	หาหนทางให้พ้นจากรูปนาม
(๑๑) สังขารุเบกขาญาณ	จิตวางเฉยในรูปนาม
(๑๒) สัจจานุโลมิกญาณ	อนุโลมญาณที่จะให้เห็นอริยสัจ ๔
(๑๓) โคตรภูญาณ	ตัดกระแสเชื้อของปุถุชน
(๑๔) มัคคญาณ	ฆ่ากิเลสเป็นสมุจเฉท เป็นพระอริยบุคคล
(๑๕) ผลญาณ	ได้เสวยวิมุตติสุข
(๑๖) ปัจจเวกขณญาณ	พิจารณามรรคผลนิพพาน กิเลสที่เหลือและหมดไป ^{๑๗๖}

โดยการที่จะได้พระโสดาบันนั้นจะต้องมีการบำเพ็ญกุศลหรือการปฏิบัติธรรมตามแนวทางที่จะก่อให้เกิดการบรรลุโสดาบันทั้งในส่วนของสมณะและวิปัสสนาตั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว และบุญกุศลที่ว่ามาทั้งหมดนี้ก็ถือว่าเป็นส่วนที่พระโสดาบันจะต้องบำเพ็ญมาทั้งในสมัยอดีตชาติและสมัยปัจจุบันชาติด้วย

(๒) กรรมดีที่ส่งผลต่อการบรรลุพระสกทาคามี

สำหรับประเด็นต่อไปก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรรมดีกับการส่งผลต่อการบรรลุธรรมของพระอริยบุคคลในระดับสกทาคามี ซึ่งคำว่า พระสกทาคามี หมายถึง ผู้กลับมาเกิดในโลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวก็จะบรรลุถึงพระนิพพาน เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำได้พอประมาณในปัญญา ละสังโยชน์ ๓ ประการคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้เด็ดขาด และทำราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลง^{๑๗๗} พระ

^{๑๗๖} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ. ๙), **หลักปฏิบัติสมณะ วิปัสสนากรรมฐาน**, หน้า ๑๘.

^{๑๗๗} อัง.นวก. (ไทย) ๒๓/๑๒/๔๕๗.

อริยบุคคลชั้นนี้ ระดับมรรคเรียกว่า สกทาคามีมรรค ระดับผลเรียกว่า สกทาคามีผล มี ๕ ประเภท^{๑๗๘} คือ

๑. บางท่านเป็นมนุษย์ สำเร็จเป็นพระสกทาคามีในโลกมนุษย์นี้แล้ว ไปบังเกิดในเทวโลก จุตติจากเทวโลกมาเกิดในโลกมนุษย์ สำเร็จเป็นพระอรหันต์ แล้วปรินิพพานในโลกมนุษย์นี้เอง

๒. บางท่านเป็นมนุษย์ สำเร็จเป็นพระสกทาคามี ทำความเพียรด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ แล้วปรินิพพานในชาติเดียวกันในโลกมนุษย์นี้เอง

๓. บางท่านเป็นมนุษย์ สำเร็จเป็นพระสกทาคามีในโลกมนุษย์นี้ จุตติไปเกิดในเทวโลก แล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ดับขันธปรินิพพานในเทวโลกนั่นเอง

๔. บางท่านเป็นเทวดา สำเร็จเป็นพระสกทาคามีในเทวโลก แล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ดับขันธปรินิพพานในเทวโลกนั่นเอง

๕. บางท่านเป็นเทวดา สำเร็จเป็นพระสกทาคามีในเทวโลก จุตติมาเกิดในโลกมนุษย์เรา นี้ แล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์ดับขันธปรินิพพานในโลกมนุษย์นี้เอง

พระสกทาคามี เมื่อบรรลุสกทาคามีมรรคแล้ว จะท่องเที่ยวอยู่ในมนุษย์โลกหรือเทวโลกอีก ๒-๓ ชาติเท่านั้น แล้วจะปรินิพพาน^{๑๗๙}

ในกรณีของพระสกทาคามีนี้จะพบว่า คนที่ทำกรรมดีแล้วสามารถบรรลุธรรมได้นั้นเมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกก็จะพอยกตัวอย่างของบุคคลที่บรรลุพระสกทาคามีมาประกอบเพื่ออธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมได้ดังนี้

(๑) กรณีนางสุนนาเทวี

นางสุนนาเทวีเป็นธิดาคนสุดท้ายของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ชาวเมืองสาวัตถี ได้รับมอบหมายจากพี่สาวสองคน คือ นางมหาสุภัททาและนางจุลสุภัททาผู้ที่เคยได้รับมอบหมาย จากบิดาให้ทำการบำรุงภิกษุสงฆ์และสามเณร จนกระทั่งพี่สาวทั้งสองบรรลุโสธปาตติผล ต่อมาพี่สาวทั้งสองแต่งงานไปอยู่ในตระกูลสามี จึงมอบหมายให้นางสุนนาเทวีคอยดูแลบำรุงภิกษุสงฆ์และสามเณรภายในบ้านแทน นางได้ทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายเป็นอย่างดี จนกระทั่งได้ฟังธรรมจากพระเถระก็ได้บรรลุสกทาคามีผล และได้ทำหน้าที่เรื่อยมาจนกระทั่งเสียชีวิต ก่อนตายนางพูดกับบิดาโดยเรียกบิดาน้องชาย ทำให้ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเศร้าโศกเสียใจว่าทำไมลูกสาวตัวเองทั้ง ๆ ที่ทำบุญกุศลถึงปานนี้ก่อนตายจึงเสียชีวิต จึงไปกราบทูลให้พระพุทธรองค์ทรงทราบ แต่พอทราบว่าสาเหตุที่นางเรียกตนว่าน้องชาย เพราะนางมีคุณธรรมคือสกทาคามีผลสูงกว่าตน ก็ปลาบปลื้มยินดี^{๑๘๐} และทราบว่านางสุนนาเทวีนั้นเมื่อจุตติจากภพนี้แล้วก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต พระพุทธรองค์จึงทรง

^{๑๗๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๘/๓๑๖.

^{๑๗๙} อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๓๔/๑๕๕., อภิ.ปุ.อ. (ไทย) ๗๙/๕๐/๒๓๗.

^{๑๘๐} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๐๓-๒๐๗.

ตรัสว่า คฤหบดีธรรมดาผู้ไม่ประมาท เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ย่อมเพลิดเพลินในโลกนี้ และโลกหน้า แต่ก็ไม่มีการระบุงถึงบุพกรรมของนางสุมนาเทวีไปมากกว่านี้แต่กรรมที่นางทำในปัจจุบัน ชาตินั้นก็คือ (๑) การได้ทำบุญอุปัฏฐากพระสงฆ์ทุกวัน (๒) การได้ฟังธรรมจากพระสงฆ์ที่แสดงธรรม เกี่ยวกับกรรมฐานทุกวัน (๓) การได้ปฏิบัติธรรมเป็นประจำทุกวัน ผลบุญเช่นนี้เลยทำให้นางได้บรรลุ สกทาคามีผล ซึ่งองค์ประกอบเป็นเบื้องต้นนี้ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่ทำให้นางได้บรรลุธรรม เนื่องจากนางได้ทำบุญและกุศลอยู่เนืองๆนั่นเอง

(๒) กรณีนางอุตตราธิดาของปุณณเศรษฐี

สำหรับนางอุตตราเป็นธิดาของนายปุณณะ ชาวเมืองราชคฤห์ หลังจากท่านปุณณะผู้เป็น บิดาของนางได้รับแต่งตั้งให้เป็นเศรษฐี เนื่องจากกุศลที่ได้ถวายอาหารแด่พระสารีบุตรผู้ออกจาก สมบัติใหม่ ๆ เขาได้จัดทานบริจาคแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประธาน เป็นเวลา ๗ วัน เวลาจบอนุโมทนาภาในวันที่ ๗ พระพุทธองค์จึงตรัสอนุพุทพิกษาให้ฟัง ปุณณเศรษฐี ภรรยา และนางอุตตราก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล^{๑๘๑}

ต่อมานางอุตตราได้แต่งงานกับบุตรเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ สามีของนางเป็นผู้นับถือนักบวชนอกพระพุทธศาสนา นางไม่มีโอกาสได้ทำบุญในพระพุทธศาสนา จึงได้จ้างหญิงบริการซื้อสิริ มาให้มาอยู่บำเรอสามี เพื่อตนเองจะได้ไปถืออุบาสกรักษาศีลและทำบุญ นางสิริมาอยู่มา กลับหลง ผิดคิดว่าตนเองเป็นภรรยาของบุตรเศรษฐี จึงแสดงอาการดูหมิ่นนางอุตตรา เดินไปที่ครัวถือหม้อเนย ใส่ที่กำลังเดือดพล่านเทราดลงบนศีรษะนางอุตตรา แต่นางอุตตราไม่ได้รับอันตราย เพราะนางนึกถึง คุณงามความดีและได้แม่เมตตาให้นางสิริมา ด้วยอำนาจเมตตา เนยใสที่ร้อนก็กลับกลายเป็นของ เย็น^{๑๘๒}

เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนั้น นางสิริมาจึงขอให้นางยกโทษให้ นางอุตตรายังไม่ยกโทษให้ ทันทีโดยกล่าวว่านางเป็นผู้ที่มีบิดา จึงบอกให้นางสิริมาไปขอขมาต่อพระพุทธเจ้า ถ้าพระองค์ ทรงยกโทษให้ก็จะยกโทษให้ นางสิริมาได้กระทำตามนั้นและได้รับฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธ องค์จนได้บรรลุโสดาปัตติผล ส่วนนางอุตตราได้ตั้งใจไปตามกระแสพระธรรม ก็ได้ดำรงอยู่ใน สกทาคามีผล^{๑๘๓} ภายหลัง พระพุทธองค์ได้ทรงยกย่องนางอุตตราไว้ในฐานะเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกา สาวิกาทั้งหลาย ในทางยินดีในฉาน^{๑๘๔} สำหรับกรณีของนางอุตตรานี้ก็เช่นกันไม่มีการพูดถึงบุพ กรรมหรือกรรมเก่าของนางมากนัก เป็นแต่พูดถึงกรรมในปัจจุบันที่นางได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์ แล้วบรรลุโสดาบัน จากนั้นเมื่อนางได้ฟังธรรมยิ่งๆขึ้นไปก็ทำให้นางได้บรรลุสกทาคามีได้ กรรมที่ส่งผล

^{๑๘๑} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๑๗๐, ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๖๔, ชุ.วิ.อ. (บาลี) ๗๑.

^{๑๘๒} อจ.เอกก.อ. (บาลี) ๒๐/๒๕๘/๓๒, ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๑๗๒, ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๖๘.

^{๑๘๓} ชุ.วิ.อ. (บาลี) ๗๕, ชุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑๑๘.

^{๑๘๔} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๖๒/๓๒.

ให้นางบรรลุธรรมในระดับนี้ได้ก็คือกรรมปัจจุบันที่เป็นการให้ทางรักษาศีลและเจริญภาวนาเป็นพื้นฐาน

(๓) กรณีช่างไม้ชื่ออิสิทัตตะ

สำหรับนายอิสิทัตตะเป็นบุตรในตระกูลช่างไม้ ชาวหมู่บ้านสวยชื่อสาธุกะ รัชราชการเป็นพนักงานรักษาช้างของพระเจ้าปเสนทิโกศล กษัตริย์แคว้นโกศล ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า จนบรรลุโสดาบันและสกทาคามี^{๑๘๕} พอได้ฟังข่าวว่าภิกษุจำนวนมากกำลังทำจิวรกรรมเพื่อถวายพระผู้มีพระภาค จึงให้บุรุษคอยเฝ้าหนทางโดยสั่งว่า ถ้าเห็นพระพุทธเจ้าเมื่อไหร่ก็ให้มาบอกทันที เนื่องจากมีความประสงค์จะเข้าไปทูลสนทนากับพระผู้มีพระภาคและถวายทาน ต่อจากนั้นล่วงไป ๒-๓ วันพระพุทธเจ้าได้เสด็จมา พวกบุรุษจึงได้มาบอกให้ช่างไม้ชื่ออิสิทัตตะและพรรคพวกได้ทราบ ช่างไม้จึงได้ติดตามพระพุทธเจ้าไป แต่เนื่องจากพระพุทธองค์ทรงดำริว่าการทำปฏิสันถารกับเขาเหล่านี้ผู้ยืนและเดินไปไม่ควร เพราะพวกเขาเป็นผู้มีผลอันถึงแล้ว คือเป็นสกทาคามีบุคคล^{๑๘๖} ดังนั้นจึงแวะข้างทางแล้วประทับนั่งที่โคนไม้ พวกช่างไม้จึงได้เข้าไปเฝ้าแล้วทูลถามปัญหาและสนทนากับพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับช่างไม้ว่า การอยู่ครองเรือนในโลกนี้คับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี ส่วนบรรพชาปลดปล่อย ท่านทั้งหลายอย่าได้ประมาทเลย อริยสาวกผู้ประกอบ ด้วยธรรม ๔ ประการเป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า โดยธรรม ๔ ประการนั้นก็คือ

๑. มีความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า

๒. มีความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม

๓. มีความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์

๔. มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่มยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน อยู่ครองเรือน เป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะรู้ในเบื้องหน้า^{๑๘๗} หลังจากฟังธรรมจากพระพุทธองค์จบแล้ว พวกช่างไม้ชื่ออิสิทัตตะเป็นต้นต่างก็รื่นเริงยินดีในธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน

จากการกล่าวมาทั้งหมดในกรณีความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมของผู้บรรลุพระสกทาคามีนั้นการที่จะบรรลุธรรมได้จะต้องมีบุพกรรมไม่แตกต่างไปจากการบรรลุพระโสดาบันคือมีองค์ประกอบหลักก็คือ (๑) ในอดีตมีการถวายทานทำบุญกับพระอริยเจ้าหรือพระสงฆ์จำนวนมาก (๒) เมื่อทำบุญเสร็จก็จะต้องมีการตั้งความปรารถนาเอาไว้เพื่อผลที่จะเกิดในกาลข้างหน้า (๓) ในช่วงที่มีชีวิตอยู่ได้ทำการกุศลอยู่เรื่อยๆ เป็นต้น องค์ประกอบเหล่านี้ก็จะ เป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดมาแล้วได้ฟัง

^{๑๘๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๒/๔๙๖, ส.ม.อ. (ไทย) ๕/๒/๒๘๗.

^{๑๘๖} ส.ม.อ. (ไทย) ๕/๒/๒๘๗.

^{๑๘๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๒/๔๙๖-๕๐๐.

ธรรมหรือปฏิบัติธรรมจนบรรลุพระโสดาบัน เมื่อบรรลุพระโสดาบันแล้วก็สามารถที่จะพัฒนาตนเองไปสู่การบรรลุธรรมขั้นสูงต่อไปได้เหมือนกับนางสุมนาเทวี บุตรสาวของอนาถปิณฑิกเศรษฐีที่มีโอกาสทำบุญและฟังธรรมปฏิบัติธรรมอยู่เนืองๆก็สามารถที่จะบรรลุธรรมขั้นสูงคือสกทาคามีก่อนบิดาของตนเองได้ ซึ่งก่อนตายนางได้เรียกบิดาตนเองว่า “น้องชาย” ซึ่งเป็นการเรียกตามขั้นของคุณธรรมที่มีหรือภูมิธรรมที่สูงกว่า ซึ่งการบรรลุธรรมดีกว่าหรือสูงกว่ากันนั้นไม่ได้จำกัดว่าผู้นั้นจะมีสถานะเป็นอย่างไร คือเป็นพ่อ พี่ชายหรือน้องชายไม่ได้เป็นการบรรลุตามลำดับเหมือนการเกิดมาจากครรภ์ของมารดาแต่การบรรลุธรรมนั้นสามารถที่จะ “แซงหรือลัดคิวตามอายุได้” ไม่จำเป็นที่จะต้องไปตามอายุหรืออีกอย่างหนึ่งการบรรลุธรรมนั้นไม่จำกัดเพศ วัย หรือชนชั้นวรรณะหากเป็นผู้มีบุญหรือมีกรรมลงมือทำหรือที่เคนได้ทำการสั่งสมกรรมดีมาแล้วแม้จะอยู่ในวรรณะต่ำก็สามารถที่จะบรรลุธรรมได้เหมือนกัน ดังปรากฏในพระพุทฺธพจน์ว่า

ท่านอย่าถามถึงชาติ แต่จงถามถึงความประพฤติเกิด
 ไฟย่อมเกิดจากไม้ บุคคลถึงแม้เกิดในตระกูลต่ำก็เป็นมุนีได้
 มีความทรงจำ เป็นผู้เฉลียวฉลาด
 กิดกันอกุศลธรรมได้ด้วยhiri ฝึกตนด้วยสัจจะ
 ประกอบแล้วด้วยทมะ ถึงที่สุดเวท อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว^{๑๘๘}
 ส่วนกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คนจันฑาล
 และคนเทชยะ ผู้ปรารถนาความเพียร อุทิศกายและใจอยู่
 มีความบากบ้นอยู่เป็นนิตย์ ย่อมถึงความหมดจดอย่างยิ่งได้^{๑๘๙}

จากพระพุทฺธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การบรรลุธรรมนั้นจะมีได้เพราะ(๑) บุญกรรมที่เคยทำมา (๒) กุศลกรรมที่สั่งสมในชาตินี้ คือการลงมือปฏิบัติธรรม (๓) แรงปรารถนาที่ได้ตั้งจิตอธิษฐานเอาไว้แล้วเมื่อชาติที่ผ่านมาที่เป็นสิ่งเกื้อหนุนให้เกิดการบรรลุธรรมได้โดยเร็ว หรือเข้าเนืองจากบุญกรรมที่ทำมาส่งผลต่อการบรรลุเร็วหรือช้าได้ ในกรณีการบรรลุธรรมระดับสกทาคามีนี้ก็ถือว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากการบรรลุพระโสดาบันแล้วนั่นเอง

^{๑๘๘} ส.ส.(ไทย)๑๕/๑๕๕/๒๐๑

^{๑๘๙} ส.ส.(ไทย)๑๕/๑๕๓/๑๙๙

(๓) กรรมดีที่ส่งผลต่อการบรรลุพระอนาคามี

สำหรับกรรมดีที่ส่งผลต่อการบรรลุธรรมระดับพระอนาคามีนั้นก็มีดังที่ได้อธิบาย คือ คำว่าพระอนาคามีนั้น หมายถึง ผู้จะปรินิพพานในที่ผุดเกิดขึ้น ในพรหมโลก^{๑๙๐} ซึ่งท่านจะไม่เวียนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำได้พอประมาณในปัญญา ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ข้อคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ และภวัชชะได้ เต็ดขาด พระอริยบุคคลชั้นนี้ ระดับมรรคเรียกว่า อนาคามีมรรค ระดับผลเรียกว่า อนาคามีผล ซึ่งพระอนาคามีนั้นจะมีอยู่ ๕ ประเภท^{๑๙๑} ด้วยกันคือ

๑. อंतरาปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้ปรินิพพานในระหว่าง คือเกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้วอายุยังไม่ถึงกึ่งก็ปรินิพพานมี ๓ จำพวกคือ พวกที่ ๑ เกิดในสุทธาวาสชั้นอวิหา ซึ่งมีอายุ ๑,๐๐๐ กัป แต่ก็บรรลุพระอรหัตผลในวันที่เกิด ถ้าไม่บรรลุในวันที่เกิดได้ก็บรรลุไม่เกินภายใน ๑๐๐ กัป พวกที่ ๒ เมื่อไม่สามารถบรรลุ พระอรหัตผลในวันที่เกิดก็บรรลุไม่เกินภายใน ๒๐๐ กัป พวกที่ ๓ บรรลุพระอรหัตผลไม่เกินภายใน ๔๐๐ กัป^{๑๙๒}

๒. อุปหัจจปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้เกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้วจนจะถึงปรินิพพาน คือ อายุพ้นกึ่งแล้วจนจะสิ้นอายุจึงปรินิพพาน^{๑๙๓}

๓. อสังขารปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้ปรินิพพานโดยไม่ต้องใช้ความเพียรมาก^{๑๙๔}

๔. สสังขารปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้เกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้วปรินิพพานโดยต้องใช้ความเพียรมาก^{๑๙๕}

๕. อุทังโสโตกนิภูคามี หมายถึง พระอนาคามีผู้มีกระแสในเบื้องบนไปสู่อกนิภูคภพ คือเกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้วก็จะเกิดเลื่อนต่อไปจนถึงอกนิภูคภพแล้วจึงปรินิพพานในภพนั้น^{๑๙๖}

^{๑๙๐} พรหมโลก คือ ที่อยู่ของพรหมตามปกติ หมายถึง รูปพรหม มี ๑๖ ชั้นเรียกว่า รูปโลก ได้แก่ (๑) พรหมปาริสัชชา (๒) พรหมบุโรหิตา (๓) มหาพรหมา (๔) ปริตตภา (๕) อัปปมาณา (๖) ปภัสสร (๗) ปริตตสุภา (๘) อัปปมาณสุภา (๙) สุกกิงหา (๑๐) อสัณญีสัตตา (๑๑) เวทปผลา (๑๒) อวิหา (๑๓) อตปปา (๑๔) สุตัสสา (๑๕) สุตัสสี (๑๖) อกนิภูคา และอรูปพรหม เรียกว่า อรูปโลก มี ๔ ชั้นได้แก่ (๑) อากาสาณัญจายตนะ (๒) วิญญูณัญจายตนะ (๓) อากิญจัญญายตนะ (๔) เนวสัญญานาสัญญายตนะ (ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๗/๔๘๖)

^{๑๙๑} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๔/๑๔๓.

^{๑๙๒} อ.ต.ก.อ. (ไทย) ๒/๘๘/๒๔๓.

^{๑๙๓} อ.ต.ก.อ. (ไทย) ๒/๘๘/๒๔๓.

^{๑๙๔} อ.ต.ก.อ. (ไทย) ๒/๘๘/๒๔๓.

^{๑๙๕} อ.ต.ก.อ. (ไทย) ๒/๘๘/๒๔๓.

^{๑๙๖} อ.ต.ก.อ. ๒/๘๘/๒๔๒.

อนึ่ง พระอนาคามี เมื่อบรรลุนาคามีมรรคแล้ว จะท่องเที่ยวอยู่ในรูปภูมิ ชั้นสุทธาวาส ๕ แล้วจะปรินิพพาน^{๑๙๗} โดยการที่พระอนาคามีจะไปเกิดในชั้นสุทธาวาส ๕ ภูมิใดภูมิหนึ่งนั้น ก็จะ เป็นไปตามระดับอินทรีย์ของตน^{๑๙๘} ดังนี้

(๑) พระอนาคามี ประเภทศรัทธาแก่กล้า จะไปเกิดในรูปภูมิชั้นอวิหาภูมิ เป็นที่อยู่ของ พระอนาคามีผู้ไม่หวั่นไหว คือ ไม่คลายจากสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน^{๑๙๙} มีอายุประมาณ ๑,๐๐๐ กัป^{๒๐๐}

(๒) พระอนาคามี ประเภทมีความเพียรแก่กล้า จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นอตปปา-ภูมิ เป็น ที่อยู่ของพระอนาคามีผู้ไม่มีความเดือดร้อน^{๒๐๑} มีอายุประมาณ ๒,๐๐๐ กัป^{๒๐๒}

(๓) พระอนาคามี ประเภทมีสติแก่กล้า จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นสุทสสาภูมิ เป็นที่อยู่ของ พระอนาคามี ผู้เห็นดี ประกอบด้วยปสาทจักขุ ทิพยจักขุ ธรรมจักขุ และปัญญาจักขุ^{๒๐๓} มีอายุ ประมาณ ๔,๐๐๐ กัป^{๒๐๔}

(๔) พระอนาคามี ประเภทมีสมาธิแก่กล้า จะไปเกิดในรูปภูมิ ชั้นสุทสสีภูมิ เป็นที่อยู่ของ พระอนาคามีผู้มีความเห็นเป็นเลิศกว่าพระอนาคามีทั้งหลาย^{๒๐๕} มีอายุประมาณ ๘,๐๐๐ กัป^{๒๐๖}

(๕) พระอนาคามี ประเภทมีปัญญาแก่กล้า จะไปเกิดในรูปโลก ชั้นอกนิฏฐาภูมิ เป็นที่ อยู่ของพระอนาคามี ผู้มีคุณวิเศษสูงสุด ไม่เป็นรองผู้ใด^{๒๐๗} มีอายุประมาณ ๑๖,๐๐๐ กัป^{๒๐๘}

จากการกล่าวมาจะพบว่า พระอนาคามีนั้นถือว่าเป็นผู้ที่บรรลุธรรมใกล้เข้าไปสู่การเป็น พระอรหันต์แล้ว ดังนั้นท่านผู้บรรลุธรรมขั้นนี้เมื่อบรรลุและมรณภาพไปแล้วก็จะไม่กลับมาสู่โลกนี้อีก กล่าวคือเมื่อบรรลุธรรมแล้วก็จะไปเกิดบนสวรรค์และเมื่อครบกำหนดบนสวรรค์แล้วก็จะบรรลุพระ อรหันต์เลย ถือว่าเป็นผู้ที่มีบารมีครบถ้วนสมบูรณ์แล้วนั่นเอง ซึ่งในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงบุคคลที่ บรรลุธรรมในชั้นพระอนาคามีนั้นก็มีดังต่อไปนี้

^{๑๙๗} พระอนนรุทธะและพระญาณธชชะ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, หน้า ๔๒๘.

^{๑๙๘} อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๓๕/๑๕๕., อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๗/๖๗๓.

^{๑๙๙} พระอนนรุทธะและพระญาณธชชะ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, หน้า ๔๒๘.

^{๒๐๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๗/๖๗๓-๖๗๔.

^{๒๐๑} พระอนนรุทธะและพระญาณธชชะ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, หน้า ๔๒๘.

^{๒๐๒} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๗/๖๗๓-๖๗๔.

^{๒๐๓} พระอนนรุทธะและพระญาณธชชะ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, หน้า ๔๒๘.

^{๒๐๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๗/๖๗๓-๓๗๔.

^{๒๐๕} พระอนนรุทธะและพระญาณธชชะ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, หน้า ๔๒๘.

^{๒๐๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๘/๖๗๓-๖๗๔.

^{๒๐๗} พระอนนรุทธะและพระญาณธชชะ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, หน้า ๔๒๘.

^{๒๐๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๗/๖๗๓-๖๗๔.

(๑) กรณีจิตตคฤหบดี

สำหรับบุพกรรมของจิตตคฤหบดีจะพบว่าในอดีตชาติครั้งศาสนาของพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ จิตตคฤหบดีได้ถือกำเนิดในตระกูลของผู้มีสกุลเมืองหงสาวดีวันหนึ่งท่านได้ไปยังสำนักของพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ เพื่อถวายทานและฟังธรรมเทศนาได้เห็นพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ ทรงแต่งตั้งอุบาสกคนหนึ่งไว้ในเขตทักคะในฐานะเป็นผู้เลิศในทางแสดงธรรม จึงได้สร้างกุศลกรรมอันยิ่งแล้วตั้งความปรารถนา เพื่อให้ได้ตำแหน่งเขตทักคะในทางเป็นผู้เลิศด้านแสดงธรรมในศาสนาของพระพุทธเจ้าในอนาคต^{๒๐๙} จิตตคฤหบดีได้เวียนว่ายตายเกิดในเทวโลกและมนุษย์โลกอยู่ ๑ แสนกับ ครั้นในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากัสสปะ จิตตคฤหบดีได้ถือกำเนิดในตระกูลของนายพรานล่าเนื้อในวัยหนุ่มมาณพผู้เกิดในตระกูลนายพรานได้หาเลี้ยงชีพโดยการล่าเนื้อในป่าอยู่มาวันหนึ่งขณะที่ท่านออกล่าสัตว์ได้พบพระภิกษุรูปหนึ่ง กำลังนั่งอยู่บนแผ่นหินที่เงื่อมผาของภูเขาสูงหนึ่ง ท่านเข้าใจว่าพระภิกษุรูปนั้นกำลังนั่งบำเพ็ญสมณธรรม จึงปรารถนาจะนำอาหารมาถวายพระภิกษุรูปนั้น จึงรีบเดินทางกลับไปที่บ้านเพื่อหุงข้าวและบิ๊งเนื้อ เมื่อบิ๊งเนื้อและหุงข้าวเสร็จแล้วได้นำอาหารใส่หม้อ ผูกปากหม้อไว้ด้วยใบไม้ ขณะที่จะนำอาหารไปถวายพระภิกษุระหว่างเดินทางได้พบพระภิกษุอีกสองรูป กำลังเดินบิณฑบาต จึงรับบาตรของท่านทั้งสองแล้วนิมนต์ให้ไปบ้านของตน เลี้ยงดูภิกษุทั้งสองรูป ส่วนตนเองได้นำอาหารไปถวายพระภิกษุที่ตนพบครั้งแรก ในระหว่างทางได้เลือกเก็บดอกไม้มาชานาชนิด เพื่อนำไปถวายพร้อมอาหารเมื่อไปถึงสถานที่ที่พระภิกษุนั่งอยู่ และวางหม้อข้าวลงแล้วก็ได้อาราธนาขอให้พระภิกษุช่วยรับบิณฑบาต เมื่อกล่าวจบก็รับบาตรมาใส่อาหารจนเต็ม แล้วยกบาตรพร้อมดอกไม้ต่างๆ ที่ตั้งใจเก็บมาเพื่อถวายพระภิกษุ เมื่อประเคนแล้วก็ยืนอยู่ในที่สมควร จากนั้นนายพรานหนุ่มตั้งความปรารถนาว่า ด้วยการบูชาด้วยดอกไม้พร้อมด้วยการถวายอาหารนี้ ย่อมทำให้จิตของข้าพเจ้าให้ยินดีฉันใด ขอเครื่องบรรณาการจำนวนนั้น ๆ จงมาถึงแก่ข้าพเจ้า และฝนดอกไม้หลากสิ่งตกลงมาในสถานที่ที่ข้าพเจ้าเกิดฉันนั้นเถิด^{๒๑๐}

ฝ่ายพระภิกษุรูปนั้นเห็นอุปนิสัยของนายพรานจึงบอกกรรมฐาน^{๒๑๑} ว่าด้วยอาการ ๓๒^{๒๑๒} เป็นอารมณ์แก่นายพรานหนุ่ม นายพรานหนุ่มได้ทำบุญกุศลตลอดชีวิต เมื่อเขาสิ้นชีวิตแล้วได้ไปเกิดในเทวโลก ปรากฏว่าสถานที่ที่เขาเกิดนั้นได้มีดอกไม้ทิพย์ตกลงมามากจนสูงถึงหัวเข่า ทั้งตัวเขาเป็นผู้มียศอันยิ่งกว่าเทวดาอื่น ๆ

^{๒๐๙} อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๓๓/๖๑-๖๕.

^{๒๑๐} ชุ.ธ.อ.(ไทย) ๔๑/๒๕๗-๒๕๘.

^{๒๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔๐.

^{๒๑๒} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๗/๒๑๓-๒๑๔.

จิตตคหบดีได้ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลา ๑ พุทธันตร แล้วได้มาเกิดในเกิดในตระกูลเศรษฐี ที่เมืองมัจฉิกาสนทะ แคว้นมคธ เมื่อบิดาเสียชีวิต^{๒๑๓} ก็ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเศรษฐีในเมืองแทนบิดา^{๒๑๔} ท่านได้เห็นพระมหานามะผู้อยู่ในกลุ่มพระปัญจวัคคีย์มาที่เมืองมัจฉิกาสนทะ^{๒๑๕} มองเห็นปฏิปทาอิริยาบถของพระมหานามะแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใส จึงนิมนต์ไปฉันที่บ้าน พระเถระเห็นว่าท่านมีอุปนิสัยเหมาะสมจึงให้กรรมฐานและแสดงธรรม เรื่องสพายนวิภังค์ ซึ่งเป็นธรรมเทศนาเกี่ยวกับการพิจารณาอายตนะอย่างละเอียด เมื่อท่านได้ฟังธรรมกถาจากพระเถระก็บรรลุโสดาปัตติผล^{๒๑๖} ซึ่งการบรรลุพระโสดาบันนั้นทำให้ท่านเป็นคนที่มิมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มากจึงได้สร้างกุฎิถวายเป็นสังฆารามชื่อว่า “อัมพาทการาม” ต่อมาพระอัครสาวกทั้งสองได้นำภิกษุไปพำนักที่อัมพาทการาม^{๒๑๗} ในเวลาต่อมาพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลณะอัครสาวกทั้ง ๒ องค์ได้ทราบถึงคุณความดีต่าง ๆ ของจิตตคหบดี ท่านทั้ง ๒ มีความประสงค์จะสงเคราะห์จิตตคหบดีจึงพร้อมด้วยพระเถระหลายรูป คือ พระมหากัจจายนเถระ พระมหาโกฏิฐิตเถระ พระเรวัตเถระ พระอุบาลีเถระ พระอานนทเถระ พระราหุลเถระ พร้อมทั้งพระภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป ได้พากันไปแคว้นกาสิและเดินทางไปเมืองมัจฉิกาสนท

ฝ่ายจิตตคหบดีเมื่อทราบข่าวการมาของพระมหาเถระและภิกษุสงฆ์ จึงออกไปต้อนรับ และนิมนต์พระมหานามเถระและพระภิกษุสงฆ์เข้าไปในวิหารที่ตนสร้างถวายไว้ โดยได้จัดเครื่องสักการะมากมายถวายแก่พระอัครสาวกและพระภิกษุเหล่านั้น จากนั้นได้อาราธนาพระสารีบุตรเถระแสดงธรรมเทศนา พระเถระจึงได้แสดงธรรม เรื่อง สังขาร จิตตคหบดีเมื่อได้ฟังธรรมนั้นแล้วพิจารณาเห็นสังขารที่ได้เคยถูกบีบคั้นมาในชาติก่อน ทำให้บรรลุอนาคามีผล^{๒๑๘} จิตตคหบดีเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอย่างมั่นคง ถึงพร้อมด้วยศีลและโภคะ มีอหยาตัยเอื้อเพื่อแก่คนทั่วไป สงเคราะห์บริษัทด้วยวัตถุและธรรมะ เป็นผู้ฉลาดในการแสดงธรรม จึงเป็นสาเหตุให้พระพุทโธองค์ทรงยกย่องจิตตคหบดีในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ในฝ่ายผู้เป็นธรรมกถึก^{๒๑๙} เนื่องจากท่านสามารถแสดงธรรม อันเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนาแก่บุคคลอื่น ๆ ให้มีความรู้ความ

^{๒๑๓} อ.เอกก.อ.(ไทย) ๒/๖๒.

^{๒๑๔} อ.เอกก.อ.(ไทย) ๒/๖๓, ช.ธ.อ.(ไทย) ๑/๒/๒/๒๔๖.

^{๒๑๕} อ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๕๐/๓๓๙-๓๔๑.

^{๒๑๖} ช.ธ.อ.(ไทย) ๑/๒/๒/๒๔๖.

^{๒๑๗} อ.เอกก.อ.(ไทย) ๒/๖๓, ช.ธ.อ.(ไทย) ๑/๒/๒/๒๔๖-๒๔๗.

^{๒๑๘} วิ.จ. (ไทย) ๖/๓๓/๖๕ , ช.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๒๔๗.แต่ใน อ.เอกก.อ.(ไทย) ๒/๖๓ ระบุว่า จิตตคหบดีได้บรรลุเป็นอนาคามีด้วยการฟังธรรมจากพระมหานามเถระก่อนที่พระอัครสาวกทั้งสองจะมาถึงอัมพาทการาม ซึ่งพระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์นำเสนอในแนว อรรถกถา อังคุตตรนิกาย คูในพระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กัลยาณธมฺโม), **เอตทัคคะในพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔๘.

^{๒๑๙} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๐/๓๑.

เข้าใจในธรรมยิ่งขึ้นได้ และท่านจะใช้เวลาหลังจากที่ทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ สนทนาธรรมกับพระสงฆ์อยู่เสมอ ๆ ครั้งหนึ่งท่านได้ถามปัญหาธรรมเรื่องความต่างกันแห่งธาตุกับพระเถระผู้เป็นหัวหน้าที่ได้นิมนต์มาฉันที่บ้าน แต่พระเถระไม่ตอบ แม้จะถูกถามถึง ๓ ครั้งก็ยังไม่ตอบ ในที่สุดอิสิทัตตะจึงอาสาตอบคำถามแทน โดยสนทนาธรรมกับท่านเศรษฐี โต้ตอบกันไปโต้ตอบกันมาทำให้ผู้อยู่ในที่ประชุมนั้นเกิดความรู้แจ้งในธรรมยิ่งขึ้น^{๒๒๐} จิตตคฤหบดีเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอย่างมั่นคง ถึงพร้อมด้วยศีล และโภคะ มีอภัยอาศัยเอื้อเพื่อแก่คนทั่ว ๆ ไป สงเคราะห์บริษัทด้วยวัตถุสิ่งของและอนุเคราะห์ ด้วยการแสดงธรรมให้ฟัง^{๒๒๑}

(๒) กรณีอุคคคฤหบดี

อุคคคฤหบดีเกิดในตระกูลเศรษฐีชาวเมืองเวสาลี ที่มีชื่อว่าอุคคะเพราะร่างกายของท่านสูงและสง่างามเหมือนเสาระเนียดที่ตกแต่งแล้ว และเหมือนแผ่นผ้าที่วิจิตรด้วยลวดลาย ที่ยกขึ้น พร้อมทั้งมีคุณพุ่มขจรไป ท่านได้ตั้งปัญหาถามพระพุทธเจ้าว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ทำให้สัตว์บางพวกนิพพาน บางพวกไม่นิพพาน พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า อุปาทานคือการยึดติดในกามคุณ ๕ มีรูปเป็นต้น เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สัตว์ไม่นิพพาน การไม่มีอุปาทานคือการยึดติดในกามคุณ ๕ มีรูปเป็นต้น เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สัตว์นิพพาน^{๒๒๒} ได้ฟังคำอธิบายแล้วเกิดความเลื่อมใส ต่อมาได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอนุปปทิกกาและอริยสัจ ๔ ตั้งใจปฏิบัติธรรม เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ไม่นานก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ภายหลังได้บำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรมต่อ ก็ได้บรรลุอนาคามีผล^{๒๒๓} ยามชราภาพ ท่านคิดว่าสิ่งใด ๆ ที่เป็นที่ยรักที่ชอบใจของตนเอง ก็เลยถวายสิ่งนั้น ๆ แต่พระทศพล และคิดว่าถ้าพระทศพลทรงทราบวาระจิตของตนก็ขอให้เสด็จมายังบ้านของตน พระศาสดาทรงทราบวาระจิตของท่านแล้วเสด็จมาหา เขาจึงได้ถวายอาหารมีรสเลิศต่าง ๆ แต่พระผู้มีพระภาคตามปรารถนา เพราะเหตุที่ท่านได้ถวายภัตตาหารอันมีรสเลิศต่าง ๆ แต่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าจึงได้สถาปนาท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าพวกอุบาสกผู้ถวายโภชนะที่ขึ้นชอบใจ^{๒๒๔}

(๓) กรณีสันธานคฤหบดี

ท่านสันธานคฤหบดีเป็นชาวเมืองราชคฤห์ เป็นคฤหบดีผู้มีอานุภาพมาก เป็นยอดแห่งอุบาสกจำนวน ๕๐๐ คน มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอย่างมั่นคง มีอริยศีล(ศีลประเสริฐ) มี

^{๒๒๐} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๓๔๔/๓๗๒-๓๗๔.

^{๒๒๑} อ.จ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๕๐/๓๔๑.

^{๒๒๒} ส.ส.พ. (ไทย) ๑๘/๑๘๓/๑๓๐, ส.ส.พ.อ. (ไทย) ๔/๑/๑๘๗/๒๒๕.

^{๒๒๓} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๐/๓๑, อ.จ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๕๓/๓๔๖, อ.จ.ทุก.อ. (ไทย) ๑/๒/๗๑-๗๓, อ.จ.ปญจก.อ. (ไทย) ๓/๑๐๐-๑๐๓.

^{๒๒๔} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๓/๓๒, อ.จ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๕๓/๓๔๗.

อริยญาณ (ความรู้ประเสริฐ) มีอริยวิมุตติ (ความหลุดพ้นอย่างประเสริฐ) เพราะได้ฟังพระธรรมเทศนา เรื่องอริยสัจ ๔ จากนั้นท่านได้เจริญวิปัสสนาพิจารณาตามธรรม แล้วได้บรรลุโสดาปัตติผล ภายหลังจากท่านได้ตั้งใจปฏิบัติตนถือศีลอุโบสถเป็นประจำ กิจวัตรทุกวันของท่านในตอนเช้า จะอธิษฐานองค์อุโบสถ จากนั้นก็จะไปวัดถวายทานแด่พระสงฆ์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน และตั้งใจฟังคำสอนเสมอ ๆ ในที่สุดด้วยความตั้งใจอันแน่วแน่ที่จะประพฤตินี้เอง ท่านก็ได้บรรลุอนาคามีผล ท่านสันทานคุณทศเป็นอุบาสกที่เคร่งครัดในข้อวัตรปฏิบัติมาก ได้สมาทานรักษาศีลอุโบสถตลอดชีวิต เลิกการคลุกคลีด้วยภรรยา นุ่งขาวห่มขาว ประพฤติตนอยู่ในพรหมจรรย์โดยตลอด กิจวัตรประจำของท่านคือ ตอนเช้ามีตจะสมาทานองค์อุโบสถ พอสายก็ไปถวายทาน เพื่อเกื้อกูลภิกษุสงฆ์เป็นประจำไม่เคยขาด^{๒๒๕}

จากกรณีของบุคคลผู้ได้บรรลุพระอนาคามีหรือผู้ที่ไม่หวนกลับมาสู่การเป็นมนุษย์อีกซึ่งการที่จะบรรลุธรรมขั้นนี้ได้ก็ต้องมีบุพกรรมคือการทำความดีและเป็นผู้ที่ได้ตั้งความปรารถนาและเพราะบุญกรรมที่ได้ทำดีมาแล้วนั้นเมื่อเกิดมาในชาตินี้ย่อมทำให้บรรลุธรรมได้ ซึ่งผลที่ได้จากการทำความดีนั้นก็สืบเนื่องมาจากบำเพ็ญกุศลและการบรรลุพระโสดาบันกับพระอนาคามีมาก่อนนั่นเอง

(๔) กรรมดีที่ส่งผลต่อการบรรลุพระอรหันต์

สำหรับกรรมที่ส่งผลต่อการบรรลุพระอรหันต์นั้นถือว่าเป็นกรรมที่เห็นได้ชัดเนื่องจากพระสาวกของพระพุทธองค์เฉพาะพระอสีติมหาสาวกนั้นก็ยังมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง “กรรมกับการบรรลุพระอรหันต์” ได้เป็นอย่างดี โดยคำว่า “พระอรหันต์” นั้นก็คือ ผู้ควรแก่ทักษิณาหรือการบูชาพิเศษ หรือผู้หักกำแพงสังสารจักร^{๒๒๖} ได้แล้ว เป็นผู้สิ้นกิเลสอาสวะทั้งปวง เป็นผู้ทำดีบริบูรณ์ในสิกขาทั้ง ๓ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ละสังโยชนได้ทั้ง ๑๐ ข้อ^{๒๒๗} ได้สิ้นเชิง เป็นอรหันตชีนาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน^{๒๒๘} แล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ ...ไม่มีวิภวณะเพื่อจะบัญญัติ ต่อไป...^{๒๒๙} พระอริยบุคคลชั้นสูงสุดนี้ ระดับมรรคเรียกว่า อรหัตมรรค ระดับผลเรียกว่า อรหัตผล มี ๓ ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่

^{๒๒๕} ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๔๙-๗๙/๑๖-๒๙.

^{๒๒๖} สังสารจักร หมายถึง วงจรใหญ่หมุนเวียนรอบตามเหตุปัจจัย คือ กิเลส กรรม วิบาก ตามหลักปฏิจazzสมุปบาท (วิภวณะ ๓) (น.อ. (พิเศษ) ปรีชา นันทาภิวัฒน์ ร.น., พจนานุกรมหลักธรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๗.

^{๒๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๘๖.

^{๒๒๘} หมายถึง สิ้นกิเลสเป็นเครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพทั้งหลาย (อง.ตัก.อ. (ไทย) ๒/๓๘/๑๓๙.)

^{๒๒๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๘/๒๖๖.

(๑) พระอรหันต์ ๒ ประเภท^{๒๓๐} คือ

(๑) พระสุกขวิปัสสกะ หมายถึง ผู้เห็นอย่างแท้จริง คือ ผู้มิได้มานสำเร็จจอร์हतด้วยเจริญแต่วิปัสสนาล้วน

(๒) สมถยานิก ผู้มีสมถเป็นยาน คือ ท่านผู้เจริญสมถะจนได้มานสมาบัติแล้ว จึงเจริญวิปัสสนาต่อจนสำเร็จจอร์हतผล

(๒) พระอรหันต์ ๔ ประเภท^{๒๓๑} คือ

(๑) สุกขวิปัสสกะ ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน (๒) เติวิชชะ ผู้ได้วิชา ๓^{๒๓๒}

(๓) ฉฬภิญโญ ผู้ได้อภิญญา ๖^{๒๓๓} (๔) ปฏิสัมภิที่ปปัตตะ ผู้บรรลุปฏิสัมภิที่ ๔^{๒๓๔}

(๓) พระอรหันต์ ๕ ประเภท คือ

(๑) ปัญญาวิมุต ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา

(๒) อุภโตภาควิมุต ผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วนคือ ได้ทั้งเจโตวิมุต^{๒๓๕} ชั้นอรุปสมาบัติก่อนแล้วได้ปัญญาวิมุต

(๓) เติวิชชะ ผู้ได้วิชา ๓

(๔) ฉฬภิญโญ ผู้ได้อภิญญา ๖

(๕) ปฏิสัมภิที่ปปัตตะ ผู้บรรลุปฏิสัมภิที่ ๔

^{๒๓๐} วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๒๐๖,๓๑๒.

^{๒๓๑} วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๓๗๓.

^{๒๓๒} วิชา ๓ คือ ความรู้แจ้ง, ความรู้วิเศษ ๓ ประการคือ (๑) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ความรู้ที่ให้ระลึกชาติได้ (๒) จุตูปปาตญาณ ความรู้จัดและอุปติของสัตว์ทั้งหลาย (๓) อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้อาสวะให้สิ้น (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.)

^{๒๓๓} อภิญญา ๖ คือ ความรู้ยิ่งยวด ได้แก่ (๑) อิทธิวิธิ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ (๒) ทิพพโสต ญาณที่ทำให้มีทิพพ (๓) เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้ (๔) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ญาณที่ให้ระลึกชาติได้ (๕) ทิพพจักขุ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ (๖) อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำให้อาสวะให้สิ้น (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๙๔.)

^{๒๓๔} ปฏิสัมภิที่ ๔ ความมีปัญญาแตกฉาน ๔ ประการคือ (๑) อัถตปฏิสัมภิที่ ปัญญาแตกฉานในความหมาย (๒) ธัมมปฏิสัมภิที่ ปัญญาแตกฉานในธรรม (๓) นริตติปฏิสัมภิที่ ปัญญาแตกฉานในภาษา (๔) ปฏิภาณปฏิสัมภิที่ ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ (อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๒๔๒-๒๔๓.)

^{๒๓๕} เจโตวิมุต คือ ความหลุดพ้นแห่งจิต, การหลุดพ้นจากกิเลสด้วยอำนาจการฝึกจิตหรือกำลังสมาธิ เช่น สมาบัติ ๘ เป็นเจโตวิมุตอันละเอียดประณีต (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๙.)

สำหรับพระอรหันต์นี้ถือว่าเป็นการบรรลุธรรมขั้นสูงสุดของพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นการบรรลุความสุขที่ปลอดจากกิเลสอย่างแท้จริง โดยบุคคลผู้ที่บรรลุพระอรหันต์ได้นั้นมีทั้งที่เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิต แต่เมื่อว่ากันโดยความจริงแล้วบรรพชิตจะมีมากกว่าคฤหัสถ์ โดยเราสามารถที่จะยกเอากรณีตัวอย่างของผู้บรรลุพระอรหันต์มาประกอบการพิจารณาเพื่อให้เห็นถึงความสอดคล้องกันระหว่าง “กรรมกับการบรรลุธรรมได้ดังนี้

(ก) **กรณีบรรพชิต** สำหรับกรณีบรรพชิตนั้นมีตัวอย่างของบุคคลผู้บรรลุพระอรหันต์เป็นจำนวนมาก แต่ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้เลือกมาเฉพาะพระสาวกรูปสำคัญๆที่มีการกล่าวถึงบุพกรรมก่อนการบรรลุธรรมเพื่อนำมากล่าวในที่นี้ดังต่อไปนี้

(๑) **กรณีพระวังคีสเถระ**

อดีตชาติพระวังคีสเถระมีบารมีที่ได้สั่งสมมายาวนาน ครั้นสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระท่านถือปฏิสนธิในครอบครัว ตระกูลผู้มั่งคั่งในกรุงหงสวดี ท่านได้มีโอกาสเข้าเฝ้า ได้ฟังธรรมเทศนาแล้ว เกิดปีติ อันประเสริฐยิ่ง ยินดีในคุณของพระสาวกที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งให้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุ ที่มีปฏิภาณ (ไหวพริบใน การกล่าวโต้ตอบโต้ฉับพลันทันที และแยบคาย) จึงนิมนต์พระพุทธเจ้า พร้อมด้วยหมู่สงฆ์ให้เสวยภัตตาหาร (อาหาร) ตลอด ๗ วัน๑ และในวันสุดท้ายนั้น ได้ถวายผ้าครอง แล้วหมอบกราบลงที่พระบาททั้งสองของพระองค์ จากนั้นจึง ลุกขึ้น ยืนประนมมือในที่อันควร ด้วยความศรัทธาเบิกบานใจ แล้วกล่าวสรรเสริญคุณของ พระองค์อย่างมากมายปรารภนาจะเป็นภิกษุผู้เลิศด้วยปฏิภาณอย่างนั้นบ้าง

พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ว่า “ต่อจากนี้ไปอีกแสนกัป เธอจักเป็นมหาสาวกผู้มีปฏิภาณในศาสนาของพระโคตม” ท่านยินดียิ่งนัก มีจิตประกอบด้วยเมตตา และได้กระตาคูลตลอดชีพ หลังจากละกายจากมนุษย์จึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๒๓๖}ในการเกิดจนกว่าจะมาถึงสมัยพุทธกาลนี้ในคัมภีร์ระบุว่าท่านวังคีสได้สั่งสมบารมี ถึง ๑๐๐,๐๐๐ กัป และการสั่งสมบารมีเริ่มตั้งแต่คิดปรารภนา ทาตามที่ปรารภนา เปล่งวาจาแสดงความปรารภนา นับจากพระพุทธเจ้าปทุมุตตระมาจนถึงพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันได้ ๑๐๐,๐๐๐ กัปพอดี

ในสมัยพุทธกาล ท่านเกิดในครอบครัวพราหมณ์กรุงสาวัตถี ญาติทั้งหลายขนานนามว่า “วังคีสะ” (ผู้เป็นใหญ่ในถ้อยคำ) ^{๒๓๗} เพียงแค่อายุ ๗ ขวบ ก็เป็นผู้รู้พระเวท ทุกคัมภีร์แก้วกล้าในวิชาศาสตร์ (วิชาว่าด้วยศิลปะการใช้ถ้อยคำประทับใจ) มีเสียงไพเราะ มีถ้อยคำวิจิตร สามารถย้ายวาตะของผู้อื่นได้^{๒๓๘} เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีวมาในวาตะเป็นเลิศท่องเที่ยวไปในที่ต่างๆ ได้ตอบวาตะกับใครๆจนเป็นที่เลื่อมใสของมหาชนเป็นอันมากครั้นผ่านกาลไปจนถึงวัยเรียน ท่านสามารถเรียนจบไตร

^{๒๓๖} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๑๕ - ๑๑๙/๓๐๕ - ๓๐๖., อภ.เอกก.อ. (ไทย) ๓๒/๑/๑/-/๔๑๔.

^{๒๓๗} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๒๒/๓๐๖.

^{๒๓๘} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๒๐ - ๑๒๑/๓๐๖.

เทพ^{๒๓๙} เป็นที่โปรดปรานของอาจารย์อย่างมาก เชี่ยวชาญมนต์ชื่อว่า “ฉวสีสมนต์” มนต์ที่รู้ศิระระของ คนตายแล้ว หรือสแกนกรรม เพียงแค่เอาเล็บเคาะกะโหลกแล้วก็รู้ว่า “คนนี่บังเกิดในภพนั้นภพนี้” พวกเขาพรหมณ์ทราบว่ามีมนต์ศาสตร์นี้เป็นทางสำหรับเลี้ยงชีพ จึงให้วังคีสะนั่งในรถแล้วพาไปยังหมู่บ้าน และตำบลในเมืองต่าง ๆ ตั้งฐานอยู่ที่ประตูเมือง เพราะทราบว่ามหาชนมาประชุมกัน แล้วจึงพากัน ประกาศว่า “ใครเห็นวังคีสะจะได้ทรัพย์ได้ยศ และได้ไปสวรรค์” ประชาชนเป็นจำนวนมากฟังคำพูด ของพรหมณ์เหล่านั้น แล้วให้ค่าขึ้นขันครุเพื่อต้องการจะดูว่าญาติมิตรของตนไปเกิดภพภูมิไหน ชาวนี่ ได้ตั้งไปถึงพระราชและอามาตย์ จึงพากันไปยังสำนักของพรหมณ์เหล่านั้นเหล่าพรหมณ์ประกาศ ความสามารถของวังคีสะว่า มีญาณพิเศษของอาจารย์ พวกเราเป็นอย่างไร ท่านทั้งหลายไม่รู้หรือ ทว่า ทั้งขมพูทวีปชื่อว่าบัณฑิตอื่นที่จะเหมือนกับอาจารย์ของพวกเรานั้นไม่มี ใครต้องการทราบให้าศิระระ ของคนตายไปแล้วไม่เกิน ๓ ปี อาจารย์ของเราที่จะเอาเล็บเคาะจะรู้ทันทีว่าคนนี่ไปเกิดเป็นอะไรที่ไหน พวกเขาพรหมณ์พาวังคีสะเที่ยวไปตามที่ที่ต้องการที่สุดก็กลับถึงบ้านเกิดในกรุงสวตตี ขณะนั้นคงไม่มีใคร โด่งดังเท่ากับพระพุทธโคดม วังคีสะอยู่ในที่ไม่ไกลวัดพระเชตะวันมหาวิหาร และท่านคิดว่า “คน ทั้งหลายพูดกันว่า ‘พระโคดมเป็นบัณฑิต’ แต่ที่เราไม่ควรจะเที่ยวไปตามคาของพรหมณ์เหล่านี้ อย่างเดียวตลอดเวลา เราควรไปศึกษาในสำนักของบัณฑิตบ้าง”

วังคีสะพูดกับพรหมณ์ทั้งหลายว่า “ท่านทั้งหลายจงไปเถิด กระทบจะไม่ไปเข้าเฝ้าพระ สมณโคดม” พรหมณ์เหล่านั้นรู้ว่าวังคีสะไม่สนใจคำคัดค้านของตนเพราะเป็นผู้มีปัญญามาก ใฝ่ใจใน การศึกษา จึงกังวลว่าเขาจะไปหาพระสมณโคดม จึงเตือนว่า “วังคีสะ ท่านอย่าสนใจพระสมณโคดม เลย เพราะทุกคนที่เห็นพระสมณโคดมแล้วย่อมจะกลับใจ เพราะพระสมณโคดมมีมายากล”^{๒๔๐} ท่าน วังคีสะเข้าเฝ้าพระศาสดา กระทาบฏิสันถารด้วยคาอันไพเราะ แล้วนั่ง ณ ที่สมควรพระพุทธเจ้าตรัส สถามถึงความสามารถ ว่า “วังคีสะ เธอรู้ศิลปวิทยาอย่างใดอย่างหนึ่งหรือ” วังคีสะ กราบทูลว่า “ข้าแต่ พระสมณโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์รู้จักมนต์เคาะกะโหลกศิระระคนตาย พระพุทธเจ้าตรัสถามต่อไปว่า “มนต์นั้นเธอจักทำอะไรวังคีสะ” “วังคีสะ กราบทูลว่า “ข้าพระองค์ร้าย “ฉวสีสมนต์” แล้วใช้เล็บ เคาะกะโหลกศิระระของคนตายไปแล้วตั้ง ๓ ปี ยังสามารถรู้ถึงสถานที่ของเขาได้ พระเจ้าข้า” พระผู้มี พระภาคเจ้าจึงรับสั่งให้นำกะโหลกศิระระมา ๓ กะโหลก ซึ่งมีกะโหลกของผู้ที่ตายไปแล้ว แต่มีความ แตกต่างกันด้วยกรรมที่ตนกระทำไว้แล้ว ประกอบด้วย (๑) กะโหลกศิระระของผู้ไปเกิดในนรก (๒)

^{๒๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิธรรม ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดีโฮม จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๙.

^{๒๔๐} ผ.ศ. พิเศษ สมบูรณ์ ตาสนธิ, **พระอรหันตสาวก บรรลุธรรมได้อย่างไร**, (นนทบุรี: ริงค์ ปียอนด์ บุ๊คส์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๓๙.

กะโหลกศีรษะของผู้ไปเกิดในสวรรค์ (๓) กะโหลกศีรษะของพระชีนาสพ^{๒๔๑} ว่างคิสะบอกถูกเฉพาะ กะโหลกศีรษะที่ ๑ - ๒ เท่านั้นแต่ไม่รู้ที่เกิดของกะโหลกศีรษะที่ ๓ ได้แต่ยื่นนิงเฉย พระศาสดาตรัสว่า... เธอไม่รู้ แต่ตถาคตรู้ด้วยกำลังมนต์ ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ว่างคิสะ ในเรื่องนี้มีใช้วิสัยของเธอ นี่เป็นวิสัยของเรานี้คือ ศีรษะของพระชีนาสพ แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่าคติ มิคาน ปวน อากาโส ปกชิน คติวิโกโว คติ ฌมมาน นิพพาน อรหโต คติตี^{๒๔๒} แปลว่า ป่าใหญ่เป็นคติของเนื้อทั้งหลาย อากาศเป็นคติของนกทั้งหลาย ความเจริญเป็นคติของธรรมทั้งหลาย นิพพานเป็นคติของพระอรหันต์^{๒๔๓}

เมื่อ ว่างคิสะ ได้ทราบเช่นนั้นจึงได้ทูลขอเรียนมนต์นั้น พระองค์จึงตรัสว่าคนที่ไม่บวชเราให้เรียนไม่ได้ ว่างคิสะจึงคิดว่า ถ้าเราเรียนมนต์นี้ได้แล้ว เราจักเป็นใหญ่ในชมพูทวีปทั้งสิ้น ครั้นแล้วจึงได้ส่งพวกพราหมณ์ที่ถือเหล่านั้นไปพร้อมกับสิ่งว่า พวกท่านจงกลับไปรอเราอยู่ที่นั่นแหละสักสองสามวัน เราจักบวชในสำนักของพระบรมศาสดา

ในขณะนั้นพระนิโครธกัปปเถระ อยู่ในสำนักของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้พระนิโครธกัปปเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ ท่านจึงได้จัดแจงให้ว่างคิสะ บรรพชาตามพุทธประสงค์ ครั้นว่างคิสะได้อุปสมบทแล้ว มีนามว่า พระวังคิสะเถระด้วยเหตุที่ท่านเคาะกะโหลกศีรษะของพระชีนาสพแล้วไม่ทราบที่เกิดในที่ไหนได้แต่ยื่นนิงเฉย ด้วยเหตุนี้ว่างคิสะจึงได้ทูลขอเรียนมนต์^{๒๔๔}

พระวังคิสะเถระ ปฏิบัติธรรมแบบสมถยานิก คือผู้มีสมณะเป็นยาน โดยมีวิธีปฏิบัติเป็นแบบสมถปุพพังคณนัยวิปัสสนา^{๒๔๕} การเจริญวิปัสสนาโดยมีสมณะนาหน้า โดยที่พระพุทธเจ้า ตรัสสั่งสอนให้ท่องบ่นปริกรรมซึ่งมนต์ คือ อากาโร ๓๒ ให้เห็นว่าเป็นของไม่สวยไม่งามเห็นความเสื่อมไปความสิ้นไปจากเหตุที่ท่านถูกราคะแผดเผา และพระอานนที่ได้แนะนำ ว่า“จิตของท่านเราร้อนเพราะความสำคัญผิด ท่านจงละนิมิตว่างามซึ่งประกอบด้วยราคะเสีย จงอบรมจิตให้มีสมาธิ ให้ตั้งมั่นดี ด้วยการพิจารณาว่าไม่งาม จงอบรมกายคตาสติให้เห็นว่าไม่เที่ยง”^{๒๔๖} ทั้งอนุโลมปฏิโลม เจริญวิปัสสนาตามลำดับ^{๒๔๗}

ต่อมาขณะที่พระวังคิสะเถระสาธยายมนต์อยู่ ถูกพวกพราหมณ์ถามเป็นระยะๆ ว่า “ ท่านเรียนมนต์ได้แล้วหรือยัง ” จึงบอกว่า “ พวกท่านจงรอก่อน ฉันทกำลังเรียน ” ต่อกาล ๒ - ๓ วันก็ได้

^{๒๔๑} ชู.อป. (ไทย) ๓๓/๑๓๑/๓๐๗ - ๓๐๘.

^{๒๔๒} วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๓๙/๓๑๕.

^{๒๔๓} วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๓๙/๕๑๘., ชู.สุ.อ. (ไทย) ๔๗/๑/๖/ - /๓๑๓.

^{๒๔๔} ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๘, ๓๓๒.

^{๒๔๕} ชู.ป. (บาลี) ๓๑/๒/๓๐๗., ชู.ป. (ไทย) ๓๑/๒/๔๑๔.

^{๒๔๖} ชู.เถร (ไทย) ๒๖/๑๒๓๒ - ๑๒๓๕./๕๔๐.

^{๒๔๗} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๒๒๕/๕๓๙.

บรรลุประอรหัต เมื่อถูกพราหมณ์ถามอีก จึงกล่าวว่า “ท่านจงไปกันเถอะกิจที่จะไปกับพวกท่านจบแล้ว ไม่มีอีกต่อไปแล้ว” พราหมณ์... พวกเราบอกท่านไว้ก่อนแล้วไม่ใช่หรือว่า พระสมณโคดมมีมายากลที่น่ากลัวจะทำให้คนที่มาหากลับใจท่านก็ไม่เชื่อ บัดนี้ตัวท่านอยู่ใต้อำนาจของพระสมณโคดมแล้ว พวกเราจะทำอะไรกับท่านได้ เมื่อพวกภิกษุได้ยินค่านั้นแล้ว จึงกราบทูลแต่พระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า พระวังคีสเถระนี้ พยากรณ์พระอรหัตผล ด้วยคำไม่จริง.” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่ากล่าวอย่างนั้น บัดนี้พระวังคีสบุตรของตถาคตฉลาดในการจตุติ (ตาย) และปฏิสนธิ (เกิด) แล้ว”

(๒) กรณีพระโสณกุฎิกัณณเถระ

สมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ โดยนับจากกบที่ล่วงมาแล้วถึงภัทร์กบนี้ได้ถึงหนึ่งแสนกบ ท่านพระโสณกุฎิกัณณเถระได้เคยเกิดเป็นเศรษฐีอยู่ในเมืองหงสาวดี วันหนึ่ง ท่านเห็นพระปทุมุตตรพุทธเจ้า เสด็จเข้าไปยังกรุงหงสาวดี พร้อมด้วยพระอรหันต์ ๑๐๐,๐๐๐ องค์ ด้วยพระมหาพุธานุภาพ และพระพุทธานุญาตงาม ทำให้ท่านเกิดความเลื่อมใสทำให้ท่านได้ไปที่วิหารกัมมมหาชน แล้ว ยืนฟังพระธรรมเทศนาอยู่ท้ายพุทธบริษัท ได้แลเห็นพระปทุมุตตรพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งพระเถระองค์หนึ่งไว้ในตำแหน่งที่เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ทางด้านการใช้ถ้อยคำที่ไพเราะ ท่านก็พลันคิดว่า ตัวเราเองก็ควรได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เลิศเช่นนั้นบ้าง ในพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด พระองค์หนึ่งในกาลอนาคตก็น่าจะได้กราบทูลนิมนต์พระปทุมุตตรพุทธเจ้า พร้อมด้วยเหล่าพระภิกษุสงฆ์ให้ปล้นภัตตาหารที่บ้านของท่านเป็นเวลาตลอด ๗ วัน ในวันสุดท้ายของการถวายภัตตาหาร อันเป็นการสร้างทานบารมี ท่านได้ตั้งความปรารถนาต่อหน้าพระพักตร์พระปทุมุตตรพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ได้ทรงแต่งตั้งพระเถระองค์หนึ่งไว้ในตำแหน่งผู้เลิศที่สุดทางด้านการใช้ถ้อยคำไพเราะ ด้วยกุศลกรรมจากการถวายมหาทานตลอด ๗ วันนี้ ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นเหมือนพระเถระองค์นั้น ในพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในกาลอนาคตก”

เมื่อพระปทุมุตตรพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่า ความปรารถนานั้นจะสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์ว่า “ความปรารถนาของเธอจะสำเร็จในพระศาสนาของพระสมโคดมพุทธเจ้า” หลังจากนั้นท่านก็ได้บำเพ็ญกุศลกรรมในกรุงหงสาวดีตลอดชีวิต เมื่อท่านได้สิ้นชีวิต ท่านได้มาเกิดเป็นมนุษย์ในพระศาสนาของพระวิปัสสีพุทธเจ้า ท่านได้ออกบวชเป็นพระภิกษุ อันเป็นการสร้างเนกขัมมบารมี พร้อมทั้งบำเพ็ญข้อวัตรปฏิบัติให้บริบูรณ์ อันเป็นการเพิ่มพูนศีลบารมี และได้เย็บจีวรถวายภิกษุรูปหนึ่งซึ่งถือเป็นการสร้างทานบารมีด้วย เมื่อโลกว่างจากพระพุทธเจ้าอีก ก็ได้เกิดเป็นช่างทอในกรุงสาวัตถี ได้ต่อคันกลดที่ขาด ถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ท่านได้บำเพ็ญกุศลกรรมในภพนั้นๆ ดังที่ได้กล่าวมานี้^{๒๔๘} เป็นการสร้างทานบารมีและศีลบารมีด้วยกุศลกรรมที่ท่านได้สร้างเอาไว้ ทำให้ได้เกิดเป็นเทวดา และมนุษย์เป็นเวลา ๑๐๐,๐๐๐ กัป จุตติจากเทวโลกมาถือปฏิสนธิในท้องของอุบาสิกาชื่อว่า

^{๒๔๘} อภ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๐๖/๒๕๓-๒๕๔, ชุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓๔๕/๑๐๒-๑๐๔.

“กาฬี”^{๒๔๙} ผู้เกิดในตระกูลเศรษฐี ในกรุงราชคฤห์ แต่ได้ย้ายถิ่นฐานไปอยู่กับตระกูลของสามีที่เมือง
 กุรุขระ แคว้นอวันตี เมื่อถึงคราวที่ครุฑครบกินคดตลอดแล้ว นางจึงคิดว่า “การคลอดบุตรในเรือน
 ของคนอื่นที่ไม่ใช่ตระกูลของตนไม่เหมาะสม” จึงได้เดินทางไปยังตระกูลของตนในกรุงราชคฤห์^{๒๕๐}

ในขณะที่นางได้พักอยู่ที่ปราสาทของตนในกรุงราชคฤห์ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสรู้พระ
 สัพพัญญุตญาณแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ป่า อสิปตนมฤคทายวันโปรดพระปัญจวัคคีย์ใน
 คราวนั้น เทวดาใน ๑๐,๐๐๐ จักรวาลมาประชุมกันเพื่อฟังพระธรรมจักรนั้นด้วย ในระหว่างเสนาบดี
 ยักษ์ ๒๘ ตน^{๒๕๑} มีสาตาศิรยักข์ผู้เป็นเสนาบดีตนหนึ่ง ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาค จน
 ได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน จึงเกิดความคิดปรารถนาดีต่อยักษ์ผู้เป็นสหายว่า “เหมวตยะผู้เป็น
 สหายของเรา ได้ฟังพระธรรมเทศนาอันไพเราะนี้ด้วยหรือไม่หนอ” สาตาศิรยักข์นั้น มองหาใน
 ระหว่างหมู่เทพ ก็ไม่เห็นเหมวตยะ จึงคิดว่า “สหายของเราคงไม่ทราบว่าจะรัตนตรัยเกิดขึ้นแล้ว
 เป็นแน่ เราจะไปหา และพรรณนาพระพุทธานุภาพแก่คุณของพระทศพล และบอกธรรม
 พิเศษที่ได้แล้วแก่สหายของเรา” หลังจากคิดแล้ว สาตาศิรยักข์จึงได้พายักษ์บริวารของตนเหาะไปหา
 เหมวตยะที่กรุงราชคฤห์ในทันที

ฝ่ายเหมวตยะก็แลเห็นปาหิมพานต์กว้าง ๓,๐๐๐ โยชน์ เต็มไปด้วยดอกไม้บานสะพรั่ง
 นอกฤดูกาล จึงทำให้คิดถึงสาตาศิรยักข์ผู้เป็นสหาย โดยหวังว่าจะชวนไปเที่ยวในปาหิมพานต์ด้วยกัน
 ด้วยความปรารถนาดีที่ต่างฝ่ายต่างสื่อถึงกัน ทำให้บริวารของยักษ์ทั้ง ๒ ได้เหาะมาพบกันด้านบน
 ปราสาทที่นางกาฬีพักอาศัยอยู่ เบื้องต้นยักษ์บริวารทั้งสองพามาเผชิญหน้ากันก่อน ต่างฝ่ายต่างไต่
 ถามถึงหัวหน้าของกันและกัน ครั้นทราบความแล้ว พร้อมกันแสดงความรื่นเริงบันเทิงใจ ต่อจากนั้น
 ยักษ์ทั้งสองตนได้สนทนากันเรื่องเกี่ยวกับการได้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ามาและได้ฟังธรรมจากพระพุทธ
 องค์ในเรื่องต่างๆที่ทรงสอน ในขณะที่ยักษ์สองตนคุยกัน นางกาฬีก็ได้ฟังไปด้วยพร้อมส่งจิตไปตามคำ
 สอนนั้นจนที่สุดนางก็บรรลุโสดาบันจากการฟังการสนทนากันของยักษ์สองตนนั้น ในคืนนั้นนั่นเอง
 นางก็คลอดบุตรพร้อมกับการบรรลุโสดาปัตติผล ในวันตั้งชื่อทารกที่ได้แล้ว นางได้ตั้งชื่อว่าโสณะ
 อุบาสิกานั้นอยู่ในเรือน แห่งตระกูลตามชอบใจ แล้วไปยังเรือนแห่งตระกูลตามเดิม^{๒๕๒} ในตระกูลของ
 ท่านเป็นตระกูลของเศรษฐีผู้มีทรัพย์สมบัติมาก ในกุรุขระนคร แคว้นอวันตี พวกญาติได้ตั้งชื่อท่านว่า
 โสณะ เพราะท่านทรงเครื่องประดับหุมิราคาโกฏิหนึ่ง เมื่อควรจะเรียกว่า “โกฏิกันณะ” กลับมีชื่อ

^{๒๔๙} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๖๗/๓๓.

^{๒๕๐} อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๖๗/๔๕๗.

^{๒๕๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๓/๒๓๑.

^{๒๕๒} อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๐๖/๒๕๔-๒๕๗.

ปรากฏว่า กุฎิกัณณะ^{๒๕๓} อธิบายว่า โสณะผู้เป็นเด็กคือ^{๒๕๔}

เนื่องจากนางกาฬุบาลิกาเป็นโยมอุปัฏฐากพระมหากัจจายนเถระอยู่ที่ภูเขาอุปรัตตะ มาตลอด แม้พระเถระ ก็ไปที่อยู่ของนางเป็นประจำ จนเป็นที่คุ้นเคยกันของเด็กชายโสณะ^{๒๕๕}สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐีเขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระมหากัจจายนะพักอยู่ที่ภูเขาปวัตตะ เมืองกุรุขระ แคว้นอวันตี

ครั้งนั้น อุบาสกชื่อโสณะกุฎิกัณณะเป็นอุปัฏฐากของท่านพระมหากัจจายนะ^{๒๕๖}ก็โสณอุบาสก นั้นฟังธรรมในสำนักของท่านพระมหากัจจายนะ เลื่อมใสยิ่งในพระศาสนาตั้งอยู่ในสภาวะ และศีล จึงให้สร้างวิหารในที่อันสมบูรณ์ด้วยร่มเงาและน้ำ ไกล้วัดตบรพต แล้วนิมนต์ พระเถระให้อยู่ในวิหารนั้นบำรุงด้วยปัจจัยทั้ง ๔ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “เป็นอุปัฏฐากของท่านพระมหากัจจายนะ”

ในเวลาต่อมา โสณะอุบาสกได้พบกับเปรตตนหนึ่งใกล้ถึงความทุกข์ของตนก็เกิดความสังเวชจึงได้กลับมาเล่าเรื่องนั้นแก่พระเถระ ฝ่ายพระเถระเมื่อจะประกาศโทษในการเกิดทุกข์ และอานิสงส์ในการดับทุกข์แก่โสณะอุบาสก จึงแสดงธรรมแก่เขา จากนั้นเขาไหว้พระเถระแล้ว กลับบ้านของตนรับประทานอาหารมีเอียนแล้วจึงเข้านอน พอหลับไปหน่อยหนึ่ง ก็ตื่นขึ้นมาครุ่นคิดถึงธรรมตามที่ตนได้ฟังมาจากพระเถระ เมื่อเขาพิจารณาธรรมนั้นพร้อมกับนึกถึงรูปร่างของเปรตที่ได้พบมาก็เห็นถึงความเป็นของน่าเกลียดของร่างกายและความเป็นทุกข์ที่ต้องบำรุงเลี้ยงดู จิตเขาก็โน้มไปในความปรารถนาที่จะบวช ^{๒๕๗} ด้วยความคิดว่า “การที่ผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ครบถ้วนดุจสังข์ที่ขัดดีแล้ว อย่างที่พระมหากัจจายนะแสดงธรรมไว้ มิใช่กระทำได้ง่าย ทางที่ดีเราควรปลงผมโกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตดีกว่า”^{๒๕๘} จึงเข้าพบพระมหากัจจายนะพร้อมแจ้งความประสงค์เรื่องการบวชแก่พระเถระ ก็ถูกพระเถระซึ่งพิจารณาเห็นว่าโสณะอุบาสกบารมียังไม่ถึงทักท้วงและห้ามถึง ๒ ครั้งว่า “โสณะ การประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งต้อง

^{๒๕๓} จุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓๔๕/๑๐๓.

^{๒๕๔} จุ.อุ.อ. (ไทย) -/๔๖/๓๗๙.

^{๒๕๕} อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๐๖/๒๕๗.

^{๒๕๖} จุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๖/๒๖๘.

^{๒๕๗} จุ.อุ.อ. (ไทย) ๔๖/๓๗๙-๓๘๐.

^{๒๕๘} จุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๖/๒๖๘.

บริโภคอาหารมือเดียว^{๒๕๙} นอนผู้เดียว^{๒๖๐} จนตลอดชีพหาได้ยาก แต่เอาเถอะ โสณะท่านเป็นคฤหัสถ์ อยู่ที่บ้านนั้นแหละ จงหมั่นประพฤติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ซึ่งเป็นพรหมจรรย์ที่ต้อง บริโภคอาหารมือเดียว นอนผู้เดียว ตามเวลาที่เหมาะสมเถิด”^{๒๖๑} แต่พอครั้งที่ ๓ พระมหากัจจายนะก็ อนุญาต แต่ในสมัยนั้น อดวันตีทักขิณาบถมีภิกษุอยู่น้อย คือมีเพียง ๒-๓ รูป เท่านั้น

การจัดหาภิกษุสงฆ์ให้ครบองค์ประชุมคือ ๑๐ รูปได้ยากลำบากมาก โดยพระมหากัจจายนะใช้เวลาในการแสวงหาพระมาทำการบวชให้โสณะอุปาสกเป็นเวลาถึง ๓ ปีจึงได้พระครบ ท่านจึงได้อุปสมบท^{๒๖๒}

สมัยนั้น ท่านพระโสณะออกพรรษาแล้ว หลีกเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดความคิดว่าอยากจะไป เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า^{๒๖๓} จึงเข้าไปขออนุญาตพระมหากัจจายนะ พระเถระจึงอนุญาตแล้วได้บอก รายละเอียดเกี่ยวกับระเบียบการเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ให้พระโสณะทราบและพร้อมกันนั้นก็ได้ฝากพระ โสณะกราบทูลพระพุทธองค์ด้วยว่าท่านเป็นสาวกของพระองค์นั้นสบายดี^{๒๖๔} จากนั้นท่านได้ไปพบโย มามารดา โยมมารดาท่านได้ฝากผ้ากัมพลไปถวายเพื่อทำเป็นผ้าลาดพื้นพระคันธกุฎีที่ประทับของพระ ศาสดาจากนั้นท่านก็เดินทางไปยังกรุงสาวัตถี^{๒๖๕} เมื่อเดินทางมาถึงกรุงสาวัตถีแล้วก็เข้าเฝ้าพระพุทธ องค์ถึงที่ประทับพร้อมถึงกราบทูลถึงความ เป็นอยู่ของพระอุปัชฌาย์ตนเองแก่พระพุทธองค์ให้ทรง ทราบอย่างละเอียด

จากนั้นพระพุทธองค์ทรงตรัสกะพระอานนท์ว่าให้จัดที่พักให้พระโสณะ ซึ่งพระอานนท์ก็ ททราบดีว่าหากทรงมีรับสั่งเช่นนี้ย่อมหมายถึงว่าพระองค์ให้จัดที่พักในที่แห่งเดียวกับพระเถระรูปนั้น จึงจัดเสนาสนะต้อนรับท่านพระโสณะในพระวิหารอันเป็นที่ประทับของพระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธ องค์ทรงแสดงธรรมโปรดพระภิกษุจำนวนมากจนตึก เมื่อแสดงธรรมเสร็จก็เสด็จเข้าพักที่พระคันธกุฎี ทรงสำเร็จจิตวิเสสาสนในช่องเที่ยงคืนจนใกล้รุ่งจึงทรงตื่นจากพระบรรทม ทรงทราบว่า “พระโสณะมี ความกระวนกระวายร่างกายเพราะการนั่ง และการเดินจงกรมเกินเวลา จักสงบระงับได้ด้วยเวลาเพียง

^{๒๕๙} บริโภคอาหารมือเดียว หมายถึง การฉันอาหารในเวลาเช้า คือตั้งแต่ดวงอาทิตย์ขึ้นจนถึงเวลาเที่ยงวัน แม้ภิกษุฉันอาหาร ๑๐ ครั้ง ในช่วงเวลานี้ ก็ประสงค์ว่า เป็นการฉันอาหารมือเดียว, ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๒๒๕/๔.

^{๒๖๐} นอนผู้เดียว มิได้หมายถึงแต่เพียงอิริยาบถนอนอย่างเดียว แต่หมายถึง อิริยาบถ ๓ ด้วย คือยืนผู้เดียว เดินผู้เดียว นั่งผู้เดียว ซึ่งจัดเป็นกายวิเวก มิใช่เป็นเพียงการนอนผู้เดียว, ขุ.อ. อ. (ไทย) ๔๖/๓๘๑, สารตถ.ฎีกา ๓/ ๒๕๗/๓๖๐.

^{๒๖๑} ข้อปฏิบัติที่อุปาสกพึงหมั่นประพฤติ ในส่วนเบื้องต้นคือ คีล ๕ ที่จะต้องรักษาประจำ, คีล ๘ ที่พึงรักษา ในวันอุโบสถ ๘ คำ ๑๔ คำ ๑๕ คำ และคีล ๑๐ (ถ้าสามารถ) และเจริญสมาธิปัญญาตามความเหมาะสมแก่ศีลที่ รักษาอื่นๆ, ขุ.อ.อ. (ไทย) ๔๖/๓๘๒.

^{๒๖๒} ขุ.อ. (ไทย) ๒๕/๔๖/๒๗๑.

^{๒๖๓} ขุ.อ. (ไทย) ๒๕/๔๖/๒๗๒.

^{๒๖๔} ขุ.อ. (ไทย) ๒๕/๔๖/๒๗๒.

^{๒๖๕} อ.จ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๐๖/๒๕๗.

เท่านั้น” จึงทรงตรัสเรียกท่านพระโสณะมาพบแล้วตรัสว่าให้พระโสณะแสดงธรรมให้ฟัง^{๒๖๖} โดยพระ
 สูตรที่พระโสณะได้แสดงถวายแก่พระพุทธเจ้าในครั้งก็ได้แก่พระสูตรเหล่านี้คือ (๑) กามสูตร ว่าด้วยเรื่อง
 กาม^{๒๖๗} (๒) คุณิฏฐกสูตร ว่าด้วยผู้ช้องอยู่ในถ้ำ^{๒๖๘} (๓) ทฎฐกสูตร ว่าด้วยเรื่องเดียรฉัตรใจชัวกับ
 มุนี^{๒๖๙} (๔) สุกขิฏฐกสูตร ว่าด้วยผู้พิจารณาเห็นความหมจดจ^{๒๗๐} (๕) ปรมิฏฐกสูตร ว่าด้วยผู้ยึดถือ
 ทิฏฐิของตนว่ายอดเยี่ยม^{๒๗๑} (๖) ขราสูตร ว่าด้วยขรา^{๒๗๒} (๗) ติสสมตเตยยสูตร ว่าด้วยปัญหาของ
 ติสสมตเตยยะ^{๒๗๓} (๘) ปสุรสสูตร ว่าด้วยปริพาชกชื่อว่าปสุระ^{๒๗๔} (๙) มาคันทียสูตร ว่าด้วยมาคันทียพ
 ราหมณ์^{๒๗๕} (๑๐) ปุราเภทสูตร ว่าด้วยก่อนการดับขันธปรินิพพาน^{๒๗๖} (๑๑) กลหวิวาสสูตร ว่าด้วย
 การทะเลาะวิวาทกัน^{๒๗๗} (๑๒) จุฬวิยหสูตร^{๘๓} และ ๑๓) มหาวิยหสูตร ต่างว่าด้วยการทะเลาะวิวาท
 เพราะทิฏฐิ^{๒๗๘} (๑๔) ตวณกสูตร ว่าด้วยภิกษุผู้กำจัดบาปธรรมอย่างเร็วพลัน^{๒๗๙} (๑๕) อัตตทัณชสูตร
 ว่าด้วยความกลัวเกิดจากโทษของตน^{๒๘๐} (๑๖) สาริปุตตสูตร ว่าด้วยพระสารีบุตรเถระกล่าวสรรเสริญ
 พระพุทธคุณ^{๒๘๑}

เมื่อท่านพระโสณะแสดงธรรมจบแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงชื่นชมอย่างยิ่ง จึงได้ประทาน
 สาธุการทรงเปล่งพระอุทานว่าอารยชนเห็นโทษในโลก ฐัธรรมที่ไม่มีอุปธิ จึงไม่ยินดีในบาป เพราะคน
 บริสุทธีย่อมไม่ยินดีในบาป^{๒๘๒} ซึ่งการที่ท่านโสณะแสดงธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระพุทธเจ้า
 ได้นั้นแสดงให้เห็นว่าในสมัยพุทธกาลมีธรรมเนียมในการท่องจำพระไตรปิฎกมาแล้วตั้งแต่พระพุทธ

^{๒๖๖} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๖/๒๗๑-๒๗๓, อง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๐๖/๒๕๘, ชุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓๔๕/๑๐๗.

^{๒๖๗} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๗๓-๓๗๘/๖๘๖-๖๘๗, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑-๖/๑-๒๗.

^{๒๖๘} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๗๙-๓๘๖/๖๘๘-๖๙๐, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗-๑๔/๒๘-๓๓.

^{๒๖๙} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๘๗-๓๙๔/๖๙๐-๖๙๒, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕-๒๒/๓๔-๑๐๐.

^{๒๗๐} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๙๕-๔๐๒/๖๙๒-๖๙๓, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๓-๓๐/๑๐๑-๑๒๓.

^{๒๗๑} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๐๓-๔๑๐/๖๙๔-๖๙๕, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๑-๓๘/๑๒๓-๑๔๑.

^{๒๗๒} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๑๑-๔๒๐/๖๙๕-๖๙๗, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๙-๔๘/๑๔๒-๑๖๘.

^{๒๗๓} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๒๑-๔๓๐/๖๙๗-๖๙๙, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๙-๕๘/๑๖๘-๑๙๔.

^{๒๗๔} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๓๑-๔๔๑/๖๙๙-๗๐๑, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕๙-๖๙/๑๙๕-๒๑๖.

^{๒๗๕} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๔๒-๔๕๔/๗๐๑-๗๐๕, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗๐-๘๒/๒๑๗-๒๔๕.

^{๒๗๖} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๕๕-๔๖๘/๗๐๕-๗๐๘, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๓-๙๘/๒๔๖-๒๙๖.

^{๒๗๗} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๖๙-๔๘๔/๗๐๘-๗๑๓, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๙๗-๑๑๒/๒๙๗-๓๓๗.

^{๒๗๘} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๘๕-๕๐๑/๗๑๓-๗๑๖, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๑๓-๑๒๙/๓๓๘-๓๖๑.

^{๒๗๙} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๐๒-๕๒๑/๗๑๗-๗๒๑, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๓๐-๑๔๙/๓๖๒-๔๐๔.

^{๒๘๐} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๒๒-๕๔๑/๗๒๒-๗๒๖, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๐-๑๖๙/๔๐๕-๔๓๙.

^{๒๘๑} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๔๒-๕๖๑/๗๒๖-๗๒๙, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๐-๑๘๙/๔๘๐-๕๓๔.

^{๒๘๒} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๖/๒๗๓-๒๗๔. ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๙๖๒-๙๘๒/๗๓๐-๗๓๔, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๐-

องค์ยังทรงพระชนม์อยู่ และจากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า การบรรลุลุทธิธรรมของพระโสณกุฎิกัณณะ นั้นเป็นการบรรลุลุทธิธรรมจากการสั่งสมกรรมดีเอาไว้ตั้งแต่ครั้งในอดีตจึงส่งผลให้ท่านได้มาบรรลุลุทธิธรรม ณ สมัยพุทธกาลนี้

(ข) กรณีคฤหัสถ์

เพื่อให้เห็นถึงความครอบคลุมของการบรรลุลุทธิธรรมอันมีในพระพุทธศาสนาผู้วิสัยได้นำเอากรณีตัวอย่างของการบรรลุลุทธิธรรมของคฤหัสถ์มาพิจารณาด้วยเนื่องจากการบรรลุลุทธิธรรมนั้นไม่ได้มีเฉพาะบรรพชิตเท่านั้นแต่ยังมีทั่วไปทั้งกับชาวบ้านด้วย แต่การบรรลุลุทธิธรรมของชาวบ้านนั้นย่อมมีเงื่อนไขภายหลังการบรรลุลุทธิธรรมแล้วที่จำต้องบวชหรือเสียชีวิตในวันนั้นทันที ซึ่งกรรมที่ส่งผลให้คฤหัสถ์สามารถบรรลุลุทธิธรรมนั้นก็มีดังต่อไปนี้

(๑) กรณีพระเจ้าสุทโธทนะ หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะ ได้ทราบข่าวว่า พระโอรสของพระองค์ได้บรรลุลุทธิธรรมสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว กำลังประกาศธรรมจักร อันบวร และได้ประทับอยู่ที่พระเวฬุวันในกรุงราชคฤห์ จึงรับสั่งให้อำมาตย์ผู้หนึ่งพร้อมบริวาร ๑,๐๐๐ ไปทูลนิมนต์ให้เสด็จมากรุงกบิลพัสดุ์ แต่อำมาตย์พร้อมด้วยบริวารได้ฟังธรรมแล้วบรรลุลุทธิธรรมและทูลขออุปสมบทกันทุกคน หลังจากที่ได้อบรมสั่งสอนแล้วก็ได้ส่งข่าวมาให้พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบ ถึงกระนั้นพระองค์ก็ได้ส่งไปในงานองเดียวกันอีก ๘ ครั้ง รวมเป็น ๙ ครั้ง ๗ ละเอียด ๆ กัน แต่ก็ไม่มีผู้ใดนำข่าวกลับมาแจ้ง

ในที่สุดพระองค์จึงได้ส่งกาฬุทายีอำมาตย์ ซึ่งเป็นหนึ่งในสหชาติ^{๒๘๓}ของพระพุทธองค์ไปทูลนิมนต์ แม้กาฬุทายีก็ได้ฟังธรรมแล้วบรรลุลุทธิธรรมและทูลขออุปสมบทพร้อมกับบริวาร จากนั้นในวันเพ็ญเดือน ๔ ท่านกาฬุทายีเองก็ได้ไปทูลนิมนต์ให้พระพุทธเจ้าเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ เพื่อสงเคราะห์พระญาติของพระองค์ พระพุทธองค์ได้เสด็จไปโปรดเหล่าพระญาติ โดยการเสด็จไปโปรดครั้งนี้ ในวันที่สองนั่นเอง พระเจ้าสุทโธทนะได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์ที่ตรัสให้ฟัง ในขณะที่เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงกบิลพัสดุ์ ก็ได้สำเร็จโศดาปัตติผล หลังจากนั้นก็ได้นิมนต์พระพุทธองค์ไปฉันในพระราชานิเวศน์ วันที่ ๓ ได้ฟังธรรมอีกจึงได้สำเร็จสกทาคามีผล วันที่ ๔ พระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาธรรมปาสดก ว่าด้วยกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการให้ฟัง พระเจ้าสุทโธทนะส่งพระทัยไปตามพระธรรมเทศนาที่ได้ดำรงอยู่ในอนาคามีผล ในพรรษาที่ ๔ พระพุทธเจ้าได้สดับข่าวว่าพระพุทธบิดาประชวรหนัก จึงเสด็จมากรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแสดงอนิจจาตาภิธรรมสูตร ว่าด้วยสังขารทั้งหลายไม่

^{๒๘๓} สหชาติ หมายถึง บุคคลตลอดจนสัตว์และสิ่งของที่เกิดร่วมวัน/เดือน/ปีเดียวกัน ตำนานกล่าวว่า เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะประสูตินั้นมีสหชาติ ๗ คือ (๑) พระนางยโสธราพิมพา (๒) พระอานนท์ (๓) นายฉันทะ (๔) อำมาตย์กาฬุทายี (๕) ม้ากัณฐกะ (๖) ต้นมหาโพธิ์ (๗) ขุมทรัพย์ทั้ง ๔. (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, ๒๕๔๖ หน้า ๒๕๘)

เที่ยง เป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตาโปรดพระพุทธบิดา หลังจากที่ได้ฟังธรรมแล้ว พระองค์ก็ได้บรรลอรหัตผล และปรีณิพพานเหนือพระแท่นภายใต้เศวตฉัตรในวันที่ได้บรรลุนั้นเอง^{๒๘๔}

(๒) กรณีพระนางเขมาเถรี

พระเถรีรูปนี้ ได้บำเพ็ญบุญกุศลมาในครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่าปทุมุตตระอาศัยคนอื่นเลี้ยงชีพ เป็นทาสีหญิงรับใช้ของคนอื่น ๆ อยู่ในกรุงหังสวดี นางเลี้ยงชีวิตอยู่ได้ด้วยการช่วยขวนขวายงานของคนเหล่าอื่น วันหนึ่ง ได้เห็นพระสุชาตเถระ อัครสาวกของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้ากำลังเที่ยวบิณฑบาตได้ถวายขนมสามก้อน วันเดียวกันนั้น ก็ได้สละผมของตนถวายเป็นทานแก่พระเถระทำความปรารถนาว่า ข้าพเจ้าพึงเป็นพุทธสาวิกา ผู้มีปัญญามากในอนาคต ไม่ประมาทในกุศลธรรมตลอดชีวิต เทียบเวียนวายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นมเหสีของท้าวเทวราชแห่งทวยเทพกามาจรมีท้าวสักกะเป็นต้นโดยลำดับและแม่ในมนุษย์โลกก็เป็นมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิและพระเจ้าปฐพีมณฑลหลายครั้ง เสวยมหาสมบัติแล้ว ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ก็เกิดในมนุษย์โลก รู้เตยงสาแล้วฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา ได้ความสังเวชใจบวชประพฤติ [โกมารี] พรหมจรรย์อยู่ถึงหมื่นปี เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึกทำกรรมที่ทำให้เกิดปัญญาด้วยการกล่าวธรรมเป็นต้น แก่ชนเป็นอันมาก จุติจากภพนั้นแล้ว เทียบเวียนวายอยู่ในสุคติฝ่ายเดียว ในภพนี้ ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากุกสันธะ และพระนามว่า โกนาคนนะ ก็บังเกิดในครอบครัวที่สมบูรณ์ด้วยสมบัติ รู้เตยงสาแล้ว สร้างสังฆารามใหญ่ ได้มอบถวายแก่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข^{๒๘๕}

ส่วนครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า กัสสปทศพล เป็นพระราชธิดาองค์ใหญ่พระนามว่า สมณิ ของพระเจ้ากาสิพระนามว่า กิกิฟังธรรมในสำนักของพระศาสดาแล้วได้ความสังเวชใจ ดำรงอยู่ในพระราชมณฑลเดียวประพฤติโกมารีพรหมจรรย์อยู่ถึงสองหมื่นปี ให้สร้างบริเวณอันน่ารื่นรมย์พร้อมด้วยพระกนิษฐภคินีทั้งหลายของพระองค์ มีพระนางสมณคุดตาเป็นต้น เสร็จแล้วได้มอบถวายแก่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขนางได้ทำบุญอันยิ่งใหญ่ติดต่อกันมาในภพนั้น ๆ ด้วยอาการอย่างนี้ เทียบเวียนวายอยู่ในสุคติเท่านั้น

ในสมัยพุทธกาล ก็บังเกิดในราชสกุล กรุงสาละแคว้นมัททกะ มีพระนามว่าพระนางเขมาทรงมีพรรณะดังทอง มีพระฉวีเสมือนทองพระนางเจริญวัยเป็นราชกุมารีแล้ว ก็ไปเป็นพระเทวีของพระเจ้าพิมพิสาร ในขณะที่พระศาสดาประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันนางก็ยังเป็นผู้มีวเมาในพระรูปพระโณม ทรงเกรงว่าพระศาสดาจะทรงแสดงโทษในรูป จึงไม่เสด็จไปเฝ้าพระศาสดา พระราชาจึงหาอุบายให้นางไปเฝ้าพระพุทธรองค์ให้ได้ด้วยการส่งให้ผู้คนทั้งหลายเที่ยวพรรณานาความงามของพระเวฬุวันจนทำให้พระเทวีเกิดความคิดที่จะไปชมพระวิหาร เมื่อทรงดำริว่าจะไปชมวิหารจึงเข้าเฝ้าพระราชา

^{๒๘๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๖-๑๖๗.วิ.อ.(ไทย) ๓/๑๐๕/๗๑-๗๒

^{๒๘๕} ชุ.เถรี.อ.(ไทย)๒/๔/๒๑๖.

พระราชชาตรีว่า ถ้าเธอไปพระวิหารไม่พบพระศาสดาก็อย่าได้กลับมา เมื่อพระนางเสด็จไปเฝ้าพระพุทธรองค์แล้ว เมื่อพระพุทธรองค์ทรงเห็นพระเทวีนั่งกำลังเสด็จมา ก็ทรงเนรมิตหญิงคล้ายนางเทพอัปสรด้วยฤทธิ์ ทำให้ถือพัดใบตาลถวายนางพักอยู่ พระนางเข้ามาเทวีทรงเห็นหญิงนั้น ทรงดำริว่า หญิงชื่อเห็นปานนี้ มีส่วนเปรียบด้วยนางเทพอัปสร ยืนอยู่ไม่ห่างพระผู้มีพระภาคเจ้า เราไม่พอที่แม่แต่จะเป็นหญิงรับใช้ของหญิงเหล่านั้นได้เลย เราต้องเสียหายด้วยอำนาจจิตชั่ว เพราะเหตุเล็ก ๆ น้อย ๆ ทรงถือเอานิมิตประทับยืนมองดูหญิงนั้นคนเดียว เมื่อพระนางกำลังทอดพระเนตรดูอยู่ หญิงนั้นก็วางปฐมวัย มัชฌิมวัย ถึงปัจฉิมวัยแล้ว ฟันหัก ผมหงอก หนังเหี่ยว ล้มกิ้งลงพร้อมกับพัดใบตาล ด้วยพระกำลังอธิษฐานของพระศาสดา จากนั้น เพราะเหตุที่ทรงบำเพ็ญบารมีไว้ พระนางเข้ามาทอดพระเนตรเห็นเหตุนั้นแล้วทรงพระดำริว่า สรีระแม้อย่างนี้ ยังถึงความวิบัติเช่นนี้ สรีระของเราก็จักมีคติดอย่างนี้เหมือนกันลำดับนั้น พระศาสดาทรงทราบวาระจิตของพระนางจึงทรงตรัสพระคาถาว่า

ชนเหล่าใด กำหนดอยู่ด้วยราคะ ย่อมตกไปสู่
 กระแสต์ถนหา เหมือนแมลงมุดตกไปยังใยที่ตัวเองทำ
 ไว้ฉะนั้น ชนเหล่านั้นตัดกระแสต์ถนนั้นเสียได้แล้ว
 เป็นผู้หมดอาลัยละกามสุขได้ ย่อมงดเว้นกิจกฤหัสถ์[บวช] อยู่^{๒๘๖}

เมื่อจบคาถาพระนางเขมานั้น บรรลุพระอรหัตซึ่งก็เป็นไปตามคำอธิษฐานที่นางได้ตั้งความปรารถนาเอาไว้ในอดีตชาติ หลังจากที่พระนางได้บรรลุอรหัตผลแล้ว ได้พิจารณาเห็นว่ายังมีเวลาที่จะไปทูลลาพระเจ้าพิมพิสารเพื่อขออนุญาตบวชในพระพุทธศาสนา หลังจากที่พระนางได้รับการบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ในเพศของภิกษุณีและมีบทบาทช่วยเหลือพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก^{๒๘๗}

(๓) กรณีของพาหิตยารุจิรียะ

ครั้งพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ ครั้งนั้นท่านเกิดเป็นกุลบุตรชาวเมือง หงสาวดี วันหนึ่งได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พร้อมกับพวกชาวเมืองเพื่อฟังพระสัทธรรม ได้เห็นพระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งพระอัครสาวกรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านตรัสรู้ได้เร็วพลัน (ฉิปปาภิญญา) ได้เกิดศรัทธาปรารถนาจะได้เป็นดังพระอัครสาวกรูปนั้น ท่านได้แสดงศรัทธาให้ปรากฏด้วยการทำความดีต่าง ๆ ตามที่พระพุทธเจ้าปทุมุตตระตรัสสอน จนเป็นเหตุให้ได้รับพุทธพยากรณ์ว่า “ในอีก ๑ แสนกัปข้างหน้า พระพุทธเจ้าโคดมจักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เธอจักได้ออกบวชเป็นสาวกของพระองค์ จักได้บรรลุอรหัตผล พระพุทธเจ้าโคดมจักตั้งเธอไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านตรัสรู้ได้เร็วพลัน” ท่านได้ฟังพระพุทธเจ้าพยากรณ์แล้วเกิดปีติโสมนัสเป็นอย่างยิ่งและได้ทำบุญอื่น ๆ สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

^{๒๘๖} ชุ.เถรี.อ.(ไทย)๒/๔/๒๑๘.

^{๒๘๗} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๖/๓๐, อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๓๖/๓๐๒-๓๐๕.

ตลอดชีวิตจากชาตินั้น ๆ บุญส่งผลให้เวียนว่ายตายเกิดใน ภพภูมิต่าง ๆ จนมาถึงกาลพระพุทธรเจ้า กัสสปะ

ชาติที่พบพระพุทธรเจ้ากัสสปะนั้น ท่านเกิดเป็นกุลบุตรชาวเมืองพาราณสี หลังจากที พระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ช่วงเวลาที่พระพุทธรศาสนา กำลังเสื่อมใกล้จะสูญสิ้น ท่าน ได้ออกบวชและได้เห็นพุทธรสาวกประพตติผิตรกรรมผิควินัยกันเป็นจำนวนมากแล้วเกิดความสลดใจ ท่านพร้อมด้วยเพื่อนพระอีก ๖ รูป จึงชวนกันหลีกออกจากหมู่คณะขึ้นไปปฏิบัติธรรมบนยอดเขา โดยตั้งใจว่าจะไม่กลับลงมาอีก ในบรรดาภิกษุทั้ง ๗ รูปนั้น พระสังฆเถระ (ภิกษุที่มีพรรษามากที่สุด) ได้บรรลุปะเป็นพระอรหันต์ พระเถระรูปที่ ๒ (พรรษารองลงมา) ได้บรรลุปะเป็น พระอนาคามี ต่อมาใน บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ได้ปรินิพพานแล้ว และ พระอนาคามีมรณภาพแล้วไป เกิดในพรหมโลก ส่วนภิกษุอีก ๕ รูปที่เหลือไม่สามารถยั้งคุณวิเศษให้เกิดขึ้นได้ ร่างกายชুবวม มรณภาพในวันที่ ๗ แล้วบังเกิดในเทวโลกสิ้นพุทธรันดรหนึ่ง จนมาถึงพุทธรบาทกาลของพระพุทธรเจ้า องค์ปัจจุบัน ทั้งหมดได้มาเกิดเป็นมนุษย์

อนึ่ง ในอดีตชาติท่านได้ทำกรรมหนักก็คือการฆ่าคนไว้ โดยได้ร่วมกับเพื่อนลวงโสเภณี นางหนึ่งไปฆ่าชิงทรัพย์ เรื่องมีอยู่ว่า ในชาตินั้นท่านเกิดเป็นลูกเศรษฐี วันหนึ่งได้ร่วมกับพวกอีก ๓ คนว่าจ้างโสเภณีนางหนึ่งไปหาความสุขสำราญกันในสวน ซึ่งเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจด้วยราคา ๑,๐๐๐ กหาปณะ ตกเย็นครั้นจ่ายค่าตัวให้นางแล้วรู้สึกเสียดาย จึงร่วมกันวางแผนฆ่านางทิ้งแล้ว ชิงเอาเงินคืน พร้อมปลดเอาเครื่องประดับในตัวนางไปด้วย ฝ่ายหญิงโสเภณีเมื่อรู้ว่าตนจะถูกฆ่าทั้ง ๆ ที่ตนเองไม่มีความผิดก็ได้อ้อนวอนขอชีวิตแต่ก็ไร้ผล เพราะคนหนึ่งในจำนวน ๔ คนนั้นได้ลงมือ ฆ่านางเสียแล้ว ก่อนจะสิ้นชีวิตนางได้ตั้งจิตอธิษฐานขอให้ได้ฆ่าคนเหล่านั้นเป็นการแก้แค้นบ้างใน ชาติหน้าแรงอาฆาตส่งผลให้นางเกิดเป็นนางยักษ์ณี ฝ่ายพระพาหิยะและเพื่อนทั้ง ๓ คนนั้น เวียน ว่ายตายเกิดและตกนรกเพราะกรรมนั้นส่งผล แล้วมาเกิดเป็นมนุษย์ในชาตินี้ นางยักษ์ณีได้แปลง เป็นแม่โคขวิดตายหมดทุกคน

พอมาถึงชาตินี้พาหิยะได้เกิดในภารุกัจฉนคร วรรณะแพศย์ ในตระกูลกฏุมพีตระกูลหนึ่งใน แคว้น พาหิยะ สันนิษฐานว่าท่านได้ชื่อตามแคว้น พาหิยะ เมื่อเจริญวัยเต็มที่แล้วได้ประกอบอาชีพ ค้าขายตามตระกูล เนื่องจากอาศัยภูมิลำเนาอยู่แถบชายฝั่งทะเล ตระกูลของท่านจึงประกอบอาชีพ ค้าขายทางเรือ โดยเดินเรือบรรทุกสินค้าไปขายที่สุวรรณภูมิ เมืองสำคัญเมืองหนึ่งที่ท่านเดินเรือ ผ่านไปมาเป็นประจำ คือ ท่าเรือ สุปปารกะ ในอปรันตชนบท ท่านเล่นเรือสินค้าอยู่อย่างนี้เป็น ปกติ วันหนึ่งทะเลเกิดมรสุมคลื่นซัดเรืออับปางขณะเดินทางเข้าใกล้ท่าเรือสุปปารกะ ลูกเรือตาย หมด เหลือรอดอยู่แต่ท่านซึ่งเกาะไม้กระดานลอยน้ำมาจนถึงท่าเรือสุปปารกะด้วยร่างกายเปลือย เปล่า เนื่องจากเสื้อผ้าหลุดหายไปหมด บริเวณท่าเรือสุปปารกะเป็นถิ่นที่เจริญมีคนอยู่หนาแน่น

ท่านรู้สึกเหนื่อยและหิวแต่รู้สึกอายที่จะเปลือยกายเข้าไปในที่ชุมชนนั้น จึงตัดสินใจเอาเปลือกไม้ พันแทนเครื่องนุ่งห่มแล้วถือกระบี่ออกจากนั้นจึงแสวงเดินไปใกล้ศาลเทพารักษ์แล้วทำที่เป็นเดิน ออกจากศาล เข้าไปในชุมชนชาวท่าเรือสุปารกะได้รับข่าวต่าง ๆ ตลอดเวลาแม้เรื่องราวของพระอรหันต์ที่มีข่าวว่าอยู่ที่โน่นบ้างที่นี่บ้างก็ได้ยินอยู่เป็นประจำ เมื่อพระพาหิยะปรากฏตัวแปลกกว่าคนอื่น คือ นุ่งห่มเปลือกไม้ ต่างก็สำคัญว่าเป็นพระอรหันต์ จึงได้ให้อาหารและยกย่องนับถือ ทำให้ท่านสามารถมีชีวิตอยู่ได้ ต่อมาพระพาหิยะก็สำคัญผิดว่าพฤติกรรมของท่านที่เป็นอยู่คือพฤติกรรมของพระอรหันต์ เมื่อเปลือกไม้เหี่ยวแห้งแล้วก็ไม่ยอมนุ่งห่มผ้าอื่น ด้วยเกรงว่าความเป็นพระอรหันต์จะเสื่อม และลาภสักการะก็จะน้อยลง^{๒๘๘}

อยู่มาวันหนึ่งมหาพรหมซึ่งเป็นเพื่อนเก่าของท่านในอดีตชาติ ได้สังเกตดูท่านอยู่ตลอดเวลาก็ได้ลงมาจากพรหมโลกชั้นสุทธาวาส ปรากฏกายให้ท่านเห็นพร้อมกับบอกให้ท่านทราบว่า ท่านไม่ใช่พระอรหันต์และไม่ได้ปฏิบัติตามทางที่จะทำให้เป็นพระอรหันต์เพราะพรหมองค์นี้เป็นเพื่อนเก่าของท่านครั้งสมัยศาสนาของพระพุทธเจ้ากัสสปะ ได้ออกบวชบำเพ็ญสมณธรรมด้วยกัน หลังจากบรรลุนิพพานขึ้นพระอนาคามีแล้วก็ได้มรณภาพไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส เห็นท่านประพฤติดีจึงลงมาเตือนด้วยความปรารถนาดี และยังได้บอกอีกว่า บัดนี้พระอรหันต์ที่แท้จริงอุบัติขึ้นแล้ว พระองค์คือพระพุทธเจ้า ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน ในเมืองสาวัตถีแคว้นโกศล เมืองสาวัตถีไกลจากอปรันตชนบทประมาณ ๑๒๐ โยชน์ ครั้นพาหิยะได้ฟังว่าพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ท่านก็เกิดปีติอย่างแรงกล้ารีบเดินทางจากท่าเรือสุปารกะด้วยอาการที่รีบร้อน เข้าวันหนึ่งจึงมาถึงเมืองสาวัตถี ขณะนั้นพระพุทธเจ้ากำลังเข้าไปบิณฑบาตในเมือง ท่านไปที่วัดเชตวัน และได้ทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถีเหตุที่ท่านรีบร้อนเช่นนี้ก็เพราะไม่มั่นใจว่า ชีวิตของท่านหรือของพระพุทธองค์จะอยู่ได้นานเพียงไรชั่วเวลาอันสั้นนี้อาจตายหรือพระพุทธเจ้าอาจปรินิพพานได้ หากเป็นเช่นนั้นแล้วก็จะพลาดโอกาสฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ด้วยความคิดดังกล่าว จึงทำให้ท่านรีบออกเดินตามหาพระพุทธเจ้าทั่วเมืองสาวัตถี ในที่สุดก็มาพบขณะที่พระพุทธเจ้ากำลังเสด็จพระดำเนินอยู่กลางถนน ทันทีที่เห็นพระพุทธเจ้า ท่านก็เกิดปีติโสมนัสสถาเข้าไปหมอบกราบแทบพระบาทของพระพุทธเจ้าพลางขอให้ทรงแสดงธรรมให้ฟัง “พาหิยะ” พระพุทธเจ้าตรัสห้าม “เวลานี้มิใช่เวลาแสดงธรรม เห็นไหมตถาคตกำลังบิณฑบาตอยู่กลางถนน” ท่านหยุดระยະหนึ่ง ครั้นแล้วก็ทูลขอให้พระพุทธเจ้าแสดงธรรมให้ฟังอีก จนถึงครั้งที่ ๓ พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าท่านมีอุปนิสัยสมควรฟังธรรมได้จึงตรัสว่า “พาหิยะ เพราะเหตุนี้ เธอควรศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อเห็นก็สักแต่ว่าเห็น เมื่อได้ยินก็สักแต่ว่าได้ยิน เมื่อทราบก็สักแต่ว่าทราบ เมื่อรู้ก็สักแต่ว่ารู้”

^{๒๘๘} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๙๐-๑๙๕/๒๖๓-๒๖๔.

หลังจากที่ท่านได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และได้ส่งจิตพิจารณาไปตามธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงท่านก็ได้บรรลุอรหัตผล จึงขอบวชในพระพุทธ ศาสนา เพราะไม่มีบาตรและจีวร พระพุทธองค์จึงไม่ทรงบวชให้ ท่านจึงต้องไปแสวงหาบาตรและจีวร ภายในวันนั้นนั่นเองท่านถูกแม่โคลูกอ่อนที่ถูกลมุขย์เข้าสิงชีวิตจนสิ้นชีวิต ทำให้ไม่ได้บวชและต้องปรีนิพพานในวันนั้น มีข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระภิกษุว่า “นิพพานเห็นปานนี้เป็นคติแห่งพาหิยะผู้เป็นบุตรของเรา”^{๒๘๙}

จากประวัติของคฤหัสถ์ผู้บรรลุอรหัตผลทั้ง ๓ นี้ สรุปได้ว่าคุณธรรมของอรหัตผลนั้น ผู้บรรลุต้องดำรงอยู่ในเพศของบรรพชิตเท่านั้นจึงจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ และต้องออกบวช ในวันนั้น คฤหัสถ์ผู้บรรลุอรหัตผลถ้าหากกรรมเก่าไม่รุนแรงและยังไม่สามารถให้ผลในวันนั้นเหมือนท่านพาหิยะ^{๒๙๐} ก็สามารถบวชในพระพุทธศาสนาดำรงชีวิตอยู่ในเพศของบรรพชิตได้ ดังเช่นพระนางเขมาเถรี^{๒๙๑}

(ค) กรณีเทวดา

สำหรับกรณีเทวดานั้นบรรดาเทวดาผู้ที่ได้บรรลุพระสัททาคามีหรืออนาคามีเมื่อเป็นมนุษย์เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์แล้วก็ปรากฏว่ามีการบรรลุพระอรหัตในขณะที่เป็นเทวดาอยู่ด้วย เนื่องจากว่าไม่ต้องกลับมาเกิดบนโลกนี้อีก ซึ่งก็ถือว่าเป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าการในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นเห็นว่า กรรม มีความสัมพันธ์อย่างชัดเจนกับการบรรลุธรรม โดยเฉพาะกรรมดี เมื่อมนุษย์เราทำความดีมากมายผลของการทำความดีก็จะก่อให้เกิดการบรรลุธรรมได้ เนื่องจากกรรมดีที่ทำนั้นย่อมส่งผลต่อการบรรลุธรรมอย่างแน่นอน และจากการที่ผู้วิจัยได้ยกกรณีของการบรรลุธรรมในระดับต่างๆมาศึกษาเป็นเรื่องราวไปนั้นทำให้เห็นว่า ผู้ที่ทำความดีมีกระบวนการในการทำความดี และความดีนั้นก็ส่งผลต่อการบรรลุธรรมดังต่อไปนี้ก็คือ

(๑) การสั่งสมความดีหรือการสั่งสมบารมี เป็นการทำความดีในชาติที่ผ่านมา โดยความดีที่ว่านั้นก็คือ การให้ทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนามาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน เช่น พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญบารมีมากกว่าสองขัยจึงจะสามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ พระสาวกของพระองค์ก็เช่นเดียวการที่จะมาบรรลุธรรมได้จะต้องบำเพ็ญบารมีหรือบุญกุศลมาเป็นระยะเวลานาน

^{๒๘๙} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๑๖/๒๔๘-๒๕๒, ชุ.อุ.อ. (ไทย) ๑๐/๘๑-๘๓, ชุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/๑๒๙-๑๖๐.

^{๒๙๐} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๑๖/๒๔๘-๒๕๒, ชุ.อุ.อ. (ไทย) ๑๐/๘๑-๘๓, ชุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/๑๒๙-๑๖๐.

^{๒๙๑} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๖/๒๖, อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๖/๓๐, อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๓๖/๓๐๒-๓๐๕.

(๒) การตั้งความปรารถนา สำหรับปัจจัยที่ก่อให้เกิดการบรรลุธรรมในชาติปัจจุบันนี้นั้นผู้ที่ จะบรรลุจะต้องตั้งความปรารถนาเอาไว้ภายหลังจากการที่ได้ทำมาหาทานสงฆ์เรียบร้อยแล้วเท่านั้น เมื่อตั้งความปรารถนาไว้อย่างไรก็ได้ผลตามที่ได้ตั้งความปรารถนานั้น กล่าวคือ หากตั้งความ ปรารถนาเพื่อการบรรลุธรรมโดยไม่ตั้งความปรารถนาเกี่ยวกับตำแหน่งก็จะได้เฉพาะการบรรลุธรรม เท่านั้น แต่หากมีการระบุเจาะจงลงไปว่าขอให้ได้รับการแต่งตั้งจากพระศาสดาให้เป็นเอตคคะด้านการ แสดงธรรม ด้านการจดจำธรรมหรือด้านการเรียนธรรม เป็นต้น ด้านใดด้านหนึ่งที่สุทธก็จะได้บรรลุธรรม และได้รับการแต่งตั้งตามความปรารถนาอย่างแน่นอน ซึ่งจากการกล่าวมาเราจะพบว่า (๑) การทำบุญ ด้วยการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา (๒) การถวายทานและตั้งความปรารถนา (๓) ต่อหน้า พระพุทธเจ้า จะเห็นว่ององค์ประกอบทั้ง ๓ ประการที่ว่ามาทั้งหมดนั้นถือว่ามีความสำคัญมากโดยเฉพาะ การตั้งความปรารถนาเอาไว้ว่าการทำกรรมดีนั้น มุ่งหวังหรือมีความต้องการอะไร เมื่อทำกรรมดีแล้ว ตั้งความปรารถนาไว้อย่อมส่งผลต่อการบรรลุธรรมได้ในที่สุด และนี่คือความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการ บรรลุธรรมในทัศนะของพระพุทธศาสนานั่นเอง

๔.๔ วิเคราะห์กรรมกับความยากง่ายของการบรรลุธรรม

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องศึกษาก็คือประเด็นเรื่องของกรรมกับความยากง่ายของการ บรรลุธรรมว่าเมื่อเราทำกรรมชั่วก็ตามหรือดีก็ตามนั้นกรรมนั้นส่งผลอย่างไรต่อการบรรลุธรรม ซึ่ง โดยทั่วไปอาจจะมีความเข้าใจว่ากรรมดีเท่านั้นที่จะก่อให้เกิดการบรรลุธรรมได้อย่างง่าย แต่หลายกรณี ที่พบว่าคนที่ทำกรรมดีแต่ที่สุดแล้วก็บรรลุธรรมยาก หรือคนที่เกิดมาชาตินี้แต่ทำกรรมชั่วแต่ที่สุดก็ สามารถบรรลุธรรมได้ ดังนั้นจึงมีคำถามว่าอะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้การบรรลุธรรมนั้นยากง่ายกว่ากัน กรรมมีผลต่อการบรรลุธรรมที่ยากง่ายดังกล่าวมาแล้วหรือไม่ โดยในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นได้ระบุ ถึงความยากง่ายของการปฏิบัติเอาไว้เรียกว่า “ปฏิบัติทา” หมายถึง แนวปฏิบัติ, ทางดำเนิน, การปฏิบัติ แบบที่เป้นทางดำเนินให้ถึงจุดหมายคือความหลุดพ้นหรือความสิ้นอาสวะ ซึ่งมีอยู่ ๔ ประการดังนี้

๑. ทุกขา ปฏิปทา ทนธาภิญญา (ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้โตชา เช่นผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะแรงกล้า ตองเสวยทุกข์โทมนัสเนื่องจากราคะ โทสะ โมหะนั้นอยู่นิ่งๆ หรือเจริญกรรมฐานที่มี อารมณไม่มาชื่นใจ เช่น อสุภะ เปนตน อีกทั้งอินทริยก็อ่อน จึงบรรลุโลกุตตรมรรคลาชา พระจักขุบาล อาจเปนตัวอย่างในข้อนี้ได้

๒. ทุกขา ปฏิปทา ขิปปาภิญญา (ปฏิบัติลำบาก แต่รู้โตเร็ว เช่น ผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะแรงกล้า ตองเสวยทุกข์โทมนัสเนื่องจากราคะ โทสะ โมหะนั้นอยู่นิ่งๆ หรือเจริญกรรมฐานที่มี อารมณไม่มาชื่นใจ เช่น อสุภะ เปนตน แต่มีอินทริยแก่กล้า จึงบรรลุโลกุตตรมรรคเร็วไว บาลียกพระ มหาโมคคัลลานะเปนตัวอย่าง

๓. สุขา ปฏิปทา ทนธาภิญญา (ปฏิบัติสบาย แตรูไดซา เช่น ฅปฏิบัติที่มีระคะ โทสะ โมะหะ โมแรงกลา โมตองเสวยทุกขโทมนัสเนื่องจากราคะ โทสะ โมะหะนั้นเนื่องนิตย หรือเจริญสมาธิไคฅาน ๔ อันปนสุขประณีต แต่ม็อินทริยออน จึงบรรลูลอกุตรมรรคลาซา

๔. สุขา ปฏิปทา ชิปปาภิญญา (ปฏิบัติสบาย ทั้รูไดไว เช่น ฅปฏิบัติที่มีระคะ โทสะ โมะหะ โมแรงกลา โมตองเสวยทุกขโทมนัสเนื่องจากราคะ โทสะ โมะหะนั้นเนื่องนิตย หรือเจริญสมาธิไคฅาน ๔ อันปนสุขประณีต อีคทั้มีอินทริยแกลลา จึงบรรลูลอกุตรมรรคเร็วไว บาลียกพระสารีบุตรปนตัว อย่าง^{๒๙๒} ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๔.๑ กรรมที่ก่อให้เกิดการบรรลุธรรมโดยง่าย

สำหรับกรรมที่ทำให้บรรลุธรรมง่ายนี้ผู้วิจัยจะยกเฉพาะกรณีของพระอรหันต์เพราะถือว่าเป็นกรณีศึกษาที่นำมาพิจารณาได้ง่ายที่สุดเนื่องจากเป็นกรณีที่มีตัวอย่างค่อนข้างชัดเจน และถือว่าเป็นการบรรลุธรรมที่มีผลในการกำจัดกิเลสสันภชาติได้เร็ว

ก.กรณีพระสีวลีมหาเถระ

สำหรับพระสีวลีเถระนี้ถือว่าเป็นผู้ที่มีบุญสามารถที่จะบรรลุพระอรหันต์ได้ด้วยวัยเพียง ๗ ขวบเท่านั้น ซึ่งมูลเหตุที่ทำให้ท่านเป็นคนที่สามารถบรรลุธรรมได้รวดเร็วนั้นก็เพราะท่านได้ทำกุศลกรรมหรือกรรมดีไว้ตั้งแต่ครั้งอดีต โดยท่านได้เคยบำเพ็ญกุศลมาในพระพุทธเจ้าพระองค์อน ๆ ไคสั่งสมบุญอันปนอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไวปนอันมาก กล่าวคือ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามวา ปทุมุตตระ ท่านไคบังเกิดในเรือนอันมีสกุล ไคไปยังพระวิหารยีนอยุทายบริษัทกำลังพงธรรม ในเห็นพระศาสดาทรงสถาปนาพระภิกษุรูปหนึ่ง ไคในตำแหน่งที่เลิศกว่าพวกภิกษุผู้มีลาภ ก็คิดวา ในอนาคตเราก็อยากเป็นเหมือนพระภิกษุรูปนี้บาง ต่อมาเขาจึงไคนิมนตพระปทุมุตตระศาสดามาที่บ้าน แล้วไคถวายมหาทานแด่ภิกษุสงฆ์พระพุทเจ้าปนประมุขตลอด ๗ วัน จากนั้น ไคตั้งความปรารถนาไววา ขาแตพระองค์ผู้เจริญ ด้วยกรรมดีที่สั่งสมไวนี้ ขาพระองค์ไคปรารถนาสมบัติอื่นเลย หากแต่ในอนาคตกาล ในพระศาสนาของพระพุทเจ้าพระองค์หนึ่ง ขาพระองค์ขอปรารถนาปนผู้เลิศกว่าพวกภิกษุผู้มีลาภเหมือนเช่นภิกษุที่พระองค์ทรงสถาปนาไวในตำแหน่งที่เลิศนั้นเกิด

พระศาสดาจึงทรงพยากรณ์วา ความปรารถนาของเธอ จักสำเร็จในสำนักของพระโคตมพุทเจ้าในอนาคตจากนั้นทรงเสด็จจากไป เขาไคกระทำกุศลไวจนตลอดชีวิตเมื่อตายไปก็ไคเสวยสมบัติทั้ ๒ ในเทวโลกและมนุษยโลก

ต่อมาในกัปที่ ๙๑ กับนั้นบถอยหลังไปจากนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามวาวิปัสสีสมัยหนึ่งเสด็จจาริกไปในชนบทกลับมาสู่พระนครของพระราชบิดา ซึ่งตอนนั้นพระราชาทรงเตรียมอาคันตุกะท่าน" คือท่าน ที่ให้แก่พระผู้มาหรือแขกผู้มาเยือน โดยพระราชาทรงตั้งใจถวายทานแก่พระ

^{๒๙๒} อง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๖๑/...

พระพุทฺธเจ้าและเหล่าพระสาวก ในครั้งนั้น ทรงประกาศแก่ชาวเมืองว่า จะมีใครมาเป็นสหายทานของ พระองค์ได้บ้าง กล่าวคือพระราชาส่งข่าวไปว่าจะใครทำอาคันตุกะทานนี้แข่งกับเราไหม ฝ่ายชาวเมือง ก็คิดว่า เราก็คงต้องถวายทานแด่บรรดาพระสงฆ์ทั้งหลายมีพระพุทฺธเจ้าทรงเป็นประมุขให้ยิ่งกว่าทาน ที่พระราชาถวาย หากพระราชาถวายทานแบบไหนพวกเราก็จะทำไม่ให้อายแพ้แก่พระราชา จึงได้ นิมนต์พระพุทฺธเจ้ามารับการถวายทาน จากนั้นได้ส่งข่าวให้พระราชาเสด็จมาทอดพระเนตร พอ พระราชากลับไปก็จัดถวายทานให้มากกว่าชาวเมือง พอชาวเมืองเห็นก็กลับมาทำทานถวายแข่ง พระราชาอีกกลับไปกลับมาถึง ๕ ครั้ง พอครั้งที่ ๖ ชาวเมืองจึงปรึกษากันว่าเราจะทำให้อิ่งใหญ่กว่า พระราชาอีก แต่ต้องมาตรวจดูว่าในทานของเรานี้ยังมีอะไรที่ยังไม่มีบ้าง ก็พบว่ายังขาดนมส้มกับน้ำผึ้ง ดิบจึงกังวลกันว่า พวกเราจักเอาน้ำผึ้งและนมส้ม มาจากไหน จึงสั่งให้พวกบุรุษไปยืนอยู่ที่หนทางที่มา จากชนบทจะเขาพระนครเพื่อถามว่าใครมีบ้าง ครั้งนั้น ชายหนุ่มคนนั้นได้ถือเอาหมอนมสมมาจาก บ้านของตนกำลังเดินทางเข้าไปในเมือง เพื่อจะนำนมส้มไปแลกสิ่งของอันอื่นมาที่บ้าน ในระหว่างทาง เขาได้มองเห็นรังผึ้งที่มีตัวผึ้งประมาณเทาหงอนไถ่ จึงคิดว่า แหม ดีเลยสงสัยว่าผึ้งนี้จะมีมาเพราะ บุญเราแน่ๆ จึงถือเอาแล้ว เขาไปในเมือง พอพวกบุรุษที่ชาวเมืองมอบหมายหน้าที่ให้เห็นเข้าจึงถามว่า ทานนำน้ำผึ้งและนมส้มมาเพื่อใครหรือ ? เขาจึงตอบว่า นาย เรามิได้นำมาเพื่อใครแต่นำมาขาย พวกบุรุษจึงบอกกับเขาว่า ถ้าเช่นนั้น ทานจงนำผึ้งและนมส้มนี้แก่เราเถิด พร้อมกับยื่นเงินจำนวนหนึ่ง ให้เขา พอเขาเห็นเงินจำนวนมากก็คือว่า เอ..น้ำผึ้งและนมส้มนี้ก็ไม่ได้มีค่ามากมายสำหรับเรานัก แต่ ทำไมพวกคนเหล่านี้จึงให้เงินเรามากมายขนาดนี้เล่า เขาจึงยังไม่รับเงินแต่ได้บอกว่าราคาเท่านั้นไม่ขาย จึงมีการต่อราคากันจนราคานมส้มกับน้ำผึ้งสูงลิ่วไปจนถึง ๑ พันกหาปณะ ที่สุดเขาจึงถามว่าทำไม พวกท่านถึงให้ราคาของเท่านั้นด้วยเงินราคาสูงนัก บุรุษชาวเมืองจึงชี้แจงว่า ทานตอนนี้ชาวเมืองได้ แข่งขันกับพระราชาในการจัดหาของถวายแก่พระพุทฺธเจ้า แต่ทานของชาวเมืองยังขาดนมส้มกับน้ำผึ้ง จึงขอให้เรามาแสวงหา ถ้าวันนี้พวกชาวเมืองไม่ได้น้ำผึ้งกับนมส้มจากท่านชาวเมืองก็คงจะแพ้พระราชา เป็นแน่ เขาจึงถามว่าถ้าเขาจะให้นมส้มกับน้ำผึ้งแก่ชาวเมืองฟรีๆเพื่อจะขอร่วมบุญจะได้หรือไม่ พวก บุรุษจึงบอกว่าได้สิเราจะไปแจ้งชาวเมืองให้ จากนั้นเขาจึงเดินทางกลับบ้านไปเพื่อเตรียมทานเพื่อร่วม ถวายกับชาวเมือง พอถึงวันถวายเขาจึงน้อมทานที่เข้าเตรียมมาถวายแต่พระพุทฺธองค์พร้อมกับกราบ ทูลว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สักการะอันยากไร่นี้เป็นของข้าพระองค์ ขอพระองค์โปรดอาศัยความอนุเคราะห์หาพระองค์ รับสักการะนี้เถิด พระศาสดาทรงอนุเคราะห์เขา ทรงรับสักการะนั้น จากนั้นเขา ได้ตั้งความปรารถนาว่า ดวยผลแห่งกายถวายสักการะนี้ ขอข้าพระองค์พึงเป็นผู้เลิศดวยลาภและเลิศ ดวยยศ ในภพที่เกิดแล้วเกิดแล้วเกิด พระศาสดาทรงให้พรว่า จงเป็นอย่างไรปรารถนาเถิด เมื่อทรง กระทำภัตตานุโมทนาแก่เขา และชาวพระนคร แล้วก็เสด็จหลีกไป ส่วนเขาทำกุศลจนตลอดชีวิตแล้ว ท่องเที่ยวไปในเทวโลก และมนุษย์โลก

ในพุทธกาลนี้ ได้เกิดในครรภ์ของพระราชธิดาสุปปวาสา ตั้งแต่เวลาที่เขาถือปฏิสนธิมาก็มี เหตุการณ์แปลกประหลาดเกิดขึ้นคือ มีคนนำเอาบรรณาการ ๕๐๐ สิ่งมาถวายแด่พระนางสุปปวาสาทั้ง เวลาเย็นและเวลาเช้า ขณะที่ทารกยังอยู่ในท้องเวลาใดลงไปแล้ว ๗ ปี

ก็ในเวลาใกล้คลอด พระนางได้เสวยทุกขเวทนาตลอด ๗ วัน พระนางทูลเชิญพระราช สวามีมา แล้วกราบทูลว่า ก่อนตาย หม่อมฉันจักขอถวายทานขณะยังมีชีวิตอยู่ แล้วขอร้องให้พระราช สวามีไปยังสำนักของพระศาสดาว่า ข้าแต่พระสวามี ขอพระองค์จงไป กราบทูลให้พระศาสดาทรง ทราบความเปนไปนี้ จงนิมนตพระศาสดามา และพระศาสดา ตรัสพระดำรัสอันใด พระองค์จงจำพระ ดำรัสนั้นให้ดี แล้วกลับมาบอกแก่หม่อมฉัน พระสวามีนั้นเสด็จไปถึงแล้ว กราบทูลทูลทวงถามของพระ นางให้พระศาสดาทรงทราบ ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางโกลิยธิดาฝากถวายบังคมมาที่พระบาท ของพระศาสดา พระศาสดาจึงตรัสว่าขอพระนางสุปปวาสาโกลิยธิดา จงเปนผู้มีความสุข ปราศจาก โรคร้ายเกิด จงคลอดบุตรที่หาโรคร้ายมิได้เกิด พระสวามีทรงฟังพระดำรัสนั้นแล้ว ก็เสด็จไปยังบ้านของตน ในขณะนั้นทารกในครรภ์ได้คลอดออกจากท้องของพระนางสุปปวาสา อย่างง่ายดายดุจเท้าน้ำออกจาก ธรรมกรกอนที่พระสวามีจะมาถึง จากนั้นพระราชและมหาชนได้ทำการถวายทานแด่พระพุทธองค์ ตลอด ๗ วัน หมูญาติจึงตั้งชื่อบุตรนั้นว่า สีวลี ต่อมาในวันที่ ๗ นับจากวันคลอด พระสารีบุตรได้ เดินทางไปพบเด็กน้อยคนนั้นที่อยู่ในครรภ์เป็นเวลา ๗ ปีเมื่อคลอดออกมาก็เป็นเด็กที่แข็งแรงพูดได้ เลย เมื่อพระเถระไปถึงก็ได้สนทนากะเด็กคนนั้นว่า เธอได้รับความทุกข์เห็นขนาดนี้ บวชจะไม่ดีกว่า หรือ เด็กคนนั้นตอบว่าเมื่อได้รับอนุญาตก็จะฟังบวช ขอรับ พระนางสุปปวาสา เห็นเด็กนั้นกำลังพูด กับพระเถระ จึงถามว่าพูดคุยอะไรกันพระเถระจึงเล่าความจริงให้ฟังพระนางจึงอนุญาตให้บุตรของ นางบวช ต่อมาพระสารีบุตรจึงนำเด็กคนนั้นมาที่อารามแล้วทำการบวชสามเณรให้โดยเริ่มให้ท่องตจ ปัญจกรรมฐานในขณะที่ปลงมวยผมชั้นที่ ๑ เขาก็บรรลุโสดาบัน พอปลงมวยผมชั้นที่ ๒ เขาก็บรรลุ สกทาคามีผล พอปลงมวยผมชั้นที่ ๓ เขาก็บรรลุอนาคามีผล พอปลงมวยผมชั้นที่ ๓ เสร็จเขาก็บรรลุ พระอรหันต์ผลทันที^{๒๙๓}

ส่วนกรรมที่ทำให้ท่านต้องติดอยู่ในครรภ์มารดาถึง ๗ปี ๗ เดือนนั้นก็เพราะสมัยหนึ่งท่าน ได้เกิดในกรุงพาราณสี เปนลูกพระราชินีเมื่อพระราชบิดาสวรรคตจึงได้เสวยราชสมบัติแทน ต่อมา ทาวเธอคิดว่าเราจะยึดเอาพระนครนครแห่งหนึ่งซึ่งมีกำลังน้อยกว่าโหดไต่ จึงได้เสด็จไปแล้วก็ลอมพระ นครนั้นไว้ แล้วก็ สงสาสนไปว่าจะให้ราชสมบัติคือสมบัติหรือรบ พระราชาเมืองนั้นตอบกลับมาว่าจะ ไม่ให้ราชสมบัติและก็จะไม่รบแต่จะปดประตูเมืองไม่ไหทานเขาได้ พระราชาก็ลอมเมืองนั้นไว้โดยปด ประตูใหญ่ของเมืองไว้ ฝ่ายชาวเมืองก็อาศัยประตูเล็กออกไปหาพนหาน้ำได้ การลอมของพระราชาก็ ไม่มีผล เป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วันลอมไว้ เพื่อต้องการให้คนในเมืองอดตายจะโดยยอมแพ แต่ ว่า ชาวเมืองก็ไม่ยอมแพ

^{๒๙๓} ชุ.อปทาน.อ.(ไทย) ๙/๑/๓๓๘-๓๔๘.

ต่อมาพระราชมารดาพระราชราชจึงได้ตรัสถามบรรดาอำมาตย์ ว่าลูกชายทรงทำอะไรรออยู่ บรรดาอำมาตย์จึงกราบทูลว่าทรงไปลอมเมืองไวยพระเจาชาลอมประตูใหญ่หมด พระนางจึงทรงตรัสว่า พุทโธเอย...ลูกชายของฉันทันนี้มันไม่มาจะโง่อย่างไรเลยก็ไปลอมประตูใหญ่แล้วก็ไปลอมประตูเล็กคนเขาก็กออกมาหากินกันได จึงสั่งให้ทหารไปปิดประตูเล็กของเมืองเสีย อำมาตย์จึงได้ไปสงขาวพระราช พระองค์จึงมีคำสั่งให้ปิดประตูเล็กคือกันคนออกทางด้านประตูเล็กเสีย ฝ่ายชาวเมืองเมื่อออกไปหาอาหารและเครื่องบริโภคภายนอกไม่ได้ ก็เริ่มอดอาหารไม่รูจะทำอย่างไรในวันที่ ๗ จึงพากันปลงพระชนมพระราชของตนเสียแล้วก็ไปเปิดประตูเมืองรับพระราชพระองค์นั้นพร้อมกับถวายพระราชสมบัติแก่พระองค์ ธรรมเนียมที่ทรงปิดประตูเมืองเพื่อให้ชาวเมืองอดข้าวน้ำถึง ๗ วันนั้นเองเป็นผลทำให้ท่านต้องอยู่ในครุฑถึง ๗ ปี ๗ เดือน

กรณีของพระสวีสี่นี้จะพบว่า กรรมที่ทำให้ท่านได้บรรลุธรรมเร็วและง่ายขึ้นเป็นผลมาจากการที่ท่านได้ทำกรรมคือการถวายทานแด่พระพุทธเจ้าถึง ๒ พระองค์เป็นเวลา ๗ วัน พร้อมกับตั้งความปรารถนาเพื่อขอเป็นสาวกผู้เลิศในเรื่องของลาภสักการะ จึงเป็นผลทำให้ท่านสามารถบรรลุธรรมได้ขณะมีอายุเพียง ๗ ปีเท่านั้น ส่วนกรรมชั่วที่ท่านไปปิดประตูเมืองนั้นเป็นผลทำให้ท่านย่นระยะเวลาการบรรลุธรรมของท่านออกไปถึง ๗ ปี เช่นเดียวกัน ดังนั้น กรรมที่ก่อให้เกิดการบรรลุธรรมได้เร็วก็คือการถวายทานแด่พระพุทธเจ้าเป็นเวลา ๗ วันติดต่อกันนั่นเอง

ข.กรณีพระทัฬหฬลบุตร

สำหรับพระทัฬหฬลบุตรก็เช่นกันถือว่าท่านเป็นพระเถระที่บรรลุธรรมคือพระอรหันต์เร็วมาก โดยที่บุพกรรมเป็นสาเหตุทำให้ท่านบรรลุธรรมได้เร็วนั้นก็คือ ท่านได้ทำกรรมดีไว้ในอดีตกล่าวคือ ในสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ท่านได้เกิดเป็นบุตรเศรษฐีมีความเลื่อมใสในพระศาสดาชอบไปวัดฟังธรรมอยู่เสมอ วันหนึ่งขณะที่กำลังฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาอยู่ได้มองเห็นภิกษุรูปหนึ่ง ผู้ซึ่งพระศาสดาทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้านการเป็นผู้จัดแจงเสนาสนะ ทำให้ท่านมีใจเลื่อมใส และมีความปรารถนาที่จะเป็นแบบพระภิกษุรูปนั้น ดังนั้น ท่านจึงได้นิมนตภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข มาที่บ้านจากนั้นได้ถวายมหาทานตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๗ วัน ท่านได้หมอบลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ปรารถนาตำแหน่งภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้านการเป็นผู้จัดแจงเสนาสนะ แม่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบถึงความสำเร็จของเขาจึงได้ตรัสพยากรณ์ว่าจะสำเร็จได้ในสมัยอนาคตที่จะมาถึง จากนั้น เมื่อเขาบำเพ็ญกุศลกรรมจนตลอดชีวิต ถึงราวภริษณะเขาจตุตถจากอัทธภาพนั้น ได้เสวยทิพยสมบัติในหมูเทวดาชั้นดุสิตเปนนตน แล้วจตุตถจากอัทธภาพนั้น เขาได้บังเกิดในตระกูลแห่งหนึ่ง ในสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า วิปัสสี เพราะได้คบหากับอัสสปุรุชเขาได้พูดกล่าวตู่พระอรหันต์ด้วยคำไม่จริง เขาได้ถวายสลากภัต น้ำนมแด่พระสาวกทั้งหลาย ของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นนั่นแล. เขาได้ทำบุญจนตลอดอายุแล้วได้ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลก เสวยสมบัติในโลกทั้ง ๒ แลแล้ว จากนั้นในสมัยของพระกัสสป

พระพุทธเจ้า เขาได้บังเกิดในเรือนอันมีสกุล ต่อมาได้บวช เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ได้เกิดความโกลาหลอลหม่านขึ้นในสกลโลก ภิกษุ ๗ รูป ไปปฏิบัติธรรม ณ ภูเขาอุทหนึ่งในทามกลางป่า ในปัจฉิมชนบท พระเถระผู้เป็นหัวหน้า ได้บรรลุพระอรหัตต์ ภายใน ๗ วัน พระเถระที่รองลงมา ได้เป็นพระอนาคามี พระเถระอีก ๕ รูปนอกนี้ เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ จุตติจากอภัตถภาพนั้นแล้วไปบังเกิดในเทวโลก ได้เสวยทิพย์สุขในเทวโลกนั้นตลอดพุทธันตรหนึ่ง

ในสมัยพุทธกาลนี้ อติตชาติของภิกษุ ๔ รูปคือ ปุกกุสาติ สภียะ พาหิยะ กุมารกัสสปะ

ได้เกิดในมัชฌิมชนบท สอนท่านทัฬหาลบุตรได้ไปเกิดในอนุพยนครในมัลลรัฐ ในเวลาที่ท่านจะคลอดมารดาท่านได้เสียชีวิต แต่ท่านยังมีชีวิตอยู่ คนทั้งหลายเห็นว่ามารดาท่านเสียชีวิตแล้วจึงได้นำไปเผา ในขณะที่เผาร่างท่านก็หล่นออกมาจากท้องมารดาตกลงระหว่างกองไม้คนทั้งหลายได้รับไว้และรู้ว่าท่านนั้นยังมีชีวิต จึงพากันตั้งชื่อให้ท่านว่า “ทัฬหาลบุตร” เพราะเรียกชื่อตามอาการที่ท่านตกลงมาที่กองไม้

ในกาลต่อมา ด้วยอำนาจบุญที่ทำไว้ในชาติปางก่อนท่านจึงได้บวชแล้วประกอบความเพียรเจริญกัมมัฏฐาน ไม่นานเท่าไรนัก ก็ได้บรรลุพระอรหัตต์พร้อมด้วยปฏิสัมภี ๔ พระศาสดา จึงทรงมอบหมายท่านไว้ในตำแหน่งจัดเสนาสนะ และในตำแหน่งจัดแจงเรื่องภัตตกรรมภิกษุทั้งหลาย เพราะท่านวางตนเป็นกลาง และเพราะท่านมีอานุภาพสมบูรณ์ และพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดก็พร้อมกันยกย่องท่าน^{๒๙๔}

จากการกล่าวมาทั้ง ๒ กรณีคือพระสีวลีและพระทัฬหาลบุตรนี้จะพบว่า กรรมกับการบรรลุธรรมนั้นมีความสัมพันธ์กันในแง่ของ “กรรมดีที่ส่งผลให้ได้บรรลุธรรมในเวลาอันรวดเร็ว” คือมีการ (๑) เห็นกรณีของภิกษุในสมัยพระพุทธเจ้าองค์อื่นแล้วเกิดความต้องการที่จะเป็นเหมือนภิกษุรูปนั้น (๒) ทำกรรมดี คือกุศลกรรมได้แก่ การถวายทานแด่พระพุทธเจ้าพร้อมพระสาวกเป็นเวลา ๗ วัน (๓) ในวันที่ ๗ ทำการตั้งความปรารถนาว่าอยากเป็นพระที่ได้รับการแต่งตั้งและบรรลุธรรมในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าในอนาคต (๔) หากทำบุญกับพระพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียวก็จะช้ากว่าผู้ที่ทำบุญกับพระพุทธเจ้าหลายๆพระองค์ แต่ยิ่งทำบุญกับพระพุทธเจ้าหลายๆพระองค์ก็ยิ่งจะได้กุศลแรงและที่สุดก็จะนำไปสู่การบรรลุธรรมได้เร็ว (๕) การบรรลุธรรมนั้นเกิดได้หรือมีขึ้นได้จาก (๑) แรงอานิสงส์จากการทำบุญถวายมหาทานแด่พระพุทธเจ้า (๒) เกิดจากแรงอธิษฐานในบุญที่ได้ทำมาแล้วที่สุดก็ได้ตั้งที่อธิษฐานเอาไว้ ดังนั้นการทำบุญจะต้องมีการอธิษฐานกำกับเสมอ จากการกล่าวมาจะพบว่ากรรมดี มีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรมได้โดยง่ายอย่างแน่นอน

^{๒๙๔} ชุ.อปทาน.อ.(ไทย) ๙/๑/๒๖๑-๒๖๓.

๔.๔.๒ กรรมที่ก่อให้เกิดการบรรลุธรรมโดยยาก

สำหรับกรรมที่ทำให้การบรรลุธรรมนั้นเป็นไปได้ยากหรือช่างมากไม่รวดเร็ว นั้น ในพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นแบบ ทุกขา ปฏิปทา ทนธาภิญญา (ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้โดชา เช่นผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะแรงกล้า ต้องเสวยทุกข์ทรมานเนื่องจากราคะ โทสะ โมหะนั้นอยู่เนืองๆ หรือเจริญกรรมฐานที่มีอารมณ์ไม่น่าชื่นใจ เช่น อสุภะ เปนตน อีกทั้งอินทรีย์ก็อ่อน จึงบรรลุโลกุตตรมรรคาลาชา^{๒๙๕} ซึ่งจากการศึกษาจะพบว่า การบรรลุธรรมช้านั้นก็เป็นผลมาจากกรรมชั่วที่ได้ทำมาแล้วในอดีต ซึ่งเบื้องต้นยกกรณีพระสิวลีมาประกอบได้ว่า เพราะการที่ท่านไปปิดประตูไม่ให้ชาวเมืองออกไปหาอาหารได้ถึง ๗ วัน เป็นเหตุให้ท่านต้องย่นระยะเวลาการบรรลุธรรมมาเป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือนซึ่งท่านยังต้องอยู่ในห้องมารดา ข้อนี้ถือว่าเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้การบรรลุธรรมเป็นไปได้ช้า อย่างไรก็ตามเพื่อให้เห็นภาพของการที่กรรมเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรมผู้วิจัยจะไดยกกรณีศึกษามาประกอบการพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

ก.กรณีพระจักษุบาลเถระ

สำหรับกรณีกรรมไม่ดีเป็นเหตุทำให้เกิดการบรรลุธรรมช้ากรณีแรกก็คือกรณีของพระจักษุบาลเถระที่ท่านปฏิบัติธรรมอย่างหนักแบบเนสัชชิก คือ ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยไม่นอนเลยตลอดสามเดือนทำให้ท่านบอด แม้เพื่อนสหธรรมิกจะพาหอมารักษาท่านก็ไม่ยอมให้รักษาและไม่นอนในที่สุดท่านก็ตาบอดไปพร้อมกับการบรรลุพระอรหันต์ ซึ่งท้ายของเรื่องนี้พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงบุรพกรรมของพระจักษุบาลเถระว่า ในอดีต พระเถระเกิดเป็นหมอรักษาตาคนป่วยโรคตา วันหนึ่งได้ไปรักษาโรคตาของสตรีนางหนึ่ง โดยสตรีนางนี้ได้ให้คำสัญญาว่าหากรักษานางหายเป็นปกตินางจะยอมเป็นคนรับใช้หมอยาคคนนั้นทันที เมื่อได้ข้อตกลงหมอรักษาก็เริ่มการรักษาจนตาสตรีนางนั้นหายเป็นปกติ เมื่อตาของสตรีนางนั้นหายเป็นปกติแล้ว นางก็เกิดความกลัวขึ้นมาว่าจะต้องไปเป็นคนรับใช้นายหมอรักษาตาคนนั้น จึงคิดหลอกหมอในเวลาที่เหมาะสมว่ามองเห็นหรือยัง ? นางก็ตอบว่าอาหารหนักกว่าเก่าไม่สามารถที่จะมองเห็นอะไรเลย ยาท่านไม่ได้เรื่อง พอหมอรักษาตาได้ยินเช่นนั้นก็เกิดอาการโมโหเพราะรู้ว่าสตรีนางนี้จะเบี้ยวคำสัญญาจึงคิดว่า เออ ถ้าไม่จ่ายค่ารักษาหรือไม่ทำตามคำสัญญาก็จะทำให้มันตาบอดไปเลย จึงปรุงยาสูตรใหม่ที่ทำให้ตาบอดแล้วก็ไปหยอดตาสตรีนางนั้นจนทำให้ตานางบอดสนิท พอเกิดมาชาตินี้ท่านเลยต้องตาบอดเป็นเพราะกรรมที่ท่านได้ทำไว้ในอดีต^{๒๙๖}

^{๒๙๕} อัง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๖๑/...

^{๒๙๖} ชุ.ธ.อ.(ไทย)๑/๒/๑/๑๙-๒๕.

ข.กรณีพระองค์ลีมาล

อีกกรณีหนึ่งเกี่ยวกับการที่การปฏิบัติธรรมนั้นจะเป็นไปได้อย่างไร หรือมีอุปสรรคก็เป็นผลมาจาก “กรรมไม่ดี” ในอดีตชาติที่เป็นผลทำให้การปฏิบัติธรรมเป็นไปอย่างล่าช้า กรณีของพระองค์ลีมาล เป็นกรณีตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุด ซึ่งท่านมีบุพกรรมดังนี้ ในอดีตชาติของพระองค์ลีมาลเถระเป็นควายป่าเป็นควายที่มีความสามารถมากเก่งกลามากกว่าสัตว์ในป่าทุกประเภทมีเขาที่แหลมคมมีพลังมากไม่ว่าจะไปเที่ยวชนหรือขวิดกับใครก็ชนะหมด ควายตัวนั้นก็เกิดความหลงตัวเอง เมื่อไม่มีใครสู้ได้ในป่า ก็ออกมาไล่ขวิดสัตว์เลี้ยงของชาวบ้าน จนทำให้สัตว์เลี้ยงชาวบ้านล้มตายหรือทุพพลภาพเป็นจำนวนมาก เป็นเหตุทำให้ชาวบ้านเกิดความโกรธแค้นอาฆาตควายป่าตัวนี้มาก

วันหนึ่ง ชาวบ้านจึงคิดกันว่าอีกไม่นานควายป่าตัวนี้ก็จะออกมาอาละวาดอีก ถ้าอย่างไรพวกเรา ก็มาช่วยกันวางแผนกำจัดมันเสีย สัตว์เลี้ยงพวกเราจะได้ปลอดภัย จึงได้ช่วยกันทำกรงดักที่มีปากทางเข้ากว้างๆแต่ทางออกแคบๆแล้วทำการล่อให้ควายป่าตัวนี้ออกมาและวิ่งไล่สัตว์เลี้ยงชาวบ้านเข้าไปในกรงที่วางแผนไว้ คือเมื่อทางเข้าได้แต่พอถึงทางออกกลับแคบทำให้ติดอยู่ในกรง เมื่อเป็นเช่นนั้น หมูชาวบ้านที่โกรธแค้นควายป่าตัวนี้จึงได้โอกาสเอาหอกดาบและอาวุธอื่นฟันแทงควายป่าตัวนั้นจนถึงแก่ความตาย แต่ก่อนที่ควายป่าตัวนั้นจะตายก็ได้อาฆาตชาวบ้านเอาไว้ว่าชาติหน้ามีจริงขอให้ได้กลับมาฆ่าชาวบ้านจำนวนนับพันคนเหล่านี้ให้ได้..

พอมาถึงสมัยพุทธกาลก็ได้เกิดมาเป็นลูกพรหมณ์ผู้เป็นปุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล บิดาตั้งชื่อให้ว่าอหิงสกะ เป็นคนที่มีสติปัญญาเป็นเลิศ มีเรื่องเล่าว่า ในวันที่เกิดองค์ลีมาลก็มีเหตุอันน่าอัศจรรย์ก็คือมีดหอกดาบเรืองแสงซึ่งพรหมณ์ก็รู้ว่าลูกของตนเกิดในโจรฤกษ์แล้วก็ยังไม่สบายใจในเรื่องความปลอดภัยจึงเข้าเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศลและได้รายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้ทราบพร้อมกับการกล่าวขู่ชิงพระราชทรัพย์เสนอให้ประหารเด็กคนนั้นเสียในที่สุดพระราชาก็ให้อาศัยแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นเป็นผู้มีเหตุผลและการพูดเอาใจพระราชอาชญาให้ฆ่าเด็กทารกนั้นของพรหมณ์ผู้เป็นบิดาก็มิได้หมายความว่าผู้บิดาของอหิงสกะกุมารจะเป็นคนใจร้าย แต่มุ่งหมายให้เกิดประโยชน์กับบุตรของตนมากกว่า และอหิงสกะกุมารนั้นแม้จะเกิดในฤกษ์โจรแต่ก็มีได้มีนิสัยกระตือรือร้นแต่การเป็นโจรก็เพราะความอิจฉาของเพื่อนและความเป็นคนหุนเหินของอาจารย์ซึ่งการออกไปเป็นโจรก็เพราะอุบายอันไม่ชอบธรรมของอาจารย์นั้น ซึ่งการเป็นโจรขององค์ลีมาลมิได้เป็นโจรเพราะต้องการทรัพย์แต่ต้องการเพียงชีวิตให้ครบ ๑๐๐๐ คน ตามคำอุบายของอาจารย์เท่านั้นและผู้ที่สามารถปราบองค์ลีมาลได้ก็เพียงพระพุทธองค์เท่านั้น ทั้งนี้เพราะองค์ลีมาลเป็นผู้มีกำลังดุจช้างสารใคร ๆ ก็มีอาจต่อกรได้ เหตุที่ต้องฆ่าคนถึง ๙๙๙ คนก็เพราะแรงอาฆาตที่เกิดตอนที่เกิดเป็นควายป่าแล้วถูกชาวบ้านนับพันคนฆ่าตายนั่นเอง^{๒๙๗}

^{๒๙๗} ชุ.อปทาน.อ.(ไทย) ๙/๒/๒๙๓-๒๙๕.

ต่อมา เมื่อท่านเข้ามาบวชแล้วก็ถูกคนทำร้ายและปฏิบัติธรรมได้ยากเนื่องจากแรงกรรมที่ ก่อทวนหรือเข้ามาบวชจิตใจไม่อาจจะทำให้เกิดสมาธิได้เพราะเป็นธรรมดาที่ว่ากรรมชั่วที่บุคคลใด ทำไปแล้ว คือสิ่งสมไฉวแล้ว ย่อมปดคือกั้นด้วยการปดกั้นทวารในอันที่จะยังวิบากให้เกิดขึ้น เพราะ ภาวะที่โลกุตรกุศลอันกระทำการกรรมให้สิ้นไป นำเอาภาวะที่ไม่ควรแกวิบากมาให้^{๒๙๘} แต่พระเถระก็มี ความหมั่นในการปฏิบัติธรรมอดทนต่อการประกอบความเพียร ในกาลใดเขาไปบิณฑบาตในนคร มีคน ขว้างหินอิฐก้อนหินมาถูกตามร่างกายท่าน ท่านก็ทำการแผ่เมตตาและเจริญสติภาวนาไปเรื่อยๆวัน หนึ่งท่านถูกทำร้ายจนบาตรแตก ได้เขาเฝ้าพระศาสดาพระองค์ทรงโอวาทพระเถระว่า เธอจงอดกลั้น เกิดพราหมณเธอจงอดกลั้นเกิดพราหมณ เธอจงเสวยวิบากของกรรม ที่จะทำให้ไหมในนรกหลายพันปี นั้น เฉพาะในปัจจุบันเกิดพราหมณ เมื่อรับฟังโอวาทแล้วท่านก็ยังคงไปรับบิณฑบาตรเหมือนเดิม พิจารณากรรมฐานไปเรื่อยๆและแผ่เมตตาให้กับทุกคนโดยไม่หวั่นกับก้อนอิฐหรือหินที่ถูกขว้างมาเพราะ ท่านรู้นั่นก็คือวิบากกรรมที่ท่านเป็นคนก่อเอง เมื่อก่อก็ต้องรับเอง ในที่สุดท่านก็สามารถบรรลุพระ อรหันต์ได้ในระหว่างการถูกทำร้ายจากชาวบ้านนั่นเอง

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า กรณีกรรมที่ก่อให้เกิดการบรรลุธรรมยากนี้ถือว่าเกิดมา จากกรรมชั่วที่ได้ทำมาเป็นพื้นฐานของชีวิตที่เกิดในอดีตชาติซึ่งเป็นสิ่งที่กำหนดไม่ได้แต่แก้ไขได้ด้วยการ ยอมรับกรรมเพื่อให้กรรมนั้นหมดสิ้นไปโดยไม่มีเงื่อนไข แต่ในขณะที่รับผลของกรรมเก่าก็จะต้อง สร้างกรรมใหม่ก็คือการทำกรรมฐานเจริญสติภาวนาทุกขณะจิตไปด้วยจึงจะสามารถสลิกหรือหนีให้ พ้นจากกรรมเก่าได้ อนึ่งหากพิจารณาในแง่ของหลักกรรมก็จะพบว่าในอรรถกถา ระบุว่าสิ่งที่ เป็น อุปสรรคในการบรรลุธรรมหรือทำให้การบรรลุธรรมเป็นไปได้ช้าก็คือธรรม ๔ ประการ คือ

- (๑) อุปทาน ๔ ความยึดมั่น
- (๒) นีวรณ ๕ สิ่งที่กั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม
- (๓) อนุสัย ๗ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน
- (๔) มิจฉัตตะ ๘ ความเป็นสิ่งที่ผิด^{๒๙๙}

โดยธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ถือว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อการบรรลุธรรม คือ ทำให้การบรรลุธรรม เป็นไปได้ยาก และก่อให้เกิดความล่าช้าอันเนื่องมาจากธรรมทั้ง ๔ หมวดนี้จัดว่าเป็นกิเลสที่ทำให้เกิด ความล่าช้าจิตไม่แจ่มใสปัญญาก็ไม่เกิดการบรรลุธรรมก็ไม่ได้แต่เมื่อไม่มีธรรมเหล่านี้แล้วก็จะสามารถ บรรลุธรรมได้โดยง่าย

^{๒๙๘} พุ.เถร.อ.(ไทย)๒/๓/๔/๑๔๐-๑๕๐.

^{๒๙๙} อจ.เอกก.อ.(ไทย) ๑/๑/- /๑๖๕.

๔.๕.วิเคราะห์กรรมกับบรรลุธรรม : กรณีคฤหัสถ์กับการบรรลุธรรมและการพยากรณ์มรรคผล

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาศึกษาอีกประการหนึ่งก็คือ ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกรรมที่มีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรมในแง่ของการที่ (๑) คฤหัสถ์กับปัญหาเรื่องการบรรลุธรรมที่ยังเป็นข้อถกเถียงเชิงสังคมอยู่ (๒) กรณีที่พระและฆราวาสเมื่อยังไม่บรรลุธรรมแล้วไปอ้างว่าตนเองบรรลุธรรมได้หรือไม่ (๓) แม้บรรลุธรรมแล้วก็ตามสามารถที่จะบอกผลของการบรรลุธรรมนั้นให้แก่คนอื่นฟังได้หรือไม่ (๔) เมื่อพระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานแล้วพระสงฆ์หรือฆราวาสยุคหลังสามารถที่จะบอกหรืออวดอุตริมนุสสรธรรมได้หรือไม่เนื่องจากไม่มีพระพุทธเจ้าอยู่แล้ว เป็นต้น โดยมีรายละเอียดที่เราจะต้องศึกษาได้ดังต่อไปนี้

๔.๕.๑ กรรม เพศ และการบรรลุธรรม

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาศึกษาก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาถึงส่วนที่เกี่ยวข้องกันระหว่าง กรรมกับการบรรลุธรรมที่เป็นคำถามว่าคนเรานี้ฐานะตำแหน่งหรือเพศเกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมหรือไม่ ซึ่งคำว่าบรรลุธรรมนั้นในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง การเห็นอริยสัจ การเห็นอริยสัจเป็นการเห็นขั้นมรรค โดยเข้าใจอริยสัจ ๔ ได้อย่างแจ่มแจ้ง คือการเข้าใจความเป็นจริงของชีวิต ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นั่นเอง พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายการเข้าใจอย่างนั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเห็นทุกข์ ผู้ใดเห็นเหตุแห่งทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งความดับทุกข์ ทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้ใดเห็นความดับทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งเหตุแห่งทุกข์ ทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้ใดเห็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งเหตุแห่งทุกข์ ทั้งความดับทุกข์”^{๓๐๐} ซึ่งการเห็นหรือการเข้าใจอริยสัจดังกล่าวอธิบายนี้ คือการบรรลุธรรมนั่นเอง ซึ่งการบรรลุธรรมนี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะการบรรลุพระอรหันต์คือการหมดสิ้นกิเลสเท่านั้นแต่ หมายถึงการบรรลุความเป็นพระอริยบุคคล ๔ ระดับคือ

(๑) โสดาปัตติมรรค หมายถึง ปัญญาในโสดาปัตติมรรคจิต สามารถละสังโยชน์ได้ ๓ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่า เป็นตัวตน, วิจิจฉา ความลังเลสงสัย, และสีลัพพตปรามาส การปฏิบัติที่ผิด ความถ้อยมั่นในศีลพรต^{๓๐๑}

(๒) สกทาคามีมรรคญาณ หมายถึง ปัญญาในสกทาคามีมรรคจิต สามารถละสังโยชน์ที่เป็นอย่างหยาบ ๒ อย่าง คือ กามราคสังโยชน์ และปฏิฆสังโยชน์^{๓๐๒}

^{๓๐๐} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๑๑๐/๓๘๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๑๐/๓๖๑, ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๐๘/๓๘๐.

^{๓๐๑} ชุ.ป.อ. (ไทย) ๖๙/๕๓๕/๔๕๒.

^{๓๐๒} ชุ.ป.อ. (ไทย) (ไทย) ๖๙/๕๓๕/๔๕๒.

(๓) อนาคามีมรรคญาณ ปัญญาในอนาคามีมรรคจิต สามารถละสังโยชน์ที่ละเอียด ๒ อย่าง คือ กามราคสังโยชน์ และปฏิฆสังโยชน์^{๓๐๓}

(๔) อรหัตตมรรคญาณ หมายถึง ปัญญาในอรหัตตมรรคจิต สามารถละสังโยชน์ ๕ อย่าง คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทัจฉิจะ และอวิชชา เป็นผู้หมดจดจากกิเลสทั้งปวง^{๓๐๔}

ในระดับการบรรลุธรรมทั้ง ๔ ระดับนี้ ผู้ที่บรรลุมีทั้ง พระภิกษุและคฤหัสถ์ชาวบ้านทั่วไป ไม่มีการกีดกันว่าเฉพาะพระหรือคฤหัสถ์เท่านั้นที่จะบรรลุธรรมนี้ได้หรือไม่ได้ แต่ขึ้นชื่อว่ามนุษย์ทุกเพศทุกวัยไม่จำกัดเพศก็สามารถที่จะบรรลุธรรมได้เท่าเทียมกันหมด เนื่องจากพระพุทธศาสนานั้น สอนว่าทุกคนเสมอเหมือนกันเพราะกรรมแตกต่างกันก็เพราะกรรม ดังนั้นเพศหรือวัย ฐานะจึงไม่เกี่ยวกับ “การบรรลุธรรม” เพราะการบรรลุธรรมจะมีได้ด้วยการลงมือทำเท่านั้น ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ว่า

การงาน ๑ วิชชา ๑ ธรรม ๑ ศิล ๑ ชีวิตอันสูงสุด ๑
 สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์ด้วยธรรม ๕ ประการนี้
 หาใช่บริสุทธิ์ด้วยโคตรหรือด้วยทรัพย์ไม่^{๓๐๕}
 ท่านอย่าถามถึงชาติ แต่จงถามถึงความประพฤติเกิด
 ไผ่ย่อมเกิดจากไม้ บุคคลถึงแม้เกิดในตระกูลต่ำก็เป็นมุนีได้
 มีความทรงจำ เป็นผู้เฉลียวฉลาด
 กีดกันอกุศลธรรมได้ด้วยหิริ ฝีกตนด้วยสัจจะ
 ประกอบแล้วด้วยทมะ ถึงที่สุดเวท อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว^{๓๐๖}
 ส่วนกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คนจันฑาล
 และคนเทชยะ ผู้ปรารถนาความเพียร อุทิศกายและใจอยู่
 มีความบากบั่นอยู่เป็นนิตย์ ย่อมถึงความหมดจดอย่างยิ่งได้^{๓๐๗}
 บุคคลข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา
 ข้ามอรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท
 ล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร บริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา^{๓๐๘}

^{๓๐๓} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๗/๔๐๓., ขุ.ป.อ. (ไทย) ๖๙/๕๓๕/๔๕๒.

^{๓๐๔} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๗/๔๐๓., ขุ.ป.อ. (ไทย) ๖๙/๕๓๕/๔๕๒.

^{๓๐๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๘/๑๓

^{๓๐๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๕/๒๐๑

^{๓๐๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๓/๑๙๙

^{๓๐๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๒๕๘

จากพระพุทธพจน์ที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นจะพบว่าพระพุทธศาสนานั้นสอนเรื่องกรรมหรือการกระทำเป็นหลัก ดังนั้นการบรรลุหรือไม่บรรลุก็จะมีได้ด้วยการกระทำเท่านั้นไม่มีเรื่องของสถานะทางสังคมโคตร หรือนามสกุลแต่อย่างใด เมื่อบุคคลใดเกิดมาแล้วต้องการทำความดีและมีกุศลก็ทำบุญเมื่อทำบุญแล้วมุ่งที่จะเข้าถึงธรรมคือการบรรลุธรรมก็ต้องลงมือปฏิบัติเองด้วยความพากเพียรที่สุดก็จะสามารถบรรลุธรรมได้ สิ่งอื่นนอกจากนี้ช่วยให้เข้าถึงธรรมนั้นไม่มี

๔.๕.๒ คฤหัสถ์กับการบรรลุธรรม

สำหรับประเด็นต่อมานั้นจะพบว่า หากจะมีคำถามว่าคฤหัสถ์บรรลุธรรมได้หรือไม่ ก็มีคำตอบที่ได้ตอบไปแล้วว่าคฤหัสถ์บรรลุธรรมได้ไม่แตกต่างไปจากบรรพชิต คือสามารถที่จะบรรลุธรรมตั้งแต่โสดาบันไปจนถึงพระอรหันต์ เป็นแต่เพียงว่าเมื่อคฤหัสถ์คนใดที่บรรลุถึงขั้นพระอรหันต์แล้วถ้าไม่บวชเป็นพระในวันนั้นก็ต้องตายหรือเสียชีวิตทันที^{๓๐๙} ส่วนการบรรลุธรรมขั้นอื่นๆนั้นเป็นไปตามปกติ คือสามารถที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นพระอริยบุคคลขั้นใดขั้นใดก็ได้ตามแต่บุญบารมีของแต่ละบุคคล กล่าวคือ คฤหัสถ์ก็สามารถที่จะศึกษาในสิกขาหรือข้อปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การบรรลุธรรมได้ โดยสิกขานั้นก็คือข้อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติให้เกิดมีขึ้น เพื่อฝึกหัดกาย วาจา และใจให้เจริญยิ่งขึ้น จนสามารถบรรลุธรรมที่เป็นเป้าหมายสูงสุด ของการศึกษาและปฏิบัติในพระพุทธศาสนาได้ มี ๓ ประการ คือ

๑. อริสัสสิกขา คือ การศึกษาและปฏิบัติในศีลอันยิ่ง หมายถึงการศึกษาและปฏิบัติเพื่อจะควบคุมพฤติกรรมที่แสดงออกทางกายและทางวาจาอย่างสูง จะเน้นการสำรวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไม่ให้กระทำความผิดพลาดออกมาทางกาย และทางวาจา เมื่อคราวที่ได้สัมผัสกับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์

๒. อริจิตตสิกขา คือ การศึกษาและปฏิบัติในจิตอันยิ่ง หมายถึงการศึกษาและปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้ได้คุณธรรมขั้นสูงหรือบรรลุธรรม จะเน้นการฝึกจิตให้บรรลุฌานเพื่อชมและกำจัดนิวรณ์ซึ่งเป็นกองกิเลสที่ขัดขวางจิตไม่ให้เข้าถึงความสงบให้หมดไป จิตที่บรรลุฌานนี้เรียกว่า “ฌานจิต”^{๓๑๐}

^{๓๐๙} พระมหานรินทร์ สุธรรม, “สมณเพศกับเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕, หน้า ๑๙๐.

^{๓๑๐} ฌานจิต มี ๘ คือ รูปฌาน ๔ ได้แก่ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และอรุพฌาน ๔ ได้แก่ อากาสาณัญจายตนฌาน วิญญานัญจายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน-วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๐/๕๑-๕๒, ๖๙-๘๗/๑๕๐-๑๘๒, ๒๗๕-๒๘๕/๓๕๙-๓๗๓.

๓. อธิปัญญาสิกขา คือการศึกษาและปฏิบัติในปัญญาอันยิ่ง หมายถึงการศึกษาและปฏิบัติฝึกหัดตอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง โดยเน้นการรู้แจ้งเรื่องนามรูป ปัญญาที่รู้แจ้งในนามรูปนี้ มีชื่อเรียกว่า “วิปัสสนาญาณ”^{๓๑๑}

สิกขาทั้ง ๓ ประการนี้ เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถศึกษาและปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในตนได้ ก็จะทำให้สามารถละกิเลสได้ มีพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ว่า “นรชนผู้มีปัญญาเห็นภัยในสังสารวัฏ ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญจิตและปัญญา มีความเพียร มีปัญญาเครื่องบริหารนั้นพึงแก้ความยุ่งนี้ได้”^{๓๑๒}

สิกขาทั้ง ๓ เป็นหลักการที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องทำให้เกิดขึ้น เนื่องจากเป็นข้อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติเพื่อฝึกหัดกาย วาจาและใจ ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น โดยการบรรลุดุธรรมนั้น บุคคลผู้ที่จะสามารถทำได้ต้องมีศีล สมาธิ และปัญญาสมบูรณ์เท่านั้น ในการทำศีล สมาธิและปัญญาให้สมบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการปฏิบัติไว้ ๒ ประการ คือ

๑. สมถภาวนา คือการเจริญสมถะ หมายถึง การฝึกจิตให้เกิดความสงบ โดยใช้อารมณ์เป็นเครื่องยึด^{๓๑๓}

๒. วิปัสสนาภาวนา คือการเจริญวิปัสสนา หมายถึง หลักสำหรับฝึกจิตให้เกิดความเห็นแจ้ง คือให้จิตรู้เห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตาของสังขาร เพื่อคลายความยึดมั่นถือมั่น แล้วบรรลุนิพพานได้^{๓๑๔}

ดังนั้น การที่คฤหัสถ์จะเรียนรู้ธรรมและพัฒนาตนเองไปสู่การบรรลุดุธรรมจึงสามารถที่จะทำได้และเป็นไปได้เสมอ แต่อาจจะมีข้อจำกัดในส่วนของการบรรลุดุธรรมขั้นสูงเท่านั้นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงสถานะใหม่ก็คือการเปลี่ยนไปเป็นพระภิกษุซึ่งถือว่าเป็นเพศที่อุดมหรือสูงเนื่องจากมีศีลมากกว่านั่นเอง

^{๓๑๑} วิปัสสนาญาณมี ๙ คือ อุทยัพพยานุปีสสนาญาณ (ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับของนามรูป) ภังคานุปีสสนาญาณ (ญาณอันตามเห็นความดับของนามรูปแต่เพียงอย่างเดียว) ภัยตูปัญฐานญาณ (ญาณมองเห็นนามรูปว่าเป็นของน่ากลัว) อาทีนวานุปีสสนาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นโทษของนามรูป) นิพพิทานุปีสสนาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นความเบื่อหน่าย) มุญจิตุกัมมยตาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นด้วยใคร่จะพ้นจากนามรูป) ปฏิสังขารญาณ (ญาณพิจารณาเห็นทางพ้นไปจากนามรูป) สังขารุเปกขาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นโดยปล่อยวางเสียได้ในสังขารคือนามรูป) สัจจานุโลมิกญาณ (ญาณพิจารณาเห็นคล้ายตามความเป็นจริงอนุโลมแก่การหยั่งรู้อริยสัจ) - ขุ.ป.(บาลี) ๓๑/๑,๑-๒,ขุ.ป.(ไทย) ๓๑/๑/๑-๒,อง.จตุกก.อ.(บาลี) ๒/๑๖๒/๓๘๗.

^{๓๑๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๙๒/๑๙๘,ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๙๒/๒๗๑-๒๗๒.

^{๓๑๓} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ สมถกรรมฐานที่ปณี**. (กรุงเทพฯ : วัฒนธรรมนิพนธ์, ๒๕๓๘).

^{๓๑๔} อง.ทุก. (บาลี) ๒๐/๓๒/๖๐,อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๒/๗๖.

๔.๕.๓ คฤหัสถ์กับการพยากรณ์ผลของการบรรลุนิสังกรรม

สำหรับเรื่องของพยากรณ์ผลของการบรรลุนิสังกรรมก็คือพระอรหันต์ท่านนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีความชัดเจนแล้วว่า นอกจากพระพุทธองค์ก็ไม่มีใครมีสิทธิในการทำหน้าที่เป็นผู้บอกคนอื่นว่าใครคนนั้นคนนี้เป็นผู้บรรลุนิสังกรรมขั้นนั้นขั้นนี้ เนื่องจากคุณสมบัติในข้อนี้เป็นคุณสมบัติเฉพาะของผู้ที่เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ซึ่งหลักเกณฑ์ในการห้ามเรื่องการอวดอุตริมนุสสรธรรมก็เพราะเหตุผลดังต่อไปนี้

ก. ไม่ว่าพระหรือโยมก็ไม่ควรอวดอุตริมนุสสรธรรม

ตามหลักการทางพระพุทธศาสนานั้น การอวดสิ่งที่ไม่มีในตนนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่สื่อถึงเจตนาที่จะ “มุสา” ก็คือ การกล่าวหรือการแสดงความเท็จ ซึ่งมุสาหรือการโกหกนั้นจะมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการดังนี้ (๑) วัตถุประสงค์ที่จะกล่าวนั้นไม่เป็นความจริง (๒) ผู้กล่าวหรือผู้กระทำจงใจกล่าวหรือจงใจกระทำ (๓) กล่าวหรือกระทำให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง (๔) ผู้ฟังเข้าใจผิดไปตามนั้น^{๓๑๕} โดยการกล่าวคำที่ไม่จริงนั้นถือว่าเป็นการแสดงเจตจำนงที่จะหลอกลวงคนอื่นเพื่อให้เขาให้สิ่งที่ตนต้องการแก่ตน หรือทำในสิ่งที่ตนต้องการ โดยการกระทำเช่นนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ในส่วนของการ “อวดอุตริมนุสสรธรรม” ก็แยกเช่นเดียวกัน คือเป็นการหลอกคนอื่นว่าตนเองมี ตนเองได้ ในสิ่งที่ตนเองไม่มี ตนเองไม่ได้ หรือไม่ได้เป็น แต่ไปหลอกเขาว่าตนเองเป็นการกระทำเช่นนั้นถือว่าเป็นการ “มุสา” หรือการหลอกลวงให้คนอื่นเชื่อว่าตนเองมีตนเองเป็นแต่แท้ที่จริงแล้วตนเองไม่ได้มีหรือไม่ได้เป็นดังที่อ้างเลย ดังนั้น การกระทำเช่นนั้นหากว่าตามหลักศีล ๕ จัดเป็นการทำผิดศีลข้อที่ ๔ ก็คือ มุสา หรือการโกหกหลอกลวง ซึ่งการโกหกหลอกลวงคนอื่นนี้ไม่ว่าจะเป็นพระหรือฆราวาสก็ไม่สมควรทำเพราะเป็นกรรมที่ไม่ดี โดยเฉพาะแล้วก็คือการนำเอา “การบรรลุนิสังกรรม” ที่ตนเองไม่มีไปหลอกคนอื่นด้วยการอวดอ้างว่าตนเองมีหรือตนเองเป็นนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ควร ไม่ว่านจะเป็นพระหรือโยมหากทำการหลอกลวงคนอื่นด้วยอาการที่มุ่งจะทำให้เขาเข้าใจว่าตนเองมีตนเองเป็นนั้นก็ถือว่าเป็นการ “ผิดศีล” โดยคฤหัสถ์ถือว่าผิดศีลข้อที่ ๔ ส่วนพระนั้นก็ถือว่าผิดศีลข้อที่จัดเป็นอาบัติหนักข้อที่ ๔ คืออาบัติปาราชิก ข้อที่ ๔ มีโทษก็คือขาดจากความเป็นพระไปทันที ดังนั้น การอวดอุตริมนุสสรธรรมจึงจัดว่าเป็นกรรมชั่วที่ทั้งพระและโยมจึงไม่ควรทำ

ข. เหตุผลของการอวดอุตริมนุสสรธรรม คือ ลาภสักการะ

สำหรับเหตุผลที่พระพุทธองค์ทรงห้ามภิกษุอวดอุตริมนุสสรธรรม คำว่า อุตริมนุสสรธรรม ก็คือคุณวิเศษหรือการบรรลุนิสังกรรมอย่างสูงที่เกินปกติของมนุษย์สามัญ เช่น สมาธิ ฌาน สมาบัติ มรรคผล ถ้าพระภิกษุอวดโดยที่ตนไม่มีคุณวิเศษนั้นจริง คือหลอกเขา ย่อมต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็น

^{๓๑๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลคถาปิณี แปล เล่ม ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕๗.

เป็นภิกษุ^{๓๑๖} แต่ถึงแม้ว่าจะได้บรรลุคุณวิเศษนั้นจริง ถ้าพูดอวดหรือบอกกล่าวแก่ชาวบ้าน หรือผู้อื่นใด ที่มีใช้ภิกษุหรือภิกษุณีก็ไม่พ้นเป็นความผิด เพียงแต่เบาลงมา เป็นอาบัติปาจิตตีย์^{๓๑๗} ต้นเหตุที่จะให้มี พุทธบัญญัตินี้ เกิดจากในคราวพุทธภิกษุ ภิกษุพวกหนึ่ง คิดหาอุบายจะให้พวกตนมีอาหารฉันโดยไม่ ลำบาก จึงกล่าวสรรเสริญกันและกันให้ชาวบ้านฟังตามที่เป็นจริงบ้าง ไม่จริงบ้าง ว่าท่านรูปนั้นได้ฌาน ท่านรูปนั้นเป็นโสดาบัน ท่านรูปนั้นเป็นพระอรหันต์ ท่านรูปนั้นได้อภิญญา ๖ เป็นต้น ชาวบ้าน เลื่อมใสพากันบำรุงเลี้ยงภิกษुकุ่มนั้นอย่างบริบูรณ์ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงบัญญัติสิกขาบท ขึ้นห้าม โดยทรงติเตียนว่าไม่สมควรที่จะอวดอ้างคุณความดีพิเศษกันเพราะเห็นแก่ท้อง และสำหรับผู้ ที่อวดอ้างโดยไม่เป็นจริง ทรงติเตียนอย่างรุนแรงว่าเป็นมหาโจรที่เลวร้ายที่สุดในโลก เพราะบริโภค อาหารของชาวบ้านชาวเมืองโดยฐานขโมย^{๓๑๘}

เหตุผลส่วนที่ปรากฏชัด ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงปรารภก่อนที่จะทรงบัญญัติสิกขาบทเหล่านี้ ก็คือ เป็นการไม่สมควรที่จะอวดคุณความดีและความเก่งกล้าสามารถพิเศษของตนเพราะเห็นแก่ลาภ สักการะ หรือผลประโยชน์ต่าง ๆ แต่ในเวลาทีทรงบัญญัติจริง ปรากฏว่าทรงเปิดกว้างให้สิกขาบทนั้นมี ขอบเขตครอบคลุมเหตุจูงใจทุกอย่าง ไม่จำกัดเฉพาะการอวดหรือแสดงเพราะเห็นแก่ลาภ สักการะ และผลประโยชน์ที่จะได้เท่านั้น ในเรื่องนี้เพื่อเสริมความเข้าใจให้กว้างขึ้น สมควรที่จะพิจารณาถึง เจตนาธรรมที่ลึกซึ้งลงไปอีกด้วย เช่น การที่ไม่ทรงประสงค์ให้ประชาชนตื่นตื่นหลงใหลกับสิ่งที่เข้าใจ ว่าสูงส่งเกินวิสัยของตน แล้วหันไปคิดพึ่งพาฝากความหวังไว้กับผู้อื่น สิ่งอื่น จนละเลยการเพียร พยายามทำตามเหตุผลที่เป็นวิสัยของตน ดังนี้ เป็นต้น แต่สิ่งที่ควรพูดถึงในที่นี้ก็คือ เจตนาธรรมที่ คำนึงถึงสงฆ์ ตามหลักการของพระพุทธศาสนา การดำรงอยู่แห่งธรรมวินัยเพื่อประโยชน์สุขของ ชาวโลกนั้น ขึ้นอยู่กับสงฆ์ที่เป็นส่วนรวม การที่จะสืบต่อพระศาสนาหรือรักษาธรรมวินัย จึงต้องทำให้ สงฆ์คงอยู่ยั่งยืน พูดอย่างชาวบ้านว่า พระพุทธเจ้าทรงฝากธรรมวินัยไว้กับสงฆ์ มิใช่ไว้กับบุคคลผู้ใดผู้ หนึ่งซึ่งไม่อาจคงอยู่ได้นาน พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมายให้ประชาชนทำนุบำรุงภิกษุทั้งหลายและสัมพันธ์ กับภิกษุทั้งหลายในฐานะที่เป็นสงฆ์ ให้ท่านบำรุงและสัมพันธ์กับพระภิกษุ ในบานะที่ท่านเป็นภิกษุรูป หนึ่งหรือเป็นตัวแทนผู้หนึ่งของสงฆ์ ไม่ใช่ในฐานะของบุคคลชื่อ ก. ชื่อ ข. ชื่อ ค. แม้ว่าภิกษุรูปใดรูป หนึ่งหรือบางรูปเก่งกล้าสามารถหรือบรรลุธรรมวิเศษ ความสัมพันธ์ของท่านกับประชาชนก็จะ แสดงออกทางสงฆ์หรือผ่านสงฆ์ ผลได้ที่มาถึงภิกษุรูปนั้นจะมีมาถึงสงฆ์ด้วย หรือสงฆ์จะมีส่วนได้รับผล ด้วย สงฆ์จะเจริญงอกงามไปกับภิกษุรูปนั้น แต่ในทางตรงข้าม ถ้าความดีงามความสามารถของภิกษุ นั้นแสดงออกในฐานะบุคคลผู้มีชื่อนี้โดยเฉพาะ เป็นพวกกลุ่มนั้นกลุ่มนี้โดยเฉพาะ ภิกษุนั้นจะ เจริญเติบโตขึ้น แต่เป็นความเจริญเติบโตส่วนตัวหรือเฉพาะกลุ่มของตัวที่บั่นรอนให้สงฆ์ชুবโทรม

^{๓๑๖} วิ.ม.(ไทย)๑/๑๙๖/๑๘๒.

^{๓๑๗} วิ.ม.(ไทย)๒/๖๙/๒๕๕.

^{๓๑๘} ชุ.ชุ.(ไทย)๒๕/๓๐๘/๑๒๙.

อ่อนแอลง การอวดคุณวิเศษของภิกษุ ย่อมทำให้ประชาชนรวมจุดความสนใจไปที่ภิกษุนั้น และหันไปทุ่มเทความอุปถัมภ์บำรุงให้ในเวลาเดียวกัน สงฆ์จะด้อยความสำคัญลง ภิกษุส่วนใหญ่ไม่ได้รับความเอาใจใส่ ขาดผลได้ และสงฆ์ส่วนรวมก็จะอ่อนกำลังลง ด้วยเหตุนี้ จึงมีตัวอย่างพระอรหันต์บางท่านในสมัยพุทธกาล เมื่อความดีเด่นและความสามารถพิเศษของท่านปรากฏเป็นที่รู้ขึ้น และในเมื่อความสนใจต่อตัวท่านเปลี่ยนจากความสนใจในฐานะภิกษุรูปหนึ่ง กลายไปเป็นความผูกพันในตัวบุคคล พร้อมกับมีลาภผลติดตามมา ตัวท่านกลายเป็นที่รวมความสนใจแทนสงฆ์ หรือเป็นเหตุให้ความสนใจต่อภิกษุส่วนมากและความสำคัญของสงฆ์ลดลง ท่านก็หลีกออกไปเสียจากที่นั้น^{๓๑๙}

ค. ข้อเสียของการอวดอุตริมนุชยธรรมแก่ชาวบ้าน

สำหรับข้อเสียของการอวดหรือบอกกล่าวอุตริมนุชยธรรมคือคุณวิเศษของตนแก่ชาวบ้าน แม้จะเป็นจริงก็มีผลเสียหายที่สำคัญแก่ส่วนรวมดังนี้

(๑) ทำให้ชาวบ้านตื่นตื่นระดมความสนใจมารวมที่บุคคลผู้เดียว หรือกลุ่มเดียว แทนสนใจสงฆ์ดังได้กล่าวแล้ว และชาวบ้านผู้ไม่รู้ไม่เข้าใจก็จะคิดเปรียบเทียบเกิดความรู้สึกถูกดูแคลน ท่านอื่น กลุ่มอื่น อย่างถูกต้องบ้าง ผิดพลาดบ้าง เป็นโทษแก่ตนเอง และแก่พระศาสนาโดยส่วนรวม ความซอ้นสัมพันธ์กับข้อต่อ ๆ ไปด้วย

(๒) เมื่อมีการอวดกันได้ ไม่เฉพาะท่านที่รู้จริงได้จริงเท่านั้นที่จะอวด ท่านที่สำคัญตนผิดก็จะอวด แต่ที่ร้ายแรงยิ่งก็คือเป็นช่องให้ผู้ไม่ละอายทั้งหลายพากันฉวยโอกาสอวดกันวุ่นวาย ชาวบ้านซึ่งไม่รู้ไม่ได้มีประสบการณ์เอง ก็แยกไม่ถูกว่าอย่างไรจริงอย่างไรเท็จ บางคราวที่เห็นมองในสายตาชาวบ้าน กลับเห็นเป็นอัศจรรย์น่าเชื่อถือกว่า ดังที่ผู้เชี่ยวชาญการหลอกหรือเล่นกลหลวงชาวบ้านได้สำเร็จกันมามาก ข้อนี้สัมพันธ์กับข้อต่อไปอีก

(๓) ชาวบ้านระดับโลกียปุถุชนทั้งหลายมีความพอใจนิยมชมชอบต่าง ๆ กัน ตื่นตื่นในต่างสิ่งต่างระดับกัน และผู้ที่บรรลุนิพพานวิเศษ ก็มีบุคลิกลักษณะคุณสมบัติและความสามารถด้านอื่น ๆ ต่าง ๆ กันไป มิใช่จะมีคุณสมบัติที่พร้อมจะเป็นผู้นำตามรอยบาทพระศาสดาได้เหมือนกัน บางท่านบรรลุนิพพานแล้วพูดสอนอธิบายไม่เป็น คล้ายกับพระปัจเจกพุทธะ สู้แต่พระพุทธรูปที่ยังไม่บรรลุก็ได้ เปรียบได้กับคนที่ได้ไปเที่ยวถิ่นห่างไกลเห็นมาด้วยตนเอง กลับมาแล้วบางคนพูดคุยเล่าให้คนอื่นฟังไม่จับใจจริงใจ ส่วนบางคนไม่เคยไปจริงเลย แต่เล่าได้เป็นคั่งเป็นแคว่น่าตื่นตื่นเหมือนอย่างคุณครูบางท่านสอนวิชาภูมิศาสตร์เมืองฝรั่งเก่งทั้งที่ตนเองไม่เคยไป หรือในด้านบุคลิกลักษณะ บางท่านสำเร็จอริยผลแล้วก็จริง แต่รูปร่างไม่ชวนเลื่อมใส เช่นอย่างพระอรหันต์ชื่อ สกุนฎภิกษุผู้มีร่างกายเตี้ยค่อม ถูกพระหนุ่มเณรน้อยคอยล้อเลียนเย้าแหย่อยู่เสมอ จนพระพุทธรูปเจ้าต้องทรงช่วยอนุเคราะห์^{๓๒๐} ในกรณีเช่นนี้ท่านที่บรรลุจริงนั้นแหละ เมื่ออวดแล้วกลับจะทำให้คนไม่เชื่อ หรือถ้าเชื่อ

^{๓๑๙} พึงพิจารณาเรื่อง พระอิสิทัตตะ และพระมหกะ ใน ส.ส.(ไทย)๑๘/๓๔๔/๓๗๒-๓๘๐

^{๓๒๐} ส.น. (ไทย)๑๖/๗๐๔/๓๒๕.

เข้าก็เลยหมดหรือคลายความเลื่อมใสในพระศาสนาลงไป ส่วนคนที่ไม่ได้จริง แต่พูดคล่อง หลอกเก่ง ลักษณะดี กลับนำฝูงชนสู่ทางผิดไปได้จำนวนมาก

(๔) เมื่อท่านที่บรรลุนิพพาน สอนเก่ง อวดแล้วสอนบ้าง ท่านที่บรรลุนิพพาน สอนไม่เป็น แล้วพูดออกมาบ้าง ท่านที่ไม่รู้จริง สำคัญตนผิดคิดว่าบรรลุนิพพานแล้วเที่ยวบอกเล่าไว้บ้าง ท่านที่ไม่บรรลุนิพพานแต่ชอบหลอกพูดลวงเขาไปบ้าง ต่อไปหลักพระศาสนาก็จะสับสนปนเปกันเพื่อน ไม่รู้ว่าอันใดแท้ อันใดเทียม บางท่านมีส่วนรู้จริงในประสบการณ์บางแง่บางอย่าง แต่ทำอรรถกับพยัญชนะให้เคลือบคลาดจากกัน เพราะหย่อนความรู้ทางปริยัติ ก็ทำให้หลักธรรมสับสน เสียเอกภาพแห่งคำสอนของพระศาสนา

ง. การพยากรณ์การบรรลุธรรมเป็นหน้าที่ของพระพุทธองค์

ความจริงนั้นการยืนยันความตรัสรู้เป็นภารกิจของพระศาสดา ซึ่งเป็นผู้นำในเมื่อจะทำหน้าที่ตั้งพระศาสนาและปกป้องพระศาสนานั้นพร้อมทั้งหมู่สาวก ส่วนหมู่สาวกภายหลังเสด็จสมุทราภิเษกมาก็ค่อยยอมรับคำสอนของพระศาสดาแล้ว การยืนยันหรืออ้างอิงจึงไปอยู่ที่องค์พระศาสดาและคำสอนของพระองค์ ความรับผิดชอบในการสอนไม่อยู่ที่อ้างการบรรลุของตน แต่อยู่ที่สอนให้ตรงกับคำสอนของพระศาสดา หรือสอนตัวพระพุทธรูปศาสนาแท้ ๆ ดังนั้น สาวกทั้งหลายจึงมุ่งว่าจะสอนให้ถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เอาความเชื่อตรงต่อคำสอนของพระศาสดาเป็นเกณฑ์วัดความถูกต้องของการสอนของพระพุทธรูปศาสนา ไม่จำเป็นต้องอ้างการบรรลุของตนเป็นหลักเกณฑ์ตัดสิน จึงทำให้ดำรงเอกภาพแห่งคำสอน และเอกภาพแห่งพระพุทธรูปศาสนาทั้งหมดเอาไว้ได้

อนึ่ง เมื่ออวดคุณวิเศษออกไปแล้ว มีผู้เลื่อมใส เอาลาภสักการะมาถวาย ของถวายนั้นกลายเป็นของที่ได้มาเพราะการพูดอวดนั่นเอง ทางพระวินัยถือว่าเป็นลาภไม่บริสุทธิ์ พูดให้ลึกลงไปอีก ท่านว่า ไม่ต้องกลัวว่าผู้บรรลุอรุณผลแล้วจะมาพูดอวดอ้างหรือป่าวประกาศ เพราะเป็นธรรมดาของพระอรุณทั้งหลายเองที่ว่าท่านไม่อวด หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่าผู้ที่อวดกว่าตนเป็นพระอรุณ ก็คืออวดว่าไม่ได้เป็นอรุณนั่นเอง ผู้ที่อวดคุณวิเศษที่มีจริง จะมีก็แต่ปุถุชนซึ่งได้คุณวิเศษชั้นโลกีย์ เช่น ฌานสมาบัติ เป็นต้น^{๓๒๑}

นอกจากนั้นจะพบว่า การที่ทรงไม่ให้อวดอวดหรือมีก็ไม่ให้บอกใครนั้นก็เพราะว่า ทรงเห็นว่าพระพุทธองค์เมื่อจะทรงริบพานก็ไม่ได้ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้ใครเป็นผู้นำแทนตำแหน่งพระศาสนาของพระองค์ แสดงให้เห็นว่า สิทธิที่ทรงทำในขณะที่ทรงพระชนม์อยู่นั้นก็ไม่ได้ทรงมอบให้ใคร แต่ทรงมอบให้กับพระธรรมวินัย ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า พระธรรมวินัยที่เราแสดงไว้แล้วบัญญัติไว้แล้วจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ในกาลล่วงไปแห่งเรา^{๓๒๒} เมื่อพระองค์ไม่ได้มอบให้ใครเป็นศาสดาแทน ก็แสดงให้เห็นว่าการพยากรณ์พระอรุณหรือคุณวิเศษอื่นใดก็ยังคงเป็นสิทธิของพระธรรมวินัย กล่าวคือผู้ที่บรรลุธรรมก็จะมีคารพในพระธรรมวินัยของพระศาสดาก็จะไม่ละเมิดก็คือไม่บอก

^{๓๒๑} วิ.ม.อ.(ไทย)๒/๓๐๔

^{๓๒๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

แก่คนทั้งหลายแต่เป็นที่รู้เองเห็นเองของผู้นั้นว่าตนเองได้บรรลุอะไร ขึ้นไหน ดังนั้น เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้วก็จริงแต่ภิกษุผู้มีความเคารพพระพุทธองค์หรือพระธรรมวินัยก็จะไม่มีการไปवादอ้างคุณวิเศษของตนได้เลย

จ. พระภิกษุและฆราวาสก็ไม่ควรพยากรณ์ตนเองหรือใครๆ ในเรื่องการบรรลุธรรม

เมื่อทราบง่าพระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตให้ใครเป็นผู้ทำหน้าที่พยากรณ์การบรรลุธรรมมาก่อนในสมัยพุทธกาลหรือในสมัยหลังพุทธกาลที่พระองค์ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้กับพระธรรมวินัย ดังนั้น แม้ในสมัยหลังพุทธกาลก็เช่นเดียวกันทั้งพระภิกษุและคฤหัสถ์ก็ไม่ควรไปตั้งตัวเป็นผู้วิเศษในการทำหน้าที่เป็นผู้พยากรณ์คุณวิเศษทั้งของตนและของคนอื่น ซึ่งการกระทำเช่นนั้น (๑) หากตนเองไม่ได้มีหรือเป็นก็เป็นการवादอ้างหรืออุตริไปบอกคนอื่นว่าตนเองเป็นอย่างนั้นอย่างนี้หรือได้รับพระบัญชาจากพระพุทธเจ้าให้มาทำหน้าที่อย่างนั้นอย่างนี้ เพราะไม่มีหลักฐานในเรื่องของการที่พระพุทธเจ้าได้มอบให้ใครทำหน้าที่นี้ หากใครก็ตามที่वादอ้างและบอกว่าตนเองได้รับพระบัญชาจากพระพุทธเจ้าให้มาทำหน้าที่นี้ ก็เท่ากับว่าคนนั้นกำลังอ้างว่าตนเองได้ทำหน้าที่เสมือนพระพุทธเจ้าองค์ที่สองแล้วนั่นเอง เนื่องจากว่าผู้ที่เป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่มีสิทธิในการทำหน้าที่เป็นผู้บอกหรือผู้พยากรณ์การบรรลุธรรมให้กับคนอื่น เพราะไม่ปรากฏว่ามีพระภิกษุรูปใดได้รับฉันทานุมัติจากพระพุทธองค์เช่นนั้น ก็ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงฆราวาสทั่วไปที่จะได้รับการมอบหมายหน้าที่ในการเป็นผู้พยากรณ์พระอรหันต์หรือคุณวิเศษต่างๆ หรือความเป็นพระอรหันต์บุคคลระดับใดๆ ให้กับคนอื่นได้

๔.๖ วิเคราะห์คุณค่าของการศึกษาเรื่องกรรมกับการบรรลุธรรม

หลังจากที่เราได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมมาทั้งหมดแล้ว เพื่อที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่าควรที่จะพิจารณาจากประเด็นเรื่องของคุณค่าด้วยเนื่องจากเรื่องของคุณค่านั้นถือว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เป็นประโยชน์หรือว่าเป็นผลของการศึกษาในเรื่องนี้ว่าเมื่อได้ทำการศึกษามาทั้งหมดแล้วเราได้อะไรจากเรื่องที่กำลังกล่าวมาทั้งหมดนั้น โดยคำว่า คุณ หมายถึงความดีหรือประโยชน์^{๓๒๓} คุณที่ หมายถึง ความดีของบุคคล เรียกว่า คุณความดี คุณที่หมายถึง ประโยชน์อันมีอยู่ในบุคคล หรือ การกระทำที่เป็นประโยชน์ เราเรียกว่า คุณประโยชน์ คนบางคน มีแต่คุณความดี คือเขามีดีอยู่ในตัวเขาเอง แต่เราไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากความดีของเขาเลย เพราะเขานั้นไม่ได้สั่งสอน หรือบำเพ็ญประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อแผ้วมาถึงเราส่วนคำว่า ค่า หมายถึง คุณประโยชน์ในตัวของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งคิดเป็นเงินไม่ได้ เช่น ของสิ่งนี้หากามีได้ หรือ คุณประโยชน์

^{๓๒๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๓.

ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งอาจคำนวณ หรือ ประเมินราคาได้ เช่น ทองคำ มีค่ามากกว่าก้อนหิน^{๓๒๔} เมื่อนำมา รวมกันเป็นคำว่าคุณค่าจึงหมายถึง สิ่งที่ควรทำในความคิด ในสิ่งที่มีประโยชน์ เพื่อเป้าหมายสูงสุด คือ ความสุข ความสงบ ความสำเร็จของชีวิต เป็นต้น โดยคุณค่าที่ได้จากการศึกษานั้นก็มีดังต่อไปนี้

๔.๖.๑ คุณค่าเพื่อตนเอง ในการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานมาทั้งหมดจะพบว่าสิ่งที่ได้รับประการแรกก็คือ “คุณค่าเพื่อตนเอง” เป็นคุณค่าที่ผู้ศึกษาเรียนรู้ จะได้รับจากการศึกษาก็คือความรู้ความเข้าใจในเรื่องของ กรรมว่ากรรมนั้น คืออะไร พระพุทธศาสนา สอนเรื่องกรรมเอาไว้อย่างไรบ้างคำว่ากรรมในพระพุทธศาสนากับคำว่า กรรมในทัศนะของศาสนา อื่นๆของอินเดียนั้นเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร กรรมแบ่งเป็นกี่ประเภท เป็นต้น ซึ่งแนวคิดเรื่อง กรรมนี้ถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากในพระพุทธศาสนาเพราะกรรมถือว่าเป็นสิ่งที่จะกำหนด ความเป็นไปของชีวิตเราได้ เนื่องจากพระพุทธศาสนาสอนว่ากรรมคือการกระทำนี้เป็นจุดเริ่มของการ ทำความดีจุดเริ่มของบุญกุศลหรือจุดเริ่มของความดีชั่วอื่นๆก็เกิดขึ้นมาจาก กรรมหรือการกระทำนี้ ทั้งนั้น เมื่อศึกษาเรื่องนี้ย่อมทำให้เข้าใจเรื่องกรรมได้ดีขึ้น

ประการต่อมาทำให้เข้าใจในเรื่องของการบรรลุนิพพาน เพราะการบรรลุนิพพานนั้นถือว่าเป็น เป้าหมายสำคัญของพระพุทธศาสนาและเป็นระดับขั้นของการพัฒนา กาย วาจา และจิตใจตามหลัก ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งการบรรลุนิพพานนี้ถือว่าเป็นจุดหมายสำคัญของผู้ที่เป็น พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปที่มีความรู้บ้างไม่รู้บ้างเมื่อศึกษาเรื่องนี้แล้วย่อมทำให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น

ประการสุดท้ายทำให้เกิดแนวคิดวิเคราะห์ในเชิงการหาความสัมพันธ์ระหว่าง กรรม กับ การบรรลุนิพพานว่า กรรมกับการบรรลุนิพพานมีความสัมพันธ์กันอย่างไร เช่น ทำดีแล้วมีผลกับการ บรรลุนิพพานได้ คือทำให้บรรลุนิพพานได้เร็ว หรือทำชั่วแล้วย่อมก่อให้เกิดอุปสรรคกับการบรรลุนิพพานหรือ ทำให้เกิดการบรรลุนิพพานช้า อันนี้ถือว่าเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ทำให้เราเกิดความรู้ในเรื่องนี้ได้ ข้อนี้ถือว่าเป็น ประโยชน์ที่เกิดกับตนเองก็สามารถบรรเทาความสงสัยในเรื่องนั้นๆเสียได้นั่นเอง

๔.๖.๒ คุณค่าเพื่อผู้อื่น สำหรับคุณค่าที่เกิดกับผู้อื่นนั้นก็คือเมื่อศึกษาในเรื่องของ ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานแล้วย่อมสามารถที่จะ (๑) นำไปสอนคนอื่นได้ เพื่อให้ เขาเกิดความเข้าใจในเรื่องของการบรรลุนิพพานกับกับว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร (๒) นำไปใช้กระตุ้น ความสนใจของผู้ที่เพิ่งเข้ามาเรียนรู้พระพุทธศาสนาให้มีความต้องการที่จะสร้างชีวิตเพื่อที่จะได้ บรรลุนิพพานได้เหมือนกับที่พระภิกษุและฆราวาสที่ได้บรรลุนิพพานมาแล้ว

๔.๖.๓ คุณค่าในการรักษาพระธรรมวินัย ประการต่อมาก็คือ การศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานนี้ถือว่าเป็นการช่วยรักษาพระธรรมวินัยเพราะเนื่องจาก คนในยุคปัจจุบันนี้โดยมากมีความรู้เรื่องการบรรลุนิพพานน้อยมาก และเปิดโอกาสให้พวกที่อาศัยความรู้ น้อยของชาวพุทธอ้างตัวเป็นผู้ทรงศีลเป็นนักปฏิบัติอวดอ้างการบรรลุนิพพานเพื่อการได้มาซึ่งลาภ

^{๓๒๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๒๔๑.

สักการะให้กับตนเองและสังคม ซึ่งการกระทำดังกล่าวเป็นการนำเอา “คุณวิเศษในพระพุทธศาสนา ออกไปเร่ขาย” หรือการนำเอาคุณวิเศษที่ไม่มีในตัวเองนั้นไปวาดอ้างว่าตนเองมีแล้วกระตุ้นให้คนที่ไม่รู้ นำลาภและสักการะมาเพื่อตนเองและครอบครัวไป ซึ่งการกระทำแบบนี้ถือว่าการกระทำที่ทำลายพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา ดังนั้นเรื่องรู้อะไรจึงก่อให้เกิดประโยชน์กับพระธรรมวินัย ในแง่ของการช่วยรักษาพระธรรมวินัยได้

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการบรรลุนิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องกรรมที่สัมพันธ์กับการบรรลุนิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องของการความสัมพันธ์ระหว่างกรรมที่ส่งผลต่อการบรรลุนิพพานทั้งในส่วนของกรรมดีและกรรมไม่ดี

ผลการวิจัยพบว่า

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๑) พบว่า แนวคิดเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นถือว่าเป็นแนวคิดที่มีความแตกต่างไปจากแนวคิดเรื่องกรรมในทัศนะของคำสอนในสังคมอินเดียทั้งในยุคก่อนและร่วมสมัยพุทธกาล ได้แก่ (๑) กรรมในทรรศนะของศาสนาพราหมณ์ เห็นว่ากรรมคือมายาหรืออวิชชาที่ห่อหุ้มจิตทำให้จิตไม่รู้ตามความเป็นจริงเมื่อไม่รู้ตามความเป็นจริงก็ก่อให้เกิดการกระทำดีบ้างชั่วบ้าง เมื่อมนุษย์ทำลายอวิชชาหรือมายาแล้วจึงจะเห็นตามความเป็นจริงว่าตนเองคือส่วนหนึ่งของพรหมัน (๒) กรรมในทรรศนะของศาสนาเซน เห็นว่ากรรมคืออย่างเหนียวที่ห่อหุ้มจิตทำให้จิตเกิดการเวียนว่ายตายเกิด การที่จะหลุดพ้นได้จึงต้องทรมาณจิตผ่านกาย (๓) ลัทธิปฏิเสศกรรม (จารวาก) สำหรับจารวากเห็นว่ากรรมไม่มีเพราะทุกอย่างเกิดมาแล้วสูญ ในแนวคิดของพระพุทธศาสนานั้นคำว่ากรรม หมายถึงการกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา มีบ่อเกิดมาจาก (๑) การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา (๒) การกระทำที่มีกิเลสเป็นพื้นฐาน (๓) เกิดเองตามกฎธรรมชาติและ (๔) เกิดมาจากผัสสะ

กรรมนั้นเมื่อว่าโดยลักษณะจะพบว่ากรรมมีลักษณะสำคัญก็คือ (๑) มีลักษณะที่เป็นผลผูกพันกับผู้กระทำกรรม (๒) กรรมมีลักษณะเป็นกฎ และหากแบ่งเป็นประเภทก็ได้แก่ (๑) กรรมในพระไตรปิฎก ท่านได้แจกแจงเอาไว้ว่ากรรมนั้นมีกรรมดำ กรรมขาว กรรมไม่ดำกรรมไม่ขาว ส่วน (๒) กรรมตามนัยคัมภีร์อรรถกถานั้นท่านแบ่งได้เป็น ๑๒ ประเภทเรียกว่า กรรม ๑๒

อนึ่งจะพบว่ากรรมมีการให้ผลดังนี้คือ (๑) เป็นการให้ผลที่เป็นไปตามกฎแห่งเหตุปัจจัยคือทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว (๒) กรรมจะให้ผลได้จะต้องมีเหตุปัจจัยที่กรรมจะให้ผลหรือไม่ให้ผลหลายประการ (๓) บุคคลและสิ่งมีชีวิตที่จะรับผลของกรรมก็คือคนที่ทำกรรมทั้งในอดีตและในปัจจุบัน (๔) กรรมนั้นมีการให้ผลของกรรมในระดับต่างๆ นอกจากนั้นยังพบว่ากรรมมีความสัมพันธ์กับสังสารวัฏฏ์ (การเวียนว่ายตายเกิด) กล่าวคือกรรมก่อให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่างๆอย่างไม่สิ้นสุด

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๒) พบว่า สำหรับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการศึกษาถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาที่ทุกคนจะต้องพัฒนาตัวเองไปให้ถึง โดยเป้าหมายดังกล่าวก็คือการบรรลุธรรม ซึ่งคำว่า การบรรลุธรรมนั้น หมายถึงการรู้และเข้าใจในอริยสัจ ๔ อย่างแจ่มแจ้ง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค โดยการบรรลุธรรมนั้นแบ่งได้เป็น ๒ ระดับ คือ (๑) โลกียะ (๒) ระดับโลกุตตระ ซึ่งการบรรลุธรรมนั้นมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญก็คือการยุติการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์ นอกจากนี้ การบรรลุธรรมนั้นสามารถที่จะแบ่งได้เป็นหลายระดับคือ (๑) ระดับโสดาปัตติมรรค (๒) ระดับโสดาปัตติผล (๓) ระดับสกทาคามีมรรค (๔) ระดับสกทาคามีผล (๕) ระดับอนาคามีมรรค (๖) ระดับระดับอนาคามีผล (๗) ระดับอภัตตมรรค (๘) ระดับอภัตตผล โดยการบรรลุธรรมนั้นมีวิธีการที่จะเข้าถึงหรือบรรลุได้ ๒ วิธีก็คือ (๑) สมถกรรมฐาน (๒) วิปัสสนากรรมฐานซึ่งมีหลักธรรมที่สนับสนุนหรือที่ทำให้บรรลุธรรมอยู่ ๗ ประการคือ (๑) สติปัฏฐาน ๔(๒) สัมมปชาน ๔ (๓) อิทธิบาท ๔(๔) อินทรีย์ ๕ (๕) พละ ๕(๖) โพชฌงค์ ๗ (๗) มรรค โดยผลของการบรรลุธรรมย่อมมีผลอยู่ ๒ ระดับคือ ระดับโลกียะ คือการได้มานสมาบัติที่ก่อให้เกิดความสงบทางจิตและระดับโลกุตตระทำให้เกิดการรู้แจ้งในมรรคและผล สำหรับลักษณะของผู้บรรลุธรรม จากการศึกษาอาจจะพบว่ามีลักษณะที่สำคัญก็คือ (๑) ลักษณะเฉพะทางจิต คือเป็นผู้ที่มีใจมั่นคง (๒) ลักษณะภายนอกและในสังคัมสงฆ์ เป็นคนที่เคารพระเบียบวินัยและเคารพอ่อนน้อมต่อสงฆ์(๓) เป็นผู้ที่มีใจมีอิสระและมีความสุข (๔) ความเป็นเจ้าแห่งจิต เป็นนายของความคิด (๕) เป็นผู้ที่ไม่หวั่นต่อการพลัดพรากหรือโยติกับชีวิต (๖) เป็นผู้มีเมตตากรุณาต่อทุกชีวิต

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๓) พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนเรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมนั้นได้มีปรากฏในปรัชญาอินเดียทั่วไปก็คือ ปรัชญาอินเดียเชื่อว่าความสำเร็จในการดับวิภวัญหรือการเวียนว่ายตายเกิดนั้นก็จะต้องบรรลุโมกษะหรือที่สุดของการปฏิบัติให้ได้ ก็คือ การดับกรรม เพราะเห็นร่วมกันว่ากรรมคือสาเหตุหลักของการก่อให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด โดยในปรัชญาอินเดียได้มีสำนักคิดหรือศาสนาที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมเอาไว้ดังนี้(๑) ศาสนาพราหมณ์ฮินดู เห็นว่ากรรมคือมายาที่ห่อหุ้มจิต เมื่อกำจัดมายาได้แล้วย่อมบรรลุ(๒) ศาสนาเซน เห็นว่ากรรมคืออย่างเหนียวที่ปกปิดจิตที่บริสุทธิ์ เมื่อทรมานร่างกายจนกรรมอ่อนตัวกลายเป็นจากจิตย่อมบรรลุนิรวาณ (๓) ลัทธิครุทั้ง ๖ มองเรื่องกรรมไว้ต่างกันกล่าวคือบางสำนักเห็นว่ากรรมไม่มีเพราะสรรพสิ่งสูญ บางสำนักเห็นกรรมที่ทำแล้วไม่เป็นอันทำ เพราะบุญบาปโลกนี้โลกหน้าไม่มี เป็นต้น แต่เมื่อว่าโดยมาลัทธิครุทั้งหกเห็นว่ากรรมไม่มีผลต่อการบรรลุธรรม

ส่วนในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่ากรรมมีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรมอย่างใกล้ชิดกล่าวคือ เห็นว่า กรรมมีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรมเนื่องจากกรรมเป็นเหตุ การบรรลุธรรมเป็นผล ความเป็นเหตุเป็นผลนี้เป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังนั้นเมื่อทำดี

ยอมได้ดี เมื่อทำชั่วยอมได้รับผลชั่วหากทำความดีถึงที่สุดสิ่งสมมาสิ่งที่สั่งสมมายอมก่อให้เกิดผลคือ การบรรลุธรรมได้ ซึ่งความเป็นเหตุเป็นผลของกรรมนั้นก็คือกรรมยอมให้ผลเสมอใน ๓ ระดับ คือ ระดับ ต้น คือให้ผลเป็นมนุษย์สมบัติ (๒) ระดับกลาง ให้ผลคือสวรรค์สมบัติ (๓) ระดับสูงสุด คือให้ผลเป็น นิพพานสมบัติ คือมรรคผลหรือการบรรลุธรรม นี่คือความเป็นเหตุผลหรือความสัมพันธ์ระหว่างกรรม กับการบรรลุธรรม

เมื่อกล่าวเฉพาะกรรมดี(บุญกุศล)จะพบว่าเมื่อทำความดียอมจะส่งผลให้เกิดการบรรลุธรรม ในทุกระดับ ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดจะพบว่าการทำความดีหรือบุญกุศลนั้นก่อให้เกิดการบรรลุ ธรรมทั้งในระดับพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ได้ โดยที่ผู้ทำบุญ จะต้องมีการตั้งความปรารถนาเอาไว้เพื่อการบรรลุธรรมนั้นด้วย

อนึ่ง เมื่อพิจารณาถึงกรรมกับความยากง่ายของการบรรลุธรรมจะพบว่า การทำความดีมาก หรือน้อยสั่งสมความดีมามากหรือน้อยนั้นมีผลต่อการบรรลุธรรมมากหากทำแต่ความดีฝ่ายเดียวการ ปฏิบัติธรรมเพื่อการบรรลุธรรมก็จะมีอุปสรรคเป็นไปโดยง่าย แต่หากมีการทำกรรมชั่วไว้กรรมชั่วที่ ทำจะให้ผลก็คือเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรมและการบรรลุธรรมเป็นอย่างมากทำให้เกิดการบรรลุ ธรรมได้ช้า

นอกจากนั้นประเด็นเรื่องกรรมกับบรรลุธรรมจะพบว่าหากพิจารณาเรื่องของการบรรลุและ ผลของการบรรลุนั้นพระพุทธองค์ทรงห้ามพระภิกษุไม่ให้วาดอ้างคุณวิเศษหรือการบรรลุธรรมของตน ทั้งที่มีและไม่มีในตนเนื่องจากว่าการวาดเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสม หากคนที่ไม่มียอดไปก็ถือว่าหลอกลวง ชาวบ้าน ส่วนผู้ที่มียอดไปก็ทำให้สงฆ์ขาดเอกภาพอันเนื่องมาจากความศรัทธาเสื่อมใฝ่ยอมไปหา เฉพาะคนที่ยอดสงฆ์ทั้งหมดย่อมได้รับผลการกระทบจากการวาดนั้นได้ ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรง กำหนดโทษไว้สำหรับภิกษุ ส่วนคฤหัสถ์จะพบว่าแม้ความจริงจะสามารถบรรลุธรรมได้ในทุกระดับแต่ เฉพาะพระอรหันต์เท่านั้นที่หากไม่บวชก็ต้องตาย อนึ่งเมื่อคฤหัสถ์บรรลุธรรมแล้วก็ไม่ควรวาด เพราะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดโทษคือ (๑) หากไม่มีแล้ววาดก็ผิดศีล ๕ ข้อที่ ๔ ก็คือการดกหกหลอกลวง ผู้อื่นเพื่อลาภสักการะ (๒) ถ้ามีบอกคนอื่นก็ไม่เหมาะสม ยิ่งเป็นการไม่มีคุณวิเศษแล้วไปเที่ยว พยากรณ์มรรคผลให้กับคนอื่น ๆ ยิ่งเป็นการทำให้เกิดความเสียหายจะกลายมาเป็นมหาโจรใน พระพุทธศาสนาเพราะเป็นการวาดอ้างสิ่งที่ไม่ใช่ในตน ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็พระภิกษุหรือคฤหัสถ์ก็ไม่ ควรวาดมรรคผลหรือไปพยากรณ์ใครๆ โดยการพยากรณ์มรรคผลหรือการบรรลุธรรมให้กับคนอื่นนั้น เป็นหน้าที่หรือสิทธิของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ไม่ทรงมอบหน้าที่หรือสิทธินี้ให้กับใครเลยทั้งภิกษุและ คฤหัสถ์ อนึ่งการศึกษาเรื่องนี้ยอมก่อให้เกิดคุณค่าอยู่ (๓) ประการคือ (๑) คุณค่าเพื่อตนเอง (๒) คุณค่าเพื่อผู้อื่น (๓) คุณค่าในการรักษาพระธรรมวินัย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมใน คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมนั้น ผู้วิจัยได้พยายามที่จะศึกษาให้ครอบคลุมแล้วก็ตาม แต่ถึงกระนั้น ผู้วิจัยก็ยังเห็นว่า เนื้อหาของเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมยังสามารถที่จะนำไปทำการศึกษาวิจัยได้อีกในหลากหลายมุมมอง ดังต่อไปนี้

๑. ควรวิจัยในประเด็นเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาอื่นๆ” เพราะเมื่อศึกษาจนถึงที่สุดแล้วจะพบว่าเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมนี้ก็มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ของศาสนาอื่นๆเช่นเดียวกัน

๒. ควรวิจัยในประเด็น “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมใน พระพุทธศาสนาเถรวาทกับปัญหาการตีความเรื่องการบรรลุธรรมในสังคมไทย” เพราะเมื่อศึกษาอย่าง ถี่ถ้วนแล้วจะพบว่าแม้ว่าเนื้อหาในคัมภีร์จะระบุเรื่องการบรรลุธรรมนี้ไว้ค่อนข้างชัดเจนแล้วแต่ใน สังคมไทยยังมีกลุ่มแนวคิดที่เกิดขึ้นมาเพื่ออ้างเหตุผลของตนเพื่อรับรองการบรรลุธรรมในทัศนะของ ตนอยู่เป็นจำนวนมาก

๓. ควรวิจัยในประเด็น “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมใน พระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาเฉพาะกรณีพระอสีติมหาสาวก” เพื่อให้เห็นถึงความจริงเรื่องที่มา ของการบรรลุธรรมของพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี – ไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง-

กรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๓ - ๒๕๓๔.

_____ . ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง-

กรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙ - ๒๕๔๕.

_____ . ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

วิญญาน, ๒๕๓๙ - ๒๕๔๓.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเตปิฎก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเตปิฎกอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาม

กุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรง

พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. พุทธกิจ ๔๕ พรรษา ตอน ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การ

ศาสนา, ๒๕๒๙

กรมศิลปากร. ไตรภูมิพระร่วงของพระญาณไทย, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๙.

เกิด ธนชาติ. คู่มือคลังปริยัติ เล่ม ๑, ๒. กรุงเทพมหานคร: ธนสัมพันธ์, ๒๕๓๐.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑. พระนคร : ท้องถิ่น, ๒๕๑๒.

เจือ สตะเวทิน. วรรณคดีพุทธศาสนา. พระนคร : อักษรสัมพันธ์, ๒๕๐๖.

ทวีช เปล่งวิทยา. คบธรรม. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์, ๒๕๑๘.

ที.ดับบลิว. ริส เดวิดส์. **พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป**. สมัย สิงหสิริ แปลเรียบเรียง. พระนคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

ฉนิต อยู่โพธิ์. **อานิสงส์วิปัสสนากรรมฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

บรรจบ บรรณรุจิ, ผศ.ร.ท.ดร. **อสีติมหาสาวก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

_____ . **นิทานปรัชญาพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

_____ . **เล่มนี้มีปัญหา**. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๓๕.

ปิ่น มุกข์นิต. **บทบาทพระบรมครู**. กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๒๖.

_____ . **แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักธรรมตรี**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ปู่ แสงฉาย. **หลักพระปฐมสมโพธิ์หรือพระพุทธประวัติฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร :

ลูก ส. ธรรมภักดี, ๒๕๑๐.

พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระกวีวรรณ. **แผนภูมิสภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร :

ไทยสัมพันธ์, ๒๕๑๖.

พระเทพมุนี. (วิลาศ ญาณวโร). **วิมุตติรัตนมาลี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภา ๒๕๒๖.

พระเทพดิลก. (ระแบบ ฐิตธนาโณ). **กาลามสูตร พุควิถีอย่างไร?**. กรุงเทพมหานคร : พรศิริการพิมพ์, ๒๕๔๔.

พระเทพวิสุทธิกวี. (พิจิตร ฐิตธนาโณ). **ทำไมพระพุทธศาสนาจึงเสื่อมจากอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระธรรมธีรราชมหามุนี. (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ.๙). **โลกที่ปณี**. (กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมสาร, ๒๕๓๖).

พระธรรมโกศาจารย์. (ชอบ อนุจारी). **พุทธประวัติทัศนศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :

โครงการมูลนิธิหอไตรวัดสุทัศน์ฯ, ๒๕๒๘.

_____ . **พุทธสาวิกา**. พระนคร : เสวีการพิมพ์, ๒๕๑๓.

พระธรรมกิตติวงศ์. (ทองดี สุรเตโช). **ภารกิจเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร :

ท.จ.ก.เอส.พี.เค เปเปอร์ แอนด์ ฟอรั่ม, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต). **จาริกธรรม จาริกบุญ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ . กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

- _____ . **ตามทางพุทธกิจ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.
- _____ . **ธรรมนุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๒.
- _____ . **รู้จักพระไตรปิฎก เพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด,
๒๕๔๕.
- พระธรรมวิสุทธิกวี,(พิจิตร ชุตินฺธโร). **อนุพุทธิกถาที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ. ๙). **ภูมิวิลาสินี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม
, ๒๕๒๔.
- พระราชวรมนูณี, (ประยุทธ์ ปยุตโต). **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์
พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๐.
- พระราชวรมนูณี, (ประยุทธ์ ปยุตโต). **ปรัชญาการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.
- พระโสภณคณาภรณ์. (ระแบบ ชุตินฺธโร). **ธรรมปริทรรศน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร:
ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๒๙.
- พระมหาสังเวช ธรรมเนตติโก. **ภิกษุณีกับการบรรลอรหัต**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ประดิพัทธ์,
๒๕๓๗.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร :
ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๕.
กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์ , ๒๕๓๘.
- เรื่องอุไร กุศลาสัย. **สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๕.
- _____ . **ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล**. กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๒๕.
- ส. วัฒนเศรษฐ์. **พระมหาบุรุษ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: ทวีกิจการพิมพ์, ๒๕๑๓.
- ส. ศิวรักษ์. **มหาสาวิกาสมัยพุทธกาล**. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์, ๒๕๑๖.

สง่าเวย หล่อสำราญ. **มหาสาวิกาสมัยพุทธกาล**. กรุงเทพมหานคร: อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๔๐.
 สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราช
 วิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สุรีย์ มีผลกิจ และคณะ. **พุทธกิจ ๔๕ พรรษา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด,
 ๒๕๔๕.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **พุทธจริยาพากย์ไทย – อังกฤษ**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป,
 ๒๕๓๑.

เสถียร พันธรั้ง. **พุทธสถานในชมพูทวีป เล่มจบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระมหาบุญชิต ญาณสวโร (สุดโปรด). “ศึกษาคุณสมบัติของพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล,
 ๒๕๓๗.

พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง). การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาถวิล เตชะคำ. “อุบาสกในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. ภาควิชา
 ภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระครูวินัยธรสุเทพ อภิภูจโน (ทับทิมเทศ). “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนา เถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย ๒๕๓๓.

พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม (จันทร์คุ้ม). “การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่
 พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระมหาชัยวัฒน์ อภิภูณจารี (สิงห์โงน), “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขา มหาอุบาสิกา
 ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑).

ปาริชาติ นนทกานันท์. “แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหา
 บัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย ภาควิชาปรัชญา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พงศ์พันธ์ จันทรวราทิตย์. “บทบาทของเศรษฐีที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร**

มหาบัณฑิต. ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.
 พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร(พรธนา). “ปัญหากรรมกับอนัตตาในพระพุทธศาสนา” ใน
 สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต. พระสุทิน เขมวิโส บรรณาธิการ, มหาวิทยาลัย
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รุ่นที่ ๕๐ ปีการศึกษา ๒๕๔๖, ๒๕๔๘.
 เพิ่ม รัฐไชย. “การศึกษาเชิงวิจารณ์เรื่องหลักปฏิบัติสมุปปาต”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร**
มหาบัณฑิต. แผนกวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.
 รังษี สุหนต์, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสก ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธ
 ศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.**(บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย, ๒๕๔๔).
 สุนทรีย์ สุริยะรังษี. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. :
 ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกาสีกาผู้ได้รับเอตทัคคะ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

๒. ภาษาอังกฤษ

Dutt, Nalinaksha. **Early Monastict Buddhism.** Calcutta : Firma KLM Private Ltd.
 1981.
 _____ . **Early Buddhist Monachism.** Delhi : Munshiram Monaharlal Publishers
 Pvt. Ltd., 1998.
 Hazri, Kanai Lal. **Constitution of the Buddhist Sangha.** Delhi : B.R. Publishing
 Corporation Ltd, 1988.
 Nyanaponika Thera. **Kamma and its Fruit.** Kandy, Sri Lanka : Buddhist Publication
 Society, 1990.
 Malalasekera, G.P, **Dictionary of Pali Proper Names.** Vols. I, II, London : Pali
 Text Socicty, 1974.
 _____ . Editors. **Encyclopedia of Buddhism.** Vols. I, II, III, IV, V. Published By
 the Government of Srilanka, Printed of the State Printing Cporation
 Srilanka, 1961 - 1990.
 Oldenberg, Hermann. **Doctrine of the Upanisads and the Early Buddhism.** Delhi:
 Matilal Banarsidass Publishers Private Limited, (No.Y.PP.).
 O’Flaherty, Wendy Doniger. **Karma and Rebirth in Classical India Traditions.**
 London: University of California Press, 1980.

Rhys Devid,T.W. & William S. **Pali - English Dictionary.** Delhi : Motilal
Banarsidass, reprint,1993.

Wijayatha, Mohan. **Buddhist Monastic.** New York : Cambridge University Press,
1990.

ภาคผนวก ก
บทความวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
A Critical Studies in the Law of Karma and the Attainment of the Dhamma
in the Theravada Buddhist Scripture

ดร.อธิเทพ ผาธา¹
Dr.Athithep Phatha

บทคัดย่อ

คำสอนเรื่องกรรมนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรมหรือการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของศาสนา ทั้งในมิติของศาสนาและปรัชญาของอินเดียทุกสำนักต่างมีคำสอนที่ว่าด้วยเรื่องของกรรม และกรรมนั้นก็มีส่วนต่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของศาสนาของตนได้ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทก็เช่นเดียวกัน ที่ได้สอนว่าการกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตยานั้นถือว่าเป็นการกระทำที่มีคุณค่าทางด้านจริยธรรมและการกระทำดังกล่าวนี้ที่เป็นการทำความดีหรือการกระทำที่มุ่งถึงความดีนั้นสามารถที่จะพัฒนาไปสู่การหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ และจากการศึกษาจะพบว่าผลการบรรลุธรรมของสาวกหรือแม้แต่พระพุทธองค์เองก็ไม่ได้เกิดมาจากการกระทำหรือกรรมในชาตินี้เท่านั้นแต่เกิดมาจากการกระทำหรือกรรมในชาติที่ผ่านมาที่ได้ทำการสั่งสมกรรมมาแล้วเป็นจำนวนมากจึงสามารถที่จะเป็นผลหรือมวลรวมที่จะทำให้เกิดการบรรลุธรรมในชาตินี้ได้

Abstract

The doctrines of karma are considered to be related to the attainment of Dhamma or the ultimate goal of religion. In every dimension of Indian religion and philosophy, there are teachings on the subject of karma. And karma can affect the ultimate attainment of one's religion. In the Theravada Buddhism is the same. It teaches that an act of will was considered to be a virtuous act and that action such as good deed, or good deed were able to evolve into a discharge from the ethic or Circulation dead. The result of study found that the attainment of the disciples of

---

¹ ดร. อธิเทพ ผาธา อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย ออยุธยา

the disciples or even the Buddha himself was not caused by the actions or karma in this world, but because of karma or actions in the past. So many of them were able to be the result or the total to achieve the cause of this world.

๑. บทนำ

เป็นที่ทราบกันว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นถือได้ว่าเป็นศาสนาที่จัดเป็นกรรมวาทย หมายถึง ศาสนาที่เน้นย้ำในหลักคำสอนเรื่องกรรม คือเห็นว่าการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาอันเป็นสาเหตุของกรรมดีและกรรมชั่ว หรือเป็นผลที่ก่อให้เกิดสุขและทุกข์ให้กับผู้กระทำได้ โดยสุขและทุกข์นั้นมีสิ่งที่ได้มาเพราะอำนาจของสิ่งอื่น และเราจะพบว่าหลักคำสอนเรื่องกรรมนั้นเป็นหลักคำสอนสำคัญและมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวพุทธเป็นอย่างมาก เนื่องจากความเชื่อเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรม จึงทำให้บุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข โดยมีหลักเชื่อว่า ถ้าบุคคลทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี และตรงกันข้าม ถ้าทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบแทนเช่นเดียวกัน ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว”² ส่วนความหมายของกรรม คือ การกระทำของบุคคลที่แสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ การกระทำทั้งสามทางนี้ ที่สำคัญที่สุดคือทางจิตใจ เพราะการกระทำทางกาย วาจา ล้วนเกิดจากจิตใจ เป็นผู้สั่งการทั้งสิ้น และการสั่งการของจิตที่แสดงออกทางกาย วาจา อาจจำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ กรรมดีกระทำแล้วให้ผลดี ไม่ร้อนใจในภายหลัง ส่วนกรรมชั่วกระทำแล้วให้ผลชั่ว คือร้อนใจภายหลัง³ ฉะนั้น ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า บุคคลจะกระทำดีหรือชั่วนั้น ย่อมมีสาเหตุมาจากจิตใจก่อนเสมอ หากไม่มีจิตเป็นผู้สั่งการหรือไม่มีเจตนาแล้ว ย่อมไม่มีผลแห่งกรรม ดังพระพุทธพจน์ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐ สำเร็จแล้วด้วยใจ หากคนมีใจชั่วก็จะพูดหรือทำชั่วตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามตนไปดุจล้อเกวียนที่หมุนตามเท้าโค และตรัสอีกว่า หากบุคคลมีใจดีแล้วก็จะพูดหรือทำดีตามไปด้วย เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามไปดุจเงาติดตามตัว ฉะนั้น”⁴ และที่สำคัญก็คือกรรมย่อมมีผลต่อความเป็นไปของชีวิตทั้งในชาตินี้และชาติหน้า โดยเฉพาะกรรมดีและชั่วที่กระทำด้วยเจตนาที่แรงกล้าย่อมจะส่งผลต่อชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคตโดยเฉพาะผลของกรรมดีนั้นย่อมจะมีผลต่อเป้าหมายสูงสุดของชีวิตในทางพระพุทธศาสนาก็คือ การบรรลุธรรม

สำหรับคำว่า บรรลุธรรม นั้นตรงกับภาษาบาลีว่า ญาณทัสสนะ หมายถึง การเห็นด้วยญาณ คือความรู้ หรือการเห็นอริยสัจ การเห็นอริยสัจเป็นการเห็นขั้นมรรค โดยเข้าใจอริยสัจ ๔ ได้อย่างแจ่มแจ้ง คือการเข้าใจความเป็นจริงของชีวิต ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อ

² ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

³ ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕-๑๖/๒๘-๒๙.

⁴ ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑-๒/๒๓-๒๔.

ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นั่นเอง พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายการเข้าใจอย่างนั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเห็นทุกข์ ผู้ใดเห็นเหตุแห่งทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งความดับทุกข์ ทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้ใดเห็นความดับทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งเหตุแห่งทุกข์ ทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้ใดเห็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งเหตุแห่งทุกข์ ทั้งความดับทุกข์”⁵ ซึ่งการเข้าใจரியสังคตคำอธิบายนี้ คือการบรรลุธรรมนั่นเอง บุคคลผู้เกิดความเข้าใจอย่างนี้ก็คือบุคคลผู้บรรลุธรรม ซึ่งเรียกว่า อริยะ แปลว่า ผู้ห่างไกลจากกิเลส โดยผู้ที่จะบรรลุธรรมได้นั้นต้องมีโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เป็นพื้นฐานเกิดขึ้นอยู่ในจิตใจ โดยอาศัยการศึกษาเป็นสื่อเพื่อจะดึงเอาโพธิปักขิยธรรมออกมา การศึกษาที่เป็นสื่อตังนั้น มีชื่อเรียกว่า ศึกษา เนื่องจากเป็นข้อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติให้เกิดมีขึ้น เพื่อฝึกหัดกาย วาจา และใจให้เจริญยิ่งขึ้น จนสามารถบรรลุธรรมที่เป็นเป้าหมายสูงสุด ของการศึกษาและปฏิบัติในพระพุทธศาสนาได้ มี ๓ ประการ คือ ๑. อธิศีลสิกขา ๒. อธิจิตตสิกขา ๓. อธิปัญญาสิกขา⁶ สิกขาทั้ง ๓ ประการนี้ เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถศึกษาและปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในตนได้ ก็จะทำให้สามารถละกิเลสได้ มีพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ว่า “นรชนผู้มีปัญญาเห็นภัยในสังสารวัฏ ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญจิตและปัญญา มีความเพียร มีปัญญาเครื่องบริหารนั้นพึงแก้ความยุ่งนี้ได้”⁷ สิกขาทั้ง ๓ เป็นหลักการที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องทำให้เกิดขึ้น เนื่องจากเป็นข้อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติเพื่อฝึกหัดกาย วาจาและใจ ให้เจริญยิ่งขึ้น โดยการบรรลุธรรมนั้น บุคคลผู้ที่จะสามารถทำได้ต้องมีศีล สมาธิ และปัญญาสมบูรณ์เท่านั้น ในการทำศีล สมาธิและปัญญาให้สมบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการปฏิบัติไว้ ๒ ประการ คือ ๑. สมถภาวนา คือการเจริญสมณะ หมายถึง การฝึกจิตให้เกิดความสงบ โดยใช้อารมณ์เป็นเครื่องยึด⁸ ๒. วิปัสสนาภาวนา คือการเจริญวิปัสสนา หมายถึง หลักสำหรับฝึกจิตให้เกิดความเห็นแจ้ง คือให้จิตรู้เห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตาของสังขาร เพื่อคลายความยึดมั่นถือมั่น แล้วบรรลุนิพพานได้⁹

⁵ ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๑๑๐/๓๘๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๑๐/๓๖๑, ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๐๘/๓๘๐.

⁶ วิปัสสนาญาณมี ๙ คือ อุทยัพพายนุปัสสนาญาณ (ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับของนามรูป) ภัคคานุปัสสนาญาณ (ญาณอันตามเห็นความดับของนามรูปแต่เพียงอย่างเดียว) ภยตูปัญฐานญาณ (ญาณมองเห็นนามรูปว่าเป็นของน่ากลัว) อาทีนวานุปัสสนาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นโทษของนามรูป) นิพพิทานุปัสสนาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นความเบื่อหน่าย) มุญจิตุกัมมยตาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นด้วยใครจะพ้นจากนามรูป) ปฏิสังขารญาณ (ญาณพิจารณาเห็นทางพ้นไปจากนามรูป) สังขารุเปกขาญาณ (ญาณพิจารณาเห็นโดยปล่อยวางเสียได้ในสังขารคือ นามรูป) สัจจานุโลมิกญาณ (ญาณพิจารณาเห็นคล้อยตามความเป็นจริงอนุโลมแก่การหยั่งรู้อริยสัง) -ขุ.ป.(บาลี) ๓๑/๑,๑-๒,ขุ.ป.(ไทย) ๓๑/๑/๑-๒,อง.จตุกก.อ.(บาลี) ๒/๑๖๒/๓๘๗.

⁷ ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๕๒/๑๕๘, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕๒/๒๗๑-๒๗๒.

⁸ พระสังฆมมโชติกะ ธรรมจริยะ, **ปรมัตตโชติกะ สมถกรรมฐานที่ปณี**. (กรุงเทพฯ : วัฒนกิจพาณิชย์, ๒๕๓๘).

⁹ อง.ทุก. (บาลี) ๒๐/๓๒/๖๐, อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๒/๗๖.

อนึ่ง เราจะพบว่า ในการที่มนุษย์เราจะบรรลุธรรมได้นั้นจะต้องมีกรรมทั้งในปัจจุบันและอดีตกรรมเป็นพื้นฐานของจิต โดยเฉพาะกรรมในอดีตหรือบุพกรรมหรือที่เราเรียกกันว่ากรรมเก่า นั้นย่อมมีผลสำคัญต่อการบรรลุธรรม ดังที่เราจะพบว่า พระโพธิสัตว์ก่อนที่จะทรงมาตรัสรู้นั้นพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีหรือทรงสร้างกรรมดีมาเป็นจำนวนมากก่อนที่จะบรรลุ หรือแม้แต่พระอรหันตสาวกของพระพุทธองค์ทั้งหลายก็เช่นกันก่อนที่จะท่านเหล่านั้นจะมาเกิดและบรรพชาอุปสมบทและบรรลุพระอรหันต์ล้วนต้องมีกรรมดีเป็นพื้นฐานของจิตก่อน และที่สำคัญการกรรมดีกรรมชั่วหรือกรรมต่างๆ นั้นย่อมมีผลต่อการบรรลุธรรมของพระอรหันต์หรือพระอริยสาวกต่างกันไปด้วย เช่น บางรูป บางองค์สามารถบรรลุได้ทันทีและสมาธิก็เกิดขึ้นได้โดยง่ายแม้เพียงการบรรพชาในวันนั้นก็บรรลุได้เลย หรือบางคนก็ยังไม่ได้บวชแค่ฟังธรรมเพียงเล็กน้อยก็บรรลุได้เลย แต่ในบุพกรรมของพระอรหันต์หรือพระอริยสาวกบางรูปบางคนก็บรรลุได้ยากมาก เช่น พระจักษุपालเถระต้องปฏิบัติจนตาบอดจึงบรรลุ¹⁰ หรือพระโคตมเถระกว่าจะบรรลุต้องฆ่าตัวตายก่อน¹¹ หรือพระจุลปณฺณเถระที่กว่าจะบรรลุได้จะต้องใช้อุบายของพระพุทธองค์เสียก่อน เป็นต้น ผิดกับพระอรหันต์บางรูปที่บรรลุได้เลยแม้เพียงบรรพชาวันนั้น เช่น สามเณรสังกิสจะ สามเณรสิวลี เป็นต้น เมื่อพิจารณาภูมิหลังของท่านเหล่านั้นก็จะพบว่าการบรรลุธรรมของพระอรหันต์หรือพระอริยสาวกไม่ว่าจะบรรลุง่ายหรือยากนั้นโดยมากจะมีสาเหตุมาจากกรรมในอดีตที่ตนเองได้กระทำมา หรือไม่ว่าจะเป็นกรณีของการทำกรรมดีในปัจจุบันก็สามารถที่จะบรรลุธรรมได้เช่นกัน จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่ากรรมนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการบรรลุธรรมหรือการบรรลุความดีขั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม แม้ว่าเราจะทราบถึงกรอบแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ของกรรมกับการบรรลุธรรมเป็นเบื้องต้นแล้ว ถึงอย่างนั้นก็ยังมีประเด็นที่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับกรรมกับการบรรลุธรรมอยู่ เช่น ประเด็นในรายละเอียดที่เกี่ยวข้องว่าการบรรลุธรรมของพระอริยบุคคลทั้งที่เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตนั้นเหมือนหรือต่างกันอย่างไร และความสัมพันธ์ในส่วนของกรรมกับการบรรลุธรรมในรายละเอียดปลีกย่อยอื่นๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นมีอยู่หรือไม่ ซึ่งประเด็นที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเด็นปัญหาทั้งหมดที่ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษา และผู้วิจัยหวังว่าเมื่อทำการศึกษาประเด็นเรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเสร็จสิ้นลงแล้วควรมีประโยชน์กับผู้สนใจและพระพุทธศาสนาอยู่ไม่น้อย ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่ผู้วิจัยจะพึงต้องศึกษาในลำดับต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

¹⁰ ชู.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๘-๒๐.

¹¹ ชู.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๓๐.

วาท (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยการศึกษาครั้งนี้เป็นศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทว่ากรรมกับการบรรลุธรรมนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

จากการศึกษาเชิงสำรวจจะพบว่ากรรมนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรมหรือการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของศาสนา ทั้งในมิติของศาสนาและปรัชญาของอินเดียทุกสำนักต่างมีคำสอนที่ว่าด้วยเรื่องของกรรม และกรรมนั้นก็ส่งผลต่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของศาสนาของตนได้ในพระพุทธศาสนาเถรวาทก็เช่นเดียวกัน ที่ได้สอนว่าการกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตยานั้นถือว่าเป็นการกระทำที่มีคุณค่าทางด้านจริยธรรมและการกระทำดังกล่าวนั้นที่เป็นการกระทำความดีหรือการกระทำที่มุ่งถึงความดีนั้นสามารถที่จะพัฒนาไปสู่การหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ ซึ่งในรายละเอียดในประเด็นนี้ยังไม่มีผู้ศึกษามากนัก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เลือกการวิจัยในเรื่องนี้

๓.วิธีการดำเนินการวิจัย

ในงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร (Document Research) ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และเอกสารข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง โดยมีลำดับการดำเนินการดังต่อไปนี้

(๑) รวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสสในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

(๒) รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ หนังสือ งานวิจัย เอกสารวารสารที่เกี่ยวข้อง

(๓) รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ และนำเสนอผลการวิจัยรวมถึงข้อเสนอแนะต่อไป

๔.ผลการวิจัย

สำหรับผลการวิจัยพบว่าวัตถุประสงค์ข้อที่ (๑) พบว่า แนวคิดเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นถือว่าเป็นแนวคิดที่มีความแตกต่างไปจากแนวคิดเรื่องกรรมในทัศนะของคำสอนในสังคมอินเดียทั้งในยุคก่อนและร่วมสมัยพุทธกาล ได้แก่ (๑) กรรมในทฤษฎีของศาสนาพราหมณ์ เห็นว่ากรรมคือมายาหรืออวิชชาที่ห่อหุ้มจิตทำให้จิตไม่รู้ตามความเป็นจริงเมื่อไม่รู้ตามความเป็นจริงก็ก่อให้เกิดการกระทำดีบ้างชั่วบ้าง เมื่อมนุษย์ทำลายอวิชชาหรือมายาแล้วจึงจะเห็นตาม

ความเป็นจริงว่าตนเองคือส่วนหนึ่งของพรหมัน (๒) กรรมในทรรศนะของศาสนาเซน เช่นเห็นว่ากรรมคืออย่างเหนียวที่ห่อหุ้มจิตทำให้จิตเกิดการเวียนว่ายตายเกิด การที่จะหลุดพ้นได้จึงต้องทรมาณจิตผ่านกาย (๓) ลัทธิปฏิเสศกรรม (จารวาก) สำหรับจารวากเห็นว่ากรรมไม่มีเพราะทุกอย่างเกิดมาแล้วสูญ ในแนวคิดของพระพุทธศาสนานั้นคำว่ากรรม หมายถึงการกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา มีบ่อเกิดมาจาก (๑) การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา(๒)การกระทำที่มีกิเลสเป็นพื้นฐาน (๓) เกิดเองตามกฎธรรมชาติและ (๔) เกิดมาจากผัสสะ

กรรมนั้นเมื่อว่าโดยลักษณะจะพบว่ากรรมมีลักษณะสำคัญก็คือ (๑) มีลักษณะที่เป็นผลผูกพันกับผู้กระทำกรรม(๒) กรรมมีลักษณะเป็นกฎ และหากแบ่งเป็นประเภทก็ได้แก่ (๑) กรรมในพระไตรปิฎก ท่านได้แจกแจงเอาไว้ว่ากรรมนั้นมีกรรมดำ กรรมขาว กรรมไม่ดำกรรมไม่ขาว ส่วน(๒) กรรมตามนัยคัมภีร์อรรถกถานั้นท่านแบ่งได้เป็น ๑๒ ประเภทเรียกว่า กรรม ๑๒

อนึ่งจะพบว่ากรรมมีการให้ผลดังนี้คือ (๑) เป็นการให้ผลที่เป็นไปตามกฎแห่งเหตุปัจจัยคือทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว (๒) กรรมจะให้ผลได้จะต้องมีเหตุปัจจัยที่กรรมจะให้ผลหรือไม่ให้ผลหลายประการ (๓) บุคคลและสิ่งมีชีวิตที่จะรับผลของกรรมก็คือคนที่ทำกรรมทั้งในอดีตและในปัจจุบัน (๔) กรรมนั้นมีการให้ผลของกรรมในระดับต่างๆ นอกจากนั้นยังพบว่ากรรมมีความสัมพันธ์กับสังสารวัฏฏ์ (การเวียนว่ายตายเกิด) กล่าวคือกรรมก่อให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่างๆอย่างไม่สิ้นสุด

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๒) พบว่า สำหรับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการศึกษาถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาที่ทุกคนจะต้องพัฒนาตัวเองไปให้ถึง โดยเป้าหมายดังกล่าวก็คือการบรรลุธรรม ซึ่งคำว่า การบรรลุธรรมนั้น หมายถึงการรู้และเข้าใจในอริยสัจ ๔ อย่างแจ่มแจ้ง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค โดยการบรรลุธรรมนั้นแบ่งได้เป็น ๒ ระดับ คือ (๑) โลกียะ (๒) ระดับโลกุตตระ ซึ่งการบรรลุธรรมนั้นมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญก็คือการยุติการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์ นอกจากนั้น การบรรลุธรรมนั้นสามารถที่จะแบ่งได้เป็นหลายระดับคือ (๑) ระดับโสดาปัตติมรรค (๒) ระดับโสดาปัตติผล (๓) ระดับสกทาคามีมรรค (๔) ระดับสกทาคามีผล (๕) ระดับอนาคามีมรรค (๖) ระดับระดับอนาคามีผล (๗) ระดับอภัตตมรรค (๘) ระดับอภัตตผล โดยการบรรลุธรรมนั้นมีวิธีการที่จะเข้าถึงหรือบรรลุได้ ๒ วิธีก็คือ (๑) สมถกรรมฐาน (๒) วิปัสสนากรรมฐานซึ่งมีหลักธรรมที่สนับสนุนหรือที่ทำให้บรรลุธรรมอยู่ ๗ ประการคือ (๑) สติปัฏฐาน ๔(๒) สัมมัปปธาน ๔ (๓) อธิเบทา ๔(๔) อินทรีย์ ๕ (๕) พละ ๕(๖) โพชฌงค์ ๗ (๗) มรรค โดยผลของการบรรลุธรรมย่อมมีผลอยู่ ๒ ระดับคือ ระดับโลกียะ คือการได้มานสมาบัติที่ก่อให้เกิดความสงบทางจิตและระดับโลกุตตระทำให้เกิดการรู้แจ้งในมรรคและผล สำหรับลักษณะของผู้บรรลุธรรม จากการศึกษาจะพบว่า มีลักษณะที่สำคัญก็คือ (๑) ลักษณะเฉพาะทางจิต คือเป็นผู้ที่มีจิตมั่นคง (๒) ลักษณะภายนอกและในสังคมสงฆ์ เป็นคนที่เคารพพระเบียบวินัยและเคารพอ่อนน้อมต่อสงฆ์(๓) เป็นผู้ที่มีใจมีอิสระและมี

ความสุข (๔) ความเป็นเจ้าแห่งจิต เป็นนายของความคิด (๕) เป็นผู้ที่ไม่หวั่นต่อการพลัดพรากหรือโยติ กับชีวิต (๖) เป็นผู้มีเมตตากรุณาต่อทุกชีวิต

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๓) พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนเรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมนั้นได้ มีปรากฏในปรัชญาอินเดียทั่วไปก็คือ ปรัชญาอินเดียเชื่อว่าความสำเร็จในการดับวิภวัญหรือการเวียน วายตายเกิดนั้นก็จะต้องบรรลุโมกษะหรือที่สุดของการปฏิบัติให้ได้ ก็คือ การดับกรรม เพราะ เห็นร่วมกันว่ากรรมคือสาเหตุหลักของการก่อให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด โดยในปรัชญาอินเดียได้มี สำนักคิดหรือศาสนาที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมเอาไว้ดังนี้(๑) ศาสนา พราหมณ์ฮินดู เห็นว่ากรรมคือมายาที่ห่อหุ้มจิต เมื่อกำจัดมายาได้แล้วย่อมบรรลุ(๒) ศาสนาเซน เห็น ว่ากรรมคือยางเหนียวที่ปกปิดจิตที่บริสุทธิ์ เมื่อทรมานร่างกายจนกรรมอ่อนตัวคลายไปจากจิตย่อม บรรลุนิรวาณ (๓) ลัทธิครุฑทั้ง ๖ มองเรื่องกรรมไว้ต่างกันกล่าวคือบางสำนักเห็นว่ากรรมไม่มีเพราะ สรรพสิ่งสูญ บางสำนักเห็นกรรมที่ทำแล้วไม่เป็นอันทำ เพราะบุญบาปโลกนี้โลกหน้าไม่มี เป็นต้น แต่ เมื่อว่าโดยมาลัทธิครุฑทั้งหกเห็นว่ากรรมไม่มีผลต่อการบรรลุธรรม

ส่วนในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่ากรรมมีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรม อย่างใกล้ชิดกล่าวคือ เห็นว่า กรรมมีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรมเนื่องจากกรรมเป็นเหตุ การ บรรลุธรรมเป็นผล ความเป็นเหตุเป็นผลนี้เป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังนั้นเมื่อทำดี ย่อมได้ดี เมื่อทำชั่วย่อมได้รับผลชั่วหากทำความดีถึงที่สุดสั่งสมมาสิ่งที่สั่งสมมาย่อมก่อให้เกิดผลคือ การบรรลุธรรมได้ ซึ่งความเป็นเหตุเป็นผลของกรรมนั้นก็คือกรรมย่อมให้ผลเสมอใน ๓ ระดับ คือ ระดับ ต้น คือให้ผลเป็นมนุษย์สมบัติ (๒) ระดับกลาง ให้ผลคือสวรรค์สมบัติ (๓) ระดับสูงสุด คือให้ผลเป็น นิพพานสมบัติ คือมรรคผลหรือการบรรลุธรรม นี่ก็คือความเป็นเหตุผลหรือความสัมพันธ์ระหว่างกรรม กับการบรรลุธรรม

เมื่อกล่าวเฉพาะกรรมดี(บุญกุศล)จะพบว่าเมื่อทำความดีย่อมจะส่งผลให้เกิดการบรรลุธรรม ในทุกระดับ ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดจะพบว่าการทำความดีหรือบุญกุศลนั้นก่อให้เกิดการบรรลุ ธรรมทั้งในระดับพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ได้ โดยที่ผู้ทำบุญ จะต้องมีการตั้งความปรารถนาเอาไว้เพื่อการบรรลุธรรมนั้นด้วย

อนึ่ง เมื่อพิจารณาถึงกรรมกับความยากง่ายของการบรรลุธรรมจะพบว่า การทำความดีมาก หรือน้อยสั่งสมความดีมาากหรือน้อยนั้นก็มีผลต่อการบรรลุธรรมมากหากทำแต่ความดีฝ่ายเดียวการ ปฏิบัติธรรมเพื่อการบรรลุธรรมก็จะไม่มีอุปสรรคเป็นไปโดยง่าย แต่หากมีการทำกรรมชั่วไว้กรรมชั่วที่ ทำจะให้ผลก็คือเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรมและการบรรลุธรรมเป็นอย่างมากทำให้เกิดการบรรลุ ธรรมได้ช้า

นอกจากนั้นประเด็นเรื่องกรรมกับบรรลุธรรมจะพบว่าหากพิจารณาเรื่องของการบรรลุและ ผลของการบรรลุนั้นพระพุทธองค์ทรงห้ามพระภิกษุไม่ให้วาดอ้างคุณวิเศษหรือการบรรลุธรรมของตน

ทั้งที่มีและไม่มีในตนเนื่องจากการอวดเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสม หากคนที่ไม่อวดไปก็ถือว่าหลงกลวงชาวบ้าน ส่วนผู้ที่มีอวดไปก็ทำให้สงฆ์ขาดเอกภาพอันเนื่องมาจากความศรัทธาเสื่อมใฝ่ยอมไปหาเฉพาะคนที่อวดสงฆ์ทั้งหมดย่อมได้รับผลการกระทบจากการอวดนั้นได้ ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงกำหนดโทษไว้สำหรับภิกษุ ส่วนคฤหัสถ์จะพบว่าแม้ความจริงจะสามารถบรรลุธรรมได้ในทุกระดับแต่เฉพาะพระอรหันต์เท่านั้นที่หากไม่บวชก็ต้องตาย อนึ่งเมื่อคฤหัสถ์บรรลุธรรมแล้วก็ไม่ควรอวดเพราะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดโทษคือ (๑) หากไม่มีแล้วอวดก็ผิดศีล ๕ ข้อที่ ๔ ก็คือการดกหกหลอกลวงผู้อื่นเพื่อลาภสักการะ (๒) ถ้ามีบอกคนอื่นก็ไม่เหมาะสม ยิ่งเป็นการไม่มีคุณวิเศษแล้วไปเที่ยวพยากรณ์มรรคผลให้กับคนอื่น ๆ ยิ่งเป็นการทำให้เกิดความเสียหายจะกลายมาเป็นมหาโจรในพระพุทธศาสนาเพราะเป็นการอวดอ้างสิ่งที่ไม่มีในตน ดังนั้น ไม่ว่าจะพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ก็ไม่ควรอวดมรรคผลหรือไปพยากรณ์ใดๆ โดยการพยากรณ์มรรคผลหรือการบรรลุธรรมให้กับคนอื่นนั้นเป็นหน้าที่หรือสิทธิของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ไม่ทรงมอบหน้าที่หรือสิทธินี้ให้กับใครเลยทั้งภิกษุและคฤหัสถ์ อนึ่งการศึกษาเรื่องนี้ย่อมก่อให้เกิดคุณค่าอยู่ (๓) ประการคือ (๑) คุณค่าเพื่อตนเอง (๒) คุณค่าเพื่อผู้อื่น (๓) คุณค่าในการรักษาพระธรรมวินัย

๕.สรุปผลการวิจัย

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่ากรรมมีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรมอย่างใกล้ชิดกล่าวคือ เห็นว่า กรรมมีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรมเนื่องจากกรรมเป็นเหตุ การบรรลุธรรมเป็นผล ความเป็นเหตุเป็นผลนี้เป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังนั้นเมื่อทำดีย่อมได้ดี เมื่อทำชั่วย่อมได้รับผลชั่วหากทำความดีถึงที่สุดสิ่งสมมาสิ่งที่สั่งสมมาย่อมก่อให้เกิดผลคือการบรรลุธรรมได้ ซึ่งความเป็นเหตุเป็นผลของกรรมนั้นก็คือกรรยอมให้ผลเสมอใน ๓ ระดับ คือระดับต้น คือให้ผลเป็นมนุษย์สมบัติ (๒) ระดับกลาง ให้ผลคือสวรรค์สมบัติ (๓) ระดับสูงสุด คือให้ผลเป็นนิพพานสมบัติ คือมรรคผลหรือการบรรลุธรรม นี่คือความเป็นเหตุผลหรือความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรม

๖.บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง-

กรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๓ - ๒๕๓๔.

_____ . พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : _____ โรง

พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

ธนิต อยู่โพธิ์. อานิสงส์วิปัสสนากรรมฐาน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย. ๒๕๓๕.

บรรจบ บรรณรุจิ, ผศ.ร.ท.ดร. อสีติมหาสาวก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ปิ่น มุทุกันต์. บทบาทพระบรมครู. กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๒๖.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

๑. จัดทำรายละเอียดของการทำงานไปใช้บูรณาการกับการเรียนการสอนใน มคอ. ๓ ให้สอดคล้องกับข้อกำหนดในหมวดที่ ๔ การพัฒนาการเรียนรู้ของนิสิตให้สอดคล้องกับทักษะต่างๆ

๒. นำความรู้ที่ได้จากการวิจัยมาจัดทำหรือนำเนื้อหามาสอดแทรกในเอกสารประกอบการสอน โดยเฉพาะในรายวิชา ๑๐๑ ๔๓๓ พุทธปรัชญาเถรวาท ๓ (๓-๐-๖) ซึ่งมีความเกี่ยวข้อง โดยรายวิชานี้เป็นศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาแนวคิดและหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาทั้งในสมัยพุทธกาลและหลังพุทธกาล

๒. กิจกรรมพุทธบูรณาการในการสืบสานศิลปวัฒนธรรมชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วม

สร้างระบบและกลไกให้พระภิกษุสงฆ์เข้าถึงและเข้าใจในหลักคำสอน ปรัชญาแนวคิดที่สำคัญของพุทธปรัชญาเถรวาทให้มากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน โดยอาศัยสถานการณ์ทางสังคมในประเด็นของเรื่องการตีความคำสอนและความขัดแย้งในเรื่องของคำสอนที่ปรากฏในปัจจุบัน กล่าวคือเสนอแนวคิดและคำอธิบายเกี่ยวกับกรรมและการบรรลุธรรมให้เกิดความกระจ่างและเข้าใจมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรม

๓. กิจกรรมเชิงวิชาการ

๑. การนำเอาผลงานวิจัยไปสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับประเด็นข้อถกเถียงและ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ในรูปแบบของแผ่นพับหนังสือทางวิชาการให้กับองค์กรต่างๆ เช่น วัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จังหวัดต่างๆ เป็นต้น

๒. นำผลที่เกิดจากการวิจัยอย่างเป็นรูปธรรมมาจัดทำเอกสารประกอบการสอนและเอกสารเผยแพร่แนวคิดเรื่องกรรมกับการบรรลุธรรม ให้สอดคล้องกับหลักการส่งเสริมการศึกษาในสังคมพุทธวัฒนธรรมในยุคไทยแลนด์ ๔.๐

๓. การนำผลงานวิจัยไปจัดสัมมนาเชิงวิชาการระหว่างหน่วยงานการศึกษาและหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างองค์ความรู้ให้เกิดกับสังคมในวงกว้าง และเพื่อเป็นหาประเด็นที่จะเป็นคำตอบที่เหมาะสมในเรื่องของกรรมกับการบรรลุธรรมเพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายแก่นักวิชาการหรือนักปฏิบัติโดยทั่วไป

ภาคผนวก ค

**ตารางเปรียบเทียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้
กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

ตารางเปรียบเทียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้ กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑.ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ, ทูตัญญูจากแหล่งข้อมูล	ทราบถึงที่มาของแนวคิดเรื่องกรรมและการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท/กิจกรรมการเรียนรู้	ข้อที่ ๑-๒	ทำการศึกษานวคิดเรื่องกรรมและการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
๒.การสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องกรรมและการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	ทราบแนวคิดเรื่องกรรมบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	ข้อที่ ๒-๓	ทำให้สามารถวิเคราะห์รากเหง้าของแนวคิดเรื่องกรรมบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
การจัดสัมมนาประชุมกลุ่มย่อยจากผู้ทรงคุณวุฒิ	ทราบถึงผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	บทที่ ๑-๒-๓-๔	ได้จัดกิจกรรมรูปแบบและแนวทางในการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
๔.รายงานฉบับสมบูรณ์	ตรงตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ๓ ข้อ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรม		ได้รายงานวิจัยที่มีคุณค่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยและส่งเสริมการเรียนรู้พัฒนาความคิด จิตใจและปัญญาโดยผ่านกิจกรรมบูรณาการแบบมีส่วนร่วมกับการเรียนการสอน/แบบมีส่วนร่วม กับผสมกับจารีตประเพณีที่เหมาะสม

	กับการบรรลุธรรมในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท ที่มี ต่อความเชื่อชาวพุทธสองฝั่งโขง		
--	---	--	--

ภาคผนวก ง
แบบสรุปโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย
สถานวิจัยพุทธศาสนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่ MCU RS MCU RS 610758002

ชื่อโครงการวิจัย การศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมกับการบรรลุนิพพานที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

หัวหน้าโครงการวิจัย ดร.อติเทพ ผาธา อาจารย์ประจำ ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โทรศัพท์ ๐๖๓-๙๔๐-๓๖๙๕

E-mail : phatha121415@hotmail.co.th

ความเป็นมาและความสำคัญ

ภเป็นที่ทราบกันว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นถือได้ว่าเป็นศาสนาที่จัดเป็นกรรมวาทะ หมายถึง ศาสนาที่เน้นย้ำในหลักคำสอนเรื่องกรรม คือเห็นว่าการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาอันเป็นสาเหตุของกรรมดีและกรรมชั่ว หรือเป็นผลที่ก่อให้เกิดสุขและทุกข์ให้กับผู้กระทำได้ โดยสุขและทุกข์นั้นมิใช่สิ่งที่ได้มาเพราะอำนาจของสิ่งอื่น และเราจะพบว่าหลักคำสอนเรื่องกรรมนั้นเป็นหลักคำสอนสำคัญและมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวพุทธเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากความเชื่อเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรม จึงทำให้บุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข โดยมีหลักเชื่อว่า ถ้าบุคคลทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี และตรงกันข้าม ถ้าทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบแทนเช่นเดียวกัน ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว” ส่วนความหมายของกรรม คือ การกระทำของบุคคลที่แสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ การกระทำทั้งสามทางนี้ ที่สำคัญที่สุดคือทางจิตใจ เพราะการกระทำทางกาย วาจา ล้วนเกิดจากจิตใจเป็นผู้สั่งการทั้งสิ้น และการสั่งการของจิตที่แสดงออกทางกาย วาจา อาจจำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ กรรมดีกระทำแล้วให้ผลดี ไม่ร้อนใจในภายหลัง ส่วนกรรมชั่วกระทำแล้วให้ผลชั่ว คือร้อนใจภายหลัง ฉะนั้น ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า บุคคลจะกระทำดีหรือชั่วนั้น ย่อมมีสาเหตุมาจากจิตใจก่อนเสมอ หากไม่มีจิตเป็นผู้สั่งการหรือไม่มีเจตนาแล้ว ย่อมไม่มีผลแห่งกรรม ดังพระพุทธพจน์ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐ สำเร็จแล้วด้วยใจ หากคนมีใจชั่วก็จะพูดหรือทำชั่วตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามตนไปดุจล้อเกวียนที่หมุนตามเท้าโค และตรัสอีกว่า หากบุคคลมีใจดีแล้วก็จะพูดหรือทำดีตามไปด้วย เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามไปดุจเงาติดตามตัวฉะนั้น” และที่สำคัญก็คือกรรมย่อมมีผลต่อความเป็นไปของชีวิตทั้งในชาตินี้และชาติหน้า โดยเฉพาะกรรมดีและชั่วที่กระทำด้วยเจตนาที่แรงกล้าย่อมจะส่งผลต่อชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคตโดยเฉพาะผลของกรรมดี

นั้นย่อมจะมีผลต่อเป้าหมายสูงสุดของชีวิตในทางพระพุทธศาสนาก็คือ การบรรลุธรรม

สำหรับคำว่า บรรลุธรรม นั้นตรงกับภาษาบาลีว่า ญาณทัสสนะ หมายถึง การเห็นด้วยญาณ คือความรู้ หรือการเห็นอริยสัจ การเห็นอริยสัจเป็นการเห็นขั้นมรรค โดยเข้าใจอริยสัจ ๔ ได้อย่างแจ่มแจ้ง คือการเข้าใจความเป็นจริงของชีวิต ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นั่นเอง พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายการเข้าใจอย่างนั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเห็นทุกข์ ผู้ใดเห็นเหตุแห่งทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งความดับทุกข์ ทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้ใดเห็นความดับทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งเหตุแห่งทุกข์ ทั้งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้ใดเห็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ผู้นั้นย่อมเห็นทั้งทุกข์ ทั้งเหตุแห่งทุกข์ ทั้งความดับทุกข์” ซึ่งการเข้าใจอริยสัจดังกล่าวอธิบายนี้ คือการบรรลุธรรมนั่นเอง บุคคลผู้เกิดความเข้าใจอย่างนี้ก็คือบุคคลผู้บรรลุธรรม ซึ่งเรียกว่า อริยะ แปลว่า ผู้ห่างไกลจากกิเลส โดยผู้ที่จะบรรลุธรรมได้นั้นต้องมีโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เป็นพื้นฐานเกิดขึ้นอยู่ในจิตใจ โดยอาศัยการศึกษาเป็นสื่อเพื่อจะดึงเอาโพธิปักขิยธรรมออกมา การศึกษาที่เป็นสื่อดังนั้นมีชื่อเรียกว่า ศึกษา เนื่องจากเป็นข้อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติให้เกิดมีขึ้น เพื่อฝึกหัดกาย วาจา และใจให้เจริญยิ่งขึ้น จนสามารถบรรลุธรรมที่เป็นเป้าหมายสูงสุด ของการศึกษาและปฏิบัติในพระพุทธศาสนาได้ มี ๓ ประการ คือ ๑. อธิสัสสิกขา ๒. อธิจิตตสิกขา ๓. อธิปัญญาสิกขา สิกขาทั้ง ๓ ประการนี้ เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถศึกษาและปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในตนได้ ก็จะทำให้สามารถละกิเลสได้ มีพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ว่า “นรชนผู้มีปัญญาเห็นภัยในสังสารวัฏ ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญจิตและปัญญา มีความเพียร มีปัญญาเครื่องบริหารนั้นพึงแก่ความยั่งยืนได้” สิกขาทั้ง ๓ เป็นหลักการที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องทำให้เกิดขึ้น เนื่องจากเป็นข้อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติเพื่อฝึกหัดกาย วาจาและใจ ให้เจริญยิ่งขึ้น โดยการบรรลุธรรมนั้น บุคคลผู้ที่จะสามารถทำได้ต้องมีศีล สมาธิ และปัญญาสมบูรณ์เท่านั้น ในการทำศีล สมาธิและปัญญา ให้สมบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการปฏิบัติไว้ ๒ ประการ คือ ๑. สมถภาวนา คือการเจริญสมณะ หมายถึง การฝึกจิตให้เกิดความสงบ โดยใช้อารมณ์เป็นเครื่องยึด ๒. วิปัสสนาภาวนา คือการเจริญวิปัสสนา หมายถึง หลักสำหรับฝึกจิตให้เกิดความเห็นแจ้ง คือให้จิตรู้เห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตาของสังขาร เพื่อคลายความยึดมั่นถือมั่น แล้วบรรลุนิพพานได้

อนึ่ง เราจะพบว่า ในการที่มนุษย์เราจะบรรลุธรรมได้นั้นจะต้องมีกรรมทั้งในปัจจุบันและอดีตกรรมเป็นพื้นฐานของจิต โดยเฉพาะกรรมในอดีตหรือบุพกรรมหรือที่เราเรียกกันว่ากรรมเก่า นั้นย่อมมีผลสำคัญต่อการบรรลุธรรม ดังที่เราจะพบว่าพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะทรงมาตรัสรู้นั้นพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีหรือทรงสร้างกรรมดีมาเป็นจำนวนมากก่อนที่จะบรรลุ หรือแม้แต่พระอรหันตสาวกของพระพุทธองค์ทั้งหลายก็เช่นกันก่อนที่ท่านเหล่านั้นจะมาเกิดและบรรพชาอุปสมบทและบรรลุพระอรหันต์ล้วนต้องมีกรรมดีเป็นพื้นฐานของจิตก่อน และที่สำคัญการกรรมดีกรรมชั่วหรือกรรมต่างๆ นั้นย่อมมีผลต่อการบรรลุธรรมของพระอรหันต์หรือพระอริยสาวกต่างกันไปด้วย เช่น บางรูป บางองค์

สามารถบรรลุได้ทันทีและสมาธิก็เกิดขึ้นได้โดยง่ายแม้เพียงการบรรพชาในวันนั้นก็สามารถบรรลุได้เลย หรือบางคนก็ยังไม่ได้บวชแค่ฟังธรรมเพียงเล็กน้อยก็บรรลุได้เลย แต่ในบุพกรรมของพระอรหันต์หรือพระอริยสาวกบางรูปบางคนก็บรรลุได้ยากมาก เช่น พระจักขุปาลเถระต้องปฏิบัติจนตาบอดจึงบรรลุ หรือพระโคธิกเถระกว่าจะบรรลุต้องฆ่าตัวตายก่อน หรือพระจุลปณฺณเถระที่กว่าจะบรรลุได้จะต้องใช้อุบายของพระพุทธองค์เสียก่อน เป็นต้น ผิดกับพระอรหันต์บางรูปที่บรรลุได้เลยแม้เพียงบรรพชาวันนั้น เช่น สามเณรสังกัจจาย สามเณรสิวลี เป็นต้น เมื่อพิจารณาภูมิหลังของท่านเหล่านั้นก็จะพบว่าการบรรลุธรรมของพระอรหันต์หรือพระอริยสาวกไม่ว่าจะบรรลุง่ายหรือยากนั้นโดยมากจะมีสาเหตุมาจากกรรมในอดีตที่ตนเองได้กระทำมา หรือไม่ว่าจะเป็นที่กรรมของการทำความดีในปัจจุบันก็สามารถที่จะบรรลุธรรมได้เช่นกัน จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่ากรรมนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการบรรลุธรรมหรือการบรรลุความดีขั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม แม้ว่าเราจะทราบถึงกรอบแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ของกรรมกับการบรรลุธรรมเป็นเบื้องต้นแล้ว ถึงอย่างนั้นก็ยังมึประเด็นที่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับกรรมกับการบรรลุธรรมอยู่ เช่น ประเด็นในรายละเอียดที่เกี่ยวข้องว่าการบรรลุธรรมของพระอริยบุคคลทั้งที่เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตนั้นเหมือนหรือต่างกันอย่างไร และความสัมพันธ์ในส่วนของกรรมกับการบรรลุธรรมในรายละเอียดปลีกย่อยอื่นๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นมีอยู่หรือไม่ ซึ่งประเด็นที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเด็นปัญหาทั้งหมดที่ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษา และผู้วิจัยหวังว่าเมื่อทำการศึกษาประเด็นเรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเสร็จสิ้นลงแล้วควรมีประโยชน์กับผู้สนใจและพระพุทธศาสนาอยู่ไม่น้อย ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่ผู้วิจัยจะพึงต้องศึกษาในลำดับต่อไป

วัตถุประสงค์ในโครงการ

- (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- (๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ การศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ” เป็นการศึกษาในเชิงวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เนื่องจากว่าตำนานเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ผู้วิจัยได้ศึกษาจากแนวทางในการศึกษาที่มีผู้ศึกษามาก่อนแล้วในเรื่องกรรมและการบรรลุธรรมแต่ยังไม่มีใครศึกษาในเชิงของ

ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลुरुธรรมาก่อนเลย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เลือกการวิจัยในประเด็นนี้

ผลการวิจัยพบว่า

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๑) พบว่า แนวคิดเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นถือว่าเป็นแนวคิดที่มีความแตกต่างไปจากแนวคิดเรื่องกรรมในทัศนะของคำสอนในสังคมอินเดียทั้งในยุคก่อนและร่วมสมัยพุทธกาล ได้แก่ (๑) กรรมในทรรศนะของศาสนาพราหมณ์ เห็นว่ากรรมคือมายาหรือวิชาที่ห่อหุ้มจิตทำให้จิตไม่รู้ตามความเป็นจริงเมื่อไม่รู้ตามความเป็นจริงก็ก่อให้เกิดการกระทำดีบ้างชั่วบ้าง เมื่อมนุษย์ทำลายอวิชาหรือมายาแล้วจึงจะเห็นตามความเป็นจริงว่าตนเองคือส่วนหนึ่งของพรหมัน (๒) กรรมในทรรศนะของศาสนาเซน เช่นเห็นว่ากรรมคือยางเหนียวที่ห่อหุ้มจิตทำให้จิตเกิดการเวียนว่ายตายเกิด การที่จะหลุดพ้นได้จึงต้องทรมานจิตผ่านกาย (๓) ลัทธิปฏิเสธกรรม (จารวาก) สำหรับจารวากเห็นว่ากรรมไม่มีเพราะทุกอย่างเกิดมาแล้วสูญ ในแนวคิดของพระพุทธศาสนานั้นคำว่ากรรม หมายถึงการกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา มีบ่อเกิดมาจาก (๑) การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา (๒) การกระทำที่มีกิเลสเป็นพื้นฐาน (๓) เกิดเองตามกฎธรรมชาติและ (๔) เกิดมาจากผัสสะ

กรรมนั้นเมื่อว่าโดยลักษณะจะพบว่ากรรมมีลักษณะสำคัญก็คือ (๑) มีลักษณะที่เป็นผลผูกพันกับผู้กระทำกรรม (๒) กรรมมีลักษณะเป็นกฎ และหากแบ่งเป็นประเภทก็ได้แก่ (๑) กรรมในพระไตรปิฎก ท่านได้แจกแจงเอาไว้ว่ากรรมนั้นมีกรรมดำ กรรมขาว กรรมไม่ดำกรรมไม่ขาว ส่วน (๒) กรรมตามนัยคัมภีร์อรรถกถานั้นท่านแบ่งได้เป็น ๑๒ ประเภทเรียกว่า กรรม ๑๒

อนึ่งจะพบว่ากรรมมีการให้ผลดังนี้คือ (๑) เป็นการให้ผลที่เป็นไปตามกฎแห่งเหตุปัจจัยคือทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว (๒) กรรมจะให้ผลได้จะต้องมีเหตุปัจจัยที่กรรมจะให้ผลหรือไม่ให้ผลหลายประการ (๓) บุคคลและสิ่งมีชีวิตที่จะรับผลของกรรมก็คือคนที่ทำกรรมทั้งในอดีตและในปัจจุบัน (๔) กรรมนั้นมีการให้ผลของกรรมในระดับต่างๆ นอกจากนั้นยังพบว่ากรรมมีความสัมพันธ์กับสังสารวัฏฏ์ (การเวียนว่ายตายเกิด) กล่าวคือกรรมก่อให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่างๆอย่างไม่สิ้นสุด

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๒) พบว่า สำหรับการบรรลुरुธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการศึกษาถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาที่ทุกคนจะต้องพัฒนาตัวเองไปให้ถึง โดยเป้าหมายดังกล่าวก็คือการบรรลुरुธรรม ซึ่งคำว่า การบรรลुरुธรรมนั้น หมายถึงการรู้และเข้าใจในอริยสัจ ๔ อย่างแจ่มแจ้งคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค โดยการบรรลुरुธรรมนั้นแบ่งได้เป็น ๒ ระดับ คือ (๑) โลกียะ (๒) ระดับโลกุตตระ ซึ่งการบรรลुरुธรรมนั้นมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญก็คือการยุติการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์ นอกจากนั้น การบรรลुरुธรรมนั้นสามารถที่จะแบ่งได้เป็นหลายระดับคือ (๑) ระดับโสดาปัตติมรรค (๒) ระดับโสดาปัตติผล (๓) ระดับสกทาคามีมรรค (๔) ระดับสกทาคามีผล (๕) ระดับอนาคามีมรรค (๖) ระดับระดับอนาคามีผล (๗) ระดับอภัตมรรค (๘) ระดับอภัตผล โดยการบรรลुरु

ธรรมนั้นมีวิธีการที่จะเข้าถึงหรือบรรลุได้ ๒ วิธีก็คือ (๑) สมถกรรมฐาน (๒) วิปัสสนากรรมฐานซึ่งมีหลักธรรมที่สนับสนุนหรือที่ทำให้บรรลุธรรมอยู่ ๗ ประการคือ (๑) สติปัฏฐาน ๔(๒) สัมมัปปธาน ๔ (๓) อธิเบทา ๔(๔) อินทรีย์ ๕ (๕) พละ ๕(๖) โพชฌงค์ ๗ (๗) มรรค โดยผลของการบรรลุธรรมย่อมมีผลอยู่ ๒ ระดับคือ ระดับโลกียะ คือการได้มานสมาบัติที่ก่อให้เกิดความสงบทางจิตและระดับโลกุตตระทำให้เกิดการรู้แจ้งในมรรคและผล สำหรับลักษณะของผู้บรรลุธรรม จากการศึกษาอาจจะพบว่ามีลักษณะที่สำคัญก็คือ (๑) ลักษณะเฉพาะทางจิต คือเป็นผู้ที่มีจิตมั่นคง (๒) ลักษณะภายนอกและในสังคมสงฆ์ เป็นคนที่เคารพพระเปียบวินัยและเคารพอ่อนน้อมต่อสงฆ์(๓) เป็นผู้ที่มีใจมีอิสระและมีความสุข (๔) ความเป็นเจ้าแห่งจิต เป็นนายของความคิด (๕) เป็นผู้ที่ไม่หวั่นต่อการพลัดพรากหรือโยติกับชีวิต (๖) เป็นผู้มีเมตตากรุณาต่อทุกชีวิต

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๓) พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนเรื่องกรรมกับการบรรลุธรรมนั้น ได้มีปรากฏในปรัชญาอินเดียทั่วไปก็คือ ปรัชญาอินเดียเชื่อว่าความสำเร็จในการดับวิภวัญจะหรือการเวียนว่ายตายเกิดนั้นก็จะต้องบรรลุโมกษะหรือที่สุดของการปฏิบัติให้ได้ ก็คือ การดับกรรม เพราะเห็นร่วมกันว่ากรรมคือสาเหตุหลักของการก่อให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด โดยในปรัชญาอินเดีย ได้มีสำนักคิดหรือศาสนาที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมเอาไว้ดังนี้(๑) ศาสนาพราหมณ์ฮินดู เห็นว่ากรรมคือมายาที่ห่อหุ้มจิต เมื่อกำจัดมายาได้แล้วย่อมบรรลุ(๒) ศาสนาเซน เห็นว่ากรรมคือยางเหนียวที่ปกปิดจิตที่บริสุทธิ์ เมื่อทรมานร่างกายจนกรรมอ่อนตัวคลายไปจากจิตย่อมบรรลุนิรวาณ (๓) ลัทธิครุทั้ง ๖ มองเรื่องกรรมไว้ต่างกันกล่าวคือบางสำนักเห็นว่ากรรมไม่มีเพราะสรรพสิ่งสูญ บางสำนักเห็นกรรมที่ทำแล้วไม่เป็นอันทำ เพราะบุญบาปโลกนี้โลกหน้าไม่มี เป็นต้น แต่เมื่อว่าโดยมาลัทธิครุทั้งหกเห็นว่ากรรมไม่มีผลต่อการบรรลุธรรม

ส่วนในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่ากรรมมีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรมอย่างใกล้ชิดกล่าวคือ เห็นว่า กรรมมีความสัมพันธ์กับการบรรลุธรรมเนื่องจากกรรมเป็นเหตุ การบรรลุธรรมเป็นผล ความเป็นเหตุเป็นผลนี้เป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังนั้นเมื่อทำดีย่อมได้ดี เมื่อทำชั่วย่อมได้รับผลชั่วหากทำความดีถึงที่สุดสั่งสมมาสิ่งที่สั่งสมมาย่อมก่อให้เกิดผลคือการบรรลุธรรมได้ ซึ่งความเป็นเหตุเป็นผลของกรรมนั้นก็คือกรรมให้ผลเสมอใน ๓ ระดับ คือ ระดับต้น คือให้ผลเป็นมนุษย์สมบัติ (๒) ระดับกลาง ให้ผลคือสวรรค์สมบัติ (๓) ระดับสูงสุด คือให้ผลเป็นนิพพานสมบัติ คือมรรคผลหรือการบรรลุธรรม นี่คือความเป็นเหตุผลหรือความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรม

เมื่อกกล่าวเฉพาะกรรมดี(บุญกุศล)จะพบว่าเมื่อทำความดีย่อมจะส่งผลให้เกิดการบรรลุธรรมในทุกะดับ ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดจะพบว่าการทำความดีหรือบุญกุศลนั้นก่อให้เกิดการบรรลุธรรมทั้งในระดับพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ได้ โดยที่ผู้ทำบุญจะต้องมีการตั้งความปรารถนาเอาไว้เพื่อการบรรลุธรรมนั้นด้วย

อนึ่ง เมื่อพิจารณาถึงกรรมกับความยากง่ายของการบรรลุธรรมจะพบว่า การทำความดีมากหรือน้อยส่งผลความดีมามากหรือน้อยนั้นมีผลต่อการบรรลุธรรมมากหากทำแต่ความดีฝ่ายเดียวการปฏิบัติธรรมเพื่อการบรรลุธรรมก็จะมีอุปสรรคเป็นไปโดยง่าย แต่หากมีการทำกรรมชั่วไว้กรรมชั่วที่ทำจะให้ผลก็คือเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรมและการบรรลุธรรมเป็นอย่างมากทำให้เกิดการบรรลุธรรมได้ช้า

นอกจากนั้นประเด็นเรื่องกรรมกับบรรลุธรรมจะพบว่าหากพิจารณาเรื่องของการบรรลุและผลของการบรรลุนั้นพระพุทธองค์ทรงห้ามพระภิกษุไม่ให้อวดอ้างคุณวิเศษหรือการบรรลุธรรมของตน ทั้งที่มีและไม่มีในตนเนื่องจากการอวดเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสม หากคนที่ไม่อวดไปก็ถือว่าหลอกลวงชาวบ้าน ส่วนผู้ที่อวดไปก็ทำให้สงฆ์ขาดเอกภาพอันเนื่องมาจากความศรัทธาเสื่อมใสยอมไปหาเฉพาะคนที่อวดสงฆ์ทั้งหมดย่อมได้รับผลกระทบจากการอวดนั้นได้ ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงกำหนดโทษไว้สำหรับภิกษุ ส่วนคฤหัสถ์จะพบว่าแม้ความจริงจะสามารถบรรลุธรรมได้ในทุกระดับแต่เฉพาะพระอรหันต์เท่านั้นที่หากไม่บวชก็ต้องตาย อนึ่งเมื่อคฤหัสถ์บรรลุธรรมแล้วก็ไม่ควรอวด เพราะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดโทษคือ (๑) หากไม่มีแล้วอวดก็ผิดศีล ๕ ข้อที่ ๔ ก็คือการดกหกหลอกลวงผู้อื่นเพื่อลาภสักการะ (๒) ถ้ามีบอกคนอื่นก็ไม่เหมาะสม ยิ่งเป็นการไม่มีคุณวิเศษแล้วไปเที่ยวพยากรณ์มรรคผลให้กับคนอื่น ๆ ยิ่งเป็นการทำให้เกิดความเสียหายจะกลายมาเป็นมหาโจรในพระพุทธศาสนาเพราะเป็นการอวดอ้างสิ่งที่ไม่มีความจริง ดังนั้น ไม่ว่าจะพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ก็ไม่ควรอวดมรรคผลหรือไปพยากรณ์ใครๆ โดยการพยากรณ์มรรคผลหรือการบรรลุธรรมให้กับคนอื่นนั้นเป็นหน้าที่หรือสิทธิของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ไม่ทรงมอบหน้าที่หรือสิทธินี้ให้กับใครเลยทั้งภิกษุและคฤหัสถ์ อนึ่งการศึกษาเรื่องนี้ย่อมก่อให้เกิดคุณค่าอยู่ (๓) ประการคือ (๑) คุณค่าเพื่อตนเอง (๒) คุณค่าเพื่อผู้อื่น (๓) คุณค่าในการรักษาพระธรรมวินัย

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมนั้นผู้วิจัยได้พยายามที่จะศึกษาให้ครอบคลุมแล้วก็ตาม แต่ถึงกระนั้น ผู้วิจัยก็ยังเห็นว่า เนื้อหาของเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมยังสามารถที่จะนำไปทำการศึกษาวิจัยได้อีกในหลากหลายมุมมอง ดังต่อไปนี้

๑. ควรวิจัยในประเด็นเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาอื่นๆ” เพราะเมื่อศึกษาจนถึงที่สุดแล้วจะพบว่าเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมนี้ก็มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ของศาสนาอื่นๆเช่นเดียวกัน

๒. ควรวิจัยในประเด็น “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุธรรมใน

พระพุทธศาสนาเถรวาทกับปัญหาการตีความเรื่องการบรรลุนิพพานในสังคมไทย” เพราะเมื่อศึกษาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะพบว่าแม้ว่าเนื้อหาในคัมภีร์จะระบุเรื่องการบรรลุนิพพานนี้ไว้ค่อนข้างชัดเจนแล้วแต่ในสังคมไทยยังมีกลุ่มแนวคิดที่เกิดขึ้นมาเพื่ออ้างเหตุผลของตนเพื่อรับรองการบรรลุนิพพานในทัศนะของตนอยู่เป็นจำนวนมาก

๓. ควรวิจัยในประเด็น “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาเฉพาะกรณีพระอสีติมหาสาวก” เพื่อให้เห็นถึงความจริงเรื่องของการบรรลุนิพพานของพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน

อภิปรายผล

ประเด็นเรื่องของการความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีความน่าสนใจมาก เนื่องจากว่าประเด็นเรื่องนี้ถือว่าเป็นประเด็นหลักๆของศาสนาทุกศาสนาเพราะการหลุดพ้นหรือการบรรลุนิพพานนี้ถือว่าเป็น “เป้าหมายสำคัญที่ทุกศาสนาจะต้องมี” และจะต้องเป็นเรื่องที่เปิดเผยหรือทำความเข้าใจให้เกิดกับศาสนิกของตน พระพุทธศาสนาเองก็ตระหนักในเรื่องนี้ก็ต้องระบุถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเอาไว้และยืนยันในสิ่งที่เป็นเป้าหมายว่า “มียุติธรรม” โดยการพยายามที่จะหลักยานหรือผู้ตามเห็นตามซึ่งภายหลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้วก็ปรากฏว่ามีผู้ตามเห็นตามก็คือพระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ต่อจากนั้นก็มียุติธรรมตามที่ทรงสอนมาโดยตลอด ซึ่งการยืนยันความมียุติธรรมของการบรรลุนิพพานของพระพุทธองค์นี้ถือว่าเป็นหลักฐานอ้างอิงถึงความมียุติธรรมของพระพุทธศาสนาในสังคมอินเดีย

นอกจากนั้นจะพบว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นย้ำหรือยืนยันในเรื่องของ กรรมหรือการกระทำ โดยที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้อย่างชัดเจนว่าศาสนาของพระองค์นั้นเป็นศาสนาประเภทกรรมวาที ก็คือศาสนาที่สอนในเรื่องของกรรมหรือการกระทำ โดยทรงสอนว่าคนเราเกิดมานั้นไม่ได้แตกต่างกันเพราะสิ่งอื่น แต่แตกต่างกันเพราะกรรมไม่ได้แตกต่างกันเพราะโคตรหรือฐานะทางการเงินหรือวรรณะที่มี แต่ทุกคนมีความแตกต่างกันเพราะกรรมทั้งกรรมเก่าและกรรมใหม่ กรรมเก่าคือเรื่องที่เคยทำหรือสั่งสมมาเป็นเรื่องที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้เพราะเป็นกรรมที่ทำสำเร็จผลมาแล้วส่วนกรรมใหม่เป็นกรรมที่เราสามารถเลือกทำหรือไม่ทำได้ผลที่เกิดย่อมมาจากการตัดสินใจเลือกทำหรือไม่ทำนั้นยังสามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้ อนึ่ง กรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็น “กฎแห่งเหตุผล” อย่างหนึ่ง ซึ่งคำว่ากฎแห่งเหตุผลนั้นก็คือ เป็นกฎที่มีความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน คือถ้าทำดีย่อมได้ดี แต่ถ้าทำความชั่วย่อมได้รับความชั่วตามมา ซึ่งความเป็นกฎแห่งเหตุผลนี้เองที่ทำให้กรรมไปเชื่อมโยงกับทุกๆเรื่องในโลกนี้รวมทั้งเรื่องของการบรรลุนิพพานด้วย

สำหรับประเด็นเรื่องของการความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานนั้นจะพบว่ามีความสัมพันธ์กันในลักษณะดังนี้คือ (๑) มีความสัมพันธ์กันในเชิงของความมีเหตุผล คือเมื่อทำกรรมดีไว้มากผลแห่ง

กรรมดีย่อมทำให้ผู้กระทำความดีนั้นได้รับผลกรรมที่ดีและได้บรรลุนิพพานในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าด้วย คือทำดียอมได้ตั้งจากดีน้อยๆไปจนถึงดีมากซึ่งความดีหรือบุญที่ทำหรือสั่งสมไว้นั้นถือว่ามียากน้อยต่างกันใครมีมากก็ให้ผลมากคือบรรลุนิพพานเร็วแต่หากใครมีน้อยก็ทำให้บรรลุนิพพานช้า เป็นเรื่องของ การเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน (๒) มีความสัมพันธ์กันในเชิงของสังคม กล่าวคือ กรรมดีที่ได้ทำพร้อมหรือเนื่องกับสังคมนั้นย่อมส่งผลให้ตนเองได้ผลลัพธ์ของการกระทำนั้นไปพร้อมๆกับคนอื่นๆ เพราะเมื่อคนในสังคมทำความดีเหมือนกัน ด้วยกัน เมื่อความดีนั้นให้ผลย่อมให้ผลไปพร้อมๆกัน เช่น บรรลุก็บรรลุพร้อมกัน (๓)มีความสัมพันธ์ในเชิงของการตั้งเจตนาที่ดีต่อเรื่องของบุญกุศล กล่าวคือ เมื่อคนเราทำบุญแล้วหากไม่ตั้งเจตนาหรือความปรารถนาไว้ผลบุญนั้นก็ส่งให้เกิดเรื่องต่างๆไปไม่เป็นการเฉพาะ แต่เมื่อทำบุญแล้วตั้งความปรารถนาเอาไว้ผลบุญนั้นจะก่อให้เกิดผลตามที่ตนเองได้ตั้งความปรารถนาหรือมีเจตจำนงกับเรื่องนั้นอย่างแน่นอน ดังนั้น กรรมจึงมีความสัมพันธ์กับการบรรลุนิพพานโดยตรง

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

(๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสามารถที่จะนำเอาองค์ความรู้ในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและผลการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการบรรลุนิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทในด้านต่างๆไปสอนหรือไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนหรือการให้ความรู้กับสังคมได้

(๒) อาจารย์ นักวิชาการ นักคตินักเขียน นิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสามารถนำข้อมูลการวิจัยไปปรับใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้

(๓) หน่วยงาน องค์กรทางด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาหรือกลุ่มนักคิดที่สนใจเรื่องกรรมกับการบรรลุนิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทสามารถที่จะนำเอาองค์ความรู้ในเรื่องนี้ไปประยุกต์ใช้ในสหมนาหรือสัมมนาเพื่อการต่อยอดความคิดในเรื่องต่างๆที่เกี่ยวข้องในวงกว้างได้

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต

ส่วนการดำเนินการตีพิมพ์ผลงานวิจัยเพื่อเผยแพร่ทางวารสารทางวิชาการนั้นกำลังดำเนินการ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	ดร.อิทธิเทพ ผาธา
เกิดวันที่	: ๑๔ เมษายน ๒๕๑๕
สถานที่เกิด	: บ้านดอนแดง ต.คำเตย อ.เมือง จ.นครพนม
สถานที่ทำงาน	: ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๐๐ โทร.๐๖๓๙๔๐๓๖๙๕
ตำแหน่งทางวิชาการ	: -
วุฒิการศึกษา	: น.ธ.เอก ,ป.ธ.๔ พธ.บ.(การสอนสังคมศึกษา) ม.มจร. พธ.ม.(ปรัชญา) ม.มจร. พธ.ด.(พระพุทธศาสนา) ม.มจร.ส่วนกลาง
เอกสารประกอบการสอน	รายวิชาพระพุทธศาสนามหายาน รายวิชาพุทธปรัชญาเถรวาท
ประสบการณ์การทำงาน	พ.ศ.๒๕๕๑ อาจารย์ประจำ ม.มจร.วัดมหาธาตุฯท่าพระจันทร์ พ.ศ.๒๕๕๗-๒๕๙ ผอ.โครงการหลักสูตร ป.โท สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา
ประสบการณ์ทำงานด้านการวิจัย	พ.ศ.๒๕๕๒ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์กุศโลบายในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้ทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๗ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทานตำนานพระธาตุพนม ได้ทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ.๒๕๕๘ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมกับการบรรลุธรรม” ได้ทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย